CORPUS JURIS CIVILIS

QUO JUS UNIVERSUM

JUSTINIANEUM

COMPREHENDITUR.

TOMUS I.



FACULTAD DE DERECHO
B.BLIOTECA
CORDOBA
R. 25. 205

AUGUSTÆ TAURINORUM MDCCLXXXII.

EX TYPOGRAPHIA REGIA.

CUM PRIVILEGIO.

ROMANARUM LEGUM STUDIOSIS

NON ſatis laudibus commendari poteſt eorum diligentia, atque conſilium, qui ad nos uſque civilis ſapientiæ monumenta Juſtiniani juſſu in unum collecta transmitti, ſed quod magis eſt incorrupta, & quantum fieri potuit minimis maculata nævis edi curarunt: an vero omnes quod polliciti ſunt præſtiterint facile quiſque dignoſcere poterit, ſi quotquot ſunt Digeſtorum præſertim exemplaria ſimul conferat: reperiet ipse tot, tantaſque diſcrepantes lectiones, ut quæ potius ſequenda ſit abſque diligenti diſquiſitione adſequi non poſſit, nec non plures irrepſiſſe errores cum magno ſtudioſæ juventutis incommodo: huic malo obviam ire curavimus cum primum hoſce codices typis noſtris edidimus anno 1757 illos exigendo ad exemplar editionis Coloniæ Allobrogum anni 1735. Verum nec omni ex parte noſtræ exſpectationi opus reſpondere perſpeximus ex plurimis, quas ad nos doctiſſimi viri detulerunt, querimoniis, qui plures, nec leves errores detegerunt tribuendos partim nimiæ feſtinationi, qua poſtulantium deſiderio ſatisfacturi editionem perfici curavimus, partim quia in eoſdem incidimus errores, eadem menda exſcripſimus, quibus editio a nobis ſecuta, licet anterioribus longe exactior, adhuc tamen omnino vacua

non erat: lætandum profecto fuit cum nobis obrigit ex beneficio clariſſimi viri editio omnium exactiſſima Antuerpiæ apud Plantinum elaborata anno 1567 opera Ludovici Ruſſardi curante Duareno juſſu ſereniſſimæ, & liberalium artium amantiſſimæ Margaritæ a Francia Biturigum, & Sabaudiæ Duci (1). Ad hanc editionem, quam commendant Struvius in bibliotheca juris, Lippenius, Brencmannus in hiſtoria Pandectarum, aliique graves, & inſignes viri noſtram exigere ſategimus ea tantum immutando, quæ hodiernæ ſcribendi rationi minus convenire videbantur, (2) quæque obſcuritatem ingenerare poterant, & præcipue juxta ipſam diſtinctionum, ſeu punctorum confuſionem, quæ paſſim ambiguitatem, ſenſuſque perturbationem afferebant aptiori ordine diſpoſuimus. Noſtra ſollicitudo non in Digeſtorum tantum verſata eſt, ſed etiam in Codicis legibus, & maxime in earumdem inſcriptionibus, & ſubſcriptionibus, quarum nonnullæ præſertim in deſignatione annorum corruptæ erant; nec Imperatoribus, aut Conſulibus quibus conditæ erant temporis ratione convenire poterant; ſicque vix intelligi fas erat, quæ prior, quæ poſterior eſſet, & quæ lex per alteram abrogata. In hanc rem conſuluimus & Hiſtoriarum, & Chronologiæ ſelectos Scriptores, in quorum opinionum conflictu ſecuti ſumus faſtorum urbis Romæ deſcriptionem, quam diligentiſſime conſcripſit Antonius Contius, vir, ad cujus judicium plerique provocant, utpote quo nemo fere accuratius Florentina digeſta, & codicem inſpexit, nemo plus illis detulit, cui & ea debetur laus, quod non modo duas lacunas, quæ Florentinum Archetypum mancum, & mutilum Taurellio, & Antonio Auguſtino teſtibus arguebant, ope libri LX Baſilicorum repleverit (3), quas Cujacius latina toga donavit; ſed inſuper plus quam centum, & quinquaginta Græcas Conſtitutiones ex dictorum Auguſtini, & Cujacii Theſauris Codici addiderit. In ceteris vero prioris editionis ordinem ſequendum exiſtimavimus: hinc poſt novellas Conſtitutiones Juſtiniani, ejuſdem edicta ſubjecimus, recentiorumque Imperatorum conſtitutiones, canones vulgo apoſtolicos & feudorum conſuetudines, &

---

1 De cujus laudibus ſcripſere Joannes Tonſus in vita Emanuelis Philiberti: Petrus Monod *Alliances de France, et de Savoye* 1631. Petrus Matthiu, & Franciſcus Mezeray *Hiſtoire de France*. Guichenon *hiſtoire de Savoye*. Ludovicus Jacobus bibliotheca feminar. Jacobus Auguſtus Thuanus *hiſtoires de son tems*.

2 In autographo Florentino loco literæ B poſita erat littera V ex g. *CiVaria*, *ProVaVis*, *ValeVit* pro *Cibaria Probabis Valebit* & paſſim. *AdquEſiit* pro *adquiſiit* & ſimilia.

3 Sub tit. dig. *de bonis damnat.* ubi quatuor leges & dimidia, & ſub tit. de *interdictis* & *releg.* ubi decem deerant leges.

demum fragmenta Juriſprudentiæ Antijuſtinianeæ, quæ leges XII Tabularum, titulos ex corpore Ulpiani, Julii Pauli receptarum ſententiarum libros quinque, nec non Caii Inſtitutionum duos qui ſuperſunt libros exhibent.

Totius itaque noſtri conſilii ratio fuit, ut quam emendatiſſimi, & accuratiſſimi prodirent Pandectarum, & Codicis libri, in omnium, & maxime ſtudioſæ juventutis utilitatem: nihil intentatum reliquimus ut omnibus ſatisfieret: an bene, & feliciter res ceſſerit, aliorum eſto judicium. Profecto nequaquam feſtinavimus, ſed penſo omnia judicio peregimus: ſi qua tamen erunt, & erunt proculdubio, in quibus tanti operis mole preſſos, aliave ratione præpeditos labaſcere, aut hallucinari contigit, errati veniam precamur.

V. Se ne permette la ristampa

GARRETTI DI FERRERE per la Gran Cancelleria.

D. JUSTINIANI
SACRATISSIMI PRINCIPIS
INSTITUTIONES,
SIVE
ELEMENTA JURIS.
LIBRI QUATUOR.

PROOEMIUM.
De Confirmatione Inſtitutionum.

De uſu armorum, & legum. 1. De bellis, & legibus Juſtiniani. 2. De compoſitione Codicis, & Pandectarum. 3. De tempore, auctoribus, fine, & utilitate compoſitionis Inſtitutionum. 4. Diviſio Inſtitutionum. 5. Quid in Inſtitutionibus contineatur. 6. Ex quibus libris compoſitæ ſint Inſtitutiones, earumque recognitio, & confirmatio. 7. Adhortatio ad ſtudium juris.

(IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.)

Imperator Cæſar, Flavius, JUSTINIANUS, *Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, ac triumphator, ſemper Auguſtus, cupidæ legum juventuti* (S. D.)

IMPERATORIAM majeſtatem non ſolum armis decoratam 1, ſed etiam legibus oportet eſſe armatam 2, ut utrumque tempus, & bellorum, & pacis, recte poſſit gubernari, & princeps Romanus non ſolum in hoſtilibus prœliis victor exiſtat, ſed etiam per legitimos tramites calumniantium 3 iniquitates expellat; & fiat tam juris religioſiſſimus 4, quam victis hoſtibus triumphator (magnificus.)

§. 1. Quorum utramque viam cum ſummis vigiliis, ſummaque providentia, annuente Deo, perfecimus. † Et bellicos quidem ſudores noſtros, Barbaricæ gentes ſub juga noſtra redactæ cognoſcunt: & tam Africa, quam aliæ innumeræ provinciæ, poſt tanta temporum ſpatia, noſtris victoriis a cœleſti numine præſtitis, iterum ditioni Romanæ, noſtroque additæ imperio, proteſtantur. † Omnes vero populi legibus tam a nobis promulgatis, quam compoſitis, reguntur.

§. 2. Et cum ſacratiſſimas Conſtitutiones, antea confuſas, in luculentam ereximus conſonantiam: tunc noſtram extendimus curam ad immenſa Veteris Prudentiæ volumina, & opus deſperatum, quaſi per medium profundum euntes, cœleſti favore jam adimplevimus.

§. 3. Cumque hoc, Deo propitio, peractum eſt: Triboniano, viro magnifico, Magiſtro, & Exquæſtore ſacri palatii noſtri (& Exconſule), necnon Teophilo, & Dorotheo, viris illuſtribus, Anteceſſoribus, (quorum omnium ſolertiam, & legum ſcientiam, & circa noſtras juſſiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus ſpecialiter, ut ipſi noſtra auctoritate, noſtriſque ſuaſionibus Inſtitutiones componerent: ut liceat vobis prima legum 5 cunabula non ab 6 antiquis fabulis diſcere, ſed ab Imperiali ſplendore appetere; & tam aures, quam animi veſtri, nihil inutile, nihilque perperam poſitum, ſed quod in ipſis rerum obtinet argumentis, accipiant: & quod priore tempore vix poſt quadriennium (prioribus) contingebat, (ut tunc Conſtitutiones Imperatoris legerent): hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, ut & initium vobis, & finis legum eruditionis a voce Principali procedat.

§. 4. Igitur poſt libros quinquaginta Digeſtorum, ſeu Pandectarum, (in quibus omne jus antiquum collectum eſt, quod per eumdem virum excelſum, Tribonianum, necnon ceteros viros Illuſtres & facundiſſimos confecimus), in quatuor libros eaſdem Inſtitutiones partiri juſſimus, ut ſint totius legitimæ ſcientiæ prima elementa.

(1 Adde *Nov.* 24. *c.* 1. (2 Vide *l.* 14. *C. de advoc. diverſ. judicios.* (3 v. *l.* 19. *ff. ad exhib. l.* 5. *C. de legib.* (4 *l.* 67. *in fin. ff. de legat.* 2.

(5 Vide *l.* 2. §. 38. *ff. de origine juris. l. un. C. de nudo jure Quirit. tollendo.* (6. Vide *d. l. un. C. de nudo jure Quirit. tollendo.*

§. 5. In quibus breviter expoſitum eſt, & quod antea obtinebat, & quod poſtea deſuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum eſt.

§. 6. Quas ex omnibus antiquorum Inſtitutionibus, & præcipue ex commentariis Caji noſtri, tam Inſtitutionum, quam Rerum quotidianarum, aliiſque multis commentariis compoſitas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognovimus, & pleniſſimum noſtrarum Conſtitutionum robur eis accommodavimus.

§. 7. Summa itaque ope, & alacri ſtudio has leges noſtras accipite, & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite, ut ſpes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, poſſe etiam noſtram Rempublicam, in partibus ejus vobis credendis, gubernari. D. CP. XI. Kal. Decembr. D. JUSTINIANO, P. P. A. III. CONS. 533.

INSTITUTIONUM JURIS
LIBER PRIMUS.

TIT. I.
DE JUSTITIA, ET JURE.

Definitio Juſtitiæ. 1. Juriſprudentiæ. 2 Methodus juris tradendi, & Principia. 3. Præcepta. 4. Objecta.

JUSTITIA eſt conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique 1 tribuendi.

§. 1. Juriſprudentia eſt divinarum atque humanarum rerum notitia, juſti atque injuſti ſcientia.

§. 2. His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani: ita videntur poſſe tradi commodiſſime, ſi primo levi ac ſimplici via, poſt deinde diligentiſſima atque exactiſſima interpretatione, ſingula tradantur: alioqui ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi multitudine, ac varietate rerum oneraverimus: duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus, aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia (quæ plerumque juvenes avertit) ſerius ad id perducemus, ad quod, leviore via ductus, ſine magno labore, & ſine ulla diffidentia maturius perduci potuiſſet.

§. 3. Juris præcepta ſunt hæc: honeſte vivere, alterum 2 non lædere, ſuum 3 cuique tribuere.

§. 4. Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiones, publicum, & privatum. Publicum jus eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Privatum, quod ad ſingulorum utilitatem. Dicendum eſt igitur de jure privato, quod tripartitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

TIT. II.
DE JURE NATURALI, GENTIUM, ET CIVILI.

De jure naturali. 1. Diſtinctio juris gentium, & civilis a definitione, & etymologia. 2. ab appellatione & effectibus. 3. Diviſio juris in ſcriptum, & non ſcriptum. Subdiviſio juris ſcripti. 4. De lege & Plebiſcito. 5. De ſenatuſconſulto. 6. De conſtitutionibus. 7. De jure honorario. 8. De reſponſis prudentum. 9. De jure non ſcripto. 10. Ratio dictæ diviſionis in jus ſcriptum, & non ſcriptum. 11. Alia juris diviſio in immutabile, & mutabile. 12. De objectis juris.

Jus naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit: nam jus iſtud non humani generis proprium eſt, ſed omnium 1 animalium, (quæ in cælo), quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris, atque feminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus; hinc liberorum procreatio, hinc 2 educatio: videmus etenim, cetera quoque animalia iſtius juris peritia cenſeri.

§. 1. Jus autem civile a jure gentium diſtinguitur: quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur: nam quod quiſque populus ipſe ſibi jus conſtituit, id ipſius proprium civitatis eſt, vocaturque jus civile, quaſi jus proprium ipſius civitatis; quod vero naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræque cuſtoditur, vocaturque jus gentium, quaſi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ ſingula qualia ſint, ſuis locis proponemus.

§. 2. Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Athenienſium: nam ſi quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare jus civile Athenienſium, non erraverit: ſic enim & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim (a Romulo), Quirites a Quirino appellantur. Sed quotiens non addimus nomen, cujus ſit civitatis, noſtrum jus ſignificamus: ſicuti cum Poetam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius 3 Homerus; apud nos Virgilius. † Jus autem gentium omni humano generi commune eſt: nam uſu exigente, & humanis neceſſitatibus, gentes humanæ (jura) quædam ſibi conſtituerunt. Bella etenim orta ſunt, & captivitates ſequutæ, & ſervitutes, quæ ſunt naturali juri contrariæ. 4 Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi naſcebantur. Et ex hoc jure gentium omnes 5 pene contractus introducti ſunt, ut emtio (&) venditio, locatio (&) conductio, ſocietas, depoſitum, mutuum, & alii innumerabiles.

§. 3. Conſtat autem jus noſtrum, quo utimur, aut ſcripto, aut ſine ſcripto 6: ut apud Græcos, τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι. οἱ δὲ ἄγραφοι, id eſt, legum aliæ (ſunt) ſcriptæ, aliæ non ſcriptæ. Scriptum autem jus eſt lex, plebiſcitum, ſenatuſconſultum, Principum placita, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentum.

§. 4. Lex eſt, quod pop. Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante veluti (Conſule) conſtituebat. † Plebiſcitum eſt, quod plebs plebejo magiſtratu interrogante (veluti Tribuno) conſtituebat. Plebs autem a populo eo differt, quo ſpecies a genere: nam appellatione populi univerſi cives ſignificantur, connumeratis etiam patriciis, & ſenatoribus: plebis 7 autem appellatione ſine patriciis & ſenatoribus ceteri cives ſignificantur. Sed & plebiſcita lege Hortenſia lata, non minus valere, quam leges cœperunt.

§. 5. Senatuſconſultum eſt, quod ſenatus jubet, atque conſtituit. Nam cum auctus eſſet populus Romanus in eum modum, ut difficile eſſet in unum eum convocari, legis ſanciendæ cauſſa, æquum viſum eſt, ſenatum vice populi conſuli.

§. 6. Sed & quod principi placuit, legis habuit vigorem: quum lege 8 Regia, quæ de ejus imperio lata eſt, populus ei & in 9 eum omne imperium ſuum & poteſtatem concedat. Quodcumque ergo Imperator per epiſtolam conſtituit, vel cognoſcens decrevit, vel edicto præcepit, legem eſſe conſtat: hæc ſunt, quæ Conſtitutiones appellantur. Plane ex his quædam ſunt perſonales, quæ nec ad exemplum 10 trahuntur: (quoniam non hoc Princeps vult). Nam quod alicui ob meritum indulſit, vel ſi quam pœnam irrogavit, vel ſi cui ſine exemplo ſubvenit: perſonam 11 non tranſgreditur. Aliæ autem, quum generales ſint, omnes procul dubio tenent.

§. 7. Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus honorarium 12 ſolemus appellare: quod qui honores gerunt, id eſt, magiſtratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibuſdam cauſis, quod & ipſum juris honorarii portio eſt.

§. 8. Reſponſa prudentum ſunt ſententiæ 13 & opiniones eorum, quibus permiſſum erat de jure reſpondere: nam antiquitus conſtitutum erat, ut eſſent, qui jura publice interpretarentur, quibus a Cæſare jus reſpondendi datum eſt, qui Juriſconſulti appellabantur: quorum omnium ſententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere a reſponſis eorum non liceret, ut eſt conſtitutum.

§. 9. Sine ſcripto jus venit, quod uſus approbavit: nam diuturni mores conſenſu utentium comprobati, legem imitantur.

§. 10. Et non ineleganter in duas ſpecies jus civile diſtributum eſſe videtur: nam origo ejus ab inſtitutis duarum civitatum, Athenarum ſc., & Lacedæmoniorum, fluxiſſe videtur. In his enim civitatibus ita agi ſolitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus obſervabant, memoriæ mandarent: Athenienſes vero ea, quæ in legibus ſcripta comprehendiſſent, cuſtodirent.

TIT. I. (1 Vide *l.* 2. & 10. *ff. h. t. l.* 31. *ff. depoſiti l.* 14. *ff. de condict. indeb. l. ult.* §. 6. *ff. de bonis eor. qui mortem ſibi conſciver.* (2 Vide *l.* 5. §. 10. *ff. ne quid in loco publ.* (3 Vide *l.* 31. §. 1. *ff. depoſiti.*

TIT. II. (1 Vide *l.* 1. §. 1. *ff. ſi quadrupes pauperiem.* (2 Vide *Tit. C. de alendis liberis ac parentib. l.* 2. *C. de infant. expoſ.* (3 Vide *l.* 16. §. 8. *ff. de pœnis.* (4. §. 2. *Inſt. de jur. perſon. & pr. Inſt. de libertin.* (5. Vide *l.* 5. *ff. de juſt. & jur. & adde l.* 5. *in pr. l.* 6. *ff. de pactis.* (6. *l.* 6. §. 1. *ff. de juſt. & jur.* (7. Vide *l.* 238. *in pr. ff. de verb. ſign.* (8. v. *l.* 1. §. 7. *C. de vet. jur. enucl. l.* 1. *ff. de Conſt. prin. l.* 3. *cod. de teſt.* (9. v. §. 4. & §. 6. *verſ. ſed ſi recuſabat. infr. de fideicom. hered. l.* 1. §. 2. *ff. ad SC. Trebell.* (10. v. *l.* 28. *ff. de legat.* 2. (11. *l.* 2. *C. de legib.* (12. v. *l.* 52. §. 6. *ff. de oblig. & act.* (13. v. *l.* 4. §. 14. *in fin. ff. de doli mali & metus except.*

§. 11.

§. 11. Sed * naturalia 14 quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque obſervantur, divina quadam providentia conſtituta, ſemper firma atque immutabilia permanent: ea vero, quæ ipſa ſibi quæque civitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent, vel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata.

§. 12. Omne autem jus 15, quo utimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res 16, vel ad actiones. Et prius de perſonis videamus: nam parum eſt jus noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur.

TIT. III.
DE JURE 1 PERSONARUM.

Perſonarum diviſio prior. 1. Definitio libertatis, 2. & ſervitutis. 3. Etymologia ſervi, & mancipii. 4. Quibus modis ſervi conſtituuntur. 5. Subdiviſio.

Summa itaque diviſio de jure perſonarum hæc eſt: quod omnes homines, aut liberi ſunt, aut ſervi.

§. 1. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) eſt naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi 2, ſi quid vi aut jure prohibetur.

§. 2. Servitus autem eſt conſtitutio 3 juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam ſubjicitur.

§. 3. Servi autem ex eo appellati ſunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc ſervare 4, nec occidere ſolent: qui etiam mancipia dicti ſunt, (eo) quod ab hoſtibus manu capiuntur.

§. 4. Servi autem 5 aut naſcuntur, aut fiunt: naſcuntur ex ancillis noſtris: fiunt aut jure gentium, id eſt, ex captivitate, aut jure 6 civili, cum liber homo major XX. annis 7 ad pretium participandum 8 ſeſe venumdari paſſus eſt.

§. 5. In ſervorum conditione nulla eſt differentia: in liberis autem multæ: aut enim ingenui ſunt, aut libertini.

TIT. IV.
DE INGENUIS.

Definitio Ingenui. 1. De ſervitute, & manumiſſione facti.

Ingenuus eſt is, qui ſtatim 1 ut natus eſt, liber eſt: ſive ex duobus ingenuis matrimonio editus eſt, ſive ex libertinis duobus, ſive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & ſi quis ex matre naſcitur libera, patre vero ſervo, ingenuus nihilominus naſcitur: quemadmodum qui ex matre libera 2 & incerto patre natus eſt, quoniam vulgo conceptus eſt. Sufficit autem liberam fuiſſe matrem eo tempore, quo naſcitur, licet ancilla conceperit. Et e contrario, ſi libera 3 conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum, qui naſcitur, liberum naſci: quia non debet 4 calamitas matris ei nocere, qui in ventre eſt. Ex his illud quæſitum eſt, ſi ancilla prægnans manumiſſa ſit, deinde ancilla poſtea facta pepererit, liberum, an ſervum pariat? Et Martianus probat, liberum naſci, ſufficit enim ei, qui in utero eſt, liberam matrem vel medio tempore habuiſſe, (ut liber naſcatur): quod & verum eſt.

§. 1. Cum autem ingenuus aliquis natus ſit, non officit ei in ſervitute fuiſſe, & poſtea manumiſſum eſſe: ſæpiſſime enim conſtitutum eſt, natalibus non officere manumiſſionem.

TIT. V.
DE LIBERTINIS.

Definitio, & origo Libertinorum, & manumiſſionis. 1. Quibus modis, 2. Ubi & quando manumitti poteſt. 3. De Libertinorum differentia ſublata.

Libertini ſunt, qui ex 1 juſta ſervitute manumiſſi ſunt. Manumiſſio autem eſt de manu 2 datio. Nam quamdiu aliquis in ſervitute eſt, manui & poteſtati ſuppoſitus eſt: & manumiſſus liberatur poteſtate. Quæ res a jure gentium originem ſumpſit: utpote cum jure naturali omnes liberi naſcerentur, nec eſſet nota manumiſſio, cum ſervitus eſſet incognita. Sed poſtquam jure gentium ſervitus invaſit, ſequutum eſt beneficium manumiſſionis: & cum uno communi nomine omnes homines appellarentur, jure gentium tria (hominum) genera eſſe cœperunt: liberi, & his contrarium ſervi, & tertium genus libertini, qui deſierant eſſe ſervi.

§. 1. Multis autem modis manumiſſio procedit: aut enim ex ſacris conſtitutionibus in ſacroſanctis 3 Eccleſiis, aut vindicta manumittitur, aut inter amicos, aut per epiſtolam, aut per teſtamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis 4 multis modis libertas ſervo competere poteſt, qui tam ex veteribus, quam ex noſtris conſtitutionibus inducti ſunt.

§. 2. Servi (vero) a dominis 5 ſemper manumitti ſolent: adeo ut vel in 6 tranſitu manumittantur, veluti cum Prætor, aut Præſes, aut Proconſul 7 in balneum, vel in theatrum eant.

§. 3. Libertinorum autem ſtatus tripartitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem & juſtam libertatem conſequebantur, & fiebant cives Romani: modo minorem, & Latini ex lege Junia 8 Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititii. Sed quoniam dedititiorum quidem 9 peſſima conditio jam ex multis temporibus in deſuetudinem abierat, Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque noſtra pietas omnia augere, & in meliorem ſtatum reducere deſiderans, duabus conſtitutionibus hoc emendavit, & in priſtinum ſtatum reduxit: quia & a primis urbis Romæ cunabulis una atque ſimplex libertas competebat, id eſt, eadem, quam habebat manumiſſor, niſi quod ſcilicet libertinus ſit, qui manumittitur, licet manumiſſor ingenuus ſit. Et dedititios quidem per Conſtitutionem 10 noſtram expulimus, quam promulgavimus inter noſtras deciſiones, per quas, ſuggerente nobis Triboniano, viro excelſo, Quæſtore (noſtro) antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Junianos, & omnem, quæ circa eos fuerat 11, obſervantiam, alia 12 Conſtitutione per ejuſdem Quæſtoris ſuggeſtionem correximus, quæ inter Imperiales radiat ſanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumiſſi, nec domini 13 manumittentis, nec in manumiſſionis modo diſcrimine habito, (ſicut jam antea obſervabatur), civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos poſſit libertas ſervis cum civitate Romana, quæ ſola eſt in præſenti, præſtari.

TIT. VI.
QUIBUS 1 EX CAUSIS MANUMITTERE NON LICET.

Prius caput Legis Æliæ Sentiæ. Regula de manumittente in fraudem creditorum. 1. Exceptio de ſervo inſtituto cum libertate, 2. vel ſine libertate. 3. Quid ſit in fraudem creditorum manumittere. 4. Alterum caput legis Æliæ Sentiæ de minore viginti annis. 5. Quæ ſint juſtæ cauſæ manumittendi. 6. De cauſa ſemel probata. 7. Abrogatio.

Non tamen cuicumque volenti manumittere licet: nam is, qui in 2 fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

§. 1. Licet autem domino, qui ſolvendo non eſt, (in teſtamento) ſervum ſuum cum libertate heredem 3 inſtituere, ut liber fiat, hereſque ei ſolus & neceſſarius: ſi modo ei nemo alius ex eo teſtamento heres extiterit: aut quia nemo heres ſcriptus ſit, aut quia is, qui ſcriptus eſt, qualibet ex cauſa heres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia proviſum eſt, & recte. Valde enim proſpiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius heres extiturus non eſſet, vel ſervum ſuum neceſſarium heredem haberent, qui ſatisfacturus eſſet creditoribus, aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias ſervi nomine vendant, ne injuria 4 defunctus afficiatur.

§. 2. Idemque juris eſt, & ſi ſine libertate ſervus heres inſtitutus eſt. Quod noſtra conſtitutio non ſolum in domino, qui ſolvendo non eſt, ſed generaliter conſtituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipſa ſcriptura inſtitutionis etiam libertas ei competere

(14. v. *l.* 8. *ff. de reg. jur.* (15. Ex *l.* 1. *ff. de ſtatu hom.* (16. v. *l.* 23. *ff. de verb. ſign.*

TIT. III. (1. *Lib.* 1. *ff.* 5. (2. 5. *Feudorum* 14. (3. *l.* 64. *ff. de condict. indeb. Nov.* 74. *c.* 1. *Nov.* 89. *c.* 1. *pr.* (4. *l.* 239. §. 1. *ff. de verb. ſign.* (5. Confer *l.* 5. *ff. de ſtatu hom.* (6. v. *l.* 4. *ff. quibus ad libertatem proclam. non licet.* (7. v. *l.* 6. §. 5. *ff. de injuſt. rupt. irrit. facto teſtamento. l.* 1. *ff. quibus ad libert. proclam. non licet.* (8. §. 1. *infr. de capit. deminut.* ſed hoc abrogatum *Conſtit. Leonis* 59.

TIT. IV. (1. v. *l.* 8. *C. de ingen. manumiſſis.* (2. *l.* 3. *C. ſolut. matr.* (3. v. *l.* 4. *C. de pœnis.* (4. Immo nocet, §. 28. *Inſtit. de legat.*

TIT. V. (1. *l.* 6. *ff. de ſtatu hom.* v. *l.* 34. *ff. de ſtipulat. ſervor.* (2. v. *Nov.* 81. *in pr.* (3. v. *l.* 1. & 2. *C. de his qui in eccleſ. manumitt.* (4. v. *l.* 4. *C. de præpoſ. ſacr. cubic.* §. 12. *Inſt. de adopt. l. un.* §. 3. *C. de Latin. libert. toll. l.* 2. *ff. qui ſine manum. ad libert. perven. juncta l.* 2. *C. de infant. expoſ.* (5. v. *l.* 7. *l.* 8. *ff. de manum. vind. l.* 2. & 8. *junct. l. fin. C. de feriis.* (6. *l.* 7. *ff. de manum. vindic.* (7. *d. l.* 7. (8. *Nov.* 78. *in pr.* (9. v. *l. un. C. de dedit. libert. toll. l. un. C. de Lat. libert. toll.* (10. *l. un. C. de dedit. libert. toll.* (11. v. *l. un. in pr. C. de Latina libert. toll.* (12. *d. l. un.* (13. Vide tamen §. 4. *infr. tit. prox.*

TIT. VI. (1. *Lib.* 40. *ff.* 9. & *lib.* 7. *C.* 11. & 12. (2. *l.* 10. *l.* 16. §. 2. *ff. qui & a quibus manum.* (3. *l.* 6. *Cod. de neceſſ. ſerv. hered. inſtit.* (4. v. *l.* 28. *ff. de reb. auct. jud. poſſ. l.* 11. *C. ex quib. cauſ. infam.*

videatur, quum non ſit veriſimile, eum, quem heredem ſibi elegit, ſi prætermiſerit libertatis dationem, ſervum remanere voluiſſe, & neminem ſibi heredem fore. 5

§. 3. In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, ſolvendo non eſt, vel qui datis libertatibus, deſiturus eſt ſolvendo eſſe. Prævaluiſſe tamen videtur, (niſi animum quoque fraudandi manumiſſor habuerit) non impediri libertatem, quamvis bona (ejus) creditoribus non ſufficiant: ſæpe 6 enim de facultatibus ſuis amplius, quam in his eſt, ſperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, id eſt, & conſilio 7 manumittentis, & ipſa re, eo quod ejus bona non ſunt ſuffectura creditoribus.

§. 4. Eadem lege Ælia Sentia domino 8 minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam ſi vindicta apud conſilium, juſta cauſa manumiſſionis adprobata, fuerint manumiſſi.

§. 5. Juſtæ 9 autem manumiſſionis cauſæ hæ ſunt: veluti ſi quis patrem aut matrem, filium filiamve, aut fratres ſororeſque naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat: aut ſervum, procuratoris habendi gratia: aut ancillam 10, matrimonii (habendi) cauſa, dum tamen intra ſex menſes in uxorem ducatur, niſi juſta cauſa impediat, & (ſervus) qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & ſeptem annis manumittatur.

§. 6. Semel 11 autem cauſa adprobata, ſive vera ſit, ſive falſa, non retractetur. 12

§. 7. Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam conſtitutus eſſet: eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet teſtamentum facere 13, & in eo ſibi heredem inſtituere, legataque relinquere poſſet: tamen ſi adhuc minor eſſet viginti annis, libertatem ſervo dare non poſſet. Quod non erat ferendum: nam cui totorum ſuorum bonorum in teſtamento diſpoſitio data erat: quare non ſimiliter ei, quemadmodum alias res, ita de ſervis ſuis in ultima voluntate diſponere 14, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis poſſit præſtare? Sed cum libertas 15 inæſtimabilis res ſit, & propter hoc ante XX. ætatis annum antiquitas libertatem ſervo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in teſtamento dare ſervo ſuo concedimus 16, niſi decimum ſeptimum annum impleverit, & decimum octavum attigerit. Quum enim antiquitas hujuſmodi ætati, & pro aliis poſtulare 17 conceſſerit: cur non etiam ſui judicii ſtabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam ſervis ſuis poſſint pervenire?

TIT. VII.

DE 1 LEGE FUSIA CANINIA TOLLENDA.

Lege Fuſia Caninia certus modus conſtitutus erat in ſervis teſtamento manumittendis: quam, quaſi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam eſſe cenſuimus: quum ſatis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam ſuam familiam libertate donare, niſi alia cauſa impediat libertatem: morientibus autem hujuſmodi licentiam adimere.

TIT. VIII.

DE HIS 1, QUI SUI, VEL ALIENI JURIS SUNT.

Perſonarum diviſio poſterior. 1. 2. De jure gentium, & civium Romanorum in ſervos.

Sequitur de jure perſonarum alia diviſio. Nam quædam perſonæ ſui juris ſunt, quædam alieno juri ſubjectæ. Rurſus earum, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt, aliæ ſunt in poteſtate parentum, aliæ in poteſtate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt: nam, ſi cognoverimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt, ſimul 2 intelligemus, quæ ſui juris ſunt: ac prius inſpiciamus de his, quæ in poteſtate dominorum ſunt.

§. 1. In poteſtate itaque dominorum ſunt ſervi; quæ quidem poteſtas juris gentium eſt: nam apud omnes peræque gentes animadvertere poſſumus, dominis in ſervos 3 vitæ, neciſque poteſtatem fuiſſe, & quodcumque per ſervum adquiritur, id 4 domino adquiri.

§. 2. Sed 5 hoc tempore nullis hominibus, qui ſub Imperio noſtro ſunt, licet ſine 6 cauſa legibus cognita in ſervos ſuos (ſupra modum) ſævire. Nam ex conſtitutione divi Antonini, qui ſine cauſa ſervum ſuum occiderit, non minus puniri jubetur, quam ſi alienum ſervum occiderit. Sed & major aſperitas dominorum ejuſdem Principis conſtitutione coercetur: nam (Antoninus) conſultus a quibuſdam præſidibus provinciarum de his ſervis, qui ad ædem ſacram, vel ad ſtatuam Principum confugiunt 7, præcepit, ut ſi 8 intolerabilis videatur ſævitia dominorum, cogantur ſervos ſuos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur; & recte: expedit enim reipublicæ, ne ſua re quiſque male utatur. 9. Cujus reſcripti ad Ælium Martianum emiſſi verba ſunt hæc: *Dominorum quidem poteſtatem in ſervos ſuos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum jus ſuum detrahi 10.: ſed dominorum intereſt, ne auxilium contra ſævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juſte deprecantur: ideoque cognoſce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad ſtatuam confugerunt, & ſi vel durius habitos, quam æquum eſt, vel infami 11. injuria adfectos eſſe cognoveris: venire jube, ita ut in poteſtatem domini non revertantur. Quod ſi meæ conſtitutioni fraudem fecerit, ſciat hoc me admiſſum ſeverius executurum.*

TIT. IX.

DE PATRIA POTESTATE.

Summa Tituli. 1. Definitio nuptiarum. 2. Cui competat.

In poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex 1 juſtis nuptiis procreavimus.

§. 1. Nuptiæ autem, ſive matrimonium, eſt viri & mulieris 2 conjunctio, individuam vitæ conſuetudinem continens.

§. 2. Jus autem poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium eſt 3 civium Romanorum: nulli enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, quam nos habemus.

§. 3. Qui igitur ex te & uxore tua naſcitur, in poteſtate tua eſt. Item qui ex filio tuo & uxore ejus naſcitur, id eſt, nepos tuus & neptis, æque in tua ſunt poteſtate, & pronepos, & proneptis, & deinceps ceteri. Qui autem ex filia tua naſcuntur, in poteſtate tua non ſunt, ſed in patris eorum. 4

TIT. X.

DE NUPTIIS. 1

Qui poſſunt nuptias contrahere. 1. Quæ uxores duci poſſunt, vel non. De parentibus & liberis. 2. De tranſverſalibus. De fratre & ſorore. 3. De fratris, vel ſororis filia, vel nepte. 4. De conſobrinis. 5. De amita, matertera, amita magna, matertera magna. 6. De affinibus. De Privigna, vel nuru. 7. De Socru, vel noverca. 8. De Comprivignis. 9. De quaſi privigna, quaſi nuru, quaſi noverca. 10. De ſervili cognatione. 11. De reliquis prohibitionibus. 12. De pœnis injuſtarum nuptiarum. 13. De legitimatione.

Juſtas autem nuptias inter ſe cives Romani contrahunt, qui ſecundum legum præcepta coeunt, maſculi quidem puberes 2, feminæ autem 3 viripotentes, ſive patresfamiliarum ſint, ſive filii familiarum: dum tamen ſi filiifamiliarum ſint, conſenſum 4 habeant parentum, quorum in poteſtate ſunt. 5 Nam hoc fieri debere, & civilis & naturalis ratio ſuadet: in tantum, ut juſſus parentis præcedere debeat. Unde quæſitum eſt, an furioſi filia nubere, aut furioſi filius uxorem ducere poſſit? Cumque ſuper filio variabatur, noſtra proceſſit 6 deciſio, qua permiſſum eſt ad exemplum filiæ furioſi, filium quoque (furioſi) poſſe & ſine patris interventu matrimonium ſibi copulare, ſecundum datum ex noſtra conſtitutione modum.

(5. *l.* 5. *in pr. verſ. cum igitur. C. de neceſſ. ſerv. hered. inſt.* v. & §. 1. *infr. qui teſtam. tut. dar. poſſ.* & *l.* 32. §. 2. *ff. de teſt. tut.* (6. v. *l.* 23. *ff. qui & a quibus manum.* obſt. *l.* 10. *ff. eod.* (7. *l.* 1. *C. qui manumitt. non poſſ.* (8. v. *Nov.* 119. *c.* 2. *l.* 9. §. 1. *ff. de auct. tut.* (9. v. *l.* 11. & *ſeq. ff. de manum. vind.* (10. v. *l.* 21. *ff. qui & a quibus manum.* (11. *l.* 9. §. 1. *ff. de manum. vind.* (12. v. *l.* 17. *C. de teſtibus.* Imo retractatur. *l.* 26. §. 8. *ff. de fideicommiſſ. libert.* (13. *l.* 5. *ff. qui teſtam. fac. poſſ.* (14. Vide tamen *l.* 5. *C. de fideicommiſſ. libert.* (15. *l.* 106. *l.* 176. §. 1. *ff. de reg. jur.* (16. Hoc abrogatum per *Nov.* 119. *c.* 2. (17. *l.* 1. §. 3. *ff. de poſtul.*

TIT. VII. (1. *Lib.* 7. *C.* 3.

TIT. VIII. (1. *Lib.* 1. *ff.* 6. (2. v. *l.* 7. *C. de religioſ. & ſumpt. fun.* (3. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (4. v. *l.* 1. §. 6. *in fin. ff. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* (5. v. *l.* 1. §. 2. *ad L. Corn. de ſicar.* (6. v. *l.* 96. *ff. de verb. oblig.* (7. *l.* 1. §. 27. *ff. de quæſt.* adde caſum in *l. ult. ff. ſi quis a parenſe manum.* (8. v. *l.* 11. §. 1. *ff. ad leg. Corn. de ſicar.* (9. Vide tamen *l.* 24. §. 11. *ff. de heredit. petit.* (10. *Lib.* 5. *ſeud. tit.* 14. v. *l.* 12. §. 1. *ff. qui & a quibus manum.* (11. v. *l.* 12. *C. de epiſc. audient.*

TIT. IX. (1. v. §. *pen. inſ. tit. prox.* (2. v. *l.* 1. *ff. de ritu nupt.* (3. *l.* 3. *ff. de his qui ſui vel alieni jur.* (4. v. *l.* 196. §. 1. *ff. de verb. ſign.*

TIT. X. (1. *Lib.* 23. *ff.* 1. & 2. *Lib.* 5. *Cod.* 4. *Nov.* 22. (2. v. *pr. Inſt. quib. mod. tut. fin. circa fin. l. fin. C. quando tut. vel curat. eſſe deſin.* (3. v. *l.* 10. *in pr. verſ. ſed enim. ff. de condit. & demonſtr.* (4. v. *l.* 18. *ff. de ritu nupt.* (5. *l.* 16. §. 1. *ff. eod.* (6. v. *l.* 25. *C. h. t.*

§. 1. Ergo non omnes nobis uxores ducere licet, nam a quarumdam nuptiis abſtinendum eſt. Inter eas enim perſonas, quæ parentum liberorumve locum inter ſe obtinent, contrahi nuptiæ non poſſunt: veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, vel matrem & filium, vel aviam & nepotem uſque in 7 infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint, nefarias atque inceſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. Et hæc adeo vera ſunt, ut, quamvis per 8 adoptionem parentum liberorumve loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio jungi: in tantum, ut etiam diſſoluta adoptione idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis eſſe cœperit, non 9 poteris uxorem ducere, quamvis 10 eam emancipaveris.

§. 2. Inter eas quoque perſonas, quæ ex tranſverſo gradu cognationis junguntur, eſt quædam ſimilis obſervatio, ſed non tanta. Sane enim inter 11 fratrem ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt, ſive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, ſive ex altero eorum. Sed ſi qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit, quamdiu 12 quidem conſtat adoptio, ſane inter te & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt: cum vero per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam uxorem ducere. 13 Sed & ſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptiis. Et ideo conſtat, ſi quis 14 generum adoptare velit, debere eum antea filiam ſuam emancipare: & ſi quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium ſuum emancipare.

§. 3. Fratris vero, vel ſororis 15 filiam uxorem ducere non licet, ſed nec neptem fratris vel ſororis quis ducere poteſt quamvis quarto gradu ſint: cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit 16, filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

§. 4. Duorum autem fratrum vel ſororum 17 liberi, vel fratris & ſororis, conjungi 18 poſſunt.

§. 5. Item amitam 19, licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum eſt, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

§. 6. Adfinitatis quoque veneratione a quarumdam nuptiis abſtinere neceſſe eſt: ut ecce, privignam 20 aut nurum uxorem 21 ducere non licet: quia utræque filiæ loco ſunt. Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi fuit nurus aut privigna tua. Nam ſi adhuc nurus tua eſt, id eſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem 22 duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc privigna tua eſt, id eſt, ſi mater ejus tibi nupta eſt, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

§. 7. Socrum quoque & novercam 23 prohibitum eſt uxorem ducere: quia matris loco ſunt. Quod & ipſum diſſoluta demum adfinitate procedit, alioquin ſi adhuc noverca eſt, id eſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt, communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc ſocrus eſt, id eſt, ſi adhuc filia ejus tibi nupta eſt: ideo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes.

§. 8. Mariti tamen filius ex alia uxore 24, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt: licet habeant fratrem ſororemve ex matrimonio poſtea contracto natos.

§. 9. Si uxor 25 tua poſt divortium ex alio filiam procreaverit, hæc non eſt quidem privigna tua: ſed Julianus ab hujuſmodi nuptiis abſtineri debere ait: nam conſtat, nec ſponſam filii 26 nurum eſſe, nec patris ſponſam novercam eſſe: rectius tamen & jure facturos eos, qui ab hujuſmodi nuptiis abſtinuerint 27.

§. 10. Illud certum eſt, ſerviles 28 quoque cognationes impedimento nuptiis eſſe: ſi forte pater & filia, aut frater & ſoror manumiſſi fuerint.

§. 11. Sunt & aliæ perſonæ, quæ propter diverſas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digeſtorum, ſeu Pandectarum, ex vetere jure collectarum, enumerari permiſimus.

§. 12. Si 29 adverſus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec 30 vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec 31 dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu naſcuntur, in poteſtate patris non ſunt: ſed tales ſunt, (quantum ad patriam poteſtatem pertinet) quales ſunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus ſit: unde ſolent ſpurii appellari 32, παρὰκτὴν σπορὰν id eſt, a ſatione, & ἀπάτορες, quaſi ſine patre filii. Sequitur ergo, ut diſſoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus ſit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ ſacris conſtitutionibus continentur.

§. 13. Aliquando autem evenit, ut liberi, qui ſtatim, ut nati ſunt, in poteſtate parentum non ſunt, poſtea redigantur in poteſtatem patris: qualis eſt is, qui dum naturalis fuerat, poſtea 33 curiæ datus, poteſtati patris ſubjicitur: necnon is, qui a muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat, poſtea ex noſtra conſtitutione dotalibus 34 inſtrumentis compoſitis, in poteſtate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio poſtea fuerint procreati, ſimiliter noſtra conſtitutio præbuit.

TIT. XI.

DE 1 ADOPTIONIBUS.

Scopus & nexus. 1 Diviſio adoptionis. 2 Qui poſſunt adoptare filium familias, vel non. 3 De impuberibus. 4 De ætate adoptantis, & adoptati. 5 De adoptione in locum neptis, vel nepotis, vel deinceps. 6 De adoptione filii alieni in locum nepotis, vel nepotis in locum filii. 7 De adoptione in locum nepotis, & de nepote in adoptionem dando. 8 Qui dari poſſunt in adoptionem. 9 De his qui generare non poſſunt. 10 De feminis. 11 De liberis adrogati. 12 De ſervo adoptato, vel filio nominato a Domino.

Non ſolum autem naturales liberi, ſecundum ea, quæ diximus, in poteſtate noſtra ſunt: verum etiam 2 ii, quos adoptamus.

§. 1. Adoptio autem duobus modis fit, aut Principali reſcripto, aut imperio magiſtratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis poteſt eos eaſve, qui quæve ſui juris ſunt, quæ ſpecies adoptionis dicitur adrogatio. Imperio magiſtratus adoptamus eos eaſve, qui quæve in poteſtate parentum ſunt: ſive primum gradum liberorum obtineant: qualis eſt filius, filia; ſive inferiorem, qualis eſt nepos, neptis, pronepos, proneptis.

§. 2. Sed hodie ex noſtra 3 conſtitutione, cum filius familias a patre naturali extraneæ perſonæ in adoptionem datur, jura patris naturalis minime diſſolvuntur 4, nec quicquam ad patrem adoptivum tranſit, nec in poteſtate ejus eſt, licet ab inteſtato jura ſucceſſionis ei a nobis tributa ſint. Si vero pater naturalis non extraneo, ſed avo filii ſui materno, vel ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo ſimili modo paterno vel materno, filium ſuum dederit in adoptionem: in hoc caſu, quia concurrunt in unam perſonam & naturalia, & adoptionis jura, manet ſtabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo conſtitutum, ut & in familia, & in poteſtate hujuſmodi patris adoptivi ſit.

§. 3. Cum autem impubes per principale reſcriptum adrogatur, cauſa cognita adrogatio fieri permittitur, & exquiritur cauſa adrogationis, an honeſta ſit, expediatque pupillo. Et cum quibuſdam conditionibus adrogatio fit, id eſt, ut caveat adrogator perſonæ publicæ 5, ſi intra pubertatem pupillus deceſſerit, reſtituturum ſe bona illis, qui, ſi adoptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem ejus venturi eſſent. Item non aliter emancipare eum poteſt adrogator, niſi cauſa cognita dignus emancipatione fuerit: & tunc ſua bona ei reddat. Sed & ſi decedens pater eum exheredaverit, vel vivus ſine juſta cauſa emancipaverit: jubetur 6 quartam partem ei bonorum ſuorum 7 relinquere, videlicet præter bona, quæ

(7. v. *l.* 53. *ff. de ritu nupt.* (8. v. *l.* 55. *ff. de ritu nupt. l.* 14. *pr.* & §. 1. *eod.* (9. v. *l. pen.* §. 2. *C. de adopt.* (10. *l.* 55. *in pr. ff. de ritu nupt.* adde *l.* 14. *in pr.* & §. 1. *ff. eod.* Vide tamen *l.* 55. §. 1. *ff. eod.* (11. v. *l.* 17. *C. de nupt.* (12. v. *l.* 35. §. 1. *ff. de verb. oblig.* (13. *l.* 9. §. *fin. ff. de lib. & poſthum.* (14. *l.* 17. §. 1. *l.* 67. §. 3. *ff. de ritu nupt.* (15. v. *l.* 39. *pr. ff. de ritu nupt.* (16. v. *l.* 12. §. 4. *ff. eod.* (17. v. *l.* 19. *C. h. t.* (18. v. *l.* 3. *ff. de ritu nup.* (19. *l.* 17. §. 2. *ff. eod. l.* 17. *C. h. t.* (20. *d. l.* 17. *C.* (21. v. *l.* 14. §. 1. *ff. de ritu nupt.* (22. v. *l.* 18. *in pr. C. ad L. Jul. de adult.* (23. *l.* 17. *C. h. t. l.* 4. §. 7. *ff. de grad. & affin. l.* 14. §. 4. *ff. de ritu nupt.* (24. *l.* 34. §. 2. *ff. eod. l.* 134. *in pr. ff. de verb. oblig.* (25. *l.* 12. §. 3. *ff. de ritu nup.* (26. Obſt. *l.* 6. §. 1. *l.* 8. *ff. de grad. & affin. l.* 4. *ff. ad L. Pomp. de parricidiis.* (27. v. *l.* 42. *in pr. ff. de ritu nup.* (28. v. *l.* 14. §. 2. *ff. eod.*

(29. v. *l.* 6. *C. de inceſt. & inutil. nupt.* (30. *l.* 52. *ff. de ritu nupt.* (31. *l.* 1. *pr. ff. unde vir & uxor.* (32. *l.* 23. *ff. de ſtatu hom.* (33. *Nov.* 89. *c.* 2. (34. v. *Nov.* 12. *c.* 4. *Nov.* 74. *Nov.* 89. *c.* 8.

TIT. XI. (1. *Lib.* 1. *ff.* 7. *Lib.* 8. *C.* 48. (2. Adde *l.* 13. & 14. *C. de probat.* (3. *l.* 10. *C. h. t.* (4. v. §. 14. *Inſt. de heredit. quæ ab inteſt. l.* 10. *pr. C. h. t.* (5. v. §. 5. *Inſt. de Atil. tut. l.* 2. *C. h. t.* (6. v. *l.* 1. §. 21. *ff. de collat.* (7. *l. fin. ff. ſi quid. in fraud. patron. l.* 2. *C. h. t.*

ad patrem adoptivum tranſtulit, & quorum commodum ei poſtea acquiſivit.

§. 4. Minorem natu, majorem 8 non poſſe adoptare, placet, adoptio enim naturam imitatur: & pro monſtro eſt, ut major ſit filius, quam pater. Debet itaque is, qui ſibi filium per adoptionem vel adrogationem facit, plena pubertate, id eſt, decem & octo annis præcedere.

§. 5. Licet 9 autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis 10 filium quis non habeat.

§. 6. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare poteſt, quam nepotem in locum filii.

§. 7. Sed ſi quis nepotis loco adoptet, vel quaſi ex filio, quem habet jam adoptatum, vel quaſi ex illo, quem naturalem in ſua poteſtate habet: eo 11 caſu & filius conſentire debet, ne ei invito ſuus heres adgnaſcatur. Sed ex contrario, ſi avus ex filio nepotem det in adoptionem, non eſt neceſſe filium conſentire.

§. 8. In plurimis autem cauſis adſimilatur is, qui adoptatus vel adrogatus eſt, ei, qui ex legitimo matrimonio 12 natus eſt, & ideo, ſi quis per Imperatorem, vel apud Prætorem, vel Præſidem provinciæ non extraneum adoptaverit, 13 poteſt eumdem in adoptionem alii dare.

§. 9. Sed 14 & illud utriuſque adoptionis commune eſt, quod & ii, qui generare non poſſunt, (quales ſunt ſpadones,) adoptare poſſunt: (caſtrati 15 autem non poſſunt.)

§. 10. Feminæ 16 quoque adoptare non poſſunt, quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent: ſed ex indulgentia 17 Principis, ad ſolatium liberorum amiſſorum, adoptare poſſunt.

§. 11. Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ per ſacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in poteſtate habet ſi ſe adrogandum dederit, non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubjicitur, ſed etiam liberi ejus in ejuſdem fiunt poteſtate, tamquam nepotes. Sic etenim divus Auguſtus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptaſſet; ut protinus, adoptione facta, inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe.

§. 12. Apud Catonem bene ſcriptum refert antiquitas, ſervos, ſi a domino adoptati ſint, ex hoc ipſo poſſe liberari. Unde & nos eruditi, in noſtra 18 Conſtitutione etiam eum ſervum, quem dominus actis intervenientibus filium ſuum nominaverat 19, liberum eſſe conſtituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum non ſufficiat. 20.

TIT. XII.

QUIBUS MODIS JUS PATRIÆ POTESTATIS SOLVITUR. 1

Scopus & nexus. De morte. 1 *De deportatione.* 2 *De relegatione.* 3 *De ſervitute pœnæ.* 4 *De dignitate.* 5 *De Captivitate, & Poſtliminio.* 6 & 7 *De emancipatione.* 8 *De adoptione.* 9 *De nepote nato poſt filium emancipatum, vel in adoptionem datum.* 10 *An parentes cogantur liberos ſuos de poteſtate dimittere.*

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri ſunt ſubjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur ſervi a poteſtate dominorum, ex iis intelligere poſſumus, quæ de ſervis manumittendis ſuperius expoſuimus. Hi vero, qui in poteſtate parentis ſunt, mortuo eo 2, ſui juris fiunt. Sed hoc diſtinctionem recipit. Nam mortuo patre, ſane omni modo filii filiæve ſui juris efficiuntur: mortuo vero avo, non omnino nepotes neptesque, ſui juris fiunt; ſed ita 3, ſi poſt mortem avi in poteſtatem patris 4 ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriente avo pater eorum vivit, & in poteſtate patris ſui eſt: tunc poſt obitum avi in poteſtate patris ſui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus eſt, aut (per 5 emancipationem) exiit de poteſtate patris: tunc ii, qui in poteſtatem ejus cadere non poſſunt, ſui juris fiunt.

§. 1 Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in inſulam deportatur 6, civitatem amittit: ſequitur, ut, qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde 7 quaſi eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate ejus eſſe. Pari ratione & ſi is, qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit 8 eſſe in poteſtate parentis. Sed ſi ex indulgentia Principis 9 reſtituti fuerint, per omnia priſtinum ſtatum recipiunt.

§. 2. Relegati autem patres in inſulam, in poteſtate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in poteſtate parentum 10 remanent.

§. 3. Pœnæ ſervus effectus, filios in poteſtate habere 11 deſinit. Servi autem pœnæ 12 efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui beſtiis 13 ſubjiciuntur.

§. 4. Filiusfamilias ſi militaverit, vel ſi Senator, vel Conſul factus fuerit, remanet in poteſtate patris: militia enim, vel conſularis dignitas 14 de patris poteſtate filium 15 non liberat. Sed ex Conſtitutione 16 noſtra ſumma patriciatus dignitas illico, Imperialibus codicillis præſtitis, filium a patria poteſtate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem poſſe per emancipationis modum poteſtatis ſuæ nexibus filium liberare, Imperatoriam autem celſitudinem non valere eum, quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate?

§. 5. Si ab hoſtibus captus fuerit parens, quamvis ſervus hoſtium fiat, tamen 17 pendet jus liberorum propter jus poſtliminii: 18 quia hi, qui ab hoſtibus capti ſunt, ſi reverſi fuerint, omnia priſtina jura recipiunt: idcirco reverſus etiam liberos habebit in poteſtate: quia poſtliminium fingit, eum, qui captus eſt, in civitate ſemper fuiſſe. Si vero ibi deceſſerit, exinde, ex quo captus eſt pater, filius ſui juris fuiſſe videtur. Ipſe quoque filius nepoſve, ſi ab hoſtibus captus fuerit, ſimiliter dicimus, propter jus poſtliminii, jus quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum eſt autem poſtliminium a limine & poſt. Unde eum, qui ab hoſtibus (captus eſt, &) in fines noſtros poſtea pervenit poſtliminio reverſum recte dicimus. Nam limina, ſicut in domo finem quemdam faciunt, ſic & imperii finem eſſe limen, veteres voluerunt. Hinc & limen dictum eſt, quaſi finis quidam & terminus: ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen revertebatur, quod amiſerat. Sed & qui captus, victis hoſtibus, recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur.

§. 6. Præterea emancipatione 19 quoque deſinunt liberi in poteſtate parentum eſſe. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis obſervationem procedebat, quæ per imaginarias 20 venditiones, & intercedentes manumiſſiones celebrabatur, vel ex Imperiali 21 reſcripto: noſtra autem providentia etiam hoc in melius per Conſtitutionem 22 reformavit, ut fictione priſtina exploſa, recta via ad competentes judices, vel magiſtratus parentes intrent, & filios ſuos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, a ſua manu dimittant. Et tunc ex edicto Prætoris in bonis hujuſmodi filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui quæve a parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem jura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. 23 Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel ceteri, ipſe parens ex manumiſſione 24 tutelam ejus nanciſcitur.

§. 7. Admonendi 25 autem ſumus, liberum arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in poteſtate habebit, filium quidem de poteſtate dimittere, nepotem vero vel neptem retinere: & e converſo, filium quidem in poteſtate retinere, nepotem vero vel neptem manumittere, vel omnes ſui juris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta eſſe intelligantur.

§. 8. Sed & ſi pater filium, quem in poteſtate habet, avo vel proavo naturali, ſecundum noſtras Conſtitutiones ſuper his habitas, in adoptionem dederit: id eſt, ſi hoc ipſum actis 26 intervenientibus apud competentem judicem manifeſtaverit, præſente eo, qui adoptatur, & non contradicente, necnon eo (præſente), qui

(8. *l.* 15. *in fin. l.* 16. *l.* 40. *ff. h. t.* (9. *l.* 43. *ff. eod.* (10. *l.* 37. *ff. eod.* (11. *l.* 6. *l.* 11. *ff. eod.* (12. §. 4. *infr. de exhered. lib.* (13. *l.* 10. *C. h. t.* (14. *l.* 2. §. 1. *ff. eod.* (15. Vide *l.* 39. §. 1. *ff. de jure dot. l.* 6. *ff. de liber. & poſtum.* Abrogatum hoc *Nov. Leonis* 26. (16. *l.* 5. *C. h. t.* (17. v. *Nov. Leonis* 27. (18. *l. un.* §. 10. *C. de Latin. libert. toll.* (19. v. *Nov.* 117. c. 2. *l.* 1. §. 3. *ff. de quæſt.* (20. Vide *l.* 15. §. *fin. ff.* & *l.* 3. *C. h. t.*

TIT. XII. (1. Vide *Nov.* 81. *Lib.* 8. *C.* 49. (2. *l.* 15. *ff. quando dies legati l.* 239. *pr. ff. de verb. ſign.* (3. *l.* 5. *ff. de his, qui ſui, vel alieni juris.* (4. Vide *l.* 56. §. 2. *ff. de jure dot.* (5. *l.* 41. *ff. de adopt.*

(6. *l.* 1. *C. de hered. inſtit.* (7. *l.* 63. §. *fin. ff. pro ſocio.* (8. *l.* 17. §. 1. *ff. de pœn. l.* 6. *C. de ſentent. paſſis & reſtit.* (9. Tot. tit. *ff.* & *C. de ſentent. paſſ.* (10. *l.* 4. *l.* 7. *ff. de interdict. & releg.* (11. *l.* 29. *ff. de pœn.* (12. Abrogatum hoc *Nov.* 22. c. 8. (13. *l.* 3. §. *pen. ff. ad L. Corn. de ſicar.* (14. Abrogatum *Nov.* 81. (15. *l.* 3. *ff. de adopt.* (16. *l. ult. C. de conſul.* (17. v. *l. pen. ff. de ſuis & legit hered.* (18. v. *l.* 19. *ff. de capt. & poſtlim.* (19. *l.* 5. *C. de dolo malo.* (20. Vide *l. ult. C. de adopt.* (21. *l.* 5. *C. de emancip. lib.* (22. *l. ult. C. de emancip. lib.* (23. *l.* 1. *ff. ſi a parente quis manum.* (24. *infr. de legit. parent. tut.* (25. *l.* 28. *ff. de adopt.* (26. *l. ult. C. de adopt. l.* 11. *C. de fide inſtrument.*

adoptat:

adoptat, ſolvitur quidem jus poteſtatis patris naturalis, tranſit 27 autem in hujuſmodi parentem adoptivum, in cujus perſona & adoptionem eſſe pleniſſimam, antea diximus. 28.

§. 9. Illud autem ſcire oportet, quod ſi nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium poſtea emancipaveris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru 29 tua, nihilominus quod ex ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur. Quod ſi poſt emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris ſui emancipati, vel avi adoptivi poteſtati ſubjicitur.

§. 10. Et quidem neque naturales liberi 30, neque adoptivi, ullo pene 31 modo poſſunt cogere parentes, de poteſtate ſua eos dimittere.

TIT. XIII.
DE TUTELIS. 1

De perſonis ſui juris. 1 Definitio tutelæ. 2 Definitio, & etymologia tutoris. 3 Quibus teſtamento tutor datur. De liberis in poteſtate. 4 De poſthumis. 5 De emancipatis.

Transeamus nunc ad aliam diviſionem perſonarum. Nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædam vel in tutela ſunt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela, vel in curatione ſunt. Ita enim intelligemus ceteras perſonas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius diſpiciamus de his, quæ in tutela ſunt.

§. 1. Eſt autem tutela, (ut Servius definivit) vis ac poteſtas in capite libero ad tuendum 2 eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit, jure civili data ac permiſſa.

§. 2. Tutores autem ſunt, qui eam vim, ac poteſtatem habent, exque ipſa re nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quaſi tuitores atque defenſores: ſicut æditui 3 dicuntur, qui ædes tuentur.

§. 3. Permiſſum 4 eſt itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in 5 poteſtate habent, teſtamento tutores dare. Et hoc in filios filiaſque procedit omnimodo: nepotibus vero neptibuſque ita demum parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortem eorum in poteſtatem patris ſui non ſunt recaſuri. Itaque ſi filius tuus mortis tuæ tempore in poteſtate tua ſit: nepotes (ex) eo non poterunt ex teſtamento tuo tutores habere, quamvis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet, quia mortuo te, in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt.

§. 4. Cum autem in compluribus aliis cauſis poſthumi 6 pro jam natis habeantur, & in hac cauſa placuit, non minus poſthumis 7, quam jam natis teſtamento tutores dari poſſe: ſi modo in ea cauſa ſint, ut ſi vivis parentibus naſcerentur, ſui (heredes) & in poteſtate eorum fierent.

§. 5. Sed & ſi emancipato filio tutor a patre datus fuerit teſtamento, confirmandus eſt ex ſententia Præſidis omnimodo, id eſt, ſine 8 inquiſitione.

TIT. XIV.
QUI TESTAMENTO TUTORES DARI POSSUNT. 1

Qui tutores dari poſſunt. De Patre, vel filiofamilias. 1 De ſervo. 2 De furioſo, vel minore vigintiquinque annis. 3 Quibus modis, 4 & cui dantur tutores. 5 De filiorum, filiarum, liberorum, nepotum appellatione.

Dari autem tutor poteſt teſtamento non ſolum paterfamilias, ſed 2 etiam filiusfamilias.

§. 1. Sed & ſervus proprius teſtamento cum libertate recte tutor dari poteſt. Sed ſciendum eſt, eum & ſine libertate tutorem datum, tacite 3 libertatem directam 4 accepiſſe videri, & per hoc recte tutorem eſſe. Plane ſi per 5 errorem, quaſi liber, tutor datus ſit, aliud dicendum eſt. Servus autem alienus pure inutiliter 6 teſtamento datur tutor: ſed 7 ita, *cum liber erit*, utiliter datur: proprius autem ſervus inutiliter 8 eo modo tutor datur.

§. 2. Furioſus vel minor viginti quinque annis tutor teſtamento datus, tutor tunc erit, cum 9 compos mentis, aut major 10 viginti quinque annis fuerit factus.

§. 3. Ad certum tempus 11, vel ex certo tempore, vel ſub conditione, vel ante heredis inſtitutionem poſſe 12 dari tutorem, non dubitatur.

§. 4. Certæ autem 13 rei vel cauſæ tutor dari non poteſt: quia perſonæ, non cauſæ, vel rei (tutor) datur.

§. 5. Si quis filiabus ſuis vel filiis tutores 14 dederit, etiam 15 poſthumæ (vel poſthumo) dediſſe videtur: quia filii vel filiæ appellatione 16 & poſthumus & poſthuma continentur. Quod ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint? 17 Dicendum eſt, ut & ipſis quoque dati videantur: ſi modo *liberos* dixerit: ceterum ſi *filios*, non 18 continebuntur: aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane ſi poſteris dederit, tam filii poſthumi, quam ceteri liberi continebuntur. 19

TIT. XV.
DE LEGITIMA ADGNATORUM TUTELA. 1

Summa. 1 Qui ſunt adgnati. 2 Quis dicatur inteſtatus. 3 Quibus modis adgnatio, & cognatio finitur.

Quibus autem teſtamento tutor datus non eſt, his ex lege duodecim tabularum adgnati ſunt tutores 2, qui vocantur legitimi. 3

§. 1. Sunt autem 4 adgnati (cognati) per virilis ſexus cognationem conjuncti, quaſi 5 a patre cognati: veluti frater (ex) eodem patre natus, fratris filius nepoſve ex eo: item patruus, & patrui filius nepoſve ex eo. At qui per feminini ſexus perſonas cognatione junguntur, adgnati non ſunt: ſed alias naturali jure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non eſt tibi adgnatus, ſed cognatus, & invicem tu illi eodem jure conjungeris: quia qui (ex ea) naſcuntur, patris 6 non matris familiam ſequuntur.

§. 2. Quod autem (lex duodecim tabularum) ab inteſtato vocat ad tutelam adgnatos, non 7 hanc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentum is, qui poterat tutores dare, ſed 8 ſi quantum ad tutelam pertinet, inteſtatus deceſſerit: quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus eſt tutor, vivo teſtatore deceſſerit.

§. 3. Sed adgnationis quidem jus omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur: nam adgnatio juris (civilis) nomen eſt: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere poteſt, naturalia vero non 9 utique.

TIT. XVI.
DE 1 CAPITIS DEMINUTIONE.

Definitio, & diviſio. 1 De maxima, 2 De media, 3 De minima. 4 De manumiſſione. 5 De mutatione dignitatis. 6 Interpretatio §. ult. ſup. tit. proximo. 7 Ad quos adgnatos tutela pertineat.

Eſt autem capitis deminutio, prioris ſtatus mutatio. Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima eſt capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam vocant,) aut minima.

§. 1. Maxima capitis deminutio eſt, cum aliquis ſimul & civitatem & libertatem amittit, quod accidit in his, qui ſervi 2 pœnæ efficiuntur atrocitate ſententiæ: vel libertis, ut ingratis erga

---

(27. *l. pen. in pr. verſ. ſi vero. C. de adopt.* (28. *§. 2. Inſt. de adopt.* (29. v. *ſupra de ingen. & l. fin. ff. de acquir. rer. dom.* (30. Vide *l.* 31. *ff. de adopt. l.* 4. *C. de emanc. lib.* (31 Vide *l.* 6. *C. de ſpectac.* adde *l.* 16. §. 2. *ff. de curat. furioſ.* Vide etiam *l.* 32. *pr. l.* 33. *ff. de adopt. l.* 12. *C. de epiſc. audient. l.* 3. §. 6. *ff. de minor. l.* 1. §. 3. *l. ult. ſi a parent. quis manum. l.* 92. *ff. de condit. & demonſtr.*

TIT. XIII. (1. *Lib.* 26. *D.* 1. (2. Vide *l.* 4. §. *ult. ff. rem pupill.* (3. *l.* 77. §. 26. *ff. de legat.* 2. (4. *l.* 1. *ff. de teſtam. tut.* (5. *l.* 73. §. 1. *ff. de reg. jur.* (6. *l.* 7. *l.* 26. *ff. de ſtatu hom. l.* 231. *ff. de verb. ſign.* (7. *l.* 1. §. 1. *ff. de teſtam. tut.* (8. v. *l.* 1. §. 1. & 2. *l.* 6. *ff. de confirm. tut.*

TIT. XIV. (1. *Lib.* 26. *D.* 2. *Lib.* 5. *C.* 28. (2. *l.* 67. §. 2. *ff. de ritu nupt.* (3. Vide *l. pen. C. de neceſſ. ſerv. hered. l.* 32. §. 2. *ff. de teſtam. tut.* (4. Vide tamen *l.* 9. *C. de fideicom. libert. l.* 10. *in fin. ff. de teſtam. tut.* (5. Vide *l.* 22. *ff. de teſtam. tut.* (6. Vide tamen *l.* 10. §. 4. *ff. de teſt. tut.* (7. *l.* 10. §. 4. *ff. de teſt. tut.* (8. v. *l.* 21. & 22. *ff. de condit. inſtit.* (9. *l.* 10. §. 3. *ff. de teſt. tut. l.* 12. *pr. ff. de excuſat.* adde *l.* 11. *ff. de tut.* (10. *l.* 32. *in fin. ff. de teſt. tut.* (11. §. 3. & 5. *Inſt. quibus modis tut. fin. l.* 14. §. 3. & 5. *ff. de tut. l.* 11. *pr. ff. de teſt. tut.* (12. §. 1. *infr. de Atil. tut. l.* 8. §. 1. & 2. *ff. de teſt. tut.* Vide tamen *l.* 6. §. 1. *ff. de tut. l.* 77. *ff. de reg. jur.* (13. *l.* 12. 13. 14. *ff. de teſt. tut.* (14. Vide *l.* 45. *pr. ff. de legat.* 2. *l.* 81. *pr. ff. de legat.* 3. (15. *l.* 5. 6. 16. *ff. de teſt. tut.* (16. Vide *l.* 164. *pr. ff. de verb. ſign.* (17. Vide *l.* 84. *ff. de verb. ſign.* (18. *l.* 6. *ff. de teſt. tut.* adde *l.* 220. *ff. de verb. ſign.* Vide *l.* 201. *ff. eod.* (19. Vide tamen *l.* 1. *in fin. ff. de jure immunit.*

TIT. XV. (1. *Lib.* 26. *D.* 4. *Lib.* 5. *C.* 30. (2. Vide l. 11. *in pr. ff. de teſt. tut.* (3. Vide *Nov.* 118. *c.* 5. (4. *l.* 7. *ff. de legit. tut.* (5. *d. l.* 7. (6. *l.* 196. *in fin. ff. de verb. ſign.* (7. *l.* 6. *ff. de legit. tut.* (8. *d. l.* 6. (9. v. *l.* 8. *ff. de capit. minut.*

TIT. XVI. (1. *Lib.* 4. *D.* 5. (2. Hoc abrogatum per *Nov.* 22. *c.* 8.

3 patronos condemnatis: (vel his 2) qui ſe ad pretium participandum 4 venumdari paſſi ſunt.

§. 2. Minor, ſive media capitis deminutio eſt, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur 5, quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in inſulam deportatus eſt.

§. 3. Minima capitis deminutio eſt, cum civitas retinetur & libertas, ſed ſtatus hominis commutatur, quod accidit in his, qui, cum ſui juris fuerint, cœperunt alieno juri ſubjecti eſſe, vel contra (veluti, ſi filiusfamilias a patre emancipatus fuerit, eſt capite deminutus.)

§. 4. Servus autem manumiſſus capite non minuitur: quia nullum caput 6 habuit.

§. 5. Quibus autem dignitas magis, quam ſtatus permutatur, capite non minuuntur, & ideo, a ſenatu motos capite non minui 7, conſtat.

§. 6. Quod autem dictum eſt, manere cognationis jus etiam poſt capitis deminutionem: hoc ita eſt, ſi minima capitis deminutio interveniat: manet enim cognatio: nam ſi maxima capitis deminutio interveniat, jus quoque cognationis perit, utputa ſervitute alicujus cognati: & 8 ne quidem ſi manumiſſus fuerit, recipit cognationem. Sed & ſi in inſulam quis deportatus ſit, cognatio ſolvitur.

§. 7. Quum autem ad agnatos tutela pertineat: non ſimul ad omnes pertinet, ſed ad eos tantum, qui 9 proximiores gradu ſunt; vel ſi plures ejuſdem gradus ſunt, ad 10 omnes (pertinet, veluti, ſi plures fratres ſunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.)

TIT. XVII.
DE LEGITIMA PATRONORUM TUTELA.

Ex eadem lege duodecim tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberoſque eorum pertinet, quæ & ipſa legitima tutela vocatur: non quia nominatim (in) ea lege de hac tutela caveatur, ſed quia perinde accepta eſt per interpretationem, 1 ac ſi verbis legis introducta eſſet. Eo enim ipſo, quod hereditates libertorum libertarumque, ſi inteſtati deceſſiſſent, juſſerat lex ad patronos liberoſve eorum pertinere, crediderunt veteres voluiſſe legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & agnatos, quos ad hereditatem (lex) vocat, eoſdem & tutores eſſe juſſerit: quia plerumque ubi 2 ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet. Ideo autem diximus *plerumque*: quia ſi a femina impubes manumittatur, ipſa ad hereditatem vocatur, quum alius ſit 3 tutor.

TIT. XVIII.
DE LEGITIMA PARENTUM TUTELA.

Exemplo 1 patronorum recepta eſt & alia tutela, quæ & ipſa legitima vocatur: nam ſi quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit: legitimus eorum tutor erit.

TIT. XIX.
DE FIDUCIARIA TUTELA.

Eſt & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur: nam ſi pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiſerit, legitimam nanciſcitur eorum tutelam. Quo defuncto, ſi liberi (ejus) virilis ſexus exiſtant, fiduciarii 1 tutores vel fratris vel ſororis efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi ſunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, ſi non eſſet a vivo patre emancipatus, poſt obitum ejus ſui juris efficeretur, nec in fratrum poteſtatem recideret, ideoque nec in tutelam; libertus autem ſi ſervus manſiſſet, utique eodem jure apud liberos domini poſt mortem ejus futurus eſſet. † Ita tamen hi ad tutelam vocantur, ſi perfectæ ſint ætatis; 2 quod noſtra 3 Conſtitutio in omnibus tutelis, & curationibus obſervari generaliter præcepit.

TIT. XX.
DE ATILIANO TUTORE 1, ET EO, QUI EX LEGE JULIA ET TITIA DABATUR.

Jus antiquum, ſi nullus ſit tutor. 1 Si ſpes ſit futuri tutoris teſtamentarii. 2 Si tutor ab hoſtibus captus ſit. 3 Quando & cur deſierint ex dictis legibus tutores dari. 4 Jus novum. 5 Jus noviſſimum. 6 Ratio tutelæ. 7 De tutelæ ratione reddenda.

Si 2 cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in urbe quidem a Prætore urbano, & majore parte Tribunorum plebis, tutor ex lege Atilia; in provinciis vero a Præſidibus provinciarum, ex lege Julia & Titia.

§. 1. Sed & ſi in teſtamento tutor ſub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu 3 conditio, aut dies pendebat, ex eiſdem legibus tutor dari poterat. Item ſi pure datus fuerat, quamdiu ex teſtamento nemo heres exiſtebat, tamdiu ex eiſdem legibus tutor peteadus erat: qui deſinebat eſſe tutor, ſi conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat.

§. 2. Ab 4 hoſtibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui deſinebat eſſe tutor, ſi is, qui captus erat, in civitatem reverſus fuerat; nam reverſus recipiebat tutelam jure 5 poſtliminii.

§. 3. Sed ex his legibus tutores pupillis deſierunt dari, poſteaquam primo Conſules 6 pupillis utriuſque ſexus tutores ex inquiſitione dare cœperunt, deinde Prætores ex Conſtitutionibus. Nam ſupradictis legibus, neque de cautione a tutoribus exigenda rem ſalvam pupillis fore, neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem, quidquam cavebatur.

§. 4. Sed hoc jure utimur, ut 7 Romæ quidem Præfectus urbi, vel Prætor ſecundum 8 ſuam juriſdictionem: in provinciis autem Præſides 9 ex inquiſitione tutores crearent, vel magiſtratus juſſu 10 Præſidum, ſi non ſint magnæ pupilli facultates.

§. 5. Nos autem per Conſtitutionem 11 noſtram hujuſmodi difficultates hominum reſecantes, nec expectata juſſione Præſidum, diſpoſuimus, ſi facultates pupilli vel adulti uſque ad quingentos ſolidos valeant, Defenſores 12 civitatum una cum ejuſdem civitatis religioſiſſimo Antiſtite, vel alias publicas perſonas, id eſt, magiſtratus, vel Juridicum Alexandrinæ 13 civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela 14 ſecundum ejuſdem Conſtitutionis normam præſtanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

§. 6. Impuberes autem in tutela eſſe naturali 15 juri conveniens eſt: ut is, qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur.

§. 7. Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores negotia gerant, poſt pubertatem tutelæ judicio 16 rationem reddunt.

TIT. XXI.
DE AUCTORITATE 1 TUTORUM.

In quibus cauſis ſit neceſſaria. 2 Quomodo interponi debeat. 3 Quo caſu interponi non poſſit.

Auctoritas autem tutoris in quibuſdam cauſis neceſſaria pupillis eſt, in quibuſdam non eſt neceſſaria: ut ecce, ſi quid dari ſibi ſtipulentur 2, non eſt neceſſaria tutoris auctoritas; quod ſi aliis promittant pupilli, neceſſaria eſt tutoris auctoritas. Namque placuit, meliorem quidem conditionem licere eis facere, etiam ſine tutoris auctoritate: deteriorem vero non aliter, quam (cum) tutoris auctoritate 3. Unde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuæ naſcuntur, ut in emtionibus, venditionibus 4, locationibus, conductionibus, mandatis, depoſitis, ſi tutoris auctoritas non

(3 v. *l.* 2. *c. de libert. & eor. lib.* (4. Hodie abrogatum per *Nov. Leon.* 59. (5. v. *l.* 2. §. 1. *l.* 17. §. 1. *ff. de pœn.* obſt. *l.* 5. §. 3. *ff. de extraord. cogn.* adde *l.* 1. §. 8. *ff. ad SC. Tertull.* (6. v. *l.* 3. *in fin. ff. de capite minut.* (7. *l.* 3. *ff. de ſenator.* (8. *l.* 7. *ff. unde cognati.* (9. *Nov.* 118. *c.* 5. (10. *l.* 9. *ff. de legit. tut.*

TIT. XVII. (1. *l.* 6. *in fin. ff. de verb. ſign.* (2. v. *l.* 65. *in fin. ff. pro ſocio. l.* 73. *ff. de R. J.* (3. v. *l. ult. ff. de tut. Nov.* 118. *c.* 5.

TIT. XVIII. (1. *l.* 1. *pr. &* §. 2. *ff. ſi a parent. quis manum. l.* 5. *C. de dolo malo.* adde *l.* 3. §. *ult. ff. de legit. tut.*

TIT. XIX. (1. *l.* 4. *ff. de legit. tut.*

(2. *Nov.* 118. *c.* 5. (3. *l. fin. C. de legit. tut.*

TIT. XX. (1. *Lib.* 26. *D.* 5. *Lib.* 5. *C.* 34. & 36. (2. v. *l.* 27. *ff. de teſtam. tut.* (3. *l.* 11. *ff. de teſtam. tut.* (4. *l.* 15. *ff. de tutel.* (5. *l.* 8. *ff. de tut. & rat. diſtrah.* (6. Facit *l.* 1. §. 1. *ff. de confirm. tut.* (7. *l. pen.* §. 3. *ff. de excuſat.* (8 Adde *l. ult. ff. de juriſdict.* (9. *l.* 1. *ff. de tutor. & curat. datis ab his.* (10. v. *l.* 1. §. 6. *ff. de magiſtrat. conven. l.* 46. §. 6. *ff. de admin. & peric. tut.* (11. *l.* 30. *C. de epiſc. audient.* (12. v. *l.* 19. *ff. de tut. dat.* (13. *l.* 2. *ff. de officio juridici.* (14. *l.* 2. 3. *ff. de magiſtrat. conv.* (15. *l.* 1. *pr. ff. de minor.* (16. *l.* 1. §. 3. *ff. de tut. & rat. diſtrah.*

TIT. XXI. (1. *Lib.* 26. *D.* 8. *Lib.* 5. *C.* 59. (2. Vide *l.* 1. *C. de auctor. præſtand.* (3. *l.* 28. *in pr. ff. de pactis.* (4. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.*

interveniat, ipſi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur, at invicem pupilli non obligantur.

§. 1. Neque tamen 5 hereditatem adire, neque bonorum poſſeſſionem 6 petere, neque hereditatem ex fideicommiſſo 7 ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate (quamvis (illis) lucroſa 8 ſit,) ne ullum damnum habeant.

§. 2. Tutor autem ſtatim in ipſo negotio 9 præſens debet auctor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimaverit: poſt tempus vero, vel per epiſtolam interpoſita auctoritas nihil agit.

§. 3. Si inter tutorem pupillumque judicium agendum ſit: quia ipſe tutor in 10 rem ſuam auctor eſſe non poteſt, non prætorius tutor (ut olim) conſtituitur, ſed curator 11 in locum ejus datur: quo (curatore) interveniente, judicium peragitur, & eo peracto, curator eſſe deſinit.

TIT. XXII.

QUIBUS 1 MODIS TUTELA FINITUR.

De pubertate. 1. De capitis deminutione. 2. De eventu conditionis. 3. De morte. 4. De capitis deminutione. 5. De tempore. 6. De remotione, & excuſatione.

Pupilli pupillæque, cum puberes eſſe cœperint, (a) tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non ſolum ex annis, ſed etiam 2 ex habitu corporis in maſculis æſtimari volebant. Noſtra autem majeſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum (exiſtimans), bene putavit, quod in feminis etiam antiquis impudicum eſſe viſum eſt, id eſt, inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiam in maſculo extendere. Et ideo (noſtra) 3 ſancta Conſtitutione promulgata, pubertatem in maſculis poſt decimum quartum annum completum illico initium accipere diſpoſuimus: antiquitatis normam in feminis bene poſitam, (in) ſuo ordine relinquentes, ut poſt duodecim annos completos viripotentes eſſe credantur.

§. 1. Item finitur tutela, ſi 4 adrogati ſint adhuc impuberes, vel 5 deportati: item ſi in ſervitutem pupillus redigatur, vel (ſi) ab hoſtibus captus fuerit.

§. 2. Sed & ſi uſque ad certam conditionem 6 datus ſit (tutor) teſtamento: æque evenit, ut deſinat eſſe tutor exiſtente conditione.

§. 3. Simili modo finitur tutela morte 7 vel pupillorum, vel tutorum.

§. 4. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione 8 tutoris, veluti, ſi ſe in adoptionem dederit, legitima tantum 9 tutela perit, ceteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima ſit, omnes tutelas tollit.

§. 5. Præterea qui ad certum tempus teſtamento dantur tutores 10, finito eo, deponunt tutelam.

§. 6. Deſinunt etiam tutores eſſe, qui vel removentur a tutela ob id, quod 11 ſuſpecti viſi ſunt: vel qui ex juſta cauſa ſeſe excuſant, & onus adminiſtrandæ tutelæ deponunt, ſecundum ea, quæ inferius proponemus.

TIT. XXIII.

DE 1 CURATORIBUS.

De adultis. 3. De furioſis, prodigis. 4. Mente captis, ſurdis, perpetuo morbo laborantibus 5. De pupillis. 6. De imped. tutor.

Maſculi quidem puberes, & feminæ viripotentes, uſque ad viceſimum quintum annum 2 completum curatores accipiunt: quia 3, licet puberes ſint, adhuc tamen ejus ætatis ſunt, ut ſua negotia tueri non poſſint.

§. 1. Dantur autem curatores ab 4 eiſdem magiſtratibus, a quibus & tutores. Sed curator teſtamento non 5 datur: datus tamen confirmatur 6 decreto Prætoris vel Præſidis.

§. 2. Item inviti 7 adoleſcentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem: curator enim & ad certam cauſam dari poteſt.

§. 3. Furioſi quoque & prodigi, licet 8 majores viginti quinque annis ſint, tamen in curatione ſunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed ſolent Romæ Præfectus urbi vel Prætores, & in provinciis Præſides ex inquiſitione eis curatores dare.

§. 4. Sed & mente captis, & ſurdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant, (quia 9 rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt,) curatores dandi ſunt.

§. 5. Interdum autem & pupilli curatores accipiunt: utputa, ſi legitimus tutor 10 non ſit idoneus: quoniam habenti 11 tutorem, tutor dari non poteſt. Item ſi teſtamento datus tutor, vel a Prætore aut Præſide, idoneus non ſit ad adminiſtrationem, nec tamen fraudulenter negotia adminiſtret, ſolet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, ſed 12 ad tempus a tutela excuſantur, ſolent curatores dari.

§. 6. Quod ſi tutor adverſa valetudine, vel alia neceſſitate impediatur, quo minus negotia pupilli adminiſtrare poſſit, & pupillus vel abſit, vel infans ſit, quem velit actorem 13, periculo ipſius tutoris, Prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto conſtituet.

TIT. XXIV.

DE 1 SATISDATIONE TUTORUM, VEL CURATORUM.

Qui ſatiſdare coguntur. 1. Quatenus ſatiſdatio in iis, qui ſatiſdare non coguntur, locum habeat. 2. Qui tenentur ex adminiſtratione tutelæ vel curationis. 3. Si tutor vel curator cavere nolit. 4. Qui dicta actione non tenentur.

Ne tamen pupillorum, pupillarumve, & eorum, qui, quæve in curatione ſunt, negotia a curatoribus, tutoribuſque conſumantur, vel deminuantur, curet Prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine 2 ſatiſdent. Sed hoc non eſt perpetuum: nam tutores teſtamento dati 3 ſatiſdare non coguntur: quia fides eorum, & diligentia ab ipſo teſtatore approbata eſt: item ex inquiſitione tutores vel curatores dati, ſatiſdatione non 4 onerantur, quia idonei electi ſunt.

§. 1. Sed ſi ex teſtamento, vel inquiſitione duo, pluresve dati fuerint, poteſt 5 unus offerre ſatiſdationem de indemnitate pupilli, vel adoleſcentis, & contutori ſuo, vel concuratori præferri, ut ſolus adminiſtret: vel 6 ut contutor (aut concurator) ſatis offerens præponatur ei, ut & ipſe ſolus adminiſtret. Itaque per ſe non poteſt petere ſatiſdationem a contutore ſuo, vel concuratore: ſed offerre debet, ut electionem det concuratori, vel contutori ſuo, utrum velit ſatis accipere, an ſatiſdare. Quod ſi nemo eorum ſatis offerat: ſi quidem adſcriptum fuerit a teſtatore, quis 7 gerat 8, ille gerere debet. Quod ſi non fuerit adſcriptum, quem 9 major pars elegerit, ipſe gerere debet, ut edicto Prætoris cavetur. Sin autem ipſi tutores diſſenſerint circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent, Prætor partes ſuas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquiſitione datis comprobandum eſt: id eſt, ut major pars eligere poſſit, per quem adminiſtratio fiat.

§. 2. Sciendum autem eſt, non ſolum tutores, vel curatores pupillis, vel adultis, ceteriſque perſonis ex adminiſtratione rerum teneri: ſed etiam 10 in eos, qui ſatiſdationem accipiunt, ſubſidiariam 11 actionem eſſe, quæ ultimum eis præſidium poſſit adferre. Subſidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino a tutoribus, vel curatoribus ſatiſdari non curaverunt 12, aut non idonee paſſi ſunt caveri. Quæ quidem tam ex prudentium reſponſis,

(5. Vide *l. 9. §. 3. ff. h. t.* (6. *l. 11. ff. eod.* (7. *l. 9. §. 4. ff. eod.* (8. Propter *l. 189. ff. de reg. jur. & l. 9. ff. de acquir. vel amitt. hered.* (9. *l. 9. §. pen. ff. h. t.* (10. v. *l. 1. in pr. ff. h. t.* (11. v. *l. 1. C. de in litem dando tut.*

TIT. XXII. (1. *L. 5. C. 60.* (2. v. *l. 32. ff. de minor. l. 3. C. ſi minor ſe majorem dixerit.* (3. *l. ult. C. quando tut. vel curat. eſſe deſin.* (4. *l. 5. circa finem C. de auctor. præſtand.* (5. *l. 14. ff. de tut.* (6. v. *dict. l. 14. §. 1. in fin. ff. de tutel.* (7. v. *l. 4. ff. de legit. tut.* (8. v. *l. 7. in pr. ff. de capite minut.* (9. Abrogatum *Nov. 118. c. 5.* (10. *l. 14. §. 3. ff. de tutel. §. 3. ſupr. qui teſtam. tut.* (11. *l. 14. §. 4. ff. de tutel.*

TIT. XXIII. (1. *Lib. 27. ff. 10. Lib. 5. C. 70.* (2. *l. 3. §. 3. ff. de minor.* (3. v. *Nov. Leonis 28.* (4. v. *l. 3. ff. de tut. & curat. dat.* (5. v. *l. 1. in fin. l. 2. §. 1. ff. de confirm. tut.* (6. v. *l. 1. in fin. ff. de confirm. tut. l. 6. C. de negot. geſtis. l. 7. C. de teſt. tut.* (7. *l. 13. in fin. ff. de tut. & curat. dat. l. 2. §. pen. & ult. l. 43. §. 3. ff. de procur.* Vide tamen *l. 7. §. 2. ff. de minor. l. 1. & 7. C. qui petant tut.* (8. *l. 16. pr. ff. de curat. furioſ.* (9. *l. 2. ff. eod.* (10. *l. 13. pr. ff. de tutel.* (11. v. *l. 27. ff. de teſtam. tut. l. 10. ff. de tut. datis. l. 9. C. qui petant tut. l. 9. C. qui dare tut. l. 4. C. in quib. caſib. tut.* (12. *§. 2. infr. de excuſat. l. 10. §. 6. ff. eod.* (13. *l. 24. pr. ff. de admin. & peric. tut.*

TIT. XXIV. (1. *Lib. 5. c. 42.* (2. *l. 1. ff. qui ſatiſdare l. 7. ff. rem pupilli.* (3. v. *l. 17. ff. de teſtament. tut.* (4. v. *l. 8. ff. de curat. furioſ.* (5. v. *l. 17. pr. ff. de teſtam. tut.* (6. *l. 38. §. 20. ff. de verb. oblig.* (7. v. *l. 14. §. 1. ff. de ſolut.* (8. v. *l. 3. §. 1. ff. de admin. & peric. tut.* (9. *l. 14. §. 1. ff. de ſolution. l. 3. §. 5. ff. de judicat. ſolvi.* (10. v. *l. 1. ff. de magiſtr. conv.* (11. *l. 4. C. eod.* Vide tamen *l. 1. §. 15. ff. de tutel. & rat.* Adde vero etiam *l. 2. C. de divid. tut. l. 14. ff. de admin. tut. l. 2. & 3. ff. de magiſtr. conven.* (12. *l. 1. §. 14. ff. eod.*

quam ex conſtitutionibus Imperialibus etiam 13 in heredes eorum extenditur.

§. 3. Quibus conſtitutionibus & illud exprimitur, ut niſi caveant tutores, & curatores 14, pignoribus captis coerceantur.

§. 4. Neque autem 15 Præfectus urbi, neque Prætor, neque Præſes provinciæ, neque quiſquam alius, cui tutores dandi jus eſt, hac actione tenebitur, ſed hi tantummodo, qui ſatisdationem exigere ſolent.

TIT. XXV.
DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM 1, VEL CURATORUM.

De Polypædia. 1. De adminiſtratione rei fiſcalis. 2. De abſentia Reipub. cauſa. 3. De poteſtate. 4. De lite. 5. De tribus oneribus tutelæ vel curæ. 6. De paupertate. 7. De adverſa valetudine. 8. De literarum imperitia. 9. De datione propter inimicitias, & de tutore, qui teſtatori conſentit. 10. De ignorantia teſtatoris. 11. De inimicitiis capitalibus. 12. De ſtatus controverſiam paſſo. 13. De ætate. 14. De militia. 15. De Grammaticis, Rhetoribus, & Medicis 16. De tempore, & modo proponendi excuſationes. 17. De excuſatione pro parte patrimonii. 18. De excuſationibus propriis curatorum. De tutelæ geſtione. 19. De marito. 20 De falſis allegationibus.

Excuſantur autem tutores, & curatores variis ex cauſis: plerumque tamen 2 propter liberos, ſive in poteſtate ſint, ſive emancipati. Si enim tres liberos ſuperſtites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque, a tutela vel cura poteſt excuſari, exemplo ceterorum munerum: nam & tutelam & curam placuit publicum 3 munus eſſe. Sed adoptivi liberi non proſunt: in adoptionem autem dati, naturali patri proſunt. Item nepotes ex filio proſunt, ut in locum patris ſui ſuccedant: ex filia non proſunt. Filii autem ſuperſtites tantum ad tutelæ, vel curæ muneris excuſationem proſunt: defuncti autem non proſunt. Sed ſi 4 in bello amiſſi ſunt, quæſitum eſt, an proſint? Et conſtat eos 5 ſolos prodeſſe, qui in acie amittuntur: hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

§. 1. Item divus Marcus in Semeſtribus reſcripſit, eum 6, qui res fiſci adminiſtrat, a tutela vel cura, quamdiu adminiſtrat, excuſari poſſe.

§. 2. Item, qui 7 reipublicæ cauſa abſunt, a tutela, vel cura excuſantur. Sed & ſi fuerint tutores, vel curatores (dati), deinde reipublicæ cauſa abeſſe cœperint, a tutela, vel cura excuſantur, quatenus reipublicæ cauſa abſunt; & interea curator 8 loco eorum datur: qui ſi reverſi fuerint, recipiunt onus tutelæ: nam nec anni 9 habent vacationem, ut Papinianus libro quinto Reſponſorum ſcripſit: nam hoc ſpatium habent ad novas tutelas vocati.

§. 3. Et qui 10 poteſtatem aliquam habent, ſe excuſare poſſunt, ut divus Marcus reſcripſit: ſed ſuſceptam tutelam deſerere non poſſunt.

§. 4. Item propter 11 litem, quam cum pupillo vel adulro tutor vel curator habet, excuſari non poteſt: niſi forte de omnibus bonis, vel hereditate controverſia ſit.

§. 5. Item 12 tria onera tutelæ non adfectatæ 13, vel curæ, præſtant vacationem, quamdiu adminiſtrantur: ut tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorumdem bonorum, veluti fratrum, pro una computetur.

§. 6. Sed 14 & propter paupertatem excuſationem tribui, tam divi fratres, quam per ſe divus Marcus reſcripſit, ſi quis imparem ſe oneri injuncto poſſit docere.

§. 7. Item propter 15 adverſam valetudinem, propter quam ne ſuis quidem negotiis intereſſe poteſt, excuſatio locum habet.

§. 8. Similiter eos, qui literas 16 neſciunt, eſſe excuſandos, divus Pius reſcripſit: quamvis & imperiti literarum poſſint ad adminiſtrationem negotiorum ſufficere.

§. 9. Item, ſi propter 17 inimicitias aliquem teſtamento tutorem pater dederit, hoc ipſum præſtat ei excuſationem: ſicut per contrarium non excuſantur, qui ſe tutelam adminiſtraturos patri pupillorum 18 promiſerant.

§. 10. Non eſſe autem admittendam excuſationem ejus, qui hoc ſolo utitur, quod ignotus patri pupillorum ſit, divi fratres reſcripſerunt.

§. 11. Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit, ſi capitales 19 fuerunt, nec reconciliatio intervenit, a tutela vel cura ſolent excuſare.

§. 12. Item is, qui ſtatus controverſiam 20 a pupillorum patre paſſus eſt, excuſatur a tutela.

§. 13. Item major 21 ſeptuaginta annis a tutela, & cura ſe poteſt excuſare: minores autem viginti quinque annis olim quidem excuſabantur, noſtra 22 autem conſtitutione prohibentur ad tutelam vel curam adſpirare, adeo, ut nec excuſatione opus ſit. Qua conſtitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum ſit incivile, eos, qui alieno auxilio in rebus ſuis adminiſtrandis egere noſcuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam ſubire.

§. 14. Idem & 23 in milite obſervandum eſt, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur.

§. 15. Item Romæ 24 grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria ſua has artes exercent, & intra numerum ſunt, a tutela & cura habent vacationem.

§. 16. Qui autem vult ſe excuſare, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non probaverit, aliis 25 uti, intra tempora (conſtituta) non prohibetur. Qui autem excuſare ſe volunt, non 26 appellant: ſed intra quinquaginta 27 dies continuos 28, ex quo cognoverint ſe eſſe tutores vel curatores datos, ſe excuſare debent, cujuſcumque generis 29 ſint, id eſt, qualitercumque dati fuerint tutores, ſi 30 intra centeſimum lapidem ſunt ab eo loco, ubi tutores dati ſunt. Si vero ultra centeſimum lapidem habitant, dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum, qui tamen (ut Scævola dicebat) ſic debent computari, ne minus ſint, quam quinquaginta dies.

§. 17. Datus autem tutor, ad 31 univerſum patrimonium datus eſſe creditur.

§. 18. Qui tutelam alicujus geſſit 32, invitus curator ejuſdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui teſtamento tutorem dedit, adjecerit, *ſe eumdem curatorem dare*, tamen invitum eum curam ſuſcipere non cogendum, divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt.

§. 19. Iidem reſcripſerunt, maritum 33 uxori ſuæ curatorem datum, excuſare ſe poſſe, licet 34 ſe immiſceat.

§. 20. Si quis autem falſis 35 allegationibus excuſationem tutelæ meruerit, non eſt liberatus onere tutelæ.

TIT. XXVI.
DE SUSPECTIS TUTORIBUS 1, VEL CURATORIBUS.

Unde ſuſpecti crimen deſcendat. 1. Qui de hoc crimine cognoſcant. 2. Qui ſuſpecti fieri poſſunt. 3. & 4. Qui poſſunt ſuſpectos poſtulare. 5. Quis dicatur ſuſpectus. 6. De effectu remotionis. 7. De effectu accuſationis. 8. De morte accuſati. 9. Si tutor copiam ſui non faciat. 10. Si neget alimenta decerni poſſe. Si tutelam redemerit. 11. De liberto fraudulenter adminiſtrante. 12. Si ſuſpectus ſatis offerat. 13. Quis dicatur ſuſpectus.

Sciendum eſt, ſuſpecti crimen ex 2 lege duodecim tabularum deſcendere.

§. 1. Datum 3 eſt autem jus removendi tutores ſuſpectos Romæ

(13. Vide *l.* 4. & 6. *ff. l.* 2. *C. eod.* (14. *l.* 3. *pr. C. de ſuſpect. l.* 4. §. 2. *ff. de damn. infect. l.* 9. *in fin. ad L. Jul. pecul.* (15. *l.* 1. §. 1 *ff. de magiſtrat. conv.*

TIT. XXV. (1. *Lib.* 27. *D.* 1. *lib.* 5. *c.* 62. *ad* 70. (2. v. *l.* 1. *C. qui numero liberor.* adde *l.* 7. §. 3. *ff. de bonis damnat.* (3. *l.* 9. *ff. de his qui ſui vel alieni jur.* Vide tamen *l.* 6. §. 5. *l.* 12. §. 13. *l.* 17. §. 3. *ff. h. t.* (4. *l.* 18. *ff. h. t.* (5. v. *l. ult. in pr. ff. de vacat. mun.* (6. v. *l.* 10. *C. h. t.* (7. *Lib.* 5. *C.* 64. & *l.* 41. §. 2. *ff. h. t.* (8. Obſt. *l.* 12. *ff. de tutel. l.* 3. §. 10. *ff. de ſuſpect. tut. l.* 9. *in pr. ff. de tut. & rat. diſtrah.* (9. Vide tamen *l.* 10. *in pr.* & §. 1. *ff. h. t.* ſed junge etiam §. 2. *d. l.* 10. (10. v. *l.* 215. *ff. de verb. ſign. l.* 3. *l.* 13. *ff. de juriſdict.* (11. *l.* 16. *C. l.* 21. *pr. ff. h. t.* (12. v. *lib.* 5. *C. tit.* 69. & *l.* 2. §. *ult. l.* 3. 4. 5. 6. *ff. h. t.* adde etiam *l.* 31. §. 4. *ff. eod.* (13. v. *l.* 21. §. 6. *ff. de tutor. datis.* (14. *l.* 7. *l.* 40. §. 1. *ff. h. t.* (15. v. *Lib.* 5. *C. tit.* 67. (16. v. *l.* 6. *in fin. ff. h. t.*

(17. v. *L.* 10. *C.* 66. (18. Adde *l.* 29. *ff. de teſtam. tut.* (19. *l.* 6. §. 17. *ff. h. t.* (20. Adde *l.* 6. §. *pen. ff. h. t.* (21. v. *Lib.* 5. *C.* 68. & *l.* 2. *pr. ff. h. t.* (22. *l. ult. C. de legit. tut.* (23. *l.* 4. *C. qui dare tutor. l.* 8. 9. 10. *ff. h. t.* (24. *l.* 6. §. 1. *ff. eod.* (25. *l.* 21. §. 1. *ff. eod.* v. *l.* 8. *ff. de except.* (26. *l.* 1. §. 1. *ff. quando appelland. l.* 13. *pr. ff. l.* 18. *C. h. t.* v. *l.* 60. §. *fin. ff. de ritu nupt. l.* 4. *l.* 16. *ff. h. t. l.* 39. §. 6. *ff. de admin. & peric. tut. l.* 2. *C. de decurion.* adde *l.* 1. §. 2. *ff. quando appelland.* (27. *l.* 13. §. 1. *ff. h. t.* (28. *d. l.* 13. §. 9. (29. *l.* 1. *l.* 4. *C. de legit. tut.* (30. *l.* 13. §. 1. & 2. *ff. h. t.* (31. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.* (32. *l.* 20. *C. eod.* (33. v. *l.* 1. *in fin. ff. l.* 4. *C. h. t. l.* 14. *ff. de curat. furioſ. l.* 2. *C. qui dare tutor.* (34. *d. l.* 2. *C.* (35. v. *Lib.* 5. *C.* 63.

TIT. XXVI. (1. *Lib.* 26. *D.* 10. & *Lib.* 5. *C.* 43. (2. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* (3. *d. l.* 1. §. 3.

Prætori, & in provinciis præſidibus earum, & Legato 4 Proconſulis.

§. 2. Oſtendimus 5 qui poſſint de ſuſpecto cognoſcere; nunc videamus, qui ſuſpecti fieri poſſint. Et poſſunt quidem omnes tutores fieri ſuſpecti, ſive ſint 6 teſtamentarii, ſive non ſint, ſed alterius generis tutores. Quare etſi legitimus fuerit tutor, accuſari poterit. Quid ſi patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus 7, famæ patroni parcendum eſſe, licet ut ſuſpectus remotus fuerit.

§. 3. Conſequens 8 eſt ut videamus, qui poſſint ſuſpectos poſtulare. Et ſciendum eſt, quaſi 9 publicam eſſe hanc accuſationem, hoc eſt, omnibus patere. 10 Quinimo & mulieres (admittuntur ex reſcripto divorum Severi & Antonini): ſed eæ ſolæ, quæ pietatis neceſſitudine 11 ductæ, ad hoc procedunt: utputa mater, nutrix quoque, & avia: poteſt & ſoror; ſed & ſi qua alia mulier fuerit, quam Prætor propenſa pietate intellexerit, ſexus verecundiam non egredientem, ſed pietate productam, non ſuſtinere injuriam pupillorum, admittet eam ad accuſationem.

§. 4. Impuberes 12 non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare; puberes autem curatores ſuos ex conſilio neceſſariorum ſuſpectos poſſunt arguere: & ita divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

§. 5. Suſpectus autem eſt, qui 13 non ex fide tutelam gerit, licet ſolvendo 14 ſit, ut Julianus quoque ſcripſit. Sed & ante 15, quam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum removeri, idem Julianus ſcripſit; & ſecundum eum conſtitutum eſt.

§. 6. Suſpectus autem remotus, ſi quidem 16 ob dolum, famoſus eſt: ſi ob culpam, non æque 17.

§. 7. Si quis autem ſuſpectus poſtulatur: quoad cognitio finiatur 18, interdicitur ei adminiſtratio, ut Papiniano viſum eſt.

§. 8. Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſcepta fuerit, poſteaquam tutor vel curator deceſſerit 19, exſtinguitur ſuſpecti cognitio.

§. 9. Si quis tutor copiam ſui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur, cavetur epiſtola divorum Severi & Antonini, ut in 20 poſſeſſionem bonorum ejus pupillus mittatur, & quæ mora deteriora futura ſunt, dato curatore diſtrahi jubentur: Ergo ut ſuſpectus removeri poterit, qui 21 non præſtat alimenta.

§. 10. Sed ſi quis præſens negat propter inopiam alimenta poſſe decerni: ſi hoc per mendacium dicat, remittendum eum eſſe ad Præfectum urbi puniendum, placuit: ſicut ille remittitur, qui data 22 pecunia miniſterium tutelæ adquiſierit, vel redemerit.

§. 11. Libertus 23 quoque, ſi fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni geſſiſſe probetur, ad Præfectum urbi remittitur puniendus.

§. 12. Noviſſime autem ſciendum eſt, eos, qui fraudulenter tutelam adminiſtrant, etiam ſi ſatis offerant, removendos eſſe a tutela, quia 24 ſatisdatio tutoris propoſitum malevolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem præſtat.

§. 13. Suſpectum 25 etiam eum putamus, qui moribus talis eſt, ut ſuſpectus ſit. Enimvero tutor vel curator, quamvis pauper eſt, fidelis tamen, & diligens, removendus non eſt quaſi 26 ſuſpectus.

(4. *d. l.* 1. §. 4. & *l.* 4. *pr. ff. de off. ejus cui mand. eſt juriſd.* Vide tamen *l.* 1. §. 11. *ff. ad SC. Turpill.* (5. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* (6. v. *l.* 4. *C. h. t.* (7. *l.* 11. §. 1. *ff. de dolo malo.* v. *l.* 9. *ff. h. t.* (8. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* (9. *d. l.* 1. §. 6. *l.* 6. *C. eod. l.* 1. §. 11. *ff. ad SC. Turpill.* (10. *l.* 1. §. 6. *ff.* & *l.* 6. *C. h. t.* (11. v. *l.* 5. §. 1. *ff. quibus ex cauſ. in poſſeſſ. l.* 1. §. 7. *ff. h. t.* (12. *l.* 6. *in fin. l.* 7. *in pr. ff. h. t.* (13. *l.* 3. §. 5. *ff. eod.* (14. *arg. l.* 5. *l.* 6. *ff. eod.* (15. v. *l.* 3. §. 5. *verſ. quod ſi quid admiſit ff. eod.*

(16. v. *l. ult. C. h. t.* (17. v. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. eod.* Adde *l.* 7. §. 1. *ff. eod.* (18. *l.* 7. *C. h. t. l.* 14. §. 1. *in fin. ff. de ſolut.* (19. Adde *l. pen. ff. h. t.* (20. *l.* 7. §. 2. *ff. eod.* (21. *l.* 3. §. 14. *ff. eod.* (22. *l.* 3. §. 15. *ff. eod. l.* 1. §. 7. *ff. de off. præf. urbi. l.* 21. §. *fin. ff. de tut. & curat. datis.* (23. *l.* 2. *ff. h. t.* (24. v. *l.* 5. 6. *ff. eod.* (25. *l.* 8. *ff. eod.* (26. v. *l.* 17. §. 4. *ff. de adopt.* Adde *l.* 21. §. 5. *ff. de tut. & cur. dat.*

LIBER SECUNDUS.

TIT. I.

DE 1 RERUM DIVISIONE, (ET 2 ADQUIRENDO IPSARUM DOMINIO.

Continuatio, duplex rerum diviſio. 1. De aere, aqua profluente, mari, litore, & ædificiis in litore poſitis. 2. De fluminibus, & portubus. 3. Definitio litoris. 4. De uſu & proprietate riparum. 5. Litorum. 6. De rebus univerſitatis. 7. Nullius. 8. Sacris. 9. Religioſis. 10. Sanctis. 11. Et ſingulorum. 12. De occupatione ferarum. 13. De vulneratione. 14. De apibus. 15. De pavonibus & columbis, & ceteris animalibus manſuefactis. 16. De gallinis & anſeribus. 17. De captis ab hoſtibus. 18. De inventis in litore. 19. De fœtu animalium. 20. De his, quæ ad flumen, vel mare pertinent. De alluvione. 21. De vi fluminis. 22. De inſulis. 23. De alveo. 24. De inundatione. 25. De ſpecificatione. 26. De adjunctione. 27. De confuſione. 28. De commixtione. 29. De his, quæ ſolo cedunt. De ædificatione in ſuo ſolo ex aliena materia. 30. vel in alieno ſolo ex ſui materia. 31. De plantatione. 32. De ſatione. 33. De his, quæ quaſi ſolo cedunt. De ſcriptura. 34. De pictura. 35. De fructuum perceptione. 36. De fructibus a ſolo ſeparatis. 37. in pecudum fructu quænam. 38. De fœtibus in locum demortuorum ſubmittendis. 39. De theſauris. 40. De traditione. 44. De quaſi traditione. De traditione procedente ex alia cauſa. 45. De traditione clavium. 46. De miſſilibus. 47. De habitis pro derelicto. 48. De jactis in mare levandæ navis cauſa. De his, quæ de rheda currente cadunt.

Superiore libro de jure perſonarum expoſuimus: modo videamus de rebus, quæ vel in noſtro patrimonio, vel extra 3 patrimonium noſtrum habentur. Quædam 4 enim naturali jure communia ſunt omnium, quædam publica, quædam univerſitatis, quædam nullius, pleraque ſingulorum, quæ ex variis cauſis cuique adquiruntur, ſicut ex ſubjectis apparebit.

§. 1. Et quidem naturali jure communia ſunt omnium hæc: aer, aqua profluens, & mare 5, & per hoc litora maris. 6 Nemo igitur 7 ad litus maris accedere prohibetur: dum tamen a villis, & monumentis, & ædificiis abſtineat, quia non ſunt juris gentium, ſicut eſt mare.

§. 2. Flumina autem omnia, & portus, publica 8 ſunt; ideoque jus piſcandi 9 omnibus commune eſt in portu fluminibuſque.

§. 3. Eſt autem litus 10 maris, quatenus hibernus fluctus maximus excurrit.

§. 4. Riparum quoque uſus 11 publicus eſt jure gentium, ſicut ipſius fluminis: itaque naves 12 ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt, ſicut per ipſum flumen navigare: ſed proprietas earum illorum eſt 13, quorum prædiis hærent: qua de cauſa arbores quoque in iiſdem natæ, eorumdem ſunt.

§. 5. Litorum quoque uſus publicus eſt, & juris 14 gentium, ſicut & ipſius maris; & ob id cuilibet liberum eſt caſam 15 ibi ponere, in quam ſe recipiat, ſicut retia ſiccare, & ex mari deducere. Proprietas autem eorum poteſt intelligi nullius 16 eſſe: ſed ejuſdem juris eſſe, cujus & mare, & quæ ſubjacet mari terra vel arena.

§. 6. Univerſitatis ſunt, non ſingulorum, quæ in civitatibus ſunt, theatra, ſtadia, & ſi qua alia ſunt 17 communia civitatum.

§. 7. Nullius autem ſunt res ſacræ, & religioſæ, & ſanctæ: * quod enim divini juris eſt, id 18 nullius in bonis eſt.

§. 8. Sacræ res ſunt, quæ rite per Pontifices Deo conſecratæ ſunt: veluti ædes ſacræ, & donaria, quæ rite ad miniſterium Dei dedicata ſunt, quæ etiam per noſtram 19 Conſtitutionem alienari & obligari prohibemus; excepta 20 cauſa redemtionis captivorum.

TIT. I. (*Lib.* 1. *D.* 8. (2. *Lib.* 41. *D.* 1. (3. Vide tamen *l.* 1. *ff. de uſufr. leg.* adde etiam *l.* 4. *ff. de uſufr.* (4. *l.* 2. *ff. de diviſ. rer.* (5. *l.* 13. §. *fin. ff. de injur.* (6. *l.* 2. §. 1. *ff. de diviſ. rer.* Vide tamen *l.* 3. *in pr. ff. ne quid in loco publico.* (7. *l.* 4. *in pr. ff. de diviſ. rer.*

(8. *l.* 5. *in pr. ff. eod. l.* 3. *in pr. ff. de flumin.* Vide tamen *l.* 1. §. 3. & 4. *ff. eod. l.* 4. §. 1. *ff. de diviſ. rer.* (9. v. *l.* 1. §. 9. *ff. ne quid in loco publ. l.* 13. §. *fin. ff. de injur.* (10. *l.* 96. *in pr. l.* 112. *ff. de verb. ſign.* (11. *l.* 5. *in pr. ff. de diviſ. rer.* Vide etiam *l.* 30. §. 1. *ff. de acquir. rer. dom.* (12. v. *l. un.* §. 1. *ff. ut in flumine publ.* (13. *l.* 5. *in pr. ff. de diviſ. rer. l.* 1. §. 6. *ff. de flumin. l.* 30. §. 1. *ff. de acquir. rer. dom.* (14. *l.* 4. *ff. ne quid in loco publ.* (15. *l.* 5. *in fin. l.* 6. *in pr. ff. de diviſ. rer.* (16. v. *l.* 3. *in pr. ff. ne quid in loco publ.* (17. v. *l.* 122. *in pr. ff. de legat.* 1. (18. v. *l.* 83. §. 5. *ff. de verb. oblig. l.* 182. *ff. de reg. jur.* (19. *l.* 21. *C. de ſacroſ. eccleſ.* (20. *d. l.* 21. Vide etiam *Nov.* 120. *c.* 9. & 10.

Si

Si quis autem auctoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit, ſacrum non eſt, ſed profanum. Locus autem, in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ, etiam diruto 21 ædificio ſacer adhuc 22 manet, ut & Papinianus ſcripſit.

§. 9. Religioſum 23 locum unuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum 24 infert in locum ſuum. (In communem autem locum purum invito 25 ſocio inferre non licet.) In commune vero ſepulcrum etiam invitis ceteris 26 licet (inferre). Item ſi alienus uſusfructus eſt, proprietarium placet, niſi conſentiente 27 uſufructuario, locum religioſum non facere. In alienum locum conſentiente domino licet inferre: & licet poſtea ratum (non) 28 habuerit, quam illatus eſt mortuus, tamen locus religioſus fit.

§. 10. Sanctæ quoque res, veluti muri, & 29 portæ (civitatis) quodammodo divini juris ſunt: & ideo nullius in bonis ſunt. Ideo autem muros ſanctos dicimus, quia pœna capitis conſtituta eſt in eos 30, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus adverſus eos 31, qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus.

§. 11. Singulorum autem hominum multis modis res fiunt: quarumdam enim rerum dominium nanciſcimur jure naturali, quod (ſicut diximus) appellatur jus gentium: quarumdam (vero) jure civili. Commodius eſt itaque a vetuſtiore jure incipere: palam eſt autem, vetuſtius eſſe jus naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit: civilia autem jura tunc eſſe cœperunt, cum & civitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cœperunt.

§. 12. Feræ igitur beſtiæ, & volucres, & piſces, & (omnia) animalia, quæ mari, cœlo & terra naſcuntur, ſimul atque ab aliquo capta fuerint, jure gentium ſtatim illius eſſe incipiunt: quod enim 32 ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur; nec intereſt 33, feras beſtias, & volucres utrum in ſuo fundo quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi, aut aucupandi gratia poteſt 34 a domino, ſi is præviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quidquid autem eorum ceperis, eouſque tuum eſſe intelligitur, donec 35 tuá cuſtodia coercetur. Cum vero tuam evaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit, tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, ut difficilis ſit ejus 36 perſecutio.

§. 13. Illud quæſitum eſt, an, ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, ut capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur? (Et) quibuſdam placuit, ſtatim eſſe tuam; & eouſque tuam videri, donec eam perſequaris: quod ſi deſieris perſequi, deſinere eſſe tuam, & rurſus fieri occupantis. Alii vero putaverunt, non aliter tuam eſſe, quam ſi eam ceperis. Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quod multa accidere ſoleant, ut eam non capias.

§. 14. Apium quoque fera natura eſt. Itaque (apes) quæ in arbore tua conſederint, antequam a te alveo 37 includantur, non magis tuæ intelliguntur eſſe, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint: ideoque ſi alius eas incluſerit, is earum dominus erit. Favos quoque ſi quos effecerint, eximere quilibet poteſt. Plane integra re, ſi 38 prævideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eouſque intelligitur eſſe tuum 39, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis perſequutio ejus eſt, alioquin occupantis fit.

§. 15. Pavonum 40 quoque & columbarum fera natura eſt, nec ad rem pertinet, quod ex conſuetudine evolare, & revolare ſolent: nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. † Cervos quoque quidam ita manſuetos habent, ut in ſylvam ire, & redire ſoleant, quorum & ipſorum feram eſſe naturam, nemo negat. † In iis autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire & redire 41 ſolent, talis regula comprobata eſt, ut eouſque tua eſſe intelligantur, donec animum revertendi habeant: nam ſi revertendi animum habere deſierint, etiam tua eſſe deſinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur deſinere habere tum, cum revertendi conſuetudinem deſeruerint.

§. 16. Gallinarum autem & anſerum non eſt fera natura, idque ex eo poſſumus intelligere, quod aliæ ſunt gallinæ, quas feras vocamus: item alii ſunt anſeres, quos feros appellamus. Ideoque ſi anſeres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati turbatæve evolaverint: licet conſpectum tuum effugerint, quocumque tamen loco ſint, tui, tuæve eſſe intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum 42 committere intelligitur.

§. 17. Item ea 43, quæ ex hoſtibus capimus, jure gentium ſtatim noſtra fiunt: adeo quidem, ut & liberi homines in ſervitutem noſtram deducantur, qui tamen, ſi evaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reverſi fuerint, priſtinum ſtatum recipiunt.

§. 18. Item lapilli, & gemmæ, & cetera, quæ in litore maris inveniuntur 44, jure naturali ſtatim inventoris fiunt.

§. 19. Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo ſubjectis nata ſunt, eodem jure tibi adquiruntur.

§. 20. Præterea quod per 45 alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi adquiritur. Eſt autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paullatim adjicitur, ut intelligi non poſſit quantum quoquo temporis momento adjiciatur.

§. 21. Quod ſi vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit: palam eſt, eam tuam permanere. Plane ſi longiore tempore fundo vicini tui hæſerit, arboreſque, quas ſecum traxit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo adquiſitæ 46 eſſe.

§. 22. Inſula, quæ in mari nata eſt, (quod raro 47 accidit), occupantis fit: nullius enim eſſe creditur. At inſula in flumine 48 nata, (quod frequenter accidit), ſi quidem mediam partem fluminis tenet, communis 49 eſt eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia poſſident, pro modo (ſcilicet) latitudinis cujuſque fundi, quæ prope ripam ſit. Quod ſi alteri parti proximior ſit, eorum eſt tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia poſſident. Quod ſi aliqua parte diviſum ſit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus in formam inſulæ redegerit: ejuſdem permanet is ager, cujus & fuerat.

§. 23. Quod ſi naturali alveo in univerſum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alveus eorum 50 eſt, qui prope ripam ejus prædia poſſident, pro modo ſcilicet latitudinis cujuſque agri, quæ prope ripam ſit: novus autem alveus ejus juris eſſe incipit, cujus & ipſum flumen eſt, id eſt, 51 publicus. Quod ſi poſt aliquod tempus ad priorem alveum reverſum fuerit flumen, rurſus novus alveus eorum 52 eſſe incipit, qui prope ripam ejus prædia poſſident.

§. 24. Alia ſane cauſa eſt, ſi cujus totus ager inundatus fuerit: neque enim 53 inundatio fundi ſpeciem commutat: & ob id, ſi receſſerit aqua, palam eſt eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

§. 25. Quum ex aliena materia ſpecies aliqua facta ſit ab aliquo, quæri ſolet, quis eorum naturali ratione dominus ſit: utrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit? ut ecce, ſi quis ex alienis uvis, aut olivis, aut ſpicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino, & melle mulſum miſcuerit: vel ex medicamentis alienis emplaſtrum aut collyrium compoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit: vel

(21. *l.* 6. §. 3. *ff. de diviſ. rer. l.* 73. *in pr. ff. de contrah. emt.* (22. Excipe caſum *l.* 36. *ff. de religioſ. & ſumt. fun.* (23. *l.* 6. §. 4. *ff. de diviſ. rer.* (24. v. *l.* 40. *ff. de religioſ. & ſumt. fun.* (25. *l.* 2. *C. eod.* Vide *l.* 41. & 43. *ff. eod.* (26. *l.* 6. §. 4. *ff. de diviſ. rer.* (27. *l.* 2. §. 7. *ff. de religioſ. & ſumt. fun.* (28. v. *l.* 4. §. 6. *ff. de diviſ. rer.* Adde *l.* 152. §. 2. *ff. de reg. jur. l. ult. ad SC. Macedon. l.* 12. *in fin. ff. de ſolution.* (29. *l.* 2. *ff. ne quid in loco ſacro* (30. v. *d. l.* 2. *ff. ne quid in loco ſacro l.* 3. §. 17. *ff. de re militari. l. fin. ff. de diviſ. rer.* (31. *l.* 41. *ff. de pœn. l.* 9. §. 3. *ff. de diviſ. rer.* (32. *l.* 3. *in pr. ff. de adquir. rer. dom.* (33. *d. l.* 3. §. 1. (34. v. *l.* 16. *ff. de ſervit. præd. ruſtic.* (35. v. *l.* 3. §. *fin. ff. de adquir. rer. dom.* (36. *l.* 5. *in pr. l.* 44. *ff. eod.* (37. v. *l.* 26. *in pr. ff. de furtis. l.* 5. §. 2. *ff. de adquir. rer. domin.* (38. v. *l.* 13. §. *fin. ff. de injur.* (39. *l.* 5. §. 4. *ff. de adquir. rer. domin. junct. l.* 3. §. 16. *ff. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* (40. *l.* 5. §. 5. *ff. de adquir. rer. domin.* v. *l.* 37. *ff. de furt.*

(41. *l.* 8. §. 1. *ff. famil. erciſc.* (42. *l.* 5. §. 6. *ff. de adquir. rer. dom.* Vide tamen *l.* 9. *in fin. l.* 10. *l.* 11. *in pr. ff. de dolo malo.* (43. *l.* 5. §. *fin. ff. de adquir. rer. domin.* v. *l.* 20. §. 1. *ff. de captiv. & poſtlim. l.* 31. *ff. de jure fiſci. l.* 13. *ff. ad L. Jul. pec.* (44. *l.* 1. §. 1. *ff. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* (45. v. *l.* 1. *C. de alluv.* (46. Adde *l.* 9. §. 1. & 2. *ff. de damn. infect.* (47. v. *l.* 64. *ff. de reg. jur.* (48. v. *l.* 30. §. 2. *l.* 65. §. 2. *ff. de adquir. rer. domin.* (49. *l.* 7. §. 3. *ff. eod.* Vide tamen *l. pen. in fin. ff. eod. l.* 1. §. 6. *ff. de flumin.* (50. v. *l.* 1. §. 7. *ff. eod.* (51. *l.* 7. §. 5. *ff. de adquir. rer. domin. l.* 24. *in pr. ff. quib. mod. uſusfr. amitt.* v. *l.* 30. §. 3. *ff. de adquir. rer. domin.* (52. v. *l.* 7. §. 5. *l.* 30. §. 3. *in fin. ff. eod.* (53. *l.* 23. *l.* 24. *ff. quibus mod. uſusfr. amitt.*

ex alienis tabulis 54 navem, vel armarium, vel ſubſellia fabricaverit. Et poſt multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media ſententia exiſtimantium, ſi ea ſpecies ad priorem, & rudem materiam reduci poſſit, eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus fuerit: ſi non poſſit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit 55: ut ecce, vas conflatum poteſt ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci; vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad uvas, vel olivas, vel ſpicas reverti non poteſt; at ne mulſum quidem ad vinum & mel reſolvi poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis: veluti ex ſuo vino & alieno melle mulſum miſcuerit; aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum aut collyrium: aut ex ſua lana, & aliena veſtimentum fecerit: dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum 56, qui fecerit: cum non ſolum operam ſuam dederit, ſed & partem ejuſdem materiæ præſtiterit.

§. 26. Si (tamen) alienam purpuram veſtimento ſuo quis intexuerit, licet pretioſior ſit purpura, tamen acceſſionis 57 vice cedit veſtimento, & qui dominus fuit purpuræ, adverſus eum, qui ſubripuit, habet furti actionem, & condictionem; ſive ipſe ſit, qui veſtimentum fecit, ſive alius: nam extinctæ 58 res, licet vindicari non poſſint, condici 59 tamen a furibus, & quibuſque aliis poſſeſſoribus poſſunt.

§. 27. Si duorum materiæ ex 60 voluntate dominorum confuſæ ſint: totum id corpus, quod ex confuſione fit, utriuſque commune eſt: veluti, ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti, vel auri conflaverint. Sed & ſi diverſæ materiæ ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit; forte ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento electrum: idem juris eſt: nam & hoc caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuitu, & non voluntate dominorum, confuſæ fuerint, vel ejuſdem generis materiæ, vel diverſæ, idem juris eſſe placuit.

§. 28. Quod ſi frumentum Titii frumento tuo miſtum fuerit: ſi quidem ex voluntate veſtra, commune eſt, quia ſingula corpora, id eſt, ſingula grana, quæ cujuſque propria fuerunt, ex conſenſu veſtro communicata ſunt: quod ſi caſu id miſtum fuerit, vel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur 61 commune eſſe: quia ſingula corpora in ſua ſubſtantia durant. Sed nec magis iſtis caſibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur eſſe communis, ſi pecora 62 Titii tuis pecoribus miſta fuerint. Sed ſi ab alterutro veſtrum totum id frumentum retineatur: in rem 63 quidem actio pro modo frumenti cujuſque competit: arbitrio autem judicis 64 continetur, ut ipſe æſtimet, quale cujuſque frumentum fuerit.

§. 29. Cum in ſuo ſolo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipſe intelligitur dominus ædificii, quia * omne 65, quod ſolo inædificatur, ſolo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, deſinit dominus ejus eſſe: ſed tantiſper neque vindicare eam poteſt 66, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem 67 duodecim tabularum, qua cavetur, *ne quis tignum alienum ædibus ſuis junctum, eximere cogatur*; ſed duplum pro eo præſtet per actionem, quæ vocatur de tigno juncto. Appellatione 68 autem tigni omnis materia ſignificatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo proviſum eſt, ne ædificia reſcindi neceſſe ſit. Quod ſi aliqua ex cauſa dirutum 69 ſit ædificium, poterit materiæ dominus, ſi non fuerit duplum jam conſequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

§. 30. Ex diverſo, ſi quis in alieno ſolo ex ſua materia domum ædificaverit: illius fit domus, cujus & ſolum eſt: Sed hoc caſu materiæ dominus proprietatem ejus amittit 70: quia voluntate ejus intelligitur eſſe alienata, utique ſi non ignorabat ſe in alieno ſolo ædificare, & ideo licet diruta ſit domus, materiam tamen vindicare non 71 poteſt. Certe illud conſtat, ſi in poſſeſſione conſtituto ædificatore, ſoli dominus petat domum ſuam eſſe, nec ſolvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, poſſe eum per 72 exceptionem doli mali repelli 73; utique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit, qui ædificavit: nam ſcienti alienum ſolum eſſe, poteſt objici culpa, quod ædificaverit temere in eo ſolo, quod intelligebat alienum eſſe.

§. 31. Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit, & ex diverſo, ſi Titius ſuam plantam in Mævii ſolo poſuerit, Mævii planta erit; ſi modo utroque caſu radices egerit; ante enim quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur, ut ſi vicini arbor ita terram Titii preſſerit, ut in ejus fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus, ratio enim 74 non permittit, ut alterius arbor eſſe intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit; & ideo prope confinium arbor poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit 75, communis fit.

§. 32. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coaleſcunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſata ſunt, ſolo cedere intelliguntur. Ceterum, ſicut is, qui in alieno ſolo ædificavit, ſi ab eo dominus petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea, quæ diximus, ita ejuſdem 76 exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is, qui alienum fundum ſua impenſa (bona fide) conſevit.

§. 33. Literæ quoque, licet aureæ ſint, perinde chartis, membraniſve 77 cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inædificantur, aut inſeruntur: ideoque ſi in chartis, membraniſve tuis carmen, vel hiſtoriam, vel orationem Titius ſcripſerit, hujus corporis non Titius, ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi a Tito petas 78 tuos libros, tuaſve 79 membranas, nec impenſas ſcripturæ ſolvere paratus ſis, poterit ſe Titius defendere per exceptionem doli mali, utique ſi earum chartarum, membranarumve poſſeſſionem bona fide nactus eſt.

§. 34. Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam 80 putant tabulam picturæ cedere: aliis 81 videtur, picturam, qualiſcumque ſit, tabulæ cedere: ſed nobis videtur melius eſſe, tabulam picturæ cedere. Ridiculum eſt enim picturam Apellis vel Parrhaſii in acceſſionem viliſſimæ tabulæ cedere. Unde ſi a domino tabulæ imaginem poſſidente, is, qui pinxit, eam petat, nec ſolvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali ſubmoveri. At ſi is, qui pinxit, (eam) poſſideat, conſequens eſt, ut utilis actio domino tabulæ adverſus eum detur: quo caſu ſi non ſolvat impenſam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli; utique 82 ſi bona fide poſſeſſor fuerit ille, qui picturam impoſuit. Illud enim palam eſt, quod ſive is, qui pinxit, ſubripuit tabulas, ſive alius, competit domino tabularum furti actio.

§. 35. Si quis a non domino, quem dominum eſſe crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet juſta cauſa æque bona fide acceperit, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus eſſe pro cultura & cura. 83 Et ideo ſi poſtea dominus ſupervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo conſumtis agere non poteſt. Ei vero, qui alienum fundum ſciens 84 poſſederit, non idem conceſſum eſt: itaque cum fundo etiam fructus, licet conſumti ſint, cogitur reſtituere.

§. 36. Is vero, ad quem uſusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam 85 ſi ipſe eos perceperit: & ideo, licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, deceſſerit, ad heredes ejus non pertinent, ſed domino proprietatis adquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur.

§. 37. In pecudum 86 fructu etiam fœtus eſt, ſicuti lac, pilus, & lana; itaque agni, hædi, & vituli, & æquuli 87, & ſuculi ſtatim naturali jure dominii fructuarii ſunt. Partus vero ancillæ in

(54. *l.* 61. *ff. de rei vind.* (55. v. *l.* 7. §. 7. *ff. de adquir. rer. dom. l.* 49. §. 1. *ff. de rei vindic. l.* 12. §. 3. *ff. ad exhibend.* (56. v. *l.* 5. §. 1. *ff. de rei vindic. l.* 12. §. 1. *ff. de adquir. rer. domin.* (57. *l.* 19. §. 13. *ff. de auro & argento. l.* 23. §. 5. *ff. de rei vindic.* (58. v. *l.* 13. §. 1. *ff. de verbor. ſign.* (59. *l. pen. ff. de condict. tritic. l.* 1. §. 34. *ff. de vi & vi armat. l.* 11. §. *ult. l.* 32. *ff. de reb. cred.* (60. v. *l.* 5. *in pr. ff. de rei vind.* (61. Vide tamen *l.* 78. *ff. de ſolut.* (62. v. *l.* 30. §. *fin. ff. de uſurp. & uſucap.* (63. *l.* 5. *in pr. ff. de rei vind.* (64. v. §. 2. *infr. de offic. jud.* (65. *l.* 7. §. 10. *ff. de adquir. rer. dom.* vid. *l.* 60. *eod.* (66. *l.* 23. §. *pen. ff. de rei vindic.* (67. *l.* 1. *ff. de tigno juncto.* (68. v. *l.* 7. *in princ. ff. ad exhibend. l.* 1. §. 1. *ff. de tigno juncto.* (69. v. *l.* 2. *C. de rei vindic.* (70. *l.* 7. §. *pen. ff. de adquir. rer. domin.*

(71. Vide tamen *l.* 2. *C. de rei vindic.* Adde *l.* 37. *ff. eod.* (72. v. *l.* 14. *ff. de doli mali except.* (73. *Arg. l.* 14. *ff. de condict. indeb.* (74. v. *l.* 25. *ff. de uſur.* (75. *l.* 7. *in fin. l.* 8. *in pr. ff. de adquir. rer. domin.* v. *l. ult. in pr. ff. quod vi aut clam. l.* 6. *in fin. ff. arbor. furtim cæſar.* (76. v. *l.* 48. *ff. de rei vindic.* (77. v. *l.* 23. §. 3. *ff. eod.* (78. v. *l.* 3. §. 14. *ff. ad exhibend.* (79. v. *l.* 52. *ff. de legat.* 3. (80. *l.* 9. §. 2. *ff. de adquir. rer. dom.* (81. *l.* 23. §. 3. *ff. de rei vind.* (82. *l.* 38. *ff. de hered. petit.* (83. *l.* 48. *in pr. ff. de adquir. rer. dom. l.* 22. *C. de rei vindic.* v. *l.* 45. *ff. de uſur.* (84. *l.* 25. *in pr. ff. de uſur.* Vide & *l.* 23. & *l.* 48. §. 1. *ff. de adquir. rer. domin.* quibus obſt. *l.* 25. §. *fin. ff. de uſur.* (85. v. *l.* 8. *ff. de annuis legatis. l.* 61. §. 8. *in fin. ff. de furtis.* (86. *l.* 28. *ff. de uſur.* (87. *l.* 14. §. 15. *ff. de furt.*

fru-

fructu 88 non eſt; itaque ad dominum proprietatis pertinet. Abſurdum enim videbatur 89, hominem in fructu eſſe: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.

§. 38. Sed ſi gregis uſumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſubmittere debet, (ut & Juliano viſum eſt) & in vinearum demortuarum, 90 vel arborum locum, alias 91 debet ſubſtituere: recte enim colere, & quaſi bonus paterfamilias uti debet.

§. 39. Theſauros 92, quos quis in loco ſuo 93 invenerit, divus Hadrianus, naturalem æquitatem ſequutus, ei conceſſit, qui (eos) invenerit. Idemque ſtatuit, ſi quis in ſacro 94, aut religioſo loco fortuito caſu invenerit. At ſi quis in alieno loco, non data adhoc opera, ſed fortuito invenerit, dimidium domino ſoli conceſſit, & dimidium inventori. Et convenienter, ſi quis in Cæſaris loco 95 invenerit, dimidium inventoris, & dimidium eſſe Cæſaris ſtatuit. Cui conveniens eſt, (ut) ſi quis in fiſcali loco, vel publico, (vel civitatis,) invenerit, dimidium ipſius eſſe (debeat,) & dimidium fiſci, vel civitatis.

§. 40. Per traditionem 96 quoque jure naturali res nobis adquiruntur: * nihil enim tam conveniens eſt naturali æquitati, quam voluntatem 97 domini volentis rem ſuam in alium transferre, ratam haberi: & ideo, cujuſcumque generis ſit corporalis res, tradi poteſt, & a domino tradita alienatur. Itaque *ſtipendiaria* quoque & *tributaria* prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem *ſtipendiaria & tributaria* prædia, quæ in provinciis ſunt, inter quæ, necnon & Italica prædia, ex noſtra conſtitutione 98 nulla eſt differentia: ſed ſi quidem ex cauſa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio transferuntur.

§. 41. Venditæ vero res, & traditæ, non aliter emtori adquiruntur, quam 99 ſi is venditori pretium ſolverit, vel 100 alio modo ei ſatisfecerit: veluti expromiſſore aut pignore 101 dato: quod quamquam cavetur ex lege duodecim tabularum, tamen recte dicitur, & jure gentium, id eſt, jure naturali, id effici: ſed ſi is, qui vendidit, fidem emtoris ſequutus fuerit, dicendum eſt, ſtatim rem emtoris fieri.

§. 42. Nihil autem intereſt, utrum ipſe dominus tradat alicui rem ſuam, an voluntate ejus alius, (cui ejus rei poſſeſſio permiſſa ſit.)

§. 43. Qua ratione, ſi cui 102 libera univerſorum negotiorum adminiſtratio permiſſa fuerit a domino, iſque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit faciet eam accipientis.

§. 44. Interdum etiam ſine traditione 103 nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam: veluti ſi rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te depoſuerit, poſtea aut vendiderit 104 (tibi,) aut donaverit, (aut dotis nomine dederit.) Quamvis enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipſo, quod patitur tuam eſſe, ſtatim tibi adquiritur proprietas, perinde ac ſi eo nomine tibi tradita fuiſſet.

§. 45. Item ſi quis merces in horreo depoſitas vendiderit, ſimul atque 105 claves horrei tradiderit emtori, transfert proprietatem mercium ad emtorem.

§. 46. Hoc amplius, interdum & in incertam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, Prætores & Conſules, cum miſſilia 106 jactant in 107 vulgus, ignorant, quod eorum quiſque ſit excepturus; & tamen quia volunt, quod quiſque acceperit, ejus eſſe, ſtatim eum dominum efficiunt.

§. 47. Qua ratione verius eſſe videtur, ſi rem pro derelicto a domino habitam occupaverit quis, ſtatim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id (in numero) rerum ſuarum eſſe nolit: ideoque ſtatim dominus ejus eſſe deſinit. 108.

§. 48. Alia ſane cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate 109 levandæ navis 110 cauſa ejiciuntur: hæ enim dominorum permanent 111, quia palam eſt, eas non 112 eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, ſed quo 113 magis cum ipſa navi maris periculum effugiat. Qua de cauſa, ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus, lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. Nec longe videntur diſcedere ab his, quæ de rheda 114 currente non intelligentibus dominis 115 cadunt.

TIT. II.

De rebus Corporalibus, et Incorporalibus.

QUædam præterea res corporales ſunt, quædam incorporales, §. 1. Corporales hæ ſunt, quæ tangi poſſunt: veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

§. 2. Incorporales autem ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quæ in jure conſiſtunt, ſicut hereditas 1, uſusfructus, uſus (&) obligationes quoquomodo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur; nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt, & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale eſt; veluti fundus, homo, pecunia: nam ipſum jus hereditatis, & ipſum jus utendi fruendi, & ipſum jus obligationis incorporale eſt.

§. 3. Eodem numero ſunt jura prædiorum urbanorum, & ruſticorum, quæ etiam ſervitutes vocantur.

TIT. III.

De Servitutibus 1 Prædiorum.

De ſervitutibus ruſticis. 1. *De ſervitutibus urbanis.* 2. *De reliquis ſervitutibus ruſticis.* 3. *Qui ſervitutem debere vel adquirere poſſunt.* 4. *Quibus modis ſervitus conſtituitur.*

RUſticorum 2 prædiorum jura ſunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter eſt jus eundi, ambulandi 3 hominis 4, non etiam jumentum agendi (vel vehiculum). Actus 5 eſt jus agendi, vel jumentum 6, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet & iter habet 7, (eoque uti poteſt) etiam ſine jumento. Via 8 eſt jus eundi & agendi & ambulandi: nam & iter & actum via in ſe continet. Aquæductus eſt jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

§. 1. Prædiorum urbanorum ſervitutes ſunt hæ, quæ ædificiis inhærent 9: ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam 10 ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etſi in villa ædificata ſint. Item urbanorum prædiorum ſervitutes ſunt, ut vicinus onera vicini ſuſtineat: ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere: ut ſtillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, vel in cloacam: ne altius quis tollat ædes ſuas 11, ne luminibus vicini officiat.

§. 2. Inter ruſticorum prædiorum ſervitutes quidam computari recte putant aquæ hauſtum, pecoris ad aquam adpulſum, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

§. 3. Ideo autem hæ ſervitutes prædiorum appellantur, quoniam 12. ſine prædiis conſtitui non poſſunt: nemo enim poteſt ſervitutem adquirere urbani vel ruſtici prædii, niſi qui habet prædium, nec quiſquam debere, niſi qui prædium habet.

§. 4. Si quis velit vicino aliquod jus conſtituere, pactionibus atque ſtipulationibus 13 id efficere debet. Poteſt 14 etiam teſtamento quis heredem ſuum damnare, ne altius tollat ædes ſuas: ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumve adverſus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

(88. *l.* 27. *in pr. ff. de hered. petit. l.* 48. §. 6. *ff. de furt.* (89. *l.* 68 *in pr. ff. de uſufr.* (90. v. *l.* 59. *in pr. ff. de uſufr.* (91. *l.* 7. §. *fin. l.* 18. *ff. de uſufr.* (92. *l.* 31. §. 1. *ff. de adquir. rer. dom.* (93. v. *l. un.* C. *de theſaur.* (94. v. *l.* 3. §. *pen. de jure fiſci.* (95. *Nov. Leonis* 51. (96. v. *l.* 20. C. *de pactis.* (97. v. *l.* 5. *ff. pro derelicto.* (98. *l. un.* C. *de uſucap. transform.* (99. *l.* 5. §. 18. *ff. de tribut. act.* (100. *l.* 19. *l.* 53. *ff. de contrah. emt.* (101. v. *l.* 7. *ff. de ſtipul. prætor.* (102. *l.* 58. *l.* 59. *ff. de procur.* (103. Vide tamen *l.* 20. C. *de pactis.* (104. v. *l.* 62. *in pr. ff. de eviction.* (105. *l.* 1. §. *pen. ff. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* (106. v. *Nov.* 105. *c.* 2. §. 1. (107. *l.* 2. C. *de conſul.* (108. v. *l.* 2. *in fin. ff. pro derelicto.* (109. *l.* 9. §. *ult. ff. de adquir. rer. domin.* (110. v. *l.* 7. *ff. pro derelicto.*

(111. *l.* 2. *in fin. ff. ad L. Rhod.* (112. *l.* 8. *ff. ad l. Rhod.* Vide tamen *l.* 43. §. 11. *ff. de furt.* (113. *l.* 3. *ff. ad l. Rhod. l.* 9. §. *fin. ff. de adquir. rer. dom. l.* 21. §. 2. *ff. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* (114. *l.* 3. *in pr. ff. de incend. ruin. naufr.* (115. v. *l.* 43. §. 4. *ff. de furt.*

TIT. II. (1. *l.* 119. *l.* 178. §. 1. *ff. de verb. ſign.*

TIT. III. (1. *lib.* 8. *D.* 1. *lib.* 3. C. 34. (2. v. *l.* 16. *c. de præd. & aliis reb. junct. l.* 66. *in pr. & l.* 198. *ff. de verb. ſign.* (3. v. *l.* 12. *ff. de ſervit. præd. ruſt.* (4. *l.* 1. *in pr. l.* 7. *in pr. ff. de ſervit. præd. ruſt.* (5. *l.* 12. *ff. de ſervit. præd. ruſt.* (6. v. *l.* 38. §. 4. 5. & 6. *ff. de ædil. edict. l.* 65. §. 5. *ff. de legat.* 3. *l.* 89. *in pr. ff. de verb. ſign.* (7. *l.* 1. *in pr. ff. de ſervit. præd. ruſt. l.* 1. *ff. de adim. legat.* Vide tamen *l.* 4. §. 1. *ff. ſi ſervit. vind.* (8. v. *l.* 7. *ff. de ſervit. præd. ruſt.* (9. *l.* 1. *ff. de commun. præd.* (10. *l.* 198. *ff. de verb. ſign.* (11. v. *l.* 8. 9. C. *de ſervit. & aqua.* (12. *l.* 1. §. 1. *ff. commun. præd.* obj. *l.* 23. §. 1. *ff. de ſervit. præd. urb. l.* 10. *ff. de ſervit. præd. ruſt. l.* 25. §. 10. *ff. famil. erciſc. l.* 46. §. 1. *ff. de evict.* (13. v. *l.* 1. §. *ult. ff. de aqua & aquæ pluviæ. l.* 10. *in pr. ff. ſi ſervit. vind.* (14. *l.* 16. *ff. commun. præd.*

TIT.

TIT. IV.
DE USUFRUCTU. 1

Definitio. 1 Quibus modis, 2 & quibus in rebus conſtituitur. 3 Quibus modis finitur. 4 Si finitus ſit.

Uſusfructus eſt jus 2 alienis rebus utendi fruendi, ſalva rerum ſubſtantia. Eſt autem jus in 3 corpore, quo ſublato 4, & ipſum tolli neceſſe eſt.

§. 1. Uſusfructus a proprietate ſeparationem recipit; idque pluribus modis accidit: ut ecce, ſi quis uſumfructum alicui legaverit: nam heres nudam habet proprietatem, legatarius vero uſumfructum. Et contra, ſi fundum legaverit, deducto 5 uſufructu, legatarius nudam habet proprietatem, heres vero uſumfructum: item alii uſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt. Sine 6 teſtamento (vero) ſi quis velit uſumfructum alii conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id efficere debet. Ne 7 tamen in univerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente uſufructu, placuit certis modis exſtingui uſumfructum, & ad proprietatem reverti.

§. 2. Conſtituitur autem uſusfructus non tantum in fundo, & ædibus, verum etiam in ſervis, & jumentis, & ceteris rebus, (exceptis iis, quæ ipſo uſu conſumuntur.) Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt uſumfructum; quo (in) numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta 8, quibus proxima eſt pecunia numerata, namque ipſo uſu aſſidua permutatione quodammodo exſtinguitur. Sed utilitatis cauſa ſenatus 9 cenſuit, poſſe etiam earum rerum uſumfructum conſtitui: ut tamen eo nomine heredi utiliter caveatur. 10 Itaque ſi pecuniæ uſusfructus legatus ſit, ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius ſatisdet heredi de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur, ut capite minuetur. Ceteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: ſed æſtimatis his, ſatisdatur, ut ſi moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia reſtituatur, quanti hæ fuerint (æſtimatæ.) Ergo ſenatus non fecit quidem earum rerum uſumfructum, (nec enim poterat) ſed per cautionem quaſi 11 uſumfructum conſtituit.

§. 3. Finitur autem uſusfructus morte 12 uſufructuarii, & duabus capitis diminutionibus, maxima, & media, & non 13 utendo per modum & tempus 14: quæ omnia noſtra 15 ſtatuit Conſtitutio. Item finitur uſusfructus, ſi domino proprietatis ab uſufructuario cedatur: (nam cedendo extraneo nihil agitur): vel ex contrario, ſi uſufructuarius proprietatem rei adquiſierit, quæ res 16 conſolidatio appellatur. † Eo amplius conſtat, ſi 17 ædes incendio conſumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio ſuo corruerint, exſtingui uſumfructum, & ne areæ 18 quidem uſumfructum deberi.

§. 4. Cum autem finitus fuerit totus uſusfructus, revertitur ſcilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere poteſtatem.

TIT. V.
DE USU, ET 1 HABITATIONE.

Communia de uſufructu, & uſu. 1. Quid interſit inter uſumfructum, & uſum fundi. 2. Vel ædium. 3. Vel ſervi vel jumenti, 4. vel pecorum. 5. De habitatione. 6. Tranſitio.

Iiſdem 2 illis modis, quibus uſusfructus conſtituitur, etiam nudus uſus conſtitui ſolet: iiſdemque illis modis finitur, quibus & uſusfructus deſinit.

§. 1. Minus autem juris eſt in uſu, quam in uſufructu. Nam is, qui fundi nudum habet uſum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fœno, ſtramentis, & lignis ad uſum quotidianum utatur 3: in eoque fundo hactenus ei morari liceat, ut neque domino fundi moleſtus ſit 4, neque iis, per quos opera ruſtica fiunt, impedimento: nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis 5 concedere poteſt, (quum 6 is, qui uſumfructum habet poſſit hæc omnia facere.)

§. 2. Item is, qui ædium uſum habet, hactenus jus habere intelligitur, ut ipſe tantum inhabitet, nec hoc jus ad alium transferre poteſt. Et vix receptum eſſe videtur, ut hoſpitem ei recipere liceat, & cum uxore, liberiſque ſuis, item libertis, nec non perſonis aliis liberis, quibus non minus, quam ſervis utitur, habitandi jus habeat, & convenienter, ſi ad mulierem uſus ædium pertineat, cum marito ei habitare 7 liceat.

§. 3. Item is, ad quem ſervi uſus pertinet, ipſe tantum opera, atque miniſterio ejus uti poteſt: ad alium vero nullo modo jus ſuum transferre 8 ei conceſſum eſt. Idem ſcilicet juris eſt & in jumento.

§. 4. Sed & ſi pecorum, vel ovium uſus legatus ſit: neque lacte, neque agnis, neque lana utetur uſuarius, quia ea in fructu ſunt. Plane ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus uti poteſt.

§. 5. Sed ſi cui habitatio legata, ſive aliquo modo conſtituta ſit, neque uſus videtur 9, neque uſusfructus, ſed quaſi 10 proprium aliquod jus: quamquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, ſecundum Marcelli ſententiam noſtra 11 deciſione promulgata, permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam aliis locare.

§. 6. Hæc de ſervitutibus, & uſufructu, & uſu, & habitatione dixiſſe ſufficiat. De hereditatibus autem, & obligationibus ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim, quibus modis jure gentium res adquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo & civili jure adquiruntur.

TIT. VI.
DE USUCAPIONIBUS 1, ET LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBUS.

Summa. 1 Quæ uſucapi poſſunt vel non. De his quæ ſunt extra commercium, & de ſervo fugitivo. 2 De rebus furtivis, & vi poſſeſſis. 8 De vitio purgato. 9 De re fiſcali, & De bonis vacantibus. 10 Regula generalis. 11 De errore falſæ cauſæ. 12 De acceſſione poſſeſſionis. 14. De his qui a Fiſco, aut ab Imperatoris Auguſtæve domo aliquid acceperunt.

Jure civili conſtitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum eſſe, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis juſta cauſa acceperit, is eam rem, ſi mobilis erat, anno ubique uno: ſi immobilis, biennio tantum in Italico ſolo uſucaperet, ne 2 rerum dominia in incerto eſſent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas præfata tempora: nobis melior ſententia reſedit, ne domini maturius ſuis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur, & ideo Conſtitutionem 3 ſuper hoc promulgavimus, qua cautum eſt, ut res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis poſſeſſionem (id eſt, inter 4 præſentes decennio, inter abſentes viginti annis) uſucapiantur: & his modis non ſolum in Italia, ſed etiam in omni terra, quæ noſtro imperio gubernatur, dominia rerum, juſta cauſa poſſeſſionis præcedente, adquirantur.

§. 1. Sed aliquando, etiamſi maxime quis bona fide rem poſſederit, non tamen illi uſucapio ullo tempore procedit: veluti, ſi quis liberum 5 hominem, vel rem ſacram 6, vel religioſam, vel ſervum 7 fugitivum poſſideat.

§. 2. Furtivæ quoque res, & quæ vi 8 poſſeſſæ ſunt, nec ſi prædicto longo tempore bona 9 fide poſſeſſæ fuerint, uſucapi poſſunt: nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum, & lex 10 Atilia inhibent uſucapionem; vi poſſeſſarum, lex 11 Julia & Plautia.

§. 3. Quod autem dictum eſt, furtivarum & vi poſſeſſarum rerum uſucapionem per leges prohibitam eſſe, non eo pertinet, ut ne ipſe fur, quive per vim poſſidet, uſucapere poſſit (nam his

---

TIT. IV. (1. *Lib.* 7. *ff.* 1. *Lib.* 3. *C.* 33. (2. *l.* 5. *in pr. ff. ſi uſusfr. pet.* (3. v. *l.* 5. §. 2. & 3. *ff. quib. mod. uſusfr.* (4. §. 3. *infr. h. t. in fin.* (5. *l.* 6. *in pr. ff. l.* 14. *C. h. t.* Vide & *l.* 19. *ff. de uſufr. legat.* (6. *l.* 3. *in pr. ff. h. t.* (7. *dict. l.* 3. §. 2. (8. Obſt. *l.* 15. §. 4. *ff. de uſufr. l.* 9. §. *pen. ff. uſufr. quemadm. caveat.* (9. *l.* 24. *in pr. ff. de uſufr. legat.* (10. v. *l.* 7. *ff. de uſufr. ear. rer.* (11. v. *l.* 2. *in fin. ff. eod.* (12. *l.* 3. *in fin. ff. quib. mod. uſusfr. vel uſus amitt.* (13. *l.* 16. *C. h. t. l.* 13. *C. de ſervit. & aqua.* (14. *l.* 10. *ff. quemadm. ſervit. amitt.* (15. *l.* 16. *C. h. t. l. ult. C. de ſervit. & aqua.* (16. *l.* 3. §. *fin. ff. de uſufr. adcreſc.* (17. *l.* 5. §. 2. *ff. quib. mod. uſusfr. vel uſus amitt.* (18. Vide *l.* 211. *ff. de verb. ſign.*

TIT. V. (1. *Lib.* 7. *ff.* 8. *Lib.* 3. *C.* 33. (2. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (3. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* (4. *l.* 11. *ff. eod.* (5. *d. l.* 11. *in fin. l.* 8. *in pr. ff. eod.* (6. v. *l.* 67. *ff. de uſufr.* (7. *arg. l.* 1. §. 15. *ff. de SC. Silaniano.* Vide *l.* 4. §. 1. *l.* 5. 6. 7. 8. §. 1. *ff. h. t.* (8. *l.* 12. §. *fin. ff. h. t.* Vide tamen *l.* 2. *de uſu & uſufr. legat. junct. l.* 5. *ff. de operis ſerv.* (9. Vide *l. pen. ff. de capit. minut.* (10. Vide tamen *l.* 32. *ff. de uſufr.* (11. *l.* 13. *C. eod.*

TIT. VI. (1. *Lib.* 41. *ff.* 3. *Lib.* 7. *C.* 31. 33. (2. *l.* 1. *ff. h. t.* (3. *l. unic. C. de uſucap. transform.* (4. v. *l.* 13. *C. de ſervit. & aqua.* (5. v. *l.* 9. *ff. h. t. l. ult. C. de longi temp. præſcr. quæ pro libert.* (6. *l.* 83. §. 5. *ff. de verb. oblig.* (7. v. *l.* 1. *C. de ſerv. fugit.* (8. *l. ult. ff. vi honor. rapt.* (9. *l.* 24. *in pr. ff. h. t.* (10. *l.* 33. *in pr. ff. h. t.* (11. *d. l.* 33. §. 2.

alia

alia ratione uſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſſident); ſed ne ullus alius, quamvis ab eis bona fide emerit, vel ex alia cauſa acceperit, uſucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei poſſeſſoribus uſucapio competat. Nam qui (ſciens) 12 alienam rem vendiderit, vel ex alia cauſa tradiderit, furtum ejus committit.

§. 4. Sed tamen id aliquando aliter ſe habet. Nam ſi heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans hereditariam eſſe, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, uſucapere poſſit, dubium non eſt: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit; quum utique heres 13, qui bona fide tamquam ſuam alienaverit, furtum non committat.

§. 5. Item ſi is, ad quem ancillæ uſusfructus pertinet 14, partum ſuum eſſe credens vendiderit, aut donaverit: furtum non committit: furtum enim ſine affectu furandi 15 non 16 committitur.

§. 6. Aliis quoque modis accidere poteſt, ut quis, ſine vitio furti, rem alienam transferat, & efficiat, ut a poſſeſſore uſucapiatur.

§. 7. Quod autem ad eas res, quæ ſolo continentur, expedit, jus ita procedit, ut ſi quis loci vacantis 17 poſſeſſionem propter abſentiam aut negligentiam domini, aut quia ſine ſucceſſore deceſſerit, ſine vi nanciſcatur, quamvis ipſe mala fide poſſideat, (quia 18 intelligit ſe alienum fundum occupaſſe), tamen 19 ſi alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa poſſeſſione res adquiri: quia neque furtivum, neque vi poſſeſſum acceperit. Abolita eſt enim quorumdam 20 veterum ſententia, exiſtimantium etiam fundi, locive furtum fieri, & eorum utilitati, qui res ſoli poſſident, principalibus conſtitutionibus 21 proſpicitur, ne cui longa & indubitata poſſeſſio debeat auferri.

§. 8. Aliquando etiam furtiva, vel vi poſſeſſa res uſucapi poteſt. veluti, ſi 22 in domini poteſtatem reverſa fuerit: tunc enim vitio rei purgato, procedit ejus uſucapio.

§. 9. Res fiſci noſtri uſucapi non poteſt. 23 Sed Papinianus ſcripſit 24, bonis vacantibus fiſco nondum nunciatis, bonæ fidei emtorem traditam ſibi rem ex his bonis uſucapere poſſe: & ita divus Pius, & divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

§. 10. Noviſſime ſciendum eſt, rem talem eſſe debere, ut in ſe non habeat vitium 25, ut a bonæ fidei emtore uſucapi poſſit, vel qui ex alia juſta cauſa poſſidet.

§. 11. Error autem falſæ cauſæ uſucapionem 26 non parit: veluti, ſi quis cum non emerit, emiſſe ſe exiſtimans, poſſideat: vel cum ei donatum non fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

§. 12. Diutina poſſeſſio, quæ prodeſſe cœperat defuncto, & heredi 27 & bonorum poſſeſſori continuatur: licet ipſe ſciat prædium 28 alienum eſſe; quod ſi ille initium juſtum non habuit, heredi & bonorum poſſeſſori licet 29 ignoranti, poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra Conſtitutio 30 ſimiliter & in uſucapionibus obſervari conſtituit, ut tempora continuentur.

§. 13. Inter 31 venditorem quoque & emtorem conjungi tempora, divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

§. 14. Edicto divi Marci cavetur, eum, qui a fiſco rem alienam emit, ſi poſt venditionem quinquennium præterierit, poſſe dominum rei exceptione repellere. Conſtitutio autem divæ memoriæ Zenonis 32 bene proſpexit iis, qui a fiſco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid, ut ipſi quidem ſecuri 33 ſtatim fiant, & victores exiſtant, ſive experiantur, ſive conveniantur: adverſus autem ſacratiſſimum ærarium uſque ad quadriennium liceat iis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ ſunt, putaverint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra 34 autem divina Conſtitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui a noſtra vel venerabilis Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ Conſtitutionis continentur.

(12. v. *l.* 6. *C. de furtis.* (13. *l.* 33. *pr. ff. h. t.* (14. *d. l.* 33. §. 1. (15. Vide *l.* 37. *in pr. ff. h. t.* (16. Imo vide *l.* 77. *ff. de furtis.* (17. *l.* 37. §. 1. *ff. h. t.* (18. *l. ult. C. unde vi.* (19. *l.* 38. *ff. h. t.* (20. v. *d. l.* 38. (21. *l. ult. in fin. C. unde vi.* (22. *l.* 4. §. 6. *ff. h. t.* (23. Vide *l.* 2. *C. comm. de uſucap.* (24. Adde *l.* 18. *ff. h. t.* (25. Vide *l.* 11. *C. de adquir. & retin. poſſeſſ.* (26. Vide *l.* 1. *in pr. ff. pro donato. l.* 27. *ff. h. t.* Adde tamen *l.* 11. *ff. pro emt.* (27. Vide *l.* 14. §. 1. *ff. de diverſ. temp. præſcript.* (28. Vide *l.* 43. *pr. ff. h. t.* (29. *l.* 4. §. 15. *ff. h. t. l.* 11. *ff. de div. temp. præſcr.* (30. *l. un. C. de uſucap. transform.* (31. *l.* 2. §. 20. *ff. pro emt.* (32. *l.* 2. *C. de quadr. præſcr.* (33. *l.* 2. *C. de commun. rer. alienat.* (34. *l.* 3. *C. de quadr. præſcript.*

TIT. VII.

De 1 Donationibus.

De donatione. 1. Mortis cauſa, 2. vel ſimplici inter vivos, 3. vel propter nuptias. 4. De jure accreſcendi.

Eſt & aliud genus adquiſitionis, donatio. Donationum autem duo ſunt genera: mortis cauſa, & non mortis cauſa.

§. 1. Mortis 2 cauſa donatio eſt, quæ propter mortis fit ſuſpicionem: cum quis ita donat, ut ſi quid humanitus 3 ei contigiſſet, haberet, qui accepit: ſin autem ſupervixiſſet, is, qui donavit, reciperet; vel ſi eum donationis pœnituiſſet, aut prior deceſſerit is, cui donatum ſit. Hæ mortis cauſa donationes ad 4 exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia. Nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati inſtar eam obtinere oporteret, & utriuſque cauſæ quædam habebat inſignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: a nobis conſtitutum eſt, 5 ut per omnia fere legatis connumeretur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formavit. † Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, cum 6 magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat: magiſque eum, cui donat, quam heredem ſuum: ſic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.

Πείραι', οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδ' ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Δάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ', ἐπαυρέμεν, ἢ τινα τῶνδε.
Εἰ δή κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Id eſt:

Piræe, incertus quoniam rerum exitus harum eſt,
Si tacita incautum ſtolidi me forte necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hæc ego te malo, quam illorum quempiam habere.
Sin ego eos juſta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

§. 2. Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine ulla mortis cogitatione fiunt, quas *inter vivos* appellamus 7, quæ non omnino comparantur legatis, quæ ſi fuerint perfectæ, temere revocari non poſſunt. Perficiuntur autem, cum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtaverit. Et ad exemplum venditionis noſtra Conſtitutio 8 eas etiam in ſe habere neceſſitatem traditionis voluit: ut 9 etiamſi non tradantur, habeant pleniſſimum & perfectum robur, & traditionis neceſſitas incumbat donatori. Et cum retro Principum diſpoſitiones inſinuari eas actis intervenientibus volebant, ſi majores fuerant ducentorum ſolidorum, conſtitutio 10 noſtra eam quantitatem uſque 11 ad quingentos ſolidos ampliavit, quam ſtare etiam ſine inſinuatione ſtatuit: ſed & quaſdam 12 donationes invenit, quæ penitus inſinuationem fieri minime deſiderant, ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. † Alia inſuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus, quæ omnia ex noſtris 13 conſtitutionibus, quas ſuper his expoſuimus, colligenda ſunt. Sciendum eſt tamen, quod etſi pleniſſimæ ſint donationes, ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt, donatoribus per noſtram conſtitutionem licentiam præſtitimus certis ex cauſis 14 eas revocare: ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam, vel jacturam, ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos.

§. 3. Eſt & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, poſtea autem a junioribus divis Principibus introductum eſt, quod *ante nuptias* vocabatur, & tacitam in ſe conditionem habebat, ut tunc ratum eſſet, cum matrimonium eſſet inſequutum. Ideoque *ante nuptias* appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & numquam poſt

TIT. VII. (1. *Lib.* 39. *ff.* 5. 6. *Lib.* 3. *C.* 29. 5. *C.* 3. 8. *C.* 54. 55. 56. 57. (2. Vide *l.* 2. *ff. de mort. cauſ. donat.* (3. v. *l.* 26. *in pr. ff. depoſiti. l.* 30. §. *ult. ff. de adim. vel transfer. legat. l.* 162. §. 1. *ff. de verb. ſign.* (4. *l.* 15. *in fin. ff. de mort. cauſa donat.* (5. Vide *l. ult. C. de donat. cauſa mort.* (6. *l.* 1. *in pr. ff. de mort. cauſa donat.* (7. v. *l.* 25. *C. de donat.* (8. *l.* 35. *in pr. C. eod.* (9. *Nov.* 162. *c.* 1. (10. *l.* 34. *l.* 36. §. *fin. C. de donat.* (11. Vide *Nov.* 162. *c.* 1. (12. v. *l.* 34. *in fin. pr. l.* 36. *in pr.* §. 1. & 2. *C. de donat. Nov.* 52. *c.* 2. (13. *l.* 33. 34. 35. 36. *C. de donat.* (14. Vide *l. ult. C. de revoc. donat.*

nuptias

nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem D. Juſtinus 15 pater noſter, cum augeri dotes & poſt nuptias fuerat permiſſum, ſi quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem, & conſtante matrimonio, ſua conſtitutione permiſit: ſed tamen nomen inconveniens remanebat, *cum ante nuptias* quidem vocabatur, poſt nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes, & conſequentia nomina rebus eſſe ſtudentes, conſtituimus 16, ut tales donationes non augeantur tantum, ſed etiam conſtante matrimonio initium accipiant: & non *ante nuptias*, ſed *propter nuptias* vocentur, & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes conſtante matrimonio non ſolum augentur, ſed etiam fiunt, ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductæ ſunt, non ſolum antecedant matrimonium, ſed eo etiam contracto augeantur, & conſtituantur.

§. 4. Erat olim & alius modus civilis adquiſitionis per jus adcreſcendi, quod eſt tale: ſi communem ſervum habens aliquis cum Titio, ſolus libertatem ei impoſuerit vel vindicta, vel teſtamento, eo caſu pars ejus amittebatur, & ſocio adcreſcebat. Sed cum peſſimum fuerat exemplo, & libertate ſervum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, ſævioribus autem dominis lucrum accedere, hoc quaſi invidia plenum, pio remedio per noſtram 17 Conſtitutionem mederi neceſſarium duximus: & invenimus viam, per quam & manumiſſor, & ſocius ejus, & qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente (cujus favore antiquos legumlatores multa etiam contra 18 communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt); & eo, qui eam libertatem impoſuit, ſuæ liberalitatis ſtabilitate gaudente: & ſocio indemni conſervato pretiumque 19 ſervi ſecundum 20 partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.

TIT. VIII.

QUIBUS ALIENARE LICET, VEL NON.

Summa tituli. De marito 1. *De creditore.* 2. *De pupillo.*

ACcidit aliquando, ut qui dominus ſit, alienare non poſſit: & contra, qui dominus non ſit, alienandæ rei poteſtatem habeat. † Nam dotale prædium maritus 1 invita muliere per Legem Juliam 2 prohibetur alienare, quamvis ipſius ſit, dotis cauſa ei datum: quod nos, Legem Juliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus. Cum enim Lex in ſolis tantummodo rebus locum habeat, quæ Italicæ fuerant; & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: utrique remedium impoſuimus, ut etiam in eas res, quæ in provinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio, 3 vel obligatio; ut neutrum eorum neque conſentientibus 4 mulieribus procedat, nec ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtantiæ earum convertatur.

§. 1. Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis 5 ejus ea res non ſit, alienare 6 poteſt. Sed hoc forſitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus eſt, ut 7 liceret creditori pignus vendere ſi pecunia non ſolvatur. Sed ne creditores jus ſuum perſequi impedirentur, neque debitores temere ſuarum rerum dominium amittere viderentur, noſtra 8 conſtitutione conſultum eſt, & certus modus impoſitus, per quem pignorum diſtractio poſſit procedere; cujus tenore utrique parti, creditorum & debitorum, ſatis abunde proviſum eſt.

§. 2. Nunc admonendi ſumus, neque pupillum, neque pupillam rem ullam ſine tutoris auctoritate alienare poſſe: 9 ideoque ſi mutuam 10 pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem, quia pecuniam non facit 11 accipientis: ideoque vindicari nummi poſſunt, ſicubi extant: ſed ſi nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide conſumti ſunt, condici 12 poſſunt: ſi mala fide, ad exhibendum de his agi poteſt. At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillæ, ſine tutoris auctoritate recte dari 13 poſſunt: ideoque ſi debitor pupillo ſolvat 14, neceſſaria eſt debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentiſſima ratione ſtatutum eſt in Conſtitutione, quam ad Cæſarienſes Advocatos 15 ex ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſſimi, Quæſtoris ſacri palatii noſtri, promulgavimus, qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem ſolvere, ut prius judicialis ſententia ſine omni damno celebrata, hoc permittat; quo ſubſequuto, ſi & judex pronunciaverit, & debitor ſolverit, ſequitur hujuſmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter, quam diſpoſuimus, ſolutio facta fuerit, pecuniam autem ſalvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior 16 ſit, & adhuc eamdem pecuniæ ſummam petat, per exceptionem 17 doli mali poterit ſubmoveri. Quod ſi male conſumpſerit, aut furto, (aut vi) amiſerit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus condemnabitur, quia temere ſine tutoris auctoritate, & non ſecundum noſtram diſpoſitionem ſolverit. Sed ex diverſo, pupilli vel pupillæ ſolvere ſine tutoris auctoritate non poſſunt, quia id, quod ſolvunt, non fit 18 accipientis: cum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate conceſſa ſit.

TIT. IX.

PER QUAS PERSONAS CUIQUE ADQUIRITUR.

Summa. 1. *De liberis in poteſtate.* 2. *De emancipatione liberorum.* 3. *De ſervis noſtris.* 4. *De fructuariis, & bona fide poſſeſſis.* 5. *De reliquis perſonis.* 6. *Tranſitio.*

ADquiritur vobis non ſolum per voſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habetis: (item per ſervos, in quibus uſumfructum habetis:) item per homines liberos, & per ſervos alienos, quos bona 2 fide poſſidetis, de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

§. 1. Igitur liberi veſtri utriuſque ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidem quicquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet caſtrenſibus peculiis) hoc parentibus ſuis adquirebant ſine ulla diſtinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam eſſet eis licentia, quod per unum vel unam eorum adquiſitum eſſet alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum viſum eſt: & generali Conſtitutione 3 emiſſa, & liberis pepercimus, & patribus honorem debitum reſervavimus. Sancitum etenim a nobis eſt, ut ſi quid ex 4 re patris ei obveniat, hoc ſecundum antiquam obſervationem totum parenti adquiratur. Quæ enim invidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia cauſa ſibi filiusfamilias adquiſivit, hujus uſumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei ſuis laboribus vel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in alium perveniens, luctuoſum ei procedat.

§. 2. Hoc quoque a nobis diſpoſitum eſt & in ea ſpecie, ubi parens emancipando (liberos ſuos) ex rebus, quæ adquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi voluerat) licentiam ex anterioribus 5 Conſtitutionibus habebat, quaſi pro 6 pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum ſuarum ex hac emancipatione dominio pro parte (tertia) defraudaretur, & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod ſui juris effectus eſſet, hoc per rerum diminutionem decreſceret. Ideoque ſtatuimus 7, ut parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, ſed uſusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore ſumma fruetur, pro tertia dimidia potiturus.

§. 3. Item 8 vobis adquiritur, quod ſervi veſtri ex traditione nanciſcuntur: ſive quid ſtipulentur, ſive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia cauſa 9 adquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & invitis 10 obvenit. Ipſe enim ſervus, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuum habere 11 poteſt. Sed ſi heres inſti-

(15. *l.* 19. *C. de donat. ante nupt.* (16. *l.* 20. *C. eod. Nov.* 97. *c.* 1. & 2. & *Nov.* 119. *c.* 1. (17. *l.* 1. *C. de communi ſerv.* (18. *l.* 24. §. 10. *ff. de fideic. libert.* (19. Vide *l.* 1. §. 5. *C. de communi ſervo man.* (20. Adde *l.* 16. *ff. de SC. Silan.*

TIT. VIII. (1. Adde *l.* 4. *ff. de fundo dotali.* (2. v. *l. un.* §. *pen. C. de rei uxor. act.* (3. *l.* 1. *C. de fundo dotali. Nov.* 61. *c.* 1. (4. Vide tamen *Nov.* 61. *c.* 1. §. 1. 2. 3. (5. Vide *l.* 9. *C. de pignorat. act. l.* 4. *in fin. ff. eod.* (6. Vide *l.* 46. *ff. de acquir. rer. dom.* (7. Vide *l.* 4. *C. de pignor. act.* (8. Vide *l. ult. C. de jure dominii impetr.* (9. *l.* 5. §. 1. *l.* 9. §. 1. *ff. de auctor. & conſ. tut.* (10. Adde *l.* 9. *in pr. ff. eod.* (11. *l.* 14. *in fin. de ſolut.* (12. *l.* 19. §. 1. *ff. de reb. cred.*

(13. Immo vide *l.* 15. *ff. de ſolut.* (14. *d. l.* 15. (15. Vide *l.* 25. *C. de admin. tut.* (16. *l.* 4. §. 4. *ff. de doli mali & metus except.* (17. *l.* 15. *ff. de ſolut.* (18. *l.* 14. *in fin. ff. eod.*

TIT. IX. (1. *Lib.* 4. *C.* 27. (2. *l.* 10. *ff. de adquir. rer. dom. l.* 1. *C. de rei vind.* (3. *l.* 6. *C. de bonis quæ liberis.* (4. *d. l.* 6. (5. v. *d. l.* 6. §. 3. (6. v. *l.* 3. *C. de bonis matern. d. l.* 6. §. 3. (7. *d. l.* 6. §. 3. (8. *l.* 10. §. 1. *ff. de adquir. rer. dom.* (9. *l.* 86. §. 2. *ff. de legat.* 1. *l.* 32. *ff. de adquir. rer. dom.* (10. *d. l.* 32. adde *l.* 62. *ff. de verb. oblig.* (11. *l.* 10. §. 1. *ff. de adquir. rer. dom. l.* 79. *ff. de adquir. vel omitt. hered.*

tutus ſit, non alias niſi 12 veſtro juſſu hereditatem adire poteſt. Et ſi vobis jubentibus adierit, vobis hereditas adquiritur, perinde ac ſi vos ipſi heredes inſtituti eſſetis. Et convenienter ſcilicet vobis legatum per eos adquiritur. † Non 13 ſolum autem proprietas per eos, quos in poteſtate habetis, vobis adquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Cujuſcumque enim rei poſſeſſionem adepti fuerint, id vos poſſidere videmini. Unde etiam per eos uſucapio, vel longi temporis poſſeſſio vobis accidit.

§. 4. De 14 iis autem ſervis, in quibus tantummodo uſumfructum habetis, ita placuit, ut quicquid ex re veſtra, vel ex operis ſuis adquirant, id vobis adjiciatur: quod vero extra eas cauſas conſequuti ſunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque ſi is ſervus heres inſtitutus ſit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit, non uſufructuario, ſed 15 domino proprietatis adquiritur. † Idem 16 placet & de eo, qui a vobis bona fide poſſidetur, ſive is liber ſit, ſive alienus ſervus. Quod enim placuit de uſufructuario, idem placet & de bonæ fidei poſſeſſore. Itaque quod extra iſtas duas cauſas adquiritur, id vel ad ipſum pertinet, ſi liber eſt: vel ad dominum ſi ſervus eſt. † Sed 17 bonæ fidei poſſeſſor cum uſuceperit ſervum, (quia eo modo dominus fit) ex omnibus cauſis per eum ſibi adquirere poteſt. Fructuarius vero uſucapere 18 non poteſt: primum, quia non poſſidet, ſed habet jus utendi fruendi: deinde, quia ſcit ſervum alienum eſſe. Non ſolum 19 autem proprietas per eos ſervos, in quibus uſumfructum habetis, vel quos bona fide poſſidetis, aut per liberam perſonam, quæ bona fide vobis ſervit, vobis adquiritur: ſed etiam 20 poſſeſſio. Loquimur autem in utriuſque perſona ſecundum diſtinctionem, quam proxime expoſuimus: id eſt, ſi quam poſſeſſionem ex re veſtra, vel ex ſuis operis adepti fuerint.

§. 5. Ex his itaque apparet, per liberos 21 homines, quos neque veſtro juri ſubjectos habetis, neque bona fide poſſidetis: item per alienos ſervos, in quibus neque uſumfructum habetis, neque 22 poſſeſſionem juſtam; nulla ex cauſa vobis adquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per extraneam perſonam 23 nihil adquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam, veluti 24 per procuratorem, placet, non ſolum ſcientibus, ſed & 25 ignorantibus vobis adquiri poſſeſſionem, ſecundum divi Severi 26 Conſtitutionem: & per hanc 27 poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus fuerit, qui tradidit, vel uſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non ſit.

§. 6. Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficiat, quemadmodum ſingulæ res vobis adquirantur: nam legatorum jus, quo & ipſo ſingulæ res vobis adquiruntur; item fideicommiſſorum, ubi ſingulæ res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco 28 referemus. † Videamus itaque nunc, quibus modis per univeſitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo heredes facti ſitis, ſive cujus bonorum poſſeſſionem petieritis, vel ſi quem adrogaveritis, vel ſi cujus bona libertatum conſervandarum cauſa vobis addicta fuerint, ejus res omnes ad vos tranſeunt. Ac prius de hereditatibus diſpiciamus, quarum duplex conditio eſt: nam vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad vos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento vobis obveniunt: qua in re neceſſarium eſt, initium de ordinandis Teſtamentis exponere.

TIT. X.
DE 1 TESTAMENTIS ORDINANDIS.

Teſtamentum ex eo appellatur, quod teſtatio mentis ſit.

§. 1. Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, ſciendum eſt, olim quidem duo genera teſtamentorum in uſu fuiſſe, quorum altero in pace & otio utebantur, quod *calatis comitiis* appellabant; altero cum in prælium exituri eſſent, quod *procinctum* dicebatur. Acceſſit deinde tertium genus teſtamentorum, quod dicebatur *per æs & libram*: ſcilicet quod per emancipationem, id eſt 2 imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque teſtibus, & libripende, civibus Romanis puberibus præſentibus, & eo, qui familiæ emtor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera teſtamentorum ex veteribus temporibus in deſuetudinem abierunt: quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permanſerit, attamen partim & hoc in uſu eſſe deſiit.

§. 2. Sed prædicta quidem nomina teſtamentorum ad Jus civile referebantur: poſtea vero ex edicto Prætoris forma alia faciendorum teſtamentorum introducta eſt. Jure enim honorario nulla emancipatio deſiderabatur: ſed ſeptem teſtium 3 ſigna ſufficiebant, cum Jure civili ſigna teſtium non eſſent neceſſaria.

§. 3. Sed cum paullatim tam ex uſu hominum, quam ex Conſtitutionum emendationibus cœpit in unam conſonantiam Jus civile, & prætorium jungi, conſtitutum eſt, ut uno, eodemque tempore (quod jus civile quodammodo exigebat,) ſeptem teſtibus adhibitis, & ſubſcriptione teſtium) quod ex Conſtitutionibus inventum eſt, & ex edicto Prætoris) ſignacula teſtamentis imponerentur: ita, ut hoc jus tripartitum eſſe videatur: & teſtes 4 quidem, & eorum præſentia, uno 5 contextu teſtamenti celebrandi 6 gratia, a Jure civili deſcendant: ſubſcriptiones 7 autem teſtatoris & teſtium, ex ſacrarum Conſtitutionum obſervatione adhibeantur: ſignacula autem, & teſtium numerus ex edicto Prætoris.

§. 4. Sed his omnibus a noſtra Conſtitutione 8 propter teſtamentorum ſinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum eſt, ut per manus teſtatoris, vel teſtium 9 nomen heredis exprimatur, & omnia ſecundum illius Conſtitutionis tenorem procedant.

§. 5. Poſſunt autem omnes teſtes & uno annulo 10 ſignare teſtamentum: quid enim ſi ſeptem annuli una ſculptura fuerint, ſecundum quod Papiniano viſum eſt? Sed & alieno 11 quoque annulo licet ſignare (teſtamentum.)

§. 6. Teſtes autem adhiberi poſſunt ii, cum quibus teſtamenti factio eſt. Sed neque mulier 12, neque impubes 13, neque ſervus 14, neque furioſus 15, neque mutus, neque ſurdus, neque is 16, cui bonis interdictum eſt, neque ii 17, quos leges jubent improbos, inteſtabileſque eſſe, poſſunt in numerum teſtium adhiberi. 18

§. 7. Sed cum aliquis ex teſtibus teſtamenti quidem faciendi tempore liber exiſtimabatur, poſtea autem ſervus apparuit, tam divus Hadrianus Catoni, quam poſtea divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ſubvenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento: ut ſic habeatur (firmum), ac ſi, ut oportebat factum eſſet: cum eo tempore 19, quo teſtamentum ſignaretur, omnium conſenſu hic teſtis liberi loco fuerit: neque quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moveret.

§. 8. Pater, necnon is, qui in poteſtate ejus eſt, item duo fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, utique teſtes in uno teſtamento fieri poſſunt 20: quia nihil nocet, ex una domo plures teſtes alieno negotio adhiberi.

§. 9. In teſtibus autem non debet eſſe is 21, qui in poteſtate teſtatoris eſt. † Sed ſi filiusfamilias de caſtrenſi peculio 22 poſt miſſionem faciat teſtamentum, nec pater ejus recte adhibetur teſtis, nec is, qui in poteſtate ejuſdem patris eſt: reprobatum eſt enim in ea re 23 domeſticum teſtimonium.

§. 10. Sed neque heres ſcriptus 24, neque is, qui in poteſtate ejus eſt, neque pater ejus, qui eum habet in poteſtate, neque fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt, quia hoc totum negotium, quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter teſtatorem & heredem agi. † Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emtorem, & eos, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, a teſtamentariis teſtimoniis repellebant, heredi (autem), & iis, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, concedebant teſtimonia in teſtamentis præſtare; licet ii, qui id permittebant,

(12. *l.* 6. *in pr. ff. eod.* (13. *l.* 10. §. 2. *ff. de adquir. rer. dom.* (14. *l.* 10. §. 3. *l.* 19. *ff. eod.* (15. *l.* 21. *ff. de uſufr. l.* 43. *in pr. ff. de adquir. vel amitt. poſſ. l.* 10. §. 3. *ff. de adquir. rer. dom.* (16. *d. l.* 10. §. 4. *l.* 19. *ff. eod.* (17. *d. l.* 10. *in fin.* (18. *d. l.* 10. *in fin. l.* 8. *C. de uſufr.* (19. *d. l.* 10. §. 2. (20. *l.* 1. *C. h. t. l.* 10. §. 2. *ff. de adquir. rer. dom.* (21. *l.* 1. *C. h. t.* (22. v. *l.* 22. *ff. de adquir. rer. dom.* (23. v. *l.* 11. §. *pen. ff. de pignor. act.* (24. *l.* 20. §. *fin. ff. de adquir. rer. dom.* (25. *l.* 47. *ff. de uſucap. l.* 34. §. 1. *l.* 49. §. 2. *ff. de adquir. rer. dom.* (26. *l.* 1. *C. de adquir. & retin. poſſ.* (27. *l.* 1. *l.* 8. *C. eod. l.* 20. §. *fin. ff. de adquir. rer. dom.* (28. *tit.* 20. 21. 22. 23. 24. *infr.*

TIT. X. (1. *Lib.* 28. *D.* 1. *Lib.* 6. *C.* 23.

(2. v. *l. ult. C. de adopt. l. ult. C. de emancip.* §. 6. *Inſt. quibus mod. jus patr. poteſt.* (3. v. *l.* 12. *C. h. t. l.* 3. *ff. unde liberi.* (4. *l.* 14. *ff. de reb. dubiis.* (5. *l.* 21. *in fin. ff. h. t.* (6. v. *d. l.* 21. §. 1. (7. v. *Nov. Leon.* 42. (8. *l.* 29. *C. h. t.* (9. Mutatum *Nov.* 119. *c.* 9. (10. v. *l.* 22. §. 5. *ff. h. t.* (11. v. *d. l.* 22. §. 2. (12. *l.* 20. §. 6. *ff. h. t.* (13. *d. l.* 20. *in fin. pr.* (14. *d. l.* 20. §. 7. (15. *d. l.* 20. §. 4. (16. *l.* 18. *in pr. ff. h. t.* (17. *d. l.* 18. §. 1. *l.* 14. *l.* 15. *ff. de teſtib. l.* 3. *C. de apoſtat. Aut. Credentes & l. pen. C. de hereticis.* (18. *l.* 26. *ff. h. t.* (19. *l.* 22. §. 1. *ff. l.* 1. *C. eod.* (20. *l.* 22. *in pr. ff. h. t.* (21. *l.* 20. *in fin. pr. ff. h. t.* (22. v. *d. l.* 20. §. 2. (23. v. *l.* 3. *C. de teſtib.* (24. *l.* 20. *in pr. ff. h. t.*

hoc jure minime abuti eos debere ſuadebant: tamen nos eamdem obſervationem corrigentes, & quod ab illis ſuaſum eſt, in legis neceſſitatem transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emtoris, merito nec heredi (qui imaginem vetuſtiſſimi familiæ emtoris obtinet), neque aliis perſonis, quæ ei (ut dictum eſt) conjunctæ ſunt, licentiam concedimus, ſibi quodammodo teſtimonia præſtare. Ideoque nec ejuſmodi veteres Conſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus.

§. 11. Legatariis 25 autem, & fideicommiſſariis, quia non juris ſucceſſores ſunt, & aliis perſonis eis conjunctis teſtimonium non denegamus: imo in quadam noſtra Conſtitutione & hoc ſpecialiter eis conceſſimus. Et multo magis iis, qui in eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habent in poteſtate, hujuſmodi licentiam damus.

§. 12. Nihil autem intereſt, teſtamentum in tabulis 26, an in chartis, membraniſve, vel in alia materia fiat.

§. 13. Sed 27 & unum teſtamentum pluribus codicibus 28 conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamen obſervationem omnibus factis, quod interdum etiam neceſſarium eſt: veluti, ſi quis navigaturus & ſecum ferre & (domi) relinquere judiciorum ſuorum conteſtationem velit, vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatibus imminent.

§. 14. Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis conficiuntur, (ſufficiunt). Si quis autem ſine 29 ſcriptis voluerit ordinare Jure civili teſtamentum, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum Jure civili, firmumque conſtitutum.

TIT. XI.

DE 1 MILITARI TESTAMENTO.

Supradicta diligens obſervatio in ordinandis teſtamentis, militibus propter nimiam imperitiam eorum, conſtitutionibus (Principalibus 2) remiſſa eſt. Nam quamvis ii neque legitimum numerum teſtium adhibuerint, neque aliam teſtamentorum ſolemnitatem obſervaverint, recte nihilominus teſtantur: videlicet cum in expeditionibus occupati ſunt: quod merito noſtra 3 Conſtitutio introduxit. Quoquo 4 enim modo voluntas ejus ſuprema inveniatur, ſive ſcripta, ſive ſine ſcriptura, valet teſtamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum neceſſitatem in aliis locis, vel ſuis ædibus degunt, minime ad vindicandum tale privilegium adjuvantur: ſed teſtari quidem, etſi filiifamiliarum ſint, propter militiam conceduntur: jure tamen communi eadem obſervatione & in eorum teſtamentis adhibenda, quam in teſtamentis paganorum proxime expoſuimus.

§. 1. Plane de teſtamentis militum divus Trajanus Catilio 5 Severo ita reſcripſit: *Id privilegium, quod militantibus datum eſt, ut quoquo modo facta ab his teſtamenta rata ſint, ſic intelligi debet, ut utique prius conſtare debeat, teſtamentum factum eſſe; quod & ſine ſcriptura, & a non militantibus quoque fieri poteſt. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem ſuam teſtaretur, ita loquutus eſt, ut declararet, quem vellet ſibi heredem eſſe, & cui libertatem tribueret; poteſt videri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & voluntas ejus rata habenda eſt. Ceterum ſi (ut plerumque ſermonibus fieri ſolet) dixit alicui, ego te heredem facio, aut bona mea tibi relinquo, non oportet hoc pro teſtamento obſervari.* Nec 6 ullorum magis intereſt, quam ipſorum, quibus id privilegium datum eſt, ejuſmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter poſt mortem alicujus militis teſtes exiſterent, qui adfirmarent ſe audiſſe dicentem aliquem relinquere ſe bona cui viſum ſit, & per hoc vera judicia ſubverterentur.

§. 2. Quinimo & mutus 7, & ſurdus miles teſtamentum facere poteſt.

§. 3. Sed hactenus hoc illis a Principalibus conſtitutionibus conceditur, quatenus militant, & in caſtris degunt. Poſt miſſionem vero veterani, vel extra caſtra (alii) ſi faciant adhuc militantes teſtamentum, communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum, non communi jure, ſed quomodo voluerint, poſt miſſionem intra annum tantum valebit. Quid ergo, ſi intra annum quis deceſſerit, conditio autem heredi adſcripta, poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamentum valeat? & placet valere, quaſi militis.

§. 4. Sed & ſi quis ante 8 militiam non jure fecit teſtamentum, & miles factus & in expeditione degens reſignavit illud, & quædam adjecit, ſive detraxit, vel alias manifeſta eſt militis voluntas hoc valere volentis, dicendum eſt valere hoc teſtamentum, quaſi ex nova militis voluntate.

§. 5. Denique & ſi in 9 adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus eſt, teſtamentum ejus quaſi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

§. 6. Sciendum tamen eſt, quod cum ad exemplum caſtrenſis peculii, tam anteriores 10 leges, quam Principales conſtitutiones 11 quibuſdam 12 quaſi caſtrenſia dederant peculia, & horum quibuſdam permiſſum fuerat, etiam in poteſtate degentibus teſtari, noſtra (id) Conſtitutio 13 latius extendens, permiſerit omnibus in hujuſmodi peculiis teſtari quidem, ſed jure communi. Cujus Conſtitutionis tenore perſpecto, licentia eſt, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

TIT. XII.

QUIBUS 1 NON EST PERMISSUM FACERE TESTAMENTUM.

Non tamen omnibus licet facere teſtamentum. Statim enim ii, qui 2 alieno juri ſubjecti ſunt, teſtamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiſerint, nihilo magis jure teſtari poſſint 3: exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipue militibus, qui in poteſtate parentum ſunt, quibus de eo, quod in caſtris adquiſierunt, permiſſum eſt ex conſtitutionibus Principum teſtamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum eſt, tam ex auctoritate D. Auguſti, quam Nervæ, necnon optimi Imperatoris Trajani: poſtea vero ſubſcriptione D. Hadriani, etiam dimiſſis a militia, id eſt, veteranis conceſſum eſt. Itaque ſiquidem fecerint de caſtrenſi peculio teſtamentum, pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt: ſi vero inteſtati deceſſerint, nullis liberis vel fratribus ſuperſtitibus, ad parentes eorum jure 4 communi pertinebit. Ex hoc intelligere poſſumus, quod in caſtris adquiſierit miles, qui in poteſtate patris eſt, neque ipſum patrem adimere poſſe, neque patris creditores id vendere 5, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune 6 eſſe; ſed ſcilicet proprium ejus eſſe, qui id in caſtris adquiſierit: quamquam Jure civili omnium, qui in poteſtate parentum ſunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac ſervorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex ſacris Conſtitutionibus & præcipue noſtris propter diverſas cauſas non adquiruntur. Præter hoc igitur, qui caſtrenſe peculium vel quaſi caſtrenſe habent, ſi quis alius filiusfamilias teſtamentum fecerit, inutile eſt, licet ſuæ poteſtatis factus deceſſerit.

§. 1. Præterea teſtamentum facere non poſſunt 7 impuberes, quia nullum eorum animi judicium eſt. † Item furioſi 8, quia mente carent. Nec ad rem pertinet, ſi impubes, poſtea pubes; aut furioſus, poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit. Furioſi autem, ſi per id tempus fecerint teſtamentum, quo furor eorum intermiſſus eſt, jure teſtati eſſe videntur: certe eo, quod ante 9 furorem fecerint, teſtamento valente. Nam neque teſtamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte geſtum, poſtea furor interveniens perimit.

§. 2. Item prodigus 10, cui bonorum ſuorum adminiſtratio interdicta eſt, teſtamentum facere non poteſt 11: ſed id quod ante fecerit, quam interdictio bonorum ſuorum ei fiat, ratum eſt.

§. 3. Item ſurdus 12 & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Utique autem de eo ſurdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit: nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil poteſt, non qui tarde loquitur; ſæpe enim etiam literati, & eruditi homines variis caſibus & audiendi & loquendi faculta-

(25. *l.* 20. *in pr. ff. l.* 22. *C. h. t.* (26. v. *l.* 15. *C. eod.* (27. *l.* 24. *ff. eod.* (28. *l.* 47. *ff. de legat.* 2. (29. v. *l.* 21. §. 2. *C. h. t.*

TIT. XI. (1. *Lib.* 29. *ff.* 1. *Lib.* 6. *C.* 21. (2. v. *l.* 1. *in pr. ff. h. t.* (3. *l. pen. C. eod.* (4. v. *l.* 1. *in pr. ff. eod.* (5. *l.* 24. *ff. eod.* (6. *d. l.* 24. *in fin.* (7. *l.* 4. *ff. h. t.* v. *l.* 7. *ff. qui teſtam. facere poſſ.* (8. *l.* 9. *in fin. l.* 20. §. 1. *l.* 25. *ff. h. t.* (9. v. *l.* 22. *ff. eod.* (10. v. *l.* 1. §. 6. *ad SC. Trebell.* (11. v. *l.* 7. *C. de adſeſſ.* (12. v. *l. ult. C. de inoffic. teſtam.* (13. *d. l. ult.*

TIT. XII. (1. *Lib.* 28. *ff.* 1. *Lib.* 6. *C.* 22. (2. *l.* 6. *in pr. l.* 16. *in pr. ff. l.* 3. §. 1. *C. h. t.* (3. *arg. l.* 38. *ff. de pactis junct. l.* 3. *ff. h. t.* Adde *l.* 25. §. 1. *ff. de mort. cauſ. donat.* (4. v. *l.* 2. *ff. de caſtr. pecul. Nov.* 118. *c.* 2. (5. *l.* 1. *C. ne filius pro patre l.* 3. *C. qui bonis ceder.* (6. v. *l.* 1. §. 15. *ff. de collat. bonor.* (7. v. *l.* 5. *ff. h. t.* adde *l. ult. C. de teſtam. milit.* (8. v. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t.* (9. v. *l.* 20. §. 4. *ff. eod.* (10. v. *l.* 18. *in pr. ff. eod.* (11. Hoc quodammodo mutatum eſt *Nov. Leonis* 39. (12. *l.* 6. §. 1. *l.* 7. *D. h. t.*

tem amittunt. Unde noſtra 13 Conſtitutio etiam his ſubvenit, ut certis caſibus, & modis ſecundum normam ejus poſſint teſtari, aliaque facere, quæ eis permiſſa ſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factum, adverſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus aut ſurdus eſſe cœperit, ratum nihilominus manet ejus teſtamentum.

§. 4. Cœcus autem non poteſt facere teſtamentum, niſi per obſervationem, quam lex 14 D. Juſtini patris noſtri introduxit.

§. 5 Ejus, qui apud hoſtes eſt 15, teſtamentum, quod ibi fecit, non valet 16, quamvis redierit, ſed quod, dum in civitate fuerat, fecit, ſive redierit, valet jure poſtliminii; ſive illic deceſſerit, valet 17 ex lege Cornelia.

TIT. XIII.
DE EXHEREDATIONE 1 LIBERORUM.

Non tamen, ut omnino valeat teſtamentum, ſufficit hæc obſervatio, quam ſupra expoſuimus: ſed qui filium in poteſtate habet, curare debet, ut eum heredem inſtituat, vel exheredem eum nominatim faciat: alioqui ſi eum ſilentio præterierit, inutiliter teſtabitur 2: adeo quidem, ut ſi vivo patre filius mortuus ſit, nemo heres ex eo teſtamento exiſtere poſſit, quia ſcilicet ab 3 initio non conſtituerit teſtamentum. † Sed non ita de filiabus & aliis per virilem ſexum deſcendentibus liberis utriuſque ſexus antiquitati fuerat obſervatum: ſed ſi non fuerant ſcripti heredes ſcriptæve, vel exheredati exheredatæve, teſtamentum quidem non infirmabatur, jus tamen adcreſcendi eis ad certam portionem præſtabatur, ſed nec nominatim eas perſonas exheredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat inter ceteros hoc facere.

§. 1. Nominatim autem quis exheredari videtur, ſive ita exheredetur, *Titius filius meus exheres eſto*: ſive ita, *Filius meus exheres eſto*, non adjecto proprio nomine, ſcilicet, ſi alius filius non exſtet. 4 † Poſthumi quoque liberi, vel heredes inſtitui debent, vel 5 exheredari. Et in eo par omnium conditio eſt, quod & filio poſthumo, & quolibet ex ceteris liberis, ſive feminini ſexus ſive maſculini, præterito, valet quidem teſtamentum, ſed poſtea adgnatione 6 poſthumi ſive poſthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque ſi mulier, ex qua poſthumus, aut poſthuma ſperabatur, abortum fecerit, nihil impedimento eſt ſcriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed feminini quidem ſexus perſonæ, vel nominatim, vel inter 7 ceteros exheredari ſolebant: dum tamen, ſi inter ceteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ eſſe per oblivionem. Maſculos vero poſthumos, id eſt, filios & deinceps, placuit non aliter recte exheredari, niſi nominatim exheredarentur: hoc ſcilicet modo, *quicumque mihi filius genitus fuerit, exheres eſto*.

§. 2. Poſthumorum 8 autem loco ſunt & hi, qui in ſui heredis locum ſuccedendo, quaſi adgnaſcendo fiunt parentibus ſui heredes, ut ecce, ſi quis filium, & ex eo nepotem neptemve in poteſtate habeat: quia filius gradu præcedit, is ſolus jura ſui heredis habet, quamvis nepos quoque & neptis ex eo in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de poteſtate ejus, incipit nepos neptiſve in ejus locum ſuccedere, & eo modo jura ſuorum heredum quaſi adgnatione nanciſcitur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus teſtamentum: ſicut ipſum filium vel heredem inſtituere, vel nominatim exheredare debet teſtator, ne non jure faciat teſtamentum; ita & nepotem neptemve ex filio neceſſe eſt ei vel heredem inſtituere, vel exheredare, ne forte eo vivo, filio mortuo, ſuccedendo in locum ejus nepos neptiſve, quaſi adgnatione rumpat teſtamentum. Idque lege Julia Velleja proviſum eſt, in qua ſimilis exheredationis modus ad ſimilitudinem poſthumorum demonſtratur.

§. 3. Emancipatos liberos Jure civili neque heredes inſtituere, neque exheredare neceſſe eſt, quia non ſunt ſui heredes. Sed Prætor omnes, tam feminini ſexus, quam maſculini, ſi heredes non inſtituantur, exheredari jubet: virilis ſexus nominatim, feminini vero inter ceteros; quia ſi neque heredes inſtituti fuerint, neque ita (ut diximus) exheredati, permittit eis Prætor contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem.

§. 4. Adoptivi liberi, quamdiu ſunt in poteſtate patris adoptivi, ejuſdem juris habentur, cujus ſunt juſtis nuptiis quæſiti 9: itaque heredes inſtituendi, vel exheredandi ſunt, ſecundum ea, quæ de naturalibus expoſuimus. Emancipati vero a patre adoptivo, neque Jure civili, neque (eo) Jure, quod ad edictum Prætoris attinet, inter liberos 10 connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverſo (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem ſunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur, ut eos neque heredes inſtituere, neque exheredare neceſſe ſit: cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea cauſa eſſe, in qua futuri eſſent, ſi a naturali patre emancipati fuiſſent.

§. 5. Sed hæc quidem vetuſtas introducebat. Noſtra 11 vero Conſtitutio inter maſculos & feminas in hoc jure nihil intereſſe exiſtimans, quia utraque perſona in hominum procreatione ſimili naturæ officio fungitur, & Lege antiqua (XII. tabularum) omnes ſimiliter ad ſucceſſionem ab inteſtato vocabantur, quod & Prætores poſtea ſequuti eſſe videntur: ideo ſimplex ac ſimile jus, & in filiis, & in filiabus, & in ceteris deſcendentibus per virilem ſexum perſonis, non ſolum jam natis, ſed etiam poſthumis introduxit: ut omnes, ſive ſui, ſive emancipati ſint, vel heredes inſtituantur, vel nominatim exheredentur; & eumdem habeant effectum circa teſtamenta parentum ſuorum infirmanda, & hereditatem auferendam, quem filii ſui, vel emancipati habent, ſive jam nati ſint, ſive adhuc in utero conſtituti, poſtea nati ſint. Circa adoptivos autem (filios) certam induximus diviſionem, quæ in noſtra Conſtitutione 12, quam ſuper adoptivis tulimus, continetur.

§. 6. Sed ſi in expeditione occupatus miles teſtamentum faciat, & liberos ſuos jam natos, vel poſthumos nominatim non exheredaverit, ſed (ſilentio) præterierit, non ignorans, an habeat liberos: ſilentium ejus pro exheredatione nominatim facta valere, Conſtitutionibus 13 Principum cautum eſt.

§. 7. Mater, vel avus maternus, neceſſe non habent liberos ſuos aut heredes inſtituere, aut exheredare 14: ſed poſſunt eos ſilentio omittere 15: nam ſilentium matris, aut avi materni, & ceterorum per matrem aſcendentium, tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve ex filia, ſi eum eamve heredem non inſtituat, exheredare neceſſe eſt: ſive de Jure civili quæramus, ſive de Edicto Prætoris 16, quo (Prætor) præteritis liberis contra tabulas bonorum poſſeſſionem promittit; ſed aliud eis adminiculum 17 ſervatur: quod paullo poſt vobis manifeſtum fiet.

TIT. XIV.
DE HEREDIBUS 1 INSTITUENDIS.

Heredes inſtituere permiſſum eſt tam liberos homines, quam ſervos 2: & tam proprios, quam alienos. Proprios autem olim quidem ſecundum plurium ſententiam non aliter, quam cum libertate recte inſtituere licebat: hodie vero etiam ſine libertate ex noſtra 3 Conſtitutione heredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod non per innovationem induximus, ſed quoniam æquius erat, & Attilicino placuiſſe Paulus ſuis libris, quos tam ad Maſurium Sabinum, quam ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius autem ſervus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio uſumfructum habente. † Eſt tamen caſus, in quo nec cum libertate utiliter ſervus a domina heres inſtituitur, ut Conſtitutione divorum Severi & Antonini cavetur, cujus verba hæc ſunt: *Servum adulterio maculatum* 4 *non jure teſtamento manumiſſum ante ſententiam* 5 *ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejuſdem criminis poſtulata, rationis eſt.* Quare ſequitur, ut in eumdem a domina collata heredis inſtitutio, nullius momenti habeatur. † Alienus ſervus etiam is intelligitur, in quo uſumfructum teſtator habet.

(13. *l.* 10. *C. eod.* (14. *l.* 8. *C. eod.* (15. *l.* 8. *in pr. l.* 11. *ff. eod.* (16. v. *Nov. Leon.* 40. (17. v. *l.* 12. *ff. h. t.*

TIT. XIII. (1. *Lib.* 28. *ff.* 2. *Lib.* 6. *C.* 28. 29. *Nov.* 115. *c.* 3. (2. v. *l.* 1. *l.* 17. *ff. de injuſt. rupt. irrito. l.* 7. *l.* 30. *ff. de liber. & poſthum. l. ult. C. de liber. præter.* (3. v. *l.* 29. & 201. *D. de reg. jur.* (4. *l.* 2. *ff. de liber. & poſthum.* (5. Vide tamen, *Nov.* 115. *c.* 3. adde *l.* 33. §. 1. *C. de inofficioſo teſtam.* (6. *l.* 3. §. 6. *ff. de injuſt. rupt. irrito.* (7. v. *l.* 25. *in pr. ff. de liber. & poſthum.* (8. *l.* 13. *ff. de injuſt. rupt. irrito.*

(9. *l.* 15. *l.* 27. *l.* 45. *ff. de adopt. l.* 13. *C. de probat. l.* 1. *in pr. ff. de bon. poſſeſſ. contr. tab.* §. 8. *ſupr. de adopt.* (10. *l.* 1. §. 6. *ff. de bon. poſſeſſ. contr. tabul. l. pen.* §. 2. *C. de adopt. l.* 13. *l.* 14. *ff. eod.* (11. *l.* 4. *C. de liber. præter.* (12. *l. pen. C. de adopt.* (13. *l.* 9. & *ſeq. C. de teſtam. milit.* (14. Adde *l.* 17. *C. de inoffic. teſtam.* Sed hoc mutatum per *Nov.* 115. *c.* 3. & 4. (15. Obſ. *l.* 4. *C. de lib. præt.* (16. v. *l.* 4. §. 2. *ff. de bon. poſſeſſ. contra tabul.* (17. v. *l.* 15. *C. de inoffic. teſtam.*

TIT. XIV. (1. *Lib.* 28. *ff.* 5. *Lib.* 6. *C.* 24. & *ſeqq.* (2. *l.* 3. *l.* 31. *ff. h. t.* (3. *l. pen. C. de neceſſar. ſerv. hered.* (4. v. *l.* 48. §. 2. *ff. h. t.* adde *l.* 12. §. 1. *ff. qui & a quib. manumiſſi.* (5. v. *d. l.* 12. §. pen. §. 1.

§. 1. Servus autem a domino ſuo heres inſtitutus, ſi quidem in eadem cauſa manſerit, fit ex teſtamento liber hereſque ei neceſſarius. Si vero a vivo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hereditatem poteſt; quia non fit heres neceſſarius, cum utrumque ex domini teſtamento non conſequatur. Quod ſi alienatus fuerit, juſſu novi domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres, nam ipſe alienatus neque liber, neque heres eſſe poteſt, etiamſi cum libertate heres inſtitutus fuerit; deſtitiſſe enim a libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. 6 Alienus quoque ſervus heres inſtitutus, ſi in eadem cauſa duraverit, juſſu ejus domini adire hereditatem debet, ſi vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam adeat, debet 7 juſſu novi domini adire: at ſi manumiſſus eſt vivo teſtatore, vel mortuo antequam adeat, ſuo arbitrio adire poteſt hereditatem.

§. 2. Servus etiam alienus poſt domini mortem recte heres inſtituitur: quia & cum hereditariis ſervis eſt teſtamenti factio. Nondum 8 enim adita hereditas perſonæ vicem ſuſtinet, non heredis futuri, ſed defuncti: cum etiam ejus, qui in utero eſt, ſervus recte heres inſtituatur. 9

§. 3. Servus (autem) 10 plurium, cum quibus teſtamenti factio eſt, ab extraneo inſtitutus heres, unicuique dominorum, cujus juſſu adierit, pro portione dominii adquirit hereditatem.

§. 4. Et unum hominem, & plures uſque in infinitum, quot quis heredes velit, facere licet.

§. 5. Hereditas 11 plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ aſſis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab unica uſque ad aſſem, utputa hæc; ſeſcunx, ſextans, quadrans, triens, quincunx, ſemis, ſeptunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utique (ſemper) duodecim uncias eſſe oportet; nam tot unciæ aſſem efficiunt, quot teſtator 12 voluerit: & ſi unum tantum quis ex ſemiſſe (verbi gratia) heredem ſcripſerit, totus as in ſemiſſe erit. Neque enim idem 13 ex parte teſtatus & ex parte inteſtatus decedere poteſt: niſi ſit 14 miles, cujus ſola voluntas in teſtando ſpectatur. Et e contrario poteſt quis in quotcumque voluerit plurimas uncias ſuam hereditatem dividere.

§. 6. Si plures inſtituantur heredes, ita demum in hoc caſu partium diſtributio neceſſaria eſt, ſi nolit teſtator eos ex æquis partibus heredes eſſe: ſatis enim conſtat, nullis partibus nominatis, ex æquis 15 partibus eos heredes eſſe. Partibus autem in quorumdam perſonis expreſſis, ſi quis alius ſine parte nominatus erit: ſi quidem aliqua pars aſſi deerit: ex 16 ea parte heres fit. Et ſi plures ſine parte ſcripti ſunt, omnes in eamdem partem concurrunt. Si vero totus as completus ſit, ii, qui nominatim expreſſas partes habent, in dimidiam partem vocantur: & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam. 17 Nec intereſt 18, primus, an medius, an noviſſimus ſine parte heres ſcriptus ſit: ea enim pars data intelligitur 19, quæ vacat.

§. 7. Videamus, ſi pars aliqua vacet, nec tamen quiſquam ſine parte ſit heres inſtitutus, quid juris ſit: veluti ſi tres ex quartis partibus heredes ſcripti ſunt. Et conſtat, vacantem partem ſingulis tacite pro hereditaria parte accedere 20, & perinde haberi, ac ſi ex tertiis partibus heredes ſcripti eſſent, & ex diverſo, ſi plures heredes ſcripti in portionibus ſint, tacite ſingulis decreſcere 21: ut ſi (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes ſcripti ſint, perinde habeantur, ac ſi unuſquiſque ex quarta parte heres ſcriptus fuiſſet.

§. 8. Et ſi plures unciæ, quam duodecim diſtributæ ſint: is, qui ſine parte inſtitutus eſt, quod 22 dupondio deeſt, habebit. Idemque erit 23, ſi dupondius expletus ſit. Quæ omnes partes ad aſſem poſtea revocantur, quamvis ſint plurium unciarum.

§. 9. Heres & pure & ſub 24 conditione inſtitui poteſt: ex certo tempore, aut ad certum tempus non poteſt 25; veluti, *poſt quinquennium quam moriar*: vel *ex calendis illis*, vel *uſque ad calendas illas heres eſto*. Denique diem adjectum haberi pro ſupervacuo placet: & perinde eſſe, ac ſi pure heres inſtitutus eſſet.

§. 10. Impoſſibilis conditio in inſtitutionibus & legatis, necnon in fideicommiſſis & libertatibus pro non ſcripta habetur.

§. 11. Si plures conditiones in inſtitutionibus adſcriptæ ſunt: ſi quidem conjunctim, utputa *ſi illud & illud factum fuerit*; omnibus parendum eſt: ſi ſeparatim, veluti *ſi illud aut illud factum erit*, cuilibet 26 (conditioni) obtemperare ſatis eſt.

§. 12. Ii, quos nunquam 27 teſtator vidit, heredes inſtitui poſſunt: veluti, ſi fratris filios peregrinantes, ignorans qui eſſent, heredes inſtituerit: ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit.

TIT. XV.
DE VULGARI 1 SUBSTITUTIONE.

Poteſt autem quis in teſtamento ſuo plures 2 gradus heredum facere: utputa, *ſi ille heres non erit, ille heres eſto*: & deinceps, in quantum velit teſtator, ſubſtituere poteſt; ut noviſſimo loco in ſubſidium vel ſervum neceſſarium heredem inſtituere (poſſit).

§. 1. Et plures in unius locum poſſunt ſubſtitui, vel unus in plurium, vel ſinguli in ſingulorum, vel invicem ipſi, qui heredes inſtituti ſunt.

§. 2. Et ſi 3 ex diſparibus partibus heredes ſcriptos invicem ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium habuerit: eas videtur in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſit, (& ita D. Pius reſcripſit.)

§. 3. Sed 4 ſi inſtituto heredi, coherede ſubſtituto dato, alius ei ſubſtitutus fuerit: divi Severus & Antoninus ſine diſtinctione 5 reſcripſerunt, ad utramque partem ſubſtitutum admitti.

§. 4. Si 6 ſervum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem ſcripſerit: & ſi heres non eſſet, Mævium ei ſubſtituerit, iſque ſervus juſſu domini adierit hereditatem: (Mævius) ſubſtitutus, in partem admittitur. Illa enim verba, *ſi heres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri ſubjectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur, ſi neque ipſe heres erit, neque alium heredem effecerit: in eo vero, quem patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant, ſi hereditatem ſibi, vel ei, cujus juri poſtea ſubjectus eſſe cœperit, non adquiſierit. 7 Idque Tiberius Cæſar in perſona Parthenii ſervi ſui conſtituit.

TIT. XVI.
DE PUPILLARI 1 SUBSTITUTIONE.

Liberis ſuis impuberibus 2, quos in poteſtate quis habet, non ſolum ita, ut ſupra diximus, ſubſtituere poteſt, id eſt, ut ſi heredes ei non exſtiterint, alius ſit ei heres; ſed eo amplius, ut ſi heredes ei exſtiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis heres: veluti ſi quis dicat hoc modo, *Titius filius meus heres mihi eſto; &, ſi filius meus heres mihi non erit: ſive heres erit, & prius moriatur quam in ſuam 3 tutelam venerit: tunc Sejus heres eſto*: quo caſu, ſiquidem non exſtiterit heres filius, tunc ſubſtitutus patri fit heres; ſi vero exſtiterit heres filius, & ante pubertatem deceſſerit, ipſi filio fit heres ſubſtitutus: nam moribus 4 inſtitutum eſt, ut quum ejus ætatis filii ſint, in qua ipſi ſibi teſtamentum facere non poſſunt, parentes eis faciant.

§. 1. Qua ratione excitati etiam Conſtitutionem 5 poſuimus in noſtro Codice, qua proſpectum eſt, ut ſi qui mente 6 captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuſcumque ſexus vel gradus, liceat eis, & ſi puberes ſint, ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, certas perſonas ſubſtituere: ſin autem reſipuerint, eamdem ſubſtitutionem infirmari ſancimus; & hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, quæ, poſtquam pupillus adoleverit, infirmatur.

§. 2. Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum præfatum modum ordinata, duo 7 quodammodo ſunt teſtamenta: alterum patris, alterum filii, tamquam ſi ipſe filius ſibi heredem inſtituiſſet:

(6. *Argum.* §. 12. *Inſtit. de legat.* (7. *l.* 62. *in fin. ff. de adquir. vel omitt. hered.* (8. *l.* 31. §. 1. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 24. *in fin. ff. de novat.* (9. *l.* 64. *ff. h. t.* (10. *l.* 67. *ff. de adquir. vel omitt. hered.* (11. v. *l.* 13. §. 1. *l.* 50. §. *ult. ff. h. t.* (12. v. *l.* 2. §. 2. *D. de bon. poſſeſſ. ſecund. tab. l.* 13. §. 1. *ff. h. t.* adde *l.* 17. *ff. h. t.* (13. *l.* 7. *ff. de regul. jur.* obſt. *l.* 15. *in fin. ff. de inoffic. teſtam.* (14. *l.* 6. *in fin. ff. de teſtam. milit.* (15. *l.* 9. §. 12. *ff. h. t.* (16. v. *l.* 17. *in pr. ff. eod.* (17. v. *l.* 17. §. 5. *ff. h. t.* (18. v. *l.* 20. *ff. eod.* (19. *l.* 78. §. 2. *ff. eod.* (20. *l.* 13. §. 2. *ff. eod.* (21. *d. l.* 13. §. 4. (22. v. *l.* 18. *D. h. t.* (23. v. *l.* 17. *in fin. ff. eod.* (24. *Tot. tit. de condit. inſtit.* (25. *l.* 34. *ff. h. t.*

(26. v. *l.* 5. *ff. de condit. inſtit. l.* 13. *ff. de reb. dub. l.* 78. §. 1. *ff. de condit. & demonſtr.* (27. *l.* 11. *C. h. t.*

TIT. XV. (1. *Lib.* 28. *ff.* 6. *Lib.* 6. *C.* 25. 26. (2. *l.* 36. *in pr. ff. h. t.* (3. *l.* 24. *ff. eod.* (4. *l.* 27. *ff. eod.* (5. v. *l.* 41. *in pr. ff. h. t.* (6. *l.* 40. *ff. de hered. inſtit.* (7. *d. l.* 40.

TIT. XVI. (1. *Lib.* 28. *ff.* 6. *Lib.* 6. *C.* 26. (2. v. *l.* 7. *C. h. t.* (3. v. *l.* 39. *in pr. ff. h. t. l.* 54. *ff. de hered. inſtit. l.* 9. §. 1. *ff. de admin. & peric. tut.* (4. *l.* 2. *in pr. ff. h. t.* (5. *l.* 9. *C. h. t.* (6. Vide & *l.* 43. *in pr. ff. h. t.* (7. v. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.*

aut certe unum 8 teſtamentum eſt duarum cauſarum, id eſt, duarum hereditatum.

§. 3. Sin autem quis ita formidoloſus ſit, ut timeat, ne filius ſuus pupillus adhuc, ex eo, quod palam ſubſtitutum accepit, poſt obitum ejus periculo inſidiarum ſubjaceat: vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus (ordinare) debet: illam autem ſubſtitutionem, per quam, ſi heres exſtiterit pupillus, & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur, ſeparatim in inferioribus partibus ſubſcribere debet, eamque partem proprio lino, propriaque cera conſignare; & in priore parte teſtamenti cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio & adhuc impubere aperiantur. 9 Illud palam eſt, non ideo minus valere ſubſtitutionem impuberis filii, quod in eiſdem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quiſque heredem inſtituiſſet, quamvis pupillo hoc periculoſum ſit.

§. 4. Non ſolum autem heredibus inſtitutis impuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, ut ſi heredes eis exſtiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis heres is, quem ipſi voluerint: ſed etiam exheredatis. 10 Itaque eo caſu, ſi quid (exheredato) pupillo ex hereditatibus, legatiſve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquiſitum fuerit: id 11 omne ad ſubſtitutum pertinebit. † Quæcumque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum, vel heredum inſtitutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de poſthumis 12 intelligimus.

§. 5. Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, niſi & 13 ſibi faciat: nam pupillare teſtamentum, pars 14 & ſequela eſt paterni teſtamenti; adeo, ut ſi patris teſtamentum non valeat, nec filii quidem valebit.

§. 6. Vel 15 ſingulis liberis, vel ei, qui eorum noviſſimus impubes morietur, ſubſtitui poteſt: ſingulis quidem, ſi neminem eorum inteſtatum decedere voluerit; noviſſimo; ſi jus legitimarum hereditatum integrum inter eos cuſtodiri velit.

§. 7. Subſtituitur autem impuberi aut nominatim, veluti, *Titius*: aut generaliter, ut 16, *quiſquis heres mihi erit*. Quibus verbis vocantur ex ſubſtitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ſcripti ſunt heredes, & exſtiterunt, & pro qua parte heredes facti ſunt. 17

§. 8. Maſculo igitur uſque ad quatuordecim 18 annos ſubſtitui poteſt; feminæ uſque ad duodecim annos: & ſi hoc tempus exceſſerint, ſubſtitutio evaneſcit. 19

§. 9. Extraneo 20 vero, vel filio puberi heredi inſtituto, ita ſubſtituere nemo 21 poteſt, ut ſi heres exſtiterit, & intra aliquod tempus deceſſerit, alius ei ſit heres: ſed hoc ſolum permiſſum eſt, ut eum per fideicommiſſum teſtator obliget, alii hereditatem ejus, vel totam, vel pro parte reſtituere; quod jus quale ſit, ſuo 22 loco trademus.

TIT. XVII.

QUIBUS 1 MODIS TESTAMENTA INFIRMENTUR.

Teſtamentum jure 2 factum uſque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat.

§. 1. Rumpitur autem teſtamentum, cum in eodem ſtatu manente teſtatore, ipſius teſtamenti jus vitiatur. Si quis enim poſt factum teſtamentum 3 adoptaverit ſibi filium per Imperatorem, eum, qui eſt ſui juris; aut per Prætorem ſecundum noſtram Conſtitutionem, eum, qui in poteſtate parentis fuerit: teſtamentum ejus rumpitur, quaſi adgnatione ſui heredis.

§. 2. Poſteriore quoque teſtamento, quod 4 jure perfectum eſt, ſuperius 5 rumpitur: nec intereſt, exſtiterit aliquis heres ex eo, an non: hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ideoque ſi quis aut noluerit heres eſſe; aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam hereditatem adiret, deceſſerit; aut conditione, ſub qua heres inſtitutus eſt, defectus ſit: in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum a poſteriore: & poſterius æque nullas habet vires, cum ex eo nemo heres exſtiterit.

§. 3. Sed & ſi 6 quis priore teſtamento jure perfecto, poſterius æque jure fecerit: etiamſi ex certis rebus in eo heredem inſtituerit, ſuperius tamen teſtamentum ſublatum eſſe, divi Severus & Antoninus reſcripſerunt: cujus conſtitutionis verba (& hic) inſeri juſſimus, quum aliud quoque præterea in ea conſtitutione expreſſum ſit. *Imperatores Severus & Antoninus Cocceio Campano. Teſtamentum ſecundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres ſcriptus ſit, perinde jure valere* 7, *ac ſi rerum mentio facta non eſſet; ſed & teneri heredem ſcriptum, ut contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem reſtituat his, qui in priore teſtamento ſcripti fuerant, propter inſerta fideicommiſſi verba, quibus ut valeret prius teſtamentum, expreſſum eſt, dubitari non oportet.* Et ruptum quidem teſtamentum hoc modo efficitur.

§. 4. Alio autem modo teſtamenta jure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit teſtamentum, capite 8 deminutus ſit; quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.

§. 5. Hoc autem caſu irrita fieri teſtamenta dicuntur: quum alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant; & ea, quæ ſtatim ab initio non jure fiunt, irrita ſint: ſed & ea, quæ jure facta ſunt, & poſtea per capitis deminutionem irrita fiunt, poſſumus nihilominus rupta dicere. Sed quia ſane commodius erat, ſingulas cauſas ſingulis appellationibus diſtingui: 9 ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi, vel irrita fieri.

§. 6. Non tamen per omnia inutilia ſunt ea teſtamenta, quæ ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta ſunt: nam ſi ſeptem teſtium ſignis ſignata ſunt, poteſt ſcriptus heres 10 ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem agnoſcere; ſi modo defunctus & civis Romanus & ſuæ poteſtatis mortis tempore fuerit. Nam ſi ideo irritum factum ſit teſtamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem teſtator amiſit; aut quia in adoptionem ſe dedit, & mortis tempore in adoptivi patris poteſtate ſit: non poteſt ſcriptus heres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere. 11.

§. 7. Ex eo autem ſolo non 12 poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluerit valere: uſque adeo, ut & ſi quis poſt factum prius teſtamentum poſterius facere cœperit, & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, id non perfecerit, divi Pertinacis Oratione cautum ſit, ne alias tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, niſi ſequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint; nam imperfectum teſtamentum ſine dubio nullum eſt.

§. 8. Eadem Oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hereditatem ejus, qui litis 13 cauſa Principem reliquerit heredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipſe ob eam cauſam heres inſtitutus erat, probaturum: neque ex nuda voce heredis nomen admiſſurum: neque ex ulla ſcriptura, cui juris auctoritas deſit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus & Antoninus ſæpiſſime reſcripſerunt. Licet enim (inquiunt) legibus ſoluti ſimus, attamen 14 legibus vivimus.

TIT. XVIII.

DE 1 INOFFICIOSO TESTAMENTO.

Quia plerumque parentes ſine 2 cauſa liberos ſuos exheredant, vel omittunt: inductum eſt, ut de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut inique ſe exheredatos, aut inique præteritos; hoc 3 colore, quaſi non ſanæ mentis fuerint, cum teſtamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quaſi vere furioſus ſit 4, ſed recte quidem fecerit teſtamentum, non autem ex officio pietatis. Nam ſi vere furioſus ſit, nullum teſtamentum eſt.

§. 1. Non autem liberis tantum permiſſum eſt, teſtamentum parentum inofficioſum accuſare: verum etiam liberorum parentibus. 5 Soror autem & frater 6, turpibus perſonis ſcriptis here-

(8. *d. l.* 2. §. 4. *l.* 20. *ff. h. t.* (9. v. *l. ult. ff. ad SC. Trebell.* (10. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* (11. Vide tamen *l.* 41. §. 4. *ff. de teſtam. milit.* Adde *l.* 9. §. 5. *ff. h. t.* (12. *l.* 2. *in fin. pr. ff. h. t.* (13. *l.* 1. *in fin. l.* 2. §. 1. & 4. *ff. eod.* (14. *l.* 38. *in fin. ff. eod. l. pen. ff. teſtam. quemad. aper.* (15. *l.* 37. *ff. h. t.* (16. *l.* 3. *l.* 5. *l.* 8. §. 1. *l.* 10. *in pr. ff. eod.* (17. *l.* 24. *ff. eod.* (18. v. *l.* 7. *ff. eod.* (19. *l.* 14. *l.* 43. *in pr. ff. eod.* (20. v. *l.* 2. *in fin. pr. ff. eod.* (21. Vide tamen *l.* 15. *ff. h. t. l.* 6. *in fin. C. de teſtam. milit.* (22. v. *l.* 41. §. 3. *ff. eod.*

TIT. XVII. (1. *Lib.* 28. *ff.* 3. (2. v. *l.* 1. *ff. de injuſt. rupt. irrit. fact. teſt. l.* 6. *in pr. ff. de L. Cornel. de falſ.* (3. *l.* 8. *in pr. ff. de injuſt. rupt. irrit.* (4. v. *l.* 2. *ff. eod. l.* 21. §. 3. *C. de teſtam.* (5. v. *l.* 1. §. 1. *ff. de bon. poſſ. ſecund. tab.* Excip. caſum *l.* 19. *ff. de teſtam. milit.*

(6. *l.* 29. *ff. ad SC. Trebell.* (7. *l.* 1. §. 4. *l.* 10. *ff. de hered. inſtit.* (8. *l.* 6. §. 5. *ff. de injuſt. rupt. irrit.* (9. v. §. 29. *infr. de legat.* (10. *l.* 12. *in pr. ff. de injuſt. rupt. irrit.* (11. v. *l.* 1. §. 8. *ff. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tabul.* (12. v. *l.* 27. *C. de teſtam.* (13. *l. ult. ff. qui teſtam. facere. l.* 91. *ff. de hered. inſtit.* (14. *l.* 3. *C. de teſtam.*

TIT. XVIII. (1. *Lib.* 5. *D.* 2. *Lib.* 3. *C.* 28. (2. v. *l.* 3. 4. *ff. h. t.* (3. *l.* 2. *ff. eod.* (4. *l.* 16. §. 1. *ff. qui teſtam. fac. poſſ.* (5. v. *l.* 1. *l.* 15. *in pr. ff. h. t.* (6. *l.* 27. *C. h. t.*

dibus.

dibus, ex ſacris Conſtitutionibus prælati ſunt. Non ergo contra omnes heredes agere poſſunt. Ultra 7 fratres igitur & ſorores cognati nullo modo aut agere poſſunt, aut agentes vincere.

§. 2. Tam autem naturales liberi, quam ſecundum noſtræ Conſtitutionis 8 diviſionem adoptati, ita demum de inoſſicioſo teſtamento agere poſſunt, ſi 9 nullo alio jure ad defuncti bona venire poſſint. Nam qui ad hereditatem totam vel partem ejus alio jure veniunt, de inoſſicioſo agere non poſſunt. Poſthumi quoque, qui nullo alio jure venire poſſunt, de inoſſicioſo agere 10 poſſunt.

§. 3. Sed hæc ita accipienda ſunt, ſi nihil eis penitus a teſtatoribus teſtamento relictum eſt: quod noſtra 11 Conſtitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacumque pars hereditatis vel res eis fuerit relicta: de inoſſicioſo querela quieſcente, id, quod eis deeſt, uſque ad quartam legitimæ partis repleatur 12; licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri. 13

§. 4. Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex teſtamento patris ſui legatum acceperit, cum nihil erat ipſi tutori relictum a patre ſuo: nihilominus poterit nomine ſuo de inoſſicioſo patris teſtamento agere. 14

§. 5. Sed ſi e contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inoſſicioſo egerit, & ſuperatus eſt: ipſe (tutor), quod ſibi in teſtamento eodem legatum relictum eſt, non 15 amittit.

§. 6. Igitur quartam 16 quis debet habere, ut de inoſſicioſo agere non poſſit: ſive jure hereditario, ſive 17 jure legati, vel fideicommiſſi: vel ſi mortis causa ei quarta donata fuerit; vel inter vivos, in iis tantummodo caſibus, quorum mentionem facit noſtra Conſtitutio, vel aliis modis, qui (in noſtris) Conſtitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum eſt: ut ſive unus fuerit, ſive plures, quibus agere de inoſſicioſo teſtamento permittitur, una quarta eis dari poſſit, ut ea pro rata eis diſtribuatur.

TIT. XIX.

De Heredum Qualitate, et Differentia.

Diviſio heredum. 1. De heredibus neceſſariis. 2. De ſuis heredibus. 3. De extraneis. Qui ſunt heredes extranei. 4. De teſtamenti factione. 5. De Jure deliberandi, & beneficio inventarii. 6. De adquirenda, vel amittenda hereditate.

Heredes autem aut neceſſarii dicuntur, aut ſui & neceſſarii, aut extranei.

§. 1. Neceſſarius heres eſt ſervus heres inſtitutus. Ideoque ſic appellatur, quia ſive velit 1, ſive nolit, omnino poſt mortem teſtatoris protinus liber & neceſſarius heres fit. Unde qui facultates ſuas ſuſpectas habent, ſolent ſervum ſuum primo, aut ſecundo, aut etiam ulteriore gradu heredem inſtituere; ut ſi creditoribus ſatis non fiat, potius ejus heredis bona, quam ipſius teſtatoris a creditoribus poſſideantur, vel diſtrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum præſtatur, ut ea, quæ poſt mortem patroni ſui ſibi adquiſierit, ipſi reſerventur. Et quamvis bona defuncti non ſufficiant creditoribus: (iterum) tamen ex ea cauſa res ejus, quas ſibi adquiſierit, non veneunt.

§. 2. Sui 2 autem & neceſſarii heredes ſunt, veluti filius, filia, nepos, neptiſve ex filio, & deinceps ceteri liberi, qui in poteſtate 3 morientis modo fuerint. Sed ut nepos neptiſve ſui heredes ſint, non ſufficit eum eamve in poteſtate avi mortis tempore fuiſſe: ſed opus eſt, ut pater 4 ejus vivo patre ſuo deſierit ſuus heres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus a patris poteſtate: tunc enim nepos neptiſve in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem heredes ideo appellantur, quia domeſtici heredes ſunt, & vivo quoque patre quodammodo 5 domini exiſtimantur. Unde etiam, ſi quis inteſtatus moriatur, prima 6 cauſa eſt in ſucceſſione liberorum. 7 Neceſſarii vero ideo dicuntur, quia omnino, ſive 8 velint, ſive nolint, tam ab inteſtato, quam ex teſtamento (ex lege duodecim tab.) heredes fiunt: ſed his Prætor permittit 9 volentibus abſtinere hereditate, ut potius parentis, quam ipſorum bona ſimiliter a creditoribus poſſideantur.

§. 3. Ceteri, qui teſtatoris juri ſubjecti non ſunt, extranei 10 heredes appellantur. Itaque liberi quoque noſtri, qui in poteſtate noſtra non ſunt, heredes a nobis inſtituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de cauſa, & qui heredes a matre inſtituuntur, eodem numero ſunt: quia feminæ in poteſtate liberos non habent. 11 Servus quoque heres a domino inſtitutus, & poſt teſtamentum factum ab eo manumiſſus, eodem numero habetur.

§. 4. In extraneis heredibus illud obſervatur 12, ut ſit cum eis teſtamenti factio: ſive heredes ipſi inſtituantur, ſive hi, qui in poteſtate eorum ſunt, & id duobus 13 temporibus inſpicitur, teſtamenti quidem (facti) tempore, ut conſtiterit inſtitutio; mortis vero teſtatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius, & cum adit hereditatem, eſſe debet cum eo teſtamenti factio, ſive pure, ſive ſub conditione heres inſtitutus ſit: nam jus heredis eo 14 maxime tempore inſpiciendum eſt, quo adquirit hereditatem. Medio autem tempore inter factum teſtamentum, & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentem, mutatio juris non 15 nocet heredi: quia (ut diximus) tria tempora inſpici debent. Teſtamenti autem factionem non ſolum is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt: ſed etiam qui ex alieno teſtamento vel ipſe capere poteſt, vel alii adquirere, licet non poſſit facere teſtamentum. 16 Et ideo furioſus, & mutus 17, & poſthumus 18, & infans, & filiusfamilias, & ſervus alienus teſtamenti factionem habere dicuntur. Licet enim teſtamentum facere non poſſint, attamen ex teſtamento vel ſibi vel alii adquirere poſſunt.

§. 5. Extraneis 19 autem heredibus deliberandi poteſtas eſt de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed ſive is, cui abſtinendi poteſtas eſt, immiſcuerit 20 ſe bonis hereditatis; ſive extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: poſtea relinquendæ hereditatis facultatem non 21 habet, niſi minor 22 ſit viginti quinque annis. Nam hujus ætatis hominibus, ſicut in ceteris omnibus cauſis, deceptis, ita & ſi temere damnoſam hereditatem ſuſceperint, Prætor ſuccurrit.

§. 6. Sciendum eſt tamen, D. Hadrianum etiam majori viginti quinque annis veniam dediſſe, cum poſt aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidem D. Hadrianus cuidam ſpeciali beneficio præſtitit: divus autem Gordianus poſtea militibus tantummodo hoc conceſſit. Sed noſtra benevolentia commune omnibus ſubjectis imperio noſtro hoc beneficium præſtitit: & Conſtitutionem 23 tam æquiſſimam, quam nobiliſſimam ſcripſit, cujus tenorem ſi obſervaverint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: ut ex hac cauſa neque deliberationis auxilium ſit eis neceſſarium, niſi, omiſſa obſervatione noſtræ Conſtitutionis, & deliberandum exiſtimaverint, & ſeſe veteri gravamini aditionis ſupponere maluerint.

§. 7. Item extraneus heres teſtamento inſtitutus, aut ab inteſtato ad legitimam hereditatem vocatus, poteſt aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate ſuſcipiendæ hereditatis heres fieri. † Pro herede autem gerere quis videtur 24, ſi rebus hereditariis tamquam heres utatur, vel vendendo res hereditarias, vel

(7. *l.* 1. *ff. l.* 21. *C. h. t.* (8. *l. pen. C. de adopt.* (9. *l.* 4. *verſ. nam cum C. de liber. præter.* (10. Vide tamen §. 1. *ſupr. de exhered. liber.* (11. *l.* 30. *C. h. t.* (12. *d. l.* 30. *in pr. l.* 36. *in pr. C. eod.* (13. v. *l.* 35. & 36. *C. eod.* (14. v. *l.* 22. *ff. de his quæ ut indign. l.* 30. §. 1. *ff. h. t.* (15. *d. l.* 22. *ff. de his quæ ut indignis.* (16. v. *Nov.* 18. *c.* 1. *Nov.* 22. *c.* 48. *Nov.* 39. *c.* 1. (17. Hoc abrogatum per *Nov.* 115. *c.* 3. *in pr.*

TIT. XIX. (1. *l.* 12. *ff. qui teſtam. facere.* v. *l.* 83. *ff. de adquir. vel omitt. hered. l.* 16. *C. de jure deliber.* (2. *l.* 1. §. 2. *ff. de ſuis & legit.* (3. *l.* 12. *in fin. ff. qui teſtam. facere.* (4. v. *l.* 6. §. 5. *ff. de adquir. vel omitt. hered.* (5. *l.* 11. *ff. de liber. & poſthum.* (6. v. *l.* 1. §. 1. & 5. *ff. ſi tabulæ teſtam. nullæ extabunt.* (7. §. 1. *infr. de heredit. quæ ab inteſt. l.* 1. *in pr. ff. ſi tabulæ teſtam. nullæ extab.* (8. v. *l.* 12. *ff. qui teſtam. facere.* (9. *l.* 57. *in pr. ff. de adquir. vel omitt. hered.* (10. *l.* 12. *ff. qui teſtam. facere.* (11. v. *l.* 4. §. 2. *ff. de bonor. poſſeſſ. contra tab.* (12. *l.* 49. §. 1. *ff. de hered. inſtit.* (13. *d. l.* 49. §. 1. (14. *l.* 62. *in pr. ff. de hered. inſt. l.* 52. *ff. de legat.* 2. (15. *l.* 6. §. 2. *ff. de hered. inſtit.* (16. *l.* 16. *ff. qui teſtam. facere.* (17. *l.* 1. §. 2. *ff. de hered. inſtit.* (18. *l.* 4. *ff. de liber. & poſthum.* (19. Imo vide *l.* 7. *in pr. l.* 8. *ff. l. ult.* §. 1. 2. 12. *C. de jure deliberandi.* (20. v. *l.* 3. §. 2. *l.* 7. §. 5. *verſ. non ſolum. ff. de minor. l.* 14. §. 8. *ff. de religioſ. l.* 1. §. 7. *ff. ſi quis omiſſ. cauſ. teſt. l.* 57. *in pr. ff. de adquir. vel omitt. hered. l.* 5 *in fin. ff. quod cum eo qui in alien. l.* 6. §. 2. *ff. ad SC. Trebell. l. pen. ff. de ſepulcro viol. l.* 8. *l.* 10. *C. de jure delib. l.* 1. *C. ſi minor. ab hered. ſe abſtin.* adde *l.* 7. §. 9. *ff. de minor. l.* 6. §. 3. *ff. de bonis libert.* (21. *l.* 3. §. 2. *ff. de liber. & poſthum.* (22. v. *l. ult. C. de repud. vel abſtin hered.* (23. v. *l. fin. C. de jure deliber.* (24. *l.* 20. *in pr. ff. de adquir. vel omitt. hered.* v. *l.* 1. *C. de repud. vel abſtin. hered.*

prædia colendo locandove, & quoquo modo voluntatem ſuam declaret vel re, vel verbo de adeunda hereditate: dummodo ſciat eum, cujus in bonis pro herede gerit, teſtatum inteſtatumve obiiſſe 25, & ſe ei heredem eſſe. Pro 26 herede enim gerere, eſt pro domino gerere: veteres enim heredes pro dominis appellabant. † Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit: ita contraria 27 deſtinatione ſtatim ab hereditate repellitur. 28 Eum 29, qui ſurdus vel mutus natus, vel poſtea factus eſt, nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere ſibi hereditatem: ſi tamen intelligit, quod agit.

TIT. XX.
DE LEGATIS.

Continuatio. 1. Definitio 2. De antiquis generibus legatorum ſublatis. 3 Collatio legatorum, & fideicommiſſorum. 4. De re legata, de re teſtatoris, heredis, aliena, cujus non eſt commercium. 5. De re pignerata. 6. De re aliena poſt teſtamentum a legatario adquiſita. 7. De his quæ non ſunt in rerum natura. 8. De eadem re duobus legata. 9. Si legatarius proprietatem fundi alieni ſibi legati emerit, & uſusfructus ad eum pervenerit. 10. De re legatarii. 11. Si quis rem ſuam quaſi non ſuam legaverit. 12. De alienatione vel oppignneratione rei legatæ. 13. De liberatione legata. 14. De debito legato creditori. 15. De dote uxori legata. 16. De interitu, & mutatione rei legatæ. 17. De interitu quarumdam ex pluribus legatis. 18. De grege. 19. De ædibus. 20. De peculio. 21. De rebus corporalibus, & incorporalibus. 22. De legato generali. 23. De optione legata. 24. Quibus legari poteſt. 25. Jus antiquum de perſonis incertis, 26. & de poſthumo alieno. 27. Jus novum de perſonis incertis, & de poſthumo alieno. 28. De poſthumo alieno herede inſtituto. 29. De errore in nomine legatarii. 30. De falſa demonſtratione. 31. De falſa cauſa. 32. De ſervo heredis. 33. De domino heredis. 34. De modo & ratione legandi. De ordine ſcripturæ. 35. De legato poſt mortem heredis vel legatarii. 36. Si pœnæ nomine relinquatur, adimatur, vel transferatur.

Poſt hæc videamus de legatis, quæ pars juris extra propoſitam quidem materiam videtur: (nam loquimur de iis juris figuris 2, quibus per univerſitatem 3 res nobis adquiruntur) ſed cum omnino de teſtamentis, & de heredibus, qui in teſtamento inſtituuntur, loquuti ſimus: non ſine cauſa ſequenti loco poteſt hæc juris materia tractari.

§. 1. Legatum itaque eſt 4 donatio quædam a defuncto relicta, ab herede præſtanda.

§. 2. Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, per præceptionem, & certa quædam verba cuique generi legatorum adſignata erant, per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed ex conſtitutionibus divorum Principum 5 ſolennitas hujusmodi verborum penitus ſublata eſt. Noſtra autem Conſtitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores eſſe cupientes, & non verbis, ſed voluntatibus eorum faventes, diſpoſuit, ut omnibus legatis una ſit natura, & quibuſcumque 6 verbis aliquid relictum ſit, liceat legatariis id perſequi, non ſolum per actiones perſonales 7, ſed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus Conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectiſſime accipere poſſibile eſt.

§. 3. Sed non uſque ad eam Conſtitutionem ſtandum eſſe exiſtimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus legata quidem ſtricte concludentem; fideicommiſſis autem, quæ ex voluntate magis deſcendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: neceſſarium eſſe duximus, omnia legata fideicommiſſis exæquare 8, ut nulla ſit inter ea differentia; ſed quod deeſt legatis, hoc repleatur ex natura fideicommiſſorum; & ſi quid amplius eſt in legatis, per hoc creſcat fideicommiſſorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permiſtim de his exponendo, ſtudioſis adoleſcentibus quamdam introducamus difficultatem: operæ pretium eſſe duximus, interim ſeparatim prius de legatis, & poſtea de fideicommiſſis tractare, ut natura utriuſque juris cognita facile poſſint permiſtionem eorum eruditi ſubtilioribus auribus accipere.

§. 4. Non ſolum autem 9 teſtatoris vel heredis 10 res, ſed etiam aliena 11 legari poteſt: ita, ut heres cogatur redimere eam, & præſtare: vel ſi eam 12 non poteſt redimere, æſtimationem ejus dare: Sed ſi talis ſit res, cujus commercium non eſt, (vel adipiſci non poteſt): nec æſtimatio ejus debetur: veluti ſi campum 13 Martium, vel baſilicas, vel templa, vel quæ publico 14 uſui deſtinata ſunt, legaverit: nam nullius momenti (tale) legatum eſt. † Quod autem diximus, alienam rem poſſe legari: ita intelligendum eſt 15, ſi defunctus ſciebat alienam rem eſſe, non ſi ignorabat, forſitan enim, ſi ſciviſſet alienam rem eſſe, non legaſſet, & ita D. Pius reſcripſit. Et verius 16 eſt, ipſum qui agit, id eſt, legatarium probare oportere, ſciviſſe alienam rem legare defunctum: non heredem probare oportere, ignoraſſe alienam: quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi 17, qui agit.

§. 5. Sed & ſi rem obligatam creditori aliquis legaverit, neceſſe habet heres (eam) 18 luere. Et (in) hoc quoque caſu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere neceſſe habeat heres, ſi ſciebat defunctus rem obligatam eſſe, & ita D. Severus & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expreſſerit: non debet heres eam luere.

§. 6. Si res aliena legata fuerit, & ejus rei vivo teſtatore legatarius dominus factus fuerit: ſiquidem ex cauſa emtionis 19, ex teſtamento actione pretium conſequi poteſt. Si vero ex cauſa lucrativa 20, veluti ex donatione, vel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt; nam traditum eſt, duas lucrativas cauſas in eumdem 21 hominem, & eamdem rem concurrere non poſſe. Hac ratione, ſi ex duobus teſtamentis eadem res eidem debeatur, intereſt 22, utrum rem, an æſtimationem ex teſtamento conſequutus ſit: nam ſi rem habet, agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucrativa; ſi æſtimationem, agere poteſt. 23

§. 7. Ea quoque res, quæ in rerum natura non eſt, ſi modo futura 24 eſt, recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

§. 8. Si eadem res duobus legata ſit, ſive conjunctim, ſive disjunctim: ſi ambo perveniant ad legatum, ſcinditur 25 inter eos legatum: ſi alter deficiat (quia aut ſpreverit legatum, aut vivo teſtatore deceſſerit, vel alio quoquo modo defecerit 26), totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti ſi quis dicat, *Titio & Sejo hominem Stichum do, lego* 27: disjunctim ita, *Titio hominem Stichum do, lego: Sejo hominem Stichum do, lego.* Sed & ſi expreſſerit eumdem hominem Stichum, æque disjunctim legatum intelligitur.

§. 9. Si cui fundus alienus legatus ſit, & 28 emerit proprietatem deducto uſufructu, & uſusfructus ad eum pervenerit, & poſtea ex teſtamento agat: recte eum agere, & fundum petere, Julianus ait: quia uſusfructus, in petitione, ſervitutis locum obtinet. Sed officio judicis continetur, ut deducto uſufructu, jubeat æſtimationem præſtari.

§. 10. Sed ſi rem legatarii quis ei legaverit, inutile eſt legatum 29: quia quod proprium eſt ipſius, amplius ejus fieri non poteſt, & licet alienaverit eam, non debetur 30 nec ipſa res, nec æſtimatio ejus.

§. 11. Si quis rem ſuam quaſi alienam legaverit, valet legatum: nam plus 31 valet quod in veritate 32 eſt, quam quod in opinione. Sed & ſi legatarii eſſe putavit, valere conſtat: quia exitum voluntas defuncti habere poteſt.

(25. v. *l.* 1. *ff. pro hered.* (26. v. *l.* 20. *ff. de adquir. vel omitt. hered.* (27. v. *l.* 6. *in pr. ff. ad SC. Trebell. l.* 13. *in pr. ff. de adquir. vel omitt. hered.* (28. *l.* 4. *C. de repud. vel abſtin. hered.* (29. v. *l.* 5. *ff. de adquir. vel omitt. hered.*

TIT. XX. (1. *Lib.* 30. 31. 32. 33. 34. *ff. Lib.* 6. *C.* 37. (2. *l.* 31. *in pr. ff. de mort. cauſ. donat.* (3. v. *l.* 37. *ff. de adquir. vel omitt. hered.* (4. *l.* 36. *ff. de legat.* 2. adde *l.* 116. *in pr. ff. de legat.* 1. (5. *l.* 21. *C. h. t.* (6. *l.* 2. *C. commun. de legat.* (7. *l.* 1. *C. eod.* (8. *l.* 1. *ff. de legat.* 1.

(9. §. 11. *infr. h. t. l.* 67. §. 8. *ff. de legat.* 2. (10. v. *l.* 25. *C. de fideicom.* (11. v. *l.* 10. *C. h. t.* (12. *l.* 71. §. 3. *ff. de legat.* 1. *l.* 14. §. *ult. l.* 30. §. *ult. ff. de legat.* 3. v. *l.* 40. *ff. de legat.* 1. *l.* 11. §. 16. *ff. de legat.* 3. (13. *l.* 39. §. 9. *ff. de legat.* 1. (14. v. *l.* 34. §. 1. *ff. de contrah. emt.* Adde *l.* 39. §. 8. & 10. *ff. de legat.* 1. (15. v. *l.* 10. *C. h. t.* (16. *l.* 21. *ff. de probat.* (17. *l.* 4. *C. de edendo.* (18. v. *l.* 6. *C. de fideicom.* adde *l.* 57. *ff. de legat.* 1. (19. v. *l.* 34. §. 7. *l.* 108. §. 4. *ff. de legat.* 1. (20. v. *l.* 21. §. 1. *ff. de legat.* 3. *l. un. verſ. lucrativas vero. C. de impon. lucrat.* (21. v. *l.* 34. §. 1. *ff. de legat.* 1. *l.* 17. *l.* 19. *ff. de oblig. & act.* (22. v. *l.* 48. *in fin. ff. de furt.* (23. *arg. l.* 88. *ff. de verb. ſign.* Vide tamen *l.* 84. §. 2. *ff. de legat.* 1. (24. *l.* 24. *in pr. ff. de legat.* 1. (25. v. *l.* 85. *ff. eod.* (26. *l.* 1. §. *pen. ff. de uſufr. accreſc.* (27. v. *l.* 142. *ff. de verb. ſign.* (28. *l.* 82. §. 2. *ff. de legat.* 1. (29. v. *l.* 66. §. 6. *in fin. ff. de legat.* 2. *l.* 13. *C. h. t. l.* 1. *in pr. ff. de reg. Caton. l.* 29. *ff. de reg. jur.* (30. Imo vide *l.* 1. *in fin. ff. de reg. Caton.* ſed adde *l.* 41. §. 2. *ff. de legat.* 1. (31. Vide tamen *l.* 15. *ff. de adquir. vel omitt. hered.* (32. v. *l.* 9. §. 4. *ff. de jur. & facti ignor.*

§. 12.

§. 12. Si rem ſuam legaverit teſtator, poſteaque eam alienaverit 33: Celſus putat, ſi non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt. † Iidem reſcripſerunt 34, eum, qui poſt teſtamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non videri: & ideo legatarium cum herede (ejus) agere poſſe, ut prædia a creditore luantur. † Si vero quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non eſt alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit. 35.

§. 13. Si quis debitori ſuo liberationem legaverit: legatum utile eſt, & neque ab ipſo debitore, neque ab herede ejus poteſt heres petere, neque ab alio, qui heredis loco ſit; ſed & poteſt a debitore conveniri, ut liberet 36 eum. Poteſt etiam quis vel 37 ad tempus jubere, ne heres petat.

§. 14. Ex contrario, ſi debitor creditori ſuo quod debet, legaverit: inutile eſt legatum, ſi 38 nihil plus eſt in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod ſi in diem, 39 vel ſub conditione debitum, ei pure legaverit, utile 40 eſt legatum, propter repræſentationem. 41. Quod ſi 42 vivo teſtatore, dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus ſcripſit, utile eſſe nihilominus legatum, quia ſemel conſtitit, quod & verum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium 43, extinctum eſſe legatum, quia in eam cauſam pervenerit, a qua incipere non poteſt.

§. 15. Sed ſi uxori maritus dotem legaverit: valet legatum, quia plenius 44 eſt legatum, quam de dote actio. Sed ſi 45 quam non accepit dotem legaverit: divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ſiquidem ſimpliciter legaverit 46, inutile eſſe legatum: ſi vero certa pecunia, vel certum corpus, aut 47 inſtrumenta dotis in prælegando demonſtrata ſunt, valere legatum.

§. 16. Si res legata ſine 48 facto heredis perierit, legatario decedit. Et ſi ſervus alienus legatus ſine facto heredis 49 manumiſſus fuerit, non tenetur heres. Si vero heredis ſervus legatus ſit 50, & ipſe eum manumiſerit, teneri ipſum Julianus ſcripſit: nec intereſt, ſciverit 51, an ignoraverit a ſe eum legatum eſſe. Sed & ſi alii donaverit ſervum, & is, cui donatus eſt, eum manumiſerit: tenetur heres, quamvis ignoraverit, a ſe eum legatum eſſe.

§. 17. Si quis ancillas 52 cum natis ſuis legaverit: etiamſi ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. † Idem eſt, & ſi ordinarii ſervi 53 cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui ſint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. † Sed ſi ſervus fuerit cum peculio legatus: mortuo ſervo, vel manumiſſo, vel alienato, peculii legatum extinguitur. 54 † Idem eſt, ſi fundus inſtructus, vel cum inſtrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & inſtrumenti legatum extinguitur. 55.

§. 18. Si grex legatus fuerit, & poſtea 56 ad unam ovem pervenerit: quod ſuperfuerit, vindicari poteſt. Grege autem legato etiam 57 eas oves, quæ poſt teſtamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, Julianus ait. Eſt autem gegis unum 58 corpus ex diſtantibus capitibus: ſicut ædium unum corpus eſt, ex cohærentibus lapidibus.

§. 19. Ædibus denique legatis, columnas, & marmora, quæ 59 poſt teſtamentum facta adjecta ſunt, legato (dicimus) cedere.

§. 20. Si peculium legatum fuerit, ſine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit vivo teſtatore, legatarii lucro, vel damno eſt. 60 Quod ſi poſt mortem teſtatoris ante aditam hereditatem (aliquid) ſervus adquiſierit, Julianus ait 61: ſi quidem ipſi manumiſſo peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hereditatem adquiſitum eſt, legatario cedere; quia hujuſmodi legati dies ab adita hereditate cedit: ſed ſi extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, niſi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. † Peculium autem, niſi legatum fuerit, manumiſſo non debetur 62: quamvis, ſi vivus manumiſerit, ſufficit, ſi non adimatur: & ita divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt. † Iidem reſcripſerunt, peculio legato, non videri id relictum 63, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. 64 † Iidem reſcripſerunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber eſſe juſſus eſt, & ex eo reliqua inferre.

§. 21. Tam autem corporales 65 res legari poſſunt, quam incorporales: & ideo quod defuncto debetur, poteſt alicui legari 66, ut actiones ſuas heres legatario præſtet: niſi exegerit 67 vivus teſtator pecuniam: nam hoc caſu legatum extinguitur. † Sed & tale legatum valet: *Damnas eſto meus heres domum illius reficere* 68: vel *illum ære alieno liberare*.

§. 22. Si generaliter ſervus vel res alia legetur: electio legatarii eſt 69, niſi aliud teſtator dixerit.

§. 23. Optionis legatum, (id eſt,) ubi teſtator ex ſervis ſuis, vel aliis rebus optare legatarium juſſerat, habebat olim in ſe conditionem: & ideo, niſi ipſe legatarius vivus optaſſet, ad heredem legatum non tranſmittebat 70. Sed ex Conſtitutione 71 noſtra, & hoc in meliorem ſtatum reformatum eſt: & data eſt 72 licentia heredi legatarii optare (ſervum), licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra Conſtitutione additum eſt; ſive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta eſt, & diſſentiant in corpore eligendo; ſive unius legatarii plures heredes (ſint), & inter ſe circa optandum diſſentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique Prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam eſſe hujus optionis judicem, & ſorte 73 hoc eſſe dirimendum, ut ad quem ſors pervenerit, illius ſententia in optione præcellat.

§. 24. Legari autem illis ſolum poteſt, cum quibus 74 teſtamenti factio eſt.

§. 25. Incertis vero perſonis neque legata, neque fideicommiſſa olim 75 relinqui conceſſum erat. Nam ne miles quidem incertæ perſonæ poterat relinquere, ut D. Hadrianus reſcripſit. Incerta autem perſona videbatur, quam incerta opinione animo ſuo teſtator ſubjiciebat: veluti ſi quis ita dicat, *quicumque filio meo filiam ſuam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato*. Illud quoque quod iis relinquebatur, *qui poſt teſtamentum ſcriptum primi conſules deſignati eſſent*, æque incertæ perſonæ legari videbatur: & denique multæ aliæ hujuſmodi ſpecies ſunt. 76 Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari: quia placebat nominatim 77 ſervos liberari. Sub certa vero demonſtratione, id eſt, ex certis perſonis incertæ perſonæ recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc ſunt, ſi* 78 *quis filiam meam uxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato*. Incertis autem perſonis legata vel fideicommiſſa relicta, & per errorem ſoluta 79, repeti non poſſe, ſacris Conſtitutionibus cautum erat.

§. 26. Poſthumo quoque alieno inutiliter 80 (antea) legabatur. Eſt autem alienus poſthumus, qui natus inter ſuos, heres teſtatori futurus non eſt. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat poſthumus avo.

§. 27. Sed nec hujuſmodi ſpecies penitus eſt ſine juſta emendatione relicta: quum in noſtro Codice Conſtitutio poſita ſit, per quam & huic patri medemur, non ſolum in hereditatibus, ſed etiam in legatis & fideicommiſſis: quod evidenter ex ipſius Conſtitutionis lectione clareſcit. Tutor autem nec per noſtram Conſtitutionem incertus 81 dari debet, quia certo judicio debet quis pro tutela ſuæ poſteritati cavere.

(33. v. *l.* 11. §. 12. *ff. de legat.* 3. *l.* 34. §. 1. *ff. de auro & argent. legat. l.* 15. *l.* 18. *l.* 24. §. 1. *ff. de adimend. vel transfer. legat.* Confer §. 1. *Inſt. de hered. inſtit. Nov.* 162. *c.* 1. (34. *l.* 3. *C. h. t.* (35. Confer *l.* 43. *ff. de fideic. libertat.* (36. v. *l.* 3. §. 3. *ff. de liberat. legat.* (37. *l.* 8. §. 1. *ff. eod.* (38. v. *l.* 28. *in fin. l.* 29. *ff. de legat.* 1. (39. v. *l.* 13. 14. *ff. de liberat. legat.* (40. Imo vide *l.* 82. *in pr. ff. de legat.* 2. *l.* 5. *ff. ad L. Falcid.* (41. *l.* 1. §. 10. *ff. eod.* (42. *l.* 5. *in fin. ff. eod.* (43. v. *l.* 82. *in pr. ff. de legat.* 2. *l.* 98. *in fin. pr. l.* 140. §. 2. *ff. de verb. oblig.* (44. *l.* 1. §. 2. *ff. de dote præleg.* (45. v. *l.* 21. *in fin. ff. de verb. oblig.* (46. v. *l.* 69. §. 4. *ff. de jure dot.* (47. *l.* 3. *C. de falſa cauſa adiec.* v. *l.* 6. §. 1. *ff. de dote præleg.* (48. *l.* 26. §. 1. *ff. de legat.* 1. (49. *l.* 35. *ff. eod.* (50. *l.* 112. §. 1. *ff. eod.* (51. v. *l.* 91. §. 2. *ff. de verbor. oblig.* (52. v. *l.* 62. *ff. de legat.* 1. (53. *l.* 4. *ff. de pecul. legat.* (54. *l.* 1. *ff. eod.* confer §. 3. *Inſt. de uſufr. arg. l.* 178. *ff. de reg. jur.* (55. *l.* 1. §. 1. *l.* 5. *ff. de inſtruct. vel inſtrum.* (56. *l.* 22. *ff. de legat.* 1. (57. *l.* 21. *ff. eod.* (58. v. *l.* 30. *in pr. ff. de uſucap.* (59. *l.* 41. §. *pen. l.* 44. §. 4. *ff. de legat.* 1. (60. v. *l.* 65. *in pr. ff. de legat.* 2. (61. *l.* 8. §. 8. *ff. de pecul. legat.*

(62. v. *l. un. C. de pecul. ejus qui libert. meruit.* (63. v. *l.* 6. §. *pen. ff. de pecul. legat.* (64. v. *l.* 23. §. 1. *ff. eod.* (65. v. *l.* 41. *in princ. ff. de legat.* 1. (66. *l.* 39. §. 3. *ff. eod.* (67. *l.* 75. §. 2. *ff. eod.* §. 12. *Inſt. h. t.* (68. v. *l.* 108. *in fin. ff. de legat.* 1. *l.* 49. *in fin. ff. de legat.* 2. (69. v. *l.* 2. §. 1. *ff. de opt. vel elect. leg. l.* 25. §. 17. *ff. famil. erciſc. l.* 108. §. 2. *ff. de legat.* 1. (70. v. *l.* 19. *ff. de opt. vel elect. legat.* (71. v. *l. ult. C. comm. de legat.* (72. *dict. l. ult. C. commun. de legat.* (73. *dict. l. ult. in pr.* (74. *l.* 101. §. 1. *ff. de legat.* 1. (75. *l.* 69. §. 4. *ff. de jur. dot.* v. *l.* 49. *C. de epiſc. & cleric.* Hodie aliud eſt, *l.* 1. *C. de incertis perſon.* (76. v. *l.* 39. *in fin. ff. de verb. ſignific.* (77. *l.* 24. *ff. de manum. teſtam.* (78. Adde caſum *l.* 5. *ff. de rebus dub.* (79. *arg. l.* 13. *l.* 19. *ff. de condict. indeb.* v. *l.* 9. *C. ad L. Falcid.* (80. Vide tamen *l. pen. ff. de legat.* 1. (81. *l.* 20. *in pr. l.* 30. *ff. de teſtam. tutel.*

§. 28. Poſthumus autem alienus heres inſtitui & ante poterat, & nunc poteſt: niſi in utero ejus ſit, quæ jure noſtro uxor eſſe non poteſt.

§. 29. Si quidem 82, in nomine, cognomine, prænomine (agnomine) legatarii teſtator erraverit, cum de perſona conſtat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus ſervatur, & recte. Nomina enim ſignificandorum hominum gratia reperta ſunt: qui ſi alio quolibet modo intelligantur, nihil intereſt.

§. 30. Huic proxima eſt illa juris regula, falſa 83 demonſtratione legatum non perimi: veluti ſi quis ita legaverit, *Stichum ſervum meum vernam do, lego*: licet enim non verna, ſed emtus ſit, ſi tamen de ſervo conſtat, utile eſt legatum. Et convenienter ſi ita demonſtraverit, *Stichum ſervum quem a Sejo emi*, ſitque ab alio emtus: utile eſt legatum, ſi de ſervo conſtat.

§. 31. Longe magis legato falſa 84 cauſa (adjecta) non nocet: veluti cum quis ita dixerit, *Titio, quia me abſente negotia mea curavit, Sthicum do, lego*: vel ita, *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus ſum, Stichum do, lego.* Licet enim neque negotia teſtatoris unquam geſſerit Titius, neque patrocinio ejus liberatus ſit, legatum tamen valet. Sed ſi 85 conditionaliter enunciata fuerit cauſa, aliud juris eſt: veluti hoc modo, *Titio, ſi negotia mea curaverit, fundum meum do, lego.*

§. 32. An 86 ſervo heredis recte legemus, quæritur. Et conſtat, pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, ſi vivo teſtatore de poteſtate heredis exierit: quia quod 87 inutile foret legatum, ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſiſſet teſtator, hoc non debet ideo valere, quia diutius teſtator vixerit. Sub 88 conditione vero recte legatur (ſervo), ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in poteſtate heredis non ſit.

§. 33. Ex diverſo, herede inſtituto ſervo, quin domino recte etiam ſine conditione legetur, non dubitatur. 89 Nam etſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſerit teſtator, non tamen apud eum, qui heres ſit, dies legati cedere intelligitur: cum hereditas a legato ſeparata ſit, & poſſit per eum ſervum alius heres effici. Si prius, quam juſſu domini adeat, in alterius poteſtatem translatus ſit vel manumiſſus, ipſe heres efficitur: quibus caſibus utile eſt legatum. Quod ſi eadem cauſſa permanſerit, & juſſu legatarii adierit: evaneſcit legatum.

§. 34. Ante heredis inſtitutionem inutiliter antea legabatur: ſcil. 90 quia teſtamenta vim ex inſtitutione heredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius teſtamenti heredis inſtitutio. Pari ratione nec libertas ante heredis inſtitutionem dari poterat. Sed quia incivile eſſe putavimus 91, ſcripturæ ordinem quidem ſequi, (quod & ipſi antiquitati vituperandum fuerat viſum) ſperni autem teſtatoris voluntatem: per noſtram Conſtitutionem 92 & hoc vitium emendavimus; ut liceat & ante heredis inſtitutionem & inter medias heredum inſtitutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus uſus favorabilior eſt.

§. 35. Poſt mortem quoque heredis, aut legatarii ſimili modo inutiliter legabatur: veluti ſi quis ita dicat, *cum heres meus mortuus fuerit, do, lego*: item: *Pridie quam heres aut legatarius morietur.* Sed ſimili modo & hoc correximus 93, firmitatem hujuſmodi legatis ad fideicommiſſorum ſimilitudinem præſtantes: ne in hoc caſu deterior cauſſa legatorum, quam fideicommiſſorum inveniatur.

§. 36. Pœnæ quoque nomine inutiliter (antea) legabatur 94, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coercendi heredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti ſi quis ita ſcripſerit, *heres meus ſi filiam ſuam in matrimonium Titio collocaverit*: vel ex diverſo, *ſi non collocaverit, dato decem aureos Sejo*: aut ſi ita ſcripſerit, *heres meus ſi ſervum Stichum alienaverit*: vel ex diverſo, *ſi non alienaverit, Titio decem aureos dato.* Et in tantum hæc regula obſervabatur, ut quam plurimis Principalibus conſtitutionibus ſignificaretur, nec Principem agnoſcere, quod ei pœnæ nomine legatum ſit: nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis teſtamentis valde obſervabantur: quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari poſſe placebat: eo amplius nec heredem pœnæ nomine adjici poſſe, Sabinus exiſtimabat: veluti ſi quis ita dicat, *Titius heres eſto. Si Titius filiam ſuam in matrimonium Sejo collocaverit, Sejus quoque heres eſto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, utrum legati datione, an coheredis adjectione. Sed hujuſmodi ſcrupoloſitas nobis non placuit, & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta vel ademta, vel in alium translata: nihil diſtare a ceteris legatis conſtituimus 95, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impoſſibilia ſunt, vel legibus interdicta, aut alias probroſa. Hujuſmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones valere, ſecta meorum temporum non patitur.

(82. *v. l. 4. C. de teſtam.* (83. v. *l.* 33. *in pr. ff. de condit. & demonſtr.* (84. *l.* 72. §. 6. *ff. eod.* (85. v. *l.* 17. *§. pen. ff. eod.* (86. *l.* 20. *ff. ad L. Falcid.* (87. *l.* 1. *in pr. ff. de regul. Caton.* (88. *l.* 86. *ff. de condit. & demonſtr.* (89. Adde *l.* 25. *ff. de legat.* 1. (90. *l.* 1. *in fin. ff. de vulgari & pupill. ſubſtit. l. ult. ff. de jure codicill.* (91. v. *l.* 6. *ff. de ſolution.* (92. *l.* 24. *C. de teſtam.* (93. *l.* 11. *C. de contrah. & committ. ſtipul. l. un. C. ut act. & ab hered.* (94. *arg. l.* 71. §. 2. *ff. de condit. & demonſt.*

(95. v. *l. un. C. de his quæ pœnæ.*

TIT. XXI.

De ademptione legatorum. 1

De ademptione. 1. De translatione.

Ademptio legatorum, ſive eodem teſtamento adimantur, ſive 2 codicillis, firma eſt: ſed & ſive contrariis verbis 3 fiat ademptio; veluti, ſi quis ita quid legaverit, *do, lego*: ita adimatur, *non do, non lego*, ſive non contrariis, ſed aliis quibuſcumque verbis.

§. 1. Transferri 4 quoque legatum ab alio ad alium poteſt: veluti, ſi quis ita dixerit, *hominem Stichum, quem Titio legavi, Sejo do, lego*, ſive in eodem teſtamento, ſive in codicillis hoc fecerit: quo caſu ſimul (&) Titio adimi videtur, & Sejo dari.

TIT. XXII.

De lege 1 Falcidia.

Scopus, & nexus, ratio hujus legis. 1. De pluribus heredibus 2. Quo tempore ſpectatur quantitas patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur. 3. Quæ detrahuntur ante Falcidiam.

Supereſt, ut de lege Falcidia diſpiciamus, qua modus noviſſime legatis impoſitus eſt. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi poteſtas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare: quippe cum ea lege ita cautum eſſet: *uti quiſque 2 legaſſet ſuæ rei, ita jus eſto*, viſum eſt hanc legandi licentiam coarctare: idque ipſorum teſtatorum gratia proviſum eſt, ob id, quod plerumque inteſtati moriebantur, recuſantibus ſcriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et cum ſuper hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latæ ſunt, quarum neutra ſufficiens ad rei conſummationem videbatur: noviſſime lata eſt lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum; id eſt, ut ſive unus heres inſtitutus ſit, ſive plures, apud eum eoſve pars 3 quarta remaneat.

§. 1. Et cum quæſitum eſſet, duobus heredibus inſtitutis (veluti Titio & Sejo) ſi Titii pars aut tota exhauſta ſit legatis, quæ nominatim ab eo data ſunt, aut ſupra modum onerata; a Sejo vero aut nulla relicta ſint legata, aut quæ partem ejus dumtaxat in partem dimidiam diminuant: an, quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta ſunt, retinere liceat, ut quartam partem ſuæ partis ſalvam habeat? Placuit, poſſe retinere; etenim 4 in ſingulis heredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

§. 2. Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis 5 tempore ſpectatur. Itaque (verbi gratia) ſi is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit: nihil legatariis prodeſt, ſi ante aditam hereditatem per ſervos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariam, aut ex fœtu pecorum tantum acceſſerit hereditati ut centum (aureis) legatorum nomine erogatis, heres quartam partem hereditatis habiturus ſit: ſed neceſſe eſt, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverſo, ſi ſeptuaginta quinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverit bona (incendiis forte 6, aut naufragiis, aut morte ſervorum) ut non amplius, quam ſeptuaginta quinque (aureorum ſubſtantia) vel etiam minus relinquatur, ſolida legata debentur. Nec ea res damnoſa eſt heredi, cui liberum eſt non adire hereditatem: quæ res efficit, ut ſit neceſſe legatariis, ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum herede in portione paciſci.

TIT. XXI. (1. *Lib.* 34. *D.* 4. (2. *l. pen.* §. 1. *ff. h. t.* (3. Adde *l.* 3. *§. ult. ff. eod.* (4. *l.* 5. *ff. eod.*

TIT. XXII. (1. *Lib.* 35. *D.* 2. *Lib.* 6. *C.* 50. (2. v. *l.* 120. *ff. de verbor. ſign.* (3. v. *l.* 73. *§. fin. ff. h. t.* (4. *l.* 77. *ff. eod.* (5. *l.* 56. *in pr. l.* 73. *in pr. ff. eod. obſt. l.* 83. *ff. eod.* (6. v. *l.* 30. *in pr. ff. eod.*

§. 3.

§. 3 Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur 7 æs alienum, item funeris 8 impenſa, & 9 pretia ſervorum manumiſſorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud heredem remaneat 10, tres vero partes inter legatarios diſtribuantur, pro rata ſcilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque ſi fingamus, quadringentos aureos legatos eſſe, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſſe: quarta pars legatariis ſingulis debet detrahi. Quod ſi trecentos quinquaginta legatos fingamus: octava debet detrahi. Quod ſi quingentos legaverit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum eſt, quod extra bonorum quantitatem eſt, deinde quod ex bonis 11 apud heredem remanere oportet.

TIT. XXIII.

DE FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBUS, (ET AD SENATUSCONSULTUM I TREBELLIANUM.)

Continuatio. 1. Origo fideicommiſſorum. 2. De fideicommiſſo heredis ſcripti. 3. De effectu reſtitutionis. 4. De SC. Trebelliano. 5. De SC. Pegaſiano. 6. Quibus caſibus locus eſt SC. Trebelliano, vel Pegaſiano. 7. Pegaſiani in Trebellianum transfuſio. 8. In quibus heredibus, & in quibus fideicommiſſariis ſupradicta locum habeant. 10. De fideicommiſſo heredis ab inteſtato. 11. De fideicommiſſo relicto a fideicommiſſario. 12. De probatione fideicommiſſi.

Nunc transeamus ad fideicommiſſa: ſed prius eſt, ut de hereditatibus fideicommiſſariis videamus.

§. 1. Sciendum itaque eſt, omnia fideicommiſſa primis 2 temporibus infirma fuiſſe: quia nemo invitus cogebatur præſtare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hereditatem, vel legata relinquere, ſi relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant (hereditatem). Et ideo fideicommiſſa appellata ſunt, quia nullo vinculo juris, ſed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Poſtea divus Auguſtus primus, ſemel iterumque gratia perſonarum motus, vel quia per ipſius ſalutem rogatus quis diceretur, aut ob inſignem quorumdam perfidiam, juſſit Conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia juſtum videbatur, & populare erat, paullatim converſum eſt in aſſiduam juriſdictionem: tantuſque eorum favor factus eſt, ut paullatim etiam 3 Prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis jus diceret, quem fideicommiſſarium appellabant.

§. 2. Inprimis igitur ſciendum eſt, opus eſſe, ut aliquis recto jure teſtamento heres inſtituatur, ejuſque fidei committatur, ut eam hereditatem alii reſtituat: alioqui inutile eſt teſtamentum, in quo nemo heres inſtituitur. 4 Cum igitur aliquis ſcripſerit, *Lucius Titius heres eſto*; poteſt adjicere, *rogo te, Luci Titi, ut cum primum poteris hereditatem meam adire, eam Cajo Sejo reddas, reſtituas.* † Poteſt autem quiſque & de 5 parte reſtituenda heredem rogare. † Et liberum eſt, vel pure 6, vel ſub 7 conditione relinquere fideicommiſſum, vel ex certo die. 8

§. 3. Reſtituta autem hereditate, is quidem, qui reſtituit, nihilominus heres permanet 9: is vero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habetur.

§. 4. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca Conſulibus SC. factum eſt 10, quo cautum eſt, ut ſi hereditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit, omnes actiones quæ Jure civili heredi, & in heredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommiſſo reſtituta eſſet hereditas. Poſt quod SC. Prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recepit hereditatem, quaſi heredi, & in heredem, dare cœpit.

§. 5. Sed quia heredes ſcripti, cum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque reſtituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recuſabant, atque ob id extinguebantur fideicommiſſa: poſtea Veſpaſiani Auguſti temporibus, Pegaſo & Puſione Conſulibus, Senatus cenſuit, ut ei, qui rogatus eſſet hereditatem reſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur: ex ſingulis quoque rebus, quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eadem retentio permiſſa eſt. † Poſt quod SC. ipſe heres onera hereditaria ſuſtinebat: ille autem, qui ex fideicommiſſo recipiebat partem hereditatis, legatarii partiarii loco erat, id eſt, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur 11, quæ ſpecies legati, partitio 12 vocabatur: quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Unde quæ ſolebant ſtipulationes inter heredem & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommiſſo recepit hereditatem, & heredem: id eſt, ut lucrum & damnum hereditarium pro 13 rata parte inter eos commune eſſet.

§. 6. Ergo ſiquidem non plus, quam dodrantem hereditatis ſcriptus heres rogatus ſit reſtituere: tunc ex Trebelliano SC. reſtituebatur hereditas, & in utrumque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur: in heredem quidem Jure civili; in eum vero, qui recipiebat hereditatem, ex SC. Trebelliano tamquam in heredem. At ſi plus, quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem reſtituere rogatus eſſet: locus erat Pegaſiano SC. & heres, qui ſemel adierat hereditatem (ſi modo 14 ſua voluntate adierat), ſive retinuerat quartam partem, ſive retinere noluerat, ipſe univerſa onera hereditaria ſuſtinebat. Sed quarta quidem retenta, quaſi partis & pro parte ſtipulationes interponebantur, tamquam inter partiarium legatarium & heredem; ſi vero totam hereditatem reſtitueret, emtæ & venditæ hereditatis ſtipulationes interponebantur. Sed ſi recuſabat ſcriptus heres adire hereditatem ob id, quod diceret eam ſibi ſuſpectam eſſe, quaſi damnoſam: cavebatur Pegaſiano SC. ut deſiderante eo, cui reſtituere rogatus eſſet, juſſu Prætoris adiret 15, & reſtitueret hereditatem, perindeque ei & in eum, qui reciperet hereditatem, actiones darentur, ac juris eſt ex Trebelliano SC. quo caſu nullis ſtipulationibus eſt opus: quia ſimul & huic, qui reſtituit, ſecuritas datur, & actiones hereditariæ ei 16 & in eum transferuntur, qui recepit hereditatem, utroque SC. in hac ſpecie concurrente.

§. 7. Sed quia ſtipulationes ex SC. Pegaſiano deſcendentes, & ipſi antiquitati diſplicuerunt, & quibuſdam caſibus captioſas eas homo excelſi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis ſimplicitas 17, quam difficultas placet: ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam ſimilitudinibus, quam differentiis utriuſque SC. placuit exploſo SC. Pegaſiano, quod poſtea ſupervenit, omnem auctoritatem Trebelliano SC. præſtare, ut ex eo fideicommiſſariæ hereditates reſtituantur: ſive habeat heres ex voluntate teſtatoris quartam, ſive plus, ſive minus, ſive nihil penitus; ut tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deeſt, ex noſtra auctoritate retinere, vel repetere ſolutum 18, quaſi ex Trebelliano SC. pro rata portione actionibus tam in heredem, quam in fideicommiſſarium competentibus: ſi vero totam hereditatem ſponte reſtituerit, omnes hereditariæ actiones fideicommiſſario, & adverſus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegaſiani SC. fuerat, ut, quando recuſaret heres ſcriptus ſibi datam hereditatem adire, neceſſitas 19 ei imponeretur, totam hereditatem volenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes ad eum, & contra eum transferre actiones, & hoc transpoſuimus ad SC. Trebellianum, ut ex hoc ſolo neceſſitas heredi imponatur, ſi ipſo nolente adire fideicommiſſarius deſideret reſtitui ſibi hereditatem, nullo nec damno nec commodo apud heredem remanente.

§. 8. Nihil autem intereſt, utrum aliquis ex aſſe heres inſtitutus, aut totam hereditatem, aut pro parte reſtituere rogatur: an ex parte heres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere rogatur. Nam & hoc caſu eadem obſervari præcipimus, quæ in totius hereditatis reſtitutione diximus.

§. 9. Si quis una 20 aliqua re deducta, ſive præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus ſit reſtituere hereditatem, ſimili modo ex Trebellano SC. reſtitutio fiet, perinde ac ſi quarta parte retenta, rogatus eſſet reliquam hereditatem reſtituere 21: ſed illud 22 intereſt, quod altero caſu, id eſt, cum deducta ſive præcepta aliqua re reſtituitur hereditas, in ſolidum ex eo SC. actiones transferuntur; & res, quæ remanet apud heredem, ſine ullo onere hereditario apud eum remanet, quaſi ex legato ei

(7. *l.* 6. *in pr. C. eod. l.* 39. §. 1. *ff. de verb. ſign.* (8. *l. pen. ff. de religioſ. & ſumpt. fun.* (9. *l.* 36. §. 2. *l.* 39. *ff. h. t.* (10. v. *Nov.* 131. *c.* 12. (11. v. *l.* 2. 4. 5. & 12. *l. pen. C. h. t.*

TIT. XXIII. (1. *Lib.* 36. *ff.* 1. *Lib.* 6. *C.* 49. (2. v. *pr. infr. de codicill.* (3. v. *l.* 2. §. 32. *ff. de orig. jur.* (4. v. *l.* 14. *C. de teſtam.* (5. v. *l.* 16. §. 4. *ff. h. t.* (6. *l.* 19. *in pr. ff. eod.* (7. *l.* 13. *in pr. ff. eod.* (8. v. §. 9. *Inſt. de hered. inſtit.* (9. *arg. l.* 88. *in fin. ff. de hered. inſtit.* (10. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.*

(11. v. *l.* 8. §. *ult. l.* 9. *ff. de legat.* 2. (12. v. *l.* 164. §. 1. *ff. de verb. ſign.* (13. *l.* 32. *C. h. t.* (14. v. *l.* 45. *ff. h. t.* (15. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 17. *ff. ſi quis omiſſa cauſ.* (16. *l.* 27. §. 7. *ff. h. t.* (17. §. 3. *infr. de legit. adgnat. ſucceſſ.* (18. v. *l.* 68. *in fin. ff. h. t. l.* 9. *C. ad L. Falcid.* (19. *l.* 11. §. 3. *ff. de legat.* 3. (20. v. *l.* 13. *l.* 14. *ff. ſi quis omiſſa cauſ. teſtam.* (21. v. *l.* 30. §. 3. *ff. h. t.* (22. *l.* 3. *C. de ſent. paſſis l. pen. C. de hered. inſtit. l.* 30. §. 3. *ff. h. t.*

adqui-

adquiſita: altero vero caſu, id eſt, cum quarta parte retenta rogatus eſt heres reſtituere hereditatem, & reſtituit: ſcinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quin etiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, reſtituere aliquis hereditatem rogatus ſit, in qua maxima pars hereditatis contineatur: æque in ſolidum transferuntur actiones, & ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hereditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interveniunt, & ſi duabus pluribuſve deductis, præceptiſve rebus, reſtituere hereditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus ſit aliquis hereditatem reſtituere, idem juris eſt. Quæ (autem) diximus de eo, qui ex aſſe inſtitutus eſt, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte heres ſcriptus eſt.

§. 10. Præterea inteſtatus 23 quoque moriturus, poteſt rogare eum, ad quem bona ſua, vel legitimo Jure, vel honorario, pertinere intelligit, ut hereditatem ſuam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui reſtituat: cum alioqui legata, niſi ex teſtamento, non valeant.

§. 11. Eum quoque, cui aliquid reſtituitur, poteſt rogare, ut id rurſum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud reſtituat.

§. 12. Et quia prima fideicommiſſorum cunabula a fide heredum pendent, & tam nomen, quam ſubſtantiam acceperunt: ideo D. Auguſtus ad neceſſitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eumdem Principem ſuperare contendentes, ex facto, quod Tribonianus, vir excellentiſſimus, Exquæſtor ſacri palatii ſuggeſſit, Conſtitutionem 24 fecimus, per quam diſpoſuimus, ſi teſtator fidei heredis ſui commiſit, ut vel hereditatem, vel ſpeciale fideicommiſſum reſtituat: & neque ex ſcriptura, neque ex quinque teſtium numero (qui in fideicommiſſis legitimus eſſe noſcitur 25) poſſit res manifeſtari, ſed vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus teſtis intervenerit: tunc ſive pater heredis, ſive alius quicumque ſit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo reſtitui aliquid voluerit: ſi heres perfidia tentus adimplere fidem recuſat, negando rem ita eſſe ſubſequutam, ſi fideicommiſſarius jusjurandum ei detulerit 26, cum prius ipſe de calumnia juraverit: neceſſe eum habere vel jusjurandum ſubire, quod nihil tale a teſtatore audiverit, vel recuſantem ad fideicommiſſi vel univerſalis, vel ſpecialis ſolutionem coarctari, ne depereat ultima voluntas teſtatoris fidei heredis commiſſa. Eadem obſervari cenſuimus, & ſi a legatario, vel fideicommiſſario aliquid ſimiliter relictum ſit. Quod ſi is, a quo relictum dicitur, (poſtquam negaverit) confiteatur quidem aliquid a ſe relictum eſſe, ſed ad legis ſubtilitatem recurrat, omnino ſolvere cogendus eſt.

TIT. XXIV.

DE SINGULIS REBUS PER FIDEICOMMISSUM RELICTIS.

Summa. 1. Quæ relinqui poſſunt. 2. De libertate. 3. De verbis fideicommiſſorum.

Poteſt tamen quis etiam ſingulas res per fideicommiſſum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, veſtem, (&) pecuniam numeratam: & vel ipſum heredem rogare, ut alicui reſtituat, vel legatarium 1, quamvis a legatario legari non poſſit. 2

§. 1. Poteſt autem non ſolum proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere, ſed & heredis, aut legatarii, aut fideicommiſſarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius 3 & fideicommiſſarius non ſolum de ea re rogari poteſt, ut eam alicui reſtituat, quæ ei relicta ſit: ſed etiam de alia, ſive ipſius, ſive aliena ſit. † Hoc ſolum obſervandum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere 4, quam ipſe ex teſtamento ceperit: nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur. † Cum autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur, neceſſe eſt ei, qui rogatus eſt, aut ipſam redimere, & præſtare, aut æſtimationem ejus ſolvere.

§. 2. Libertas quoque ſervo per fideicommiſſum dari poteſt: ut heres eum rogetur manumittere 5, vel legatarius, vel fideicommiſſarius. Nec 6 intereſt, utrum de ſuo proprio ſervo teſtator roget, an de eo, qui ipſius heredis, aut legatarii, vel etiam extranei ſit. Itaque & alienus ſervus redimi & manumitti debet. Quod ſi dominus eum non vendat, ſi modo 7 nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, perceperit: non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur, quia poſſit, tempore procedente, ubicumque occaſio ſervi redimendi fuerit, præſtari libertas. Qui autem ex fideicommiſſi cauſa manumittitur, non teſtatoris fit libertus, etiamſi teſtatoris ſervus ſit: ſed ejus, qui manumittit.. At is, qui directo ex teſtamento liber eſſe jubetur ipſius teſtatoris libertus fit, qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex teſtamento libertatem habere poteſt, quam qui 8 utroque tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio ſervum manumitti rogat, ſed 9 velut ex ſuo teſtamento libertatem ei competere vult.

§. 3. Verba autem fideicommiſſorum hæc maxime in uſu habentur: *Peto, volo, rogo, mando, fidei tuæ committo* 10, quæ perinde ſingula firma ſunt, atque ſi omnia in unum congeſta eſſent.

TIT. XXV.

DE I CODICILLIS.

Origo. 1. Efficiens. 2. Materia. 3. Numerus, & ſolennitas.

Ante Auguſti tempora conſtat codicillorum jus in uſu non fuiſſe: ſed primus Lucius Lentulus (ex cujus perſona etiam fideicommiſſa (eſſe) cœperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento confirmatos, quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum, ut faceret aliquid. Et cum D. Auguſtus voluntatem ejus impleſſet: deinceps reliqui ejus auctoritatem ſequuti fideicommiſſa præſtabant; & filia Lentuli, legata, quæ jure non debebat, ſolvit. Dicitur autem Auguſtus convocaſſe ſapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quæſiſſe, an poſſet recipi hoc, nec abſonans a juris ratione codicillorum uſus eſſet: & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret utiliſſimum & neceſſarium hoc civibus eſſe propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent, ubi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora, cum & Labeo codicillos feciſſet: jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

§. 1. Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos facere 2, ſed (&) inteſtatus quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed cum ante teſtamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea voluntate confirmentur. Sed Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt: ex iis codicillis 3, qui teſtamentum præcedunt, poſſe fideicommiſſum peti, ſi appareat eum, qui teſtamentum fecit, a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe. 4

§. 2. Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi poteſt, ne confundatur jus teſtamentorum & codicillorum, & ideo nec exheredatio ſcribi. Directo 5 autem hereditas codicillis neque dari, neque adimi poteſt: nam per fideicommiſſum hereditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem heredi inſtituto codicillis adjicere, neque ſubſtituere 6 directo (quis) poteſt.

§. 3. Codicillos autem etiam plures 7 quis facere poteſt, & nullam 8 ſolemnitatem ordinationis deſiderant.

(23. *v. l. 1. §. 5. l. 78. in pr. ff. l. 3. C. h. t. l. 13. ff. de inoffic. teſtam. l. 114. §. 2. ff. de legat. 1. l. ult. §. 3. ff. de legat. 2. l. 4. C. de codicill. §. 1. infr. de codicill.* (24. *l. ult. C. de fideic.* (25. *v. l. ult. §. ult. C. de codill.* (26. *v. l. 34. §. 4. ff. de jurejur.*

TIT. XXIV. (1. *l. 5. §. 1. ff. de legat. 2.* (2. Hodie poteſt. *v. l. 2. in fin. C. commun. de legat.* (3. *l. 50. in pr. ff. de legat. 2.* (4. *v. l. 1. §. 17. ff. ad SC. Trebell.*

(5. *v. l. 12. §. 1. ff. de fideic. libert.* (6. *v. l. 16. ff. eod.* (7. *v. l. 5. §. 4. de his quæ ut indign.* (8. *l. 35. ff. de manum. teſtam.* (9. *l. 19. ff. eod.* (10. *l. 2. C. com. de legat.* adde *l. 115. l. 118. ff. de legat. 1. V. & l. 78. §. 8. ff. ad SC. Trebell. l. 28. §. pen. ff. de liberat. legat. l. 11. §. 2. ff. de legat. 3. l. 12. C. de fideic. libert.*

TIT. XXV. (1. *Lib. 29. D. 7. Lib. 6. C. 36.* (2. *l. 8. in pr. l. 16. ff. de jure codicill. l. 4. C. h. t.* (3. *v. l. 22. §. 6. ff. ad L. Cornel. de fal.* (4. *v. l. 5. ff. de jure codicill.* (5. *l. pen. §. 1. ff. de condit. inſtit. l. 2. C. h. t.* (6. *l. 6. in pr. ff. de jure codicill. l. 7. C. h. t.* (7. *l. 6. §. 1. ff. de jure codicill. v. l. 3. C. h. t.* (8. *v. l. 6. §. 1. ff. de jure codicill. l. ult. §. fin. C. h. t.*

LIBER TERTIUS.

TIT. I.

DE HEREDITATIBUS 1, QUÆ AB INTESTATO DEFERUNTUR.

Definitio inteſtati. 1. *Primus ordo ſuccedentium ab inteſtato.* 2. *Qui ſint ſui heredes.* 3. *Quomodo ſui heredes fiant.* 4. *De filio poſt mortem patris ab hoſtibus reverſo.* 5. *De memoria patris damnata ob crimen perduellionis.* 6. *De diviſione hereditatis inter ſuos heredes.* 7. *Quo tempore ſuitas ſpectatur.* 8. *De nato poſt mortem avi, vel adoptato a filio emancipato.* 9. *De liberis emancipatis.* 10. *Si emancipatus ſe dederit in adoptionem.* 11. *Collatio filiorum naturalium, & adoptivorum.* 12. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas.* 13. *Unde cognati.* 14. *Emendatio juris antiqui de adoptivis.* 15. *& deſcendentibus ex feminis.*

INteſtatus decedit, qui aut omnino teſtamentum non fecit: aut non jure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum 2 irritumve 3 factum eſt: aut ſi ex eo nemo heres exſtiterit. 4

§. 1. Inteſtatorum autem hereditates, ex Lege duodecim tabularum, primum ad ſuos heredes pertinent.

§. 2. Sui autem heredes exiſtimantur, (ut ſupra diximus) qui in poteſtate morientis fuerint; veluti filius filiave, nepos neptiſve ex filio, pronepos proneptiſve ex nepote, ex filio nato prognatus prognatave. Nec intereſt, utrum naturales ſint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari neceſſe eſt etiam eos, qui ex legitimis quidem (nuptiis vel) matrimoniis non ſunt progeniti, curiis 5 tamen Civitatum dati, ſecundum Divalium conſtitutionum, quæ ſuper his poſitæ ſunt, tenorem, (heredum) ſuorum jura nanciſcuntur: necnon eos, quos noſtræ amplexæ ſunt Conſtitutiones 6, per quas juſſimus, (ut) ſi quis mulierem in ſuo contubernio 7 copulaverit non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos ſuſtulerit: poſtea vero affectione procedente etiam nuptialia inſtrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non ſolum eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt, juſtos & in poteſtate patris eſſe; ſed etiam anteriores, qui & iis, qui poſtea nati ſunt, occaſionem legitimi nominis præſtiterunt, quod obtinere cenſuimus, & ſi non progeniti fuerint poſt dotale inſtrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint ſubtracti. Ita demum tamen nepos neptiſve, pronepos proneptiſve ſuorum heredum numero ſunt, ſi 8 præcedens perſona deſierit in poteſtate parentis eſſe: ſive morte id acciderit, ſive alia ratione, velut emancipatione. 9. Nam ſi per id tempus, quo quis moritur, filius in poteſtate ejus ſit, nepos ex eo ſuus heres eſſe non poteſt. 10. Idque & in ceteris deinceps liberorum perſonis dictum (eſſe) intelligimus. Poſthumi 11 quoque, qui ſi vivo parente nati eſſent, in poteſtate (ejus) futuri forent, ſui heredes ſunt.

§. 3. Sui autem heredes fiunt etiam ignorantes, & licet furioſi ſint, heredes poſſunt exiſtere; quia quibus 12 ex cauſis ignorantibus nobis adquiritur, ex his cauſis & furioſis adquiri poteſt. Et ſtatim morte parentis quaſi 13 continuatur dominium: & ideo nec tutoris auctoritate opus eſt pupillis; cum etiam ignorantibus adquiratur ſuis heredibus hereditas: nec curatoris aſſenſu adquiritur furioſo, ſed ipſo jure. 14

§. 4. Interdum autem, licet in poteſtate (parentis) mortis tempore ſuus heres non fuerit, tamen ſuus heres parenti efficitur; veluti (ſi) ab hoſtibus quis reverſus fuerit poſt mortem patris (ſui): jus enim poſtliminii hoc facit.

§. 5. Per contrarium (autem hoc) evenit, ut licet quis in familia defuncti ſit mortis tempore, tamen ſuus heres non fiat; veluti ſi poſt mortem ſuam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit: ſuum enim heredem habere non poteſt, cum fiſcus ei ſuccedat 15: ſed poteſt dici ipſo (quidem) jure ſuum heredem eſſe, ſed deſinere.

§. 6. Cum filius filiave, & ex altero filio nepos neptiſve exiſtunt: pariter ad hereditatem (avi) vocantur; nec qui gradu proximior eſt, ulteriorem excludit. Æquum enim eſſe videtur, nepotes neptesve in patris ſui locum ſuccedere. Pari ratione & ſi nepos neptisve ſit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisve: ſimul vocantur. Et quia placuit nepotes neptesve, item pronepotes proneptesve in parentis ſui locum ſuccedere 16: conveniens eſſe viſum eſt, non in capita 17, ſed in ſtirpes hereditatem dividi, ut filius partem dimidiam hereditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item ſi ex duobus filiis nepotes neptesve exiſtant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

§. 7. Cum autem quæritur, an quis ſuus heres exiſtere poſſit: eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt aliquem ſine teſtamento deceſſiſſe, quod accidit & 18 deſtituto teſtamento. Hac ratione 19, ſi filius exheredatus fuerit, & extraneus heres inſtitutus, & filio mortuo, poſtea certum fuerit heredem inſtitutum ex teſtamento non fieri heredem, aut quia noluit eſſe heres, aut quia non potuit: nepos avo ſuus heres exiſtet; quia quo tempore certum eſt inteſtatum deceſſiſſe patremfamilias, ſolus invenitur nepos: & hoc certum eſt.

§. 8. Et licet poſt mortem avi natus ſit: tamen avo 20 vivo conceptus, mortuo patre ejus, poſteaque deſerto avi teſtamento, ſuus heres efficitur. Plane, ſi & conceptus & natus fuerit poſt mortem avi, mortuo patre ſuo, deſertoque poſtea avi teſtamento, ſuus heres avo non exiſtet: quia nullo jure cognationis patrem ſui patris attigit. Sed nec 21 ille eſt inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non ſint ſui (quantum ad hereditatem) liberi: neque bonorum poſſeſſionem petere poſſunt quaſi proximi cognati. Hæc de ſuis heredibus.

§. 9. Emancipati autem liberi Jure civili nihil juris habent, neque enim ſui heredes ſunt, qui in poteſtate parentis eſſe deſierunt, neque ullo alio jure per Legem XII. tabul. vocantur: ſed 22 Prætor Naturali æquitate motus dat eis bonorum poſſeſſionem *Unde liberi*: perinde ac ſi in poteſtate parentis tempore mortis fuiſſent: ſive ſoli ſint, ſive cum ſuis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis exiſtentibus, emancipato uno, & eo, qui tempore mortis in poteſtate fuerit, ſane quidem is, qui in poteſtate fuit, ſolus Jure civili heres eſt, & ſolus ſuus heres: ſed cum emancipatus beneficio 23 Prætoris in partem admittitur, evenit, ut ſuus heres pro parte heres fiat.

§. 10. At hi 24, qui emancipati a parente in adoptionem ſe dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quaſi liberi: ſi modo cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac ſi emancipati ab ipſo eſſent, nec umquam in adoptiva familia fuiſſent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco eſſe incipiunt. Poſt mortem vero naturalis patris emancipati 25 ab adoptivo patre, & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æque extraneorum loco fiunt, & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciſcuntur. Quod ideo ſic placuit, quia iniquum erat eſſe in poteſtate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos ejus, an ad agnatos.

§. 11. Minus ergo juris habent adoptivi (filii), quam naturales: namque naturales emancipati, beneficio 26 Prætoris gradum liberorum retinent 27, licet Jure civili perdant; adoptivi vero emancipati, & Jure civili perdunt gradum liberorum, & a Prætore non admittuntur, & recte. Naturalia 28 enim jura Civilis ratio perimere non poteſt: nec, quia deſinunt ſui heredes eſſe,

TIT. I. (1. *Lib.* 38. *ff.* 16. *Lib.* 6. *C.* 55. *Nov.* 118. & 2. (2. Vide §. 1. 2. 3. *ſupr. quibus modis teſtam. infirm.* (3. Vide §. 4. 5. *ſupr. quibus modis teſtam. infirm. Auth. ex cauſa C. de liber. præter.* (4. Vide & *l.* 6. *ff. de legit tut.* (5. Vide §. *ult. ſupr. de nupt.* (6. *l.* 10. *l.* 11. *C. de natural. liber.* (7. Vide *l.* 3. *C. de inceſt. & inutil. nupt.* (8. Vide *l.* 5. *in pr. ff. ſi tabulæ teſtam. nullæ extab.* (9. v. *ſupr. quibus modis jus patr. poteſt.* (10. Adde §. 7. *in fin. infr. h. t.* (11. v. *l.* 3. §. 9. *ff. de ſuis & legit.* (12. *l.* 24. *in pr. ff. de oblig. & act.* (13. v. *l.* 11. *ff. de liber. & poſthum. l.* 8. *C. de jure deliber.* (14. v. *l.* 14. *ff. de ſuis & legit. l.* 7. §. 2. *C. de curat furioſ.* Adde tamen *l.* 9. §. 3. *l.* 11. *ff.* §. 1. *Inſt. de auct. tut. l.* 7. §. 3. *C. de curat furioſ.*

(15. v. *l. ult. ff. l.* 5. *in pr. C. ad L. Juliam majeſt.* (16. v. *l.* 2. 3. *C. de ſuis & legit.* (17. §. *ult. inf. h. t. Nov.* 118. *c.* 1. adde *l.* 2. §. 7. *ff. de excuſ.* (18. *l. ult. in fin. ff. de condit. inſtit.* (19. *l.* 1. §. 6. *ff. de ſuis & legit.* (20. *l.* 6. 7. *ff. eod. l.* 6. *in pr. ff. de injuſt. rupt. irrit.* (21. *l.* 26. *ff. de adopt.* (22. *arg. l.* 10. *in princ. verſ. cum enim C. de adopt.* adde §. 11. *infr. h. t.* v. *l.* 15. §. 1. *C. de legit. hered.* (23. *l.* 5. *C. de condict. indeb.* (24. *l.* 4. *ff. ſi tabulæ teſtam. nullæ extab.* (25. *l. penult.* §. 2. *C. de adopt.* (26. *l.* 3. *C. de legit. hered.* (27. *Nov.* 118. *c.* 1. *in fin.* (28. §. *ult. ſupr. de legit. adgnat. tut. l.* 8. *ff. de reg. jur.*

poſſent

poſſunt deſinere filii filiæve, aut nepotes neptesve eſſe: adoptivi vero emancipati, extraneorum loco incipiunt eſſe; quia jus nomenque filii filiæve, quod per adoptionem conſequuti ſunt, alia Civili ratione, id eſt, emancipatione perdunt.

§. 12. Eadem hæc obſervantur & in ea bonorum poſſeſſione, quam 29 contra tabulas teſtamenti parentis liberis præteritis, id eſt, neque heredibus inſtitutis, neque ut oportet exheredatis, Prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in poteſtate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eamdem bonorum poſſeſſionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus 30, quo naturalis parens moreretur, repellit. Idem adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, ſicut ab inteſtato, ita longe minus contra tabulas teſtamenti ad bona ejus (non) admittit, quia deſinunt (in) numero liberorum (ejus) eſſe. 31

§. 13. Admonendi tamen ſumus, eos, qui in adoptiva familia ſunt, quive poſt mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint, inteſtato parente naturali mortuo, licet ea parte Edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur, non admittantur 32, alia tamen parte vocari, ſc. qua cognati defuncti vocantur. 33 Ex qua parte ita admittuntur, ſi neque ſui heredes liberi, neque emancipati obſtent, neque adgnatus quidem ullus interveniat. 34 Ante enim prætor liberos vocat, tam ſuos heredes, quam emancipatos: deinde legitimos heredes; deinde proximos cognatos.

§. 14. Sed ea omnia antiquitati (quidem) placuerunt: aliquam autem emendationem a noſtra Conſtitutione 35 acceperunt, quam ſuper iis perſonis compoſuimus, quæ a patribus ſuis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filii & naturalium parentum ſucceſſionem propter adoptionem amittebant, & adoptione facile per emancipationem ſoluta, ad neutrius patris ſucceſſionem vocabantur. Hoc ſolito more corrigentes, Conſtitutionem ſcripſimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium ſuum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita ſervari, atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet, nec penitus adoptio fuiſſet ſubſequuta: niſi in hoc tantummodo caſu, ut 36 poſſit ab inteſtato ad patris adoptivi venire ſucceſſionem. Teſtamento autem ab eo facto, neque Jure civili, neque prætorio, ex hereditate ejus aliquid perſequi poteſt, neque contra tabulas bonorum poſſeſſione adgnita, neque inofficioſi querela inſtituta: cum nec neceſſitas patri adoptivo imponatur, vel heredem eum inſtituere, vel exheredatum eum facere, utpote nullo vinculo naturali copulatum, neque ſi ex Sabiniano Senatuſconſulto ex 37 tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejuſmodi caſu, neque quarta ei ſervatur, neque ulla actio ad ejus perſequutionem ei competit. Noſtra autem Conſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit. Utroque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc perſonam concurrente, priſtina jura tali adoptioni ſervamus: quemadmodum ſi paterfamilias ſeſe dederit adrogandum: quæ ſpecialiter & ſingulatim ex præfatæ Conſtitutionis tenore poſſunt colligi.

§. 15. Item vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolos nepotes vel neptes, qui (quæve) ex virili ſexu deſcendunt ad ſuorum vocabat ſucceſſionem, & jure adgnatorum eos anteponebat; nepotes autem, qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes ex neptibus cognatorum loco connumerans, poſt adgnatorum lineam eos vocabat tam in avi, vel proavi materni, quam in aviæ, vel proaviæ, ſive paternæ, ſive maternæ ſucceſſionem. Divi autem Principes 38 non paſſi ſunt talem contra naturam injuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed cum nepotis & pronepotis nomen commune ſit utriſque, tam qui ex maſculis, quam qui ex feminis deſcendunt: ideo eumdem gradum & ordinem ſucceſſionis eis donaverunt. Sed ut amplius aliquid ſit eis, qui non ſolum naturæ, ſed etiam veteris Juris ſuffragiis muniuntur: portionem nepotum vel neptum, vel deinceps (de quibus ſupra diximus) paullo minuendam eſſe exiſtimaverunt: ut minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus, ſive maternus, quando femina mortua ſit, cujus de hereditate agitur: iisque (licet ſoli ſint) adeuntibus adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum Lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes, vel neptes, pronepotes, vel proneptes in locum patris ſui 39 ac ſucceſſionem avi ſui vocat: ita & Principalis diſpoſitio in locum matris ſuæ vel aviæ, eos cum jam deſignata partis tertiæ diminutione vocat.

§. 16. Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus ex cujuſdam Conſtitutionis auctoritate, memoratam quidem conſtitutionem a noſtro Codice ſegregavimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus: noſtra 40 autem Conſtitutione promulgata, toti juri ejus derogatum eſt; & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare; ne hi, qui ex transverſa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure deſcendunt. Quam Conſtitutionem noſtram obtinere ſecundum ſui vigorem & tempora, & nunc ſancimus, ita tamen, ut quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas ſtatuit 41, non in capita, ſed in ſtirpes dividi hereditatem: ſimiliter nos inter filios & nepotes ex filia, diſtributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps perſonas: ut utraque progenies matris vel patris aviæ, vel avi portionem ſine ulla diminutione conſequatur: ut ſi forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor exſtant, unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

TIT. II.

De Legitima 1 Adgnatorum Succeſſione.

Secundus ordo heredum legitimorum. 1. De adgnatis naturalibus. 2. De adoptivis. 3. De maſculis & feminis. 4. De filiis ſororum. 5. De proximis, vel remotis. 6. Quo tempore proximitas ſpectatur. 7. De ſucceſſorio edicto. 8. De legitima parentum ſucceſſione.

Si nemo ſuus heres, vel eorum, quos inter ſuos heredes Prætor vel Conſtitutiones vocant, exiſtat, qui ſucceſſionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege XII. tab. ad 2 adgnatum proximum pertinet hereditas.

§. 1. Sunt autem 3 adgnati (ut primo quoque libro tradidimus) (cognati) per virilis ſexus perſonas cognatione conjuncti, quaſi a patre cognati; itaque (ex) eodem patre nati fratres, adgnati ſibi ſunt, qui & conſanguinei vocantur 4: nec requiritur, an etiam eamdem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi adgnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, id eſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt 5, qui etiam conſobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. † Ii 6 etiam, qui poſt mortem patris naſcuntur, jura conſanguinitatis nanciſcuntur. † Non tamen omnibus ſimul adgnatis dat lex hereditatem: ſed iis, qui tunc proximiores 7 gradu ſunt, cum certum eſſe cœperit aliquem inteſtatum deceſſiſſe.

§. 2. Per adoptionem 8 quoque adgnationis jus conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium eſt, quin improprie conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex ceteris adgnatis (tuis), veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu eſt, adoptaverit aliquem: adgnatus inter ſuos heredes eſſe non dubitatur.

§. 3. Ceterum inter maſculos quidem adgnationis jure hereditas etiamſi longiſſimo gradu 9 ſint, ultro citroque capitur. † Quod ad feminas vero attinet, ita placebat, ut ipſæ conſanguinitatis jure tantum capiant hereditatem, ſi ſorores ſint: ulterius non capiant. Maſculi autem ad earum hereditates, etiamſi longiſſimo gradu ſint, admittantur. Qua de cauſa fratris tui, aut patrui tui filiæ vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita conſtitutum erat, quia commodius videbatur ita jura conſtitui, ut plerumque hereditates ad maſculos confluerent. † Sed quia ſane iniquum erat, in univerſum eas quaſi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum poſſeſſionem admittit ea parte, qua 10 proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur: ex qua parte ita ſc. admittuntur, ſi neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem Lex

(29. *l.* 1. §. 1. *ff. de bonor. poſſeſſ. contra tab.* (30. *l. penult. in princ.* ibi, *ſi enim poſt patris naturalis obitum C. de adopt.* (31. *l.* 1. §. 6. *l.* 3. §. 2. *ff. de bonor. poſſeſſ. contra tab.* (32. *l.* 4. *ff. ſi tab. teſtam. nullæ extab.* (33. *l.* 1. §. 4. *ff. unde cognati.* (34. *l.* 1. *in princ. ff. quis ordo in poſſeſſ.* (35. *l. pen. C. de adopt.* (36. §. 2. *ſupr. de adopt.* (37. v. *l. ult. in fin. C. de decur.* (38. v. *l.* 9. *C. de ſuis & legit.*

(39. *l.* 3. *C. eod.* (40. *l. ult. C. eod.* (41. v. §. 6. *ſupr. h. t.* TIT. II. (1. *Lib.* 38. *ff.* 16. *Lib.* 6. *C.* 58. *Nov.* 118. *c.* 3. (2. *l.* 11. *ff. de ſuis & legit.* (3. v. *l.* 5. *in pr. ff. unde legit.* (4. v. *l.* 1. §. *pen. ff. de ſuis & legit.* (5. *l. ult.* §. 15. *ff. de gradibus.* (6. *l. ult. ff. unde legit. l.* 1. §. 10. *in fin. ff. de ſuis & legit.* (7. *l.* 2. §. 2. & 4. *ff. eod.* (8. *d. l.* 2. §. 3. (9. v. §. *fin. infr. de ſucceſſ. cognat.* (10. v. *pr. tit. ſeq. & pr. infra de ſervili cognatione. l.* 3. *l.* 4. *ff. unde cognat.*

duo-

duodecim tabularum nullo modo introduxit: ſed ſimplicitatem 11 legibus amicam amplexa, ſimili 12 modo omnes adgnatos, ſive maſculos, ſive feminas, cujuſcumque gradus, ad 13 ſimilitudinem ſuorum invicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem juriſprudentia, quæ erat quidem Lege duodecim tabularum junior, Imperiali autem diſpoſitione anterior, ſubtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas a ſucceſſione adgnatorum repellebat, omni alia ſucceſſione incognita: donec Prætores paullatim aſperitatem Juris civilis corrigentes, ſive, quod deerat, implentes humano propoſito, alium ordinem ſuis Edictis addiderunt: & cognationis linea, proximitatis nomine introducta, per bonorum poſſeſſionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum poſſeſſionem, quæ *unde cognati* appellatur. † Nos vero Legem duodecim tab. ſequentes, & ejus veſtigia in hac parte conſervantes, laudamus quidem Prætores ſuæ humanitatis, non tamen eos in plenum (huic) cauſæ mederi invenimus. Quare etenim, uno eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis tam in maſculis, quam in feminis æqua lance conſtitutis, maſculis quidem dabatur ad ſucceſſionem venire omnium adgnatorum; ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori, ad adgnatorum ſucceſſionem patebat aditus? Ideo (nos) in plenum omnia reducentes, & ad Jus duodecim tab. eamdem diſpoſitionem exæquantes, noſtra Conſtitutione 14 ſancimus, omnes legitimas perſonas, id eſt per virilem ſexum deſcendentes, ſive maſculini generis, ſive 15 feminini ſint, ſimili modo ad jura ſucceſſionis legitimæ ab inteſtato vocari ſecundum ſui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia conſanguinitatis jura, ſicut germanæ, non habent.

§. 4. Hoc etiam addendum noſtræ Conſtitutioni exiſtimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus a jure cognationis in legitimam ſucceſſionem: ut non ſolum fratris filius & filia (ſecundum quod jam definivimus) ad ſucceſſionem patris 16 ſui vocentur; ſed etiam germanæ conſanguineæ, vel ſororis uterinæ filius & filia ſoli, & non deinceps perſonæ una cum his ad jura avunculi ſui perveniant, & mortuo eo, qui patruus quidem eſt ſui fratris filiis, avunculus autem ſororis ſuæ ſoboli: ſimili modo ab utroque latere ſuccedant, tamquam ſi omnes ex maſculis deſcendentes, legitimo jure veniant, ſc. ubi frater & ſoror ſuperſtites non ſunt. His etenim perſonis præcedentibus & ſucceſſionem admittentibus, ceteri gradus remanent penitus ſemoti 17: videlicet hereditate non in ſtirpes, ſed in capita dividenda.

§. 5. Si plures ſint gradus adgnatorum: aperte Lex XII. tab. 18 *proximum* vocat. Itaque ſi (verbi gratia) ſint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quamvis ſingulari numero uſa Lex (duodecim tabular.) *proximum* vocet, tamen dubium non eſt, quin ſi plures ſint ejuſdem gradus, omnes admittantur. 19 Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium eſt, quin licet unus ſit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas.

§. 6. Proximus autem, ſi quidem nullo teſtamento facto quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus eſt is cujus de hereditate quæritur. 20 † Quod ſi facto teſtamento quiſquam deceſſerit: per hoc tempus requiritur quo certum eſſe cœperit, nullum ex teſtamento heredem extiturum; tunc enim proprie quiſque inteſtatus deceſſiſſe intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo ſpatio temporis ſæpe accidit, ut proximiore mortuo, proximus eſſe incipiat, qui moriente teſtatore non erat proximus.

§. 7. Placebat autem, in eo genere percipiendarum hereditatum ſucceſſionem non eſſe: ideſt, ut quamvis proximus, qui ſecundum ea, quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut ſpreverit hereditatem, aut antequam adeat, deceſſerit: nihilo magis legitimo Jure ſequentes admittantur. 21 Quod iterum Prætores imperfecto Jure corrigentes, non in totum ſine adminiculo relinquebant: ſed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluſo. Sed nos nihil perfectiſſimo Juri deeſſe cupientes, noſtra Conſtitutione, quam de jure patronatus, humanitate ſuggerente protulimus, (ſancimus) ſucceſſionem in adgnatorum hereditatibus non eis eſſe denegandam: cum ſatis abſurdum erat, quod cognatis a Prætore apertum eſt, hoc adgnatis eſſe recluſum: maxime cum in onere quidem tutelarum & primo gradu deficiente ſequens ſuccedit, & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permiſſum.

§. 8. Ad legitimam ſucceſſionem nihilominus vocatur 22 etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat: quod ex noſtra Conſtitutione 23 omnino inducitur, ut emancipationes liberorum ſemper videantur quaſi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, niſi ſpecialiter contracta fiducia parens manumiſiſſet.

(11. §. 7. *ſupr. de fideic. hered.* (12. *Nov.* 118. (13. Vide tamen *pr. tit. ſeq.* (14. *l. pen. & ult. C. de legit. hered.* (15. *Nov.* 21. *in pr.* & 118. *c.* 4. (16. *l. pen.* §. 1. *C. de legit. hered.* (17. Hoc mutatum *Nov.* 118. *c.* 3. (18. *l.* 195. §. 1. *ff. de verb. ſign.* (19. *l.* 2. §. 2. *ff. de ſuis & legit.* (20. v. *l.* 2. §. 6. *ff. eod.* (21. v. *l.* 2. *in pr. ff. eod.*

(22. *Nov.* 118. *c.* 2. (23. *l. ult. C. de emancipat.*

TIT. III.

DE SENATUS CONSULTO TERTULLIANO. I

De lege XII. Tabularum, & jure prætorio. 1. *De conſtitutione Divi Claudii.* 2. *Ad SC. Tertullianum de jure liberorum.* 3. *Qui præferuntur matri, vel cum ea admittuntur.* 4. *Jus novum. De jure liberorum ſublato.* 5. *Quibus mater præponitur, & quibuſcum admittitur.* 6. *De tutore liberis petendo.* 7. *De vulgo quæſitis.*

Lex duodecim tabularum ita ſtricto jure utebatur, & præponebat maſculorum progeniem: & eos, qui per feminini ſexus neceſſitudinem ſibi junguntur, adeo 2 expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamve ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret: niſi quod Prætores ex proximitate cognatorum eas perſonas ad ſucceſſionem, bonorum poſſeſſione, *unde cognati*, accomodata, vocabant.

§. 1. Sed hæ juris anguſtiæ poſtea emendatæ ſunt. Et primus quidem Divus Claudius matri ad ſolatium liberorum amiſſorum, legitimam eorum detulit hereditatem.

§. 2. Poſtea autem SC. Tertulliano, quod D. Hadriani temporibus factum eſt, pleniſſime de triſti 3 ſucceſſione matri, non etiam aviæ 4 deferenda, cautum eſt: ut mater ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur inteſtato mortuorum, licet in poteſtate parentis ſit 5: ut ſcil. cum alieno juri ſubjecta eſt, juſſu ejus adeat (hereditatem), cujus juri ſubjecta eſt.

§. 3. Præferuntur 6 autem matri liberi defuncti, qui ſui ſunt, quive ſuorum loco ſunt, ſive primi gradus, ſive ulterioris. Sed & filiæ ſuæ mortuæ filius, vel filia præponitur ex Conſtitutionibus matri defunctæ, ideſt aviæ ſuæ. Pater vero utriuſque, non etiam avus & proavus matri 7 anteponitur 8, ſcil. cum inter eos ſolos de hereditate agitur. Frater autem conſanguineus, tam filii, quam filiæ excludebat 9 matrem: ſoror autem conſanguinea pariter cum matre admittebatur. 10 Sed ſi fuerant frater & ſoror conſanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas, ex æquis partibus, fratribus & ſororibus.

§. 4. Sed nos Conſtitutione, quam in Codice noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubveniendum eſſe exiſtimavimus: reſpicientes ad naturam & puerperium 11, & pericuſum, & ſæpe mortem ex hoc caſu matribus illatam. Ideoque impium eſſe credidimus, caſum fortuitum in ejus admitti detrimentum: ſi enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito 12 defraudabatur ſucceſſione ſuorum liberorum: quid enim peccavit, ſi non plures, ſed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus (ſive ingenuis, ſive libertinis), & ſi non ter enixæ fuerint, vel quater, ſed eum tantum, vel eam, qui quæve morte intercepti ſunt, ut ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem.

§. 5. Sed cum antea Conſtitutiones jura legitimæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in ſolidum eam vocabant, ſed in quibuſdam caſibus tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis viſum 13 eſt recta & ſimplici via, matrem omnibus perſonis legitimis 14 anteponi, & ſine ulla deminutione filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere: excepta fratris & ſororis perſona, ſive conſanguinei ſint, ſive ſola cognationis jura habentes, ut quemadmodum eam toti alii ordini legittimo præpoſuimus, ita omnes fratres & ſorores, ſive legitimi

TIT. III. (1. *Lib.* 38. *ff.* 17. *Lib.* 6. *c.* 56. (2. Imo vide *l.* 14. *in pr. C. de legit. hered.* (3. v. *l. ult. C. de inſtit. & ſubſtit.* (4. Vide tamen *Nov.* 118. *c.* 2. (5. v. *l.* 12. *in pr. C. de collat.* (6. v. *l.* 2. §. 6. *ff. l.* 2. *C. h. t.* (7. *d. l.* 2. *C. h. t.* §. 15. *ff. eod.* (8. Mutatum *l. ult.* §. 1. *C. eod.* (9. v. *l.* 4. *C. eod.* (10. *l.* 2. §. 18. *ff. eod.* (11. v. *l. ult.* §. 1. *C. qui potiores in pign.* (12. *l. ult. C. de jure liberorum.* (13. *l. ult. C. h. t.* (14. v. *pr. Inſt. de ſucceſſ. cognat.*

ſint

ſint, ſive non, ad capiendas hereditates ſimul vocemus; ita tamen ut ſi quidem ſolæ ſorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ ſuperſint 15: dimidiam quidem mater 16, alteram vero dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si vero matre ſuperſtite & fratre, vel fratribus ſolis, vel etiam cum ſororibus, ſive legitima, ſive ſola cognationis jura habentibus, inteſtatus quis vel inteſtata moriatur, in capita diſtribuatur ejus hereditas.

§. 6. Sed quemadmodum nos matribus proſpeximus, ita eas oportet ſuæ ſoboli conſulere: ſcituris eis, quod ſi tutores 17 liberis non petierint, vel in locum remoti vel excuſati, intra annum petere neglexerint, ab eorum impuberum morientium ſucceſſione merito repellentur.

§. 7. Licet autem vulgo quæſitus 18. ſit filius filiave: poteſt tamen ad bona ejus mater ex Tertulliano Senatusconſulto admitti.

TIT. IV.

DE SENATUSCONSULTO ORPHITIANO. 1

Origo, & ſumma Senatuſconſulti. 1. *De nepote & nepte.* 2. *De capitis deminutione.* 3. *De vulgo quæſitis.* 4. *De jure accreſcendi inter legitimos heredes.*

Per contrarium autem liberi 2 ad bona matrum inteſtatarum admittuntur ex Senatusconſulto Orphitiano, quod Orphitio & Rufo conſulibus effectum eſt, divi Marci temporibus, & data eſt tam filio, quam filiæ legitima hereditas, etiamſi 3 alieno juri ſubjecti ſint: & præferuntur conſanguineis & adgnatis defunctæ matris.

§. 1. Sed cum ex hoc SC. nepotes (& neptes) ad aviæ ſucceſſionem legitimo jure non vocarentur, poſtea hoc conſtitutionibus principalibus emendatum eſt, ut ad ſimilitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur.

§. 2. Sciendum autem eſt, hujuſmodi ſucceſſiones, quæ ex Tertulliano & Orphitiano Senatusconſultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novæ hereditates legitimæ capitis 4 deminutione non pereunt, ſed illæ ſolæ, quæ ex Lege duodecim Tabularum deferuntur.

§. 3. Noviſſime ſciendum eſt, etiam illos liberos qui vulgo quæſiti ſunt 5, ad matris hereditatem ex hoc Senatusconſulto admitti.

§. 4. Si 6 ex pluribus legitimis heredibus quidam omiſerint hereditatem, vel morte, vel alia cauſa impediti fuerint, quo minus adeant, reliquis, qui adierint, adcreſcit illorum portio: & licet ante deceſſerint, ad heredes tamen eorum pertinet.

TIT. V.

DE SUCCESSIONE COGNATORUM.

Tertius ordo ſuccedentium ab inteſtato. 1. *Qui vocantur in hoc ordine. De adgnatis capite minutis.* 2. *De conjunctis per feminas.* 3. *De liberis datis in adoptionem.* 4. *De vulgo quæſitis.* 5. *Ex quoto gradu adgnati, vel cognati ſuccedunt.*

Poſt ſuos heredes, eoſque, quos inter ſuos heredes Prætor & Conſtitutiones vocant, & poſt legitimos (quo numero ſunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam ſupradicta Senatusconſulta, quam noſtra erexit 1 Conſtitutio) proximos cognatos Prætor vocat.

§. 1. Qua parte naturalis cognatio ſpectatur: nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti ſunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, ſed a Prætore tertio ordine vocantur: exceptis ſolis tantummodo fratre & ſorore emancipatis (non etiam liberis eorum), quos Lex Anaſtaſiana 2 cum fratribus integri juris conſtitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, ſive ſororis, non æquis tamen partibus, ſed cum aliqua deminutione, quam facile eſt ex ipſius Conſtitutionis verbis colligere; aliis vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem paſſi non ſunt, tamen anteponit eos, & procul dubio cognatis.

§. 2. Eos etiam, qui per feminini ſexus perſonas ex transverſo cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad ſucceſſionem vocat.

§. 3. Liberi quoque 3, qui in adoptiva familia ſunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.

(15. *l: ult. in pr. C. h. t.* (16. Hoc mutatum *Nov.* 22. *c.* 47. *in fin.* v. *Nov.* 118. *c.* 2. (17. v. *l.* 2. §. 1. *ff. qui petant tut.* (18. *l.* 2. *ff. unde cognati. l.* 2. §. 1. *ff. h. t.*

TIT. IV. (1. *Lib.* 38. *ff.* 17. *Lib.* 6. *C.* 57. (2. *l.* 1. *in pr. ff. ad SC. Tertull. l.* 1. *C. h. t.* (3. *l.* 9. *ff. ad SC. Tertull.* (4. *l.* 1. §. 8. *ff. eod.* (5. *l.* 1. §. 2. *ff. eod.* (6. *l.* 9. *ff. de ſuis & legit.*

TIT. V. (1. *l. pen. C. de legit. hered.* (2. v. *l.* 4. *C. de legit. tut. l. ult.* §. 1. *C. de legit. hered.* (3. *l.* 1. §. 4. *ff. unde cognati.*

§. 4. Vulgo quæſitos 4, nullos habere adgnatos, manifeſtum eſt: cum adgnatio a patre ſit, cognatio a matre: hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter ſe quidem poſſunt videri conſanguinei eſſe: quia conſanguinitatis jus ſpecies eſt adgnationis. Tantum ergo cognati ſunt ſibi, ſicut & matri cognati ſunt. Itaque omnibus (iſtis ex) ea parte competit bonorum poſſeſſio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

§. 5. Hoc loco & illud neceſſario admonendi ſumus, adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hereditatem, etſi decimo 5 gradu ſit; ſive de Lege duodecim tabularum quæramus, ſive de edicto, quo Prætor legitimis heredibus daturum ſe bonorum poſſeſſionem pollicetur. † Proximitatis vero nomine iis ſolis Prætor promittit bonorum poſſeſſionem, qui uſque ad ſextum 6 gradum cognationis ſunt, & ex ſeptimo ſobrino ſobrinaque nati natæve.

TIT. VI.

DE GRADIBUS COGNATIONUM. 1

Continuatio, diviſio cognationis. 1. *Gradus primus.* 2. *Secundus.* 3. *Tertius.* 4. *Quartus.* 5. *Quintus.* 6. *Sextus.* 7. *Septimus, & reliqui.* 8. *De gradibus adgnationis.* 9. *De graduum deſcriptione.*

Hoc loco neceſſarium 2 eſt exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi ſumus, cognationem 3 aliam ſupra numerari, aliam infra, aliam ex transverſo, quæ etiam a latere dicitur. Superior cognatio eſt parentum; inferior liberorum: ex transverſo fratrum ſororumve, & eorum, qui quæve ex his generantur, & convenienter patrui, amitæ, avunculi, materteræ. Et ſuperior quidem & inferior cognatio, a primo gradu incipit: at ea quæ ex transverſo numeratur, a ſecundo.

§. 1. Primo gradu eſt ſupra pater, mater: infra filius, filia. 4

§. 2. Secundo (gradu) ſupra avus, avia: infra nepos, neptis: ex transverſo frater, ſoror. 5

§. 3. Tertio (gradu) ſupra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque filius, filia, & convenienter patruus, amita, avunculus, & matertera. 6. Patruus eſt fratris pater, qui Græce πατράδελφος appellatur; Avunculus eſt frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur: & uterque promiſcue θεῖος appellatur. Amita eſt patris ſoror, (quæ Græce πατραδέλφη appellatur); Matertera vero matris ſoror, (quæ Græce μητραδέλφη dicitur): & utraque promiſcue θεία appellatur.

§. 4. Quarto 7 gradu ſupra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque nepos, neptisve, & convenienter patruus magnus, avita magna, id eſt, avi frater & ſoror: item avunculus magnus & matertera magna, id eſt, aviæ frater & ſoror; conſobrinus, conſobrina, id eſt, qui quæve ex ſororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam recte conſobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus ſororibus progenerantur, quaſi Conſororinos: eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ naſcuntur, ſorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & ſorore progenerantur, amitinos proprie dici (putant). Amitæ tuæ filii conſobrinum te appellant, tu illos amitinos.

§. 5. Quinto 8 gradu ſupra atavus, atavia: infra adnepos, adneptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque pronepos, proneptis, & convenienter, propatruus, proamita, ideſt proavi frater & ſoror, (& proavunculus & promatertera, id eſt, proaviæ frater & ſoror): item fratris patruelis, vel ſororis patruelis, conſobrini & conſobrinæ, amitini & amitinæ filius, filia: propius ſobrino, propius ſobrina: hi ſunt patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius, filia.

§. 6. Sexto 9 gradu ſupra tritavus, tritavia: infra trinepos, trineptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque abnepos, abneptis, & convenienter abpatruus, abamita, id eſt abavi frater & ſoror; abavunculus, abmatertera, id eſt, abaviæ frater, & ſoror: (item propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius, filia: item propius ſobrino ſobrinave filius, filia:) item ſobrini, ſobrinæ, id eſt qui quæve ex fratribus vel ſororibus patruelibus, vel conſo-

(4. *l.* 4. *ff. eod. l.* 4. §. 8. *ff. de gra. & affin.* (5. v. §. 3. *in pr. ſupr. de legit. adgnat. ſucceſſ.* §. 1. *circa fin. Inſtit. de ſervili cognat. l.* 2. §. 1. *ff. de ſuis & legit.* (6. *l.* 1. §. 3. *ff. unde cognati.* v. *Nov.* 118. *c.* 4.

TIT. VI. (1. *Lib.* 38. *ff.* 10. (2. v. *l.* 10. *in pr. ff. de grad. & affin.* (3. *l.* 1. *ff. eod.* (4. *l.* 10. §. 12. *ff. eod.* (5. *d. l.* 10. §. 13. (6. *d. l.* 10. §. 14. (7. *d. l.* 10. §. 15. (8. *d. l.* 10 §. 16. (9. *d. l.* 10. §. 17.

brinis

brinis, vel amitinis progenerantur. 10

§. 7. Hactenus oſtendiſſe ſufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam eſt intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe ſemper generata perſona gradum adjicit, ut longe facilius ſit reſpondere, quoto quiſque gradu ſit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

§. 8. Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

§. 9. Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur: ideo neceſſarium duximus poſt narrationem graduum, eos etiam præſenti libro inſcribi, quatenus poſſint & auribus & oculorum inſpectione adoleſcentes perfectiſſimam graduum doctrinam adipiſci.

TIT. VII.
DE SERVILI COGNATIONE.

De ſervili cognatione. 1. Collatio ordinum & graduum.

Illud certum eſt, ad ſerviles cognationes illam partem Edicti, qua 1 proximitatis nomine bonorum poſſeſſio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. 2 Sed noſtra 3 Conſtitutione, quam pro jure patronatus fecimus, (quod jus uſque ad noſtra tempora ſatis obſcurum, atque nube plenum & undique confuſum fuerat) & hoc humanitate ſuggerente conceſſimus, ut ſi quis in ſervili conſtitutus conſortio, liberum vel liberos habuerit, ſive ex libera, ſive ex ſervilis conditionis muliere, vel contra ſerva mulier ex libero, vel ſervo habuerit liberos cujuſcumque ſexus: & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex ſervili ventre nati ſunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipſi in ſervitute eos habuerint, & poſtea ad libertatem pervenerint: ut hi omnes ad ſucceſſionem patris vel matris veniant 4, patronatus jure in hac parte ſopito. Hos enim liberos non ſolum in ſuorum parentum ſucceſſionem, ſed etiam alterum in alterius ſucceſſionem mutuam vocavimus, ex illa lege ſpecialiter eos vocantes, ſive ſoli inveniantur, qui in ſervitute nati, & poſtea manumiſſi ſunt; ſive una cum aliis, qui poſt libertatem parentum concepti ſunt; ſive ex eodem patre, ſive ex eadem matre, ſive ex aliis nuptiis ad ſimilitudinem eorum, qui ex juſtis nuptiis procreati ſunt. 5

§. 1. Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet non ſemper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari: eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior ſit cognatus, ſemper potiorem eſſe. Cum enim prima cauſſa ſit ſuorum heredum, & eorum, quos inter ſuos heredes enumeravimus, apparet pronepotem, vel abnepotem defuncti potiorem eſſe, quam fratrem aut patrem, matremque defuncti: cum alioqui pater quidem & mater, (ut ſupra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero ſecundum, pronepos autem tertio gradu ſit cognationis, & abnepos quarto. Nec intereſt, in poteſtate morientis fuerit, an non, quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex femineo ſexu propagatus eſt. Amotis quoque ſuis heredibus, & quos inter ſuos heredes vocari diximus: adgnatus, qui integrum jus habet adgnationis, etiamſi longiſſimo gradu ſit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos avunculo vel materteræ præfertur. Totiens igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati ſunt: quotiens neque ſuorum heredum, quique inter ſuos heredes ſunt, neque adgnationis (jure) aliquis præferri debeat, ſecundum ea, quæ tradidimus: exceptis fratre & ſorore emancipatis, qui ad ſucceſſionem fratrum vel ſororum vocantur: qui etſi capite deminuti ſunt, tamen præferuntur ceteris ulterioris gradus adgnatis.

TIT. VIII.
DE SUCCESSIONE LIBERTORUM. 1

Qui ſuccedunt ex xii. Tab. 1. Jure Prætorio. 2. Ex lege Papia. 3. Ex conſtitutione Juſtiniani. 4. Quibus libertinis ſucceditur.

Nunc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum ſuum impune teſtamento præterire: nam ita demum Lex XII. Tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum 2, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, herede ſuo nullo relicto. Itaque inteſtato mortuo liberto, ſi is ſuum heredem reliquiſſet, patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et ſiquidem ex naturalibus liberis aliquem ſuum heredem reliquiſſet, nulla videbatur querela: ſi vero adoptivus filius fuiſſet, aperte iniquum erat, nihil juris patrono ſupereſſe.

§. 1. Qua de cauſſa poſtea Prætoris edicto hæc juris iniquitas emendata eſt: ſive enim faciebat teſtamentum libertus, jubebatur ita teſtari, ut patrono partem 3 dimidiam bonorum ſuorum relinqueret; & ſi aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas teſtamenti partis dimidiæ bonorum poſſeſſio: ſive inteſtatus moriebatur, ſuo herede relicto filio adoptivo, dabatur æque patrono contra hunc ſuum heredem, partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. † Prodeſſe autem liberto ſolebant ad excludendum patronum 4 naturales liberi, non ſolum quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati, ſi modo ex aliqua parte ſcripti heredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum poſſeſſionem ex edicto (Prætorio) petierant: nam exheredati nullo modo repellebant patronum.

§. 2. Poſtea (vero) Lege 5 Papia adaucta ſunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, *ut ex bonis ejus, qui ſeſtertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quam tres liberos habebat: ſive is teſtamento facto, ſive inteſtatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur.* Itaque cum unum (quidem) filium filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine ullo filio filiave inteſtatus deceſſiſſet: cum (vero) duos duaſve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono; ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

§. 3. Sed noſtra 6 Conſtitutio, quam pro omni natione, Græca lingua compendioſo tractatu habito compoſuimus, ita hujuſmodi cauſam definivit, ut ſi quidem libertus vel liberta minores centenariis 7 ſint, id eſt, minus centum aureis habeant ſubſtantiam (ſic enim Legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſſione: ſi tamen teſtamentum fecerint. Sin autem inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto, tunc patronatus jus (quod erat ex Lege XII. Tabularum) integrum reſervavit. Cum vero majores centenariis ſint, ſi heredes vel bonorum poſſeſſores liberos habeant, ſive unum, ſive plures cujuſcumque ſexus vel gradus, ad eos ſucceſſiones parentum deduximus, patronis omnibus modis una cum ſua progenie ſemotis: ſin autem ſine liberis deceſſerint, ſiquidem inteſtati, ad omnem hereditatem patronos patronaſque vocavimus: ſi vero teſtamentum quidem fecerint, patronos autem, aut patronas præterierint, (cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredaverint, vel mater ſive avus maternus eos præterierint, ita quod non poſſint argui inofficioſa eorum teſtamenta): tunc ex noſtra Conſtitutione per bonorum poſſeſſionem contra tabulas, non dimidiam (ut antea) ſed tertiam partem bonorum liberi conſequantur; vel quod deeſt, eis ex Conſtitutione noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte bonorum ſuorum libertus, vel liberta eis reliquerit; ita ſine onere, ut nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommiſſa præſtentur, ſed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis caſibus a nobis in præfata conſtitutione congregatis, quos neceſſarios eſſe ad hujuſmodi diſpoſitionem juris perſpeximus, ut tam patroni patronæque, quam liberi eorum, necnon qui ex tranſverſo latere veniunt, uſque ad quintum gradum ad ſucceſſionem libertorum libertarumve vocentur, ſicut ex ea Conſtitutione intelligendum eſt: & ſi ejuſdem patroni, vel patronæ, vel duorum duarumque pluriumve liberi ſint, qui proximior eſt, ad liberti vel libertæ vocetur ſucceſſionem, & in capita, non in ſtirpes dividatur ſucceſſio: eodem modo & in iis, qui ex tranſverſo latere veniunt, ſervando. Pene enim conſonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in ſucceſſionibus 8 fecimus.

§. 4. Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda ſunt, qui in civitatem Romanam pervenerunt: cum nec ſint alii liberti, ſimul & dedititiis 9 & Latinis ſublatis; cum Latinorum legitimæ ſucceſſiones nullæ penitus erant: quia licet ut liberi vitam ſuam peragebant, attamen ipſo ultimo ſpiritu ſimul animam atque libertatem amittebant, & quaſi ſervorum, ita bona eorum jure quodammodo peculii ex Lege 10 Junia (Norbana) manumiſſores de-

(10. Adde §. 18. *d. l.* 10. *& l.* 4. *in pr. ff. eod.*

TIT. VII. (1. v. §. 3. *ſupr. de legit. adgnat. ſucceſſ.* (2. v. tamen §. 19. *ſupr. de nupt.* adde *l.* 1. §. 2. *ff. unde cognati. l.* 10. §. 5. *ff. de gradib. & affin.* (3. v. *l.* 4. *C. de bon. libert.* (4. Abrogata *l.* 7. *ff. unde cognati. l.* 6. *C. de ſuis & legit.* (5. v. *l.* 3. *C. de inceſt. & inutil. nupt.*

TIT. VIII. (1. *Lib.* 38. *ff.* 2. *Lib.* 6. *C.* 4. (2. v. *l.* 17. *ff. de bon. libert.* (3. *l.* 1. §. *fin. ff. eod.* (4. *l.* 3. *in pr. ff. de ſuis & legit.* (5. v. *l.* 1. §. *pen. ff. ſi cui plus quam per legem Falc.* (6. v. *l.* 4. *C. de bonis libert.* (7. *l.* 16. *ff. de jure patronat. l.* 26. *ff. de bonis libert.* (8. Adde *Nov.* 78. *c.* 3. (9. v. *tit. C. de Latina & dedititia libert. tollenda.* (10. v. *ſupr. tit. de libertin.* §. 3.

tinebant. Poſtea vero SC. Largiano 11 cautum fuerat, *ut liberi manumiſſoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur.* Quibus etiam ſupervenit divi 12 Trajani edictum, quod eumdem hominem, ſi invito vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio Principis feſtinarat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. Sed noſtra Conſtitutione propter hujuſmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipſis Latinis etiam Legem Juniam, & SC. Largianum 13, & edictum divi Trajani in perpetuum deleri cenſuimus: ut omnes liberti civitate Romana fruantur: & mirabili modo quibuſdam adjectionibus ipſas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam transpoſuimus.

TIT. IX.

DE ADSIGNATIONE 1 LIBERTORUM.

In ſumma (quod ad bona libertorum (attinet)) admonendi ſumus, cenſuiſſe Senatum 2, ut quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejuſdem gradus ſunt 3, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, uni ex liberis adſignare 4 libertum, ut poſt mortem ejus ſolus 5 is patronus habeatur, cui adſignatus eſt; & ceteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona nulla adſignatione interveniente pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant, ſed ita demum priſtinum jus recipiant, ſi is, cui adſignatus eſt, deceſſerit nullis liberis relictis.

§. 1. Nec tantum libertum, ſed etiam libertam, & non tantum filio, nepotive, ſed etiam filiæ neptive adſignare permittitur.

§. 2. Datur autem hæc adſignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in poteſtate habebit, ut eis, quos in poteſtate habet, adſignare libertum libertamve liceat. Unde quærebatur, ſi eum, cui adſignavit, poſtea emancipaverit, num evaneſcat adſignatio? Sed placuit evaneſcere 6, quod & Juliano & aliis pleriſque viſum eſt.

§. 3. Nec 7 intereſt, (an) teſtamento quis adſignet, an ſine teſtamento: ſed etiam quibuſcumque verbis patronis hoc permittitur facere, ex SC. quod Claudianis temporibus factum eſt, Sabellio Rufo 8 & Aſterio Scapula Conſulibus.

TIT. X.

DE BONORUM 1 POSSESSIONIBUS.

Ratio & effectus. 1. De ſpeciebus ordinariis. Jus vetus. 2. Jus novum. 3. Species extraordinaria. 4. De petenda bonorum poſſeſſione. De tempore. 5. De jure accreſcendi, & ſucceſſorio edicto. 6. Explicatio dicti temporis. 7. Quomodo peti debet.

Jus bonorum poſſeſſionis introductum eſt a Prætore emendandi veteris Juris gratia. Nec ſolum in inteſtatorum hereditatibus vetus Jus eo modo Prætor emendavit, ſicut ſupra dictum eſt: ſed in eorum quoque, qui teſtamento facto deceſſerint. Nam ſi alienus poſthumus heres fuerit inſtitutus: quamvis hereditatem Jure civili adire non poterat, cum inſtitutio non valebat, honorario tamen Jure bonorum poſſeſſor efficiebatur, videlicet cum a Prætore adjuvabatur. Sed & is a noſtra Conſtitutione hodie recte heres inſtituitur, quaſi & Jure civili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris Juris, ſed magis confirmandi gratia (Prætor) pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui recte teſtamento facto heredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem. Item ab inteſtato ſuos heredes, & adgnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hereditas Jure civili. Quos autem ſolus vocat Prætor ad hereditatem, heredes quidem ipſo jure non fiunt; nam Prætor heredem facere non poteſt, per Legem enim tantum, vel ſimilem Juris conſtitutionem heredes fiunt, veluti per SC. & Conſtitutiones Principales: ſed cum eis Prætor dat bonorum poſſeſſionem, loco heredum conſtituuntur, & vocantur bonorum poſſeſſores. Adhuc autem & alios complures gradus Prætor fecit in bonorum poſſeſſionibus dandis, dum id agebat, ne quis ſine ſucceſſore moreretur. Nam anguſtiſſimis finibus conſtitutum per Legem XII. Tabularum jus percipiendarum hereditatum, Prætor ex bono & æquo 2 dilatavit.

§. 1. Sunt autem bonorum poſſeſſiones ex teſtamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque *contra tabulas*. Secunda, quam omnibus jure ſcriptis heredibus Prætor pollicetur, ideoque vocatur *ſecundum tabulas*. Et cum de teſtatis prius loquutus eſt, ad inteſtatos tranſitum fecit. Et primo loco ſuis heredibus, & iis, qui ex Edicto Prætoris inter ſuos heredes connumerantur, dat bonorum poſſeſſionem, quæ vocatur *Unde liberi*. Secundo legitimis heredibus. Tertio, decem perſonis, quas extraneo manumiſſori præferebat: ſunt autem decem perſonæ hæ: pater, mater, avus, avia, tam paterni, quam materni; item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia; frater, ſororve, conſanguinei vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, tamquam ex familia. Sexto, patrono patronæque, liberiſque eorum, & parentibus. Septimo, viro & uxori. Octavo, cognatis manumiſſoris.

§. 2. Sed eas quidem prætoria introduxit jurisdictio: a nobis tamen nihil incurioſum prætermiſſum eſt, ſed noſtris Conſtitutionibus omnia corrigentes, *contra tabulas* quidem & *ſecundum tabulas* bonorum poſſeſſiones admiſimus, utpote neceſſarias conſtitutas: necnon ab inteſtato *unde liberi* & *unde legitimi* bonorum poſſeſſiones. Quæ autem in Prætoris Edicto quinto loco poſita fuerat, id eſt, *unde decem perſonæ*: eam pio propoſito, & compendioſo ſermone ſupervacuam oſtendimus. Cum enim præfata bonorum poſſeſſio decem perſonas præponebat extraneo manumiſſori: noſtra Conſtitutio 3, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eiſdemque manumiſſoribus, contracta fiducia, manumiſſionem facere dedit: ut ipſa manumiſſio eorum hoc in ſe habeat privilegium, & ſupervacua fiat ſupradicta bonorum poſſeſſio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum poſſeſſione, in gradum ejus ſextam antea bonorum poſſeſſionem induximus: & quintam fecimus, quam Prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat ſeptimo loco bonorum poſſeſſio, *tamquam ex familia*, & octavo, *unde patroni patronæque & liberi ac parentes eorum* utramque per Conſtitutionem noſtram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cum enim ad ſimilitudinem ſucceſſionis ingenuorum libertinorum ſucceſſiones poſuimus 4, quas uſque ad quintum gradum tantummodo coarctavimus (ut ſit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia): ſufficit eis tam contra tabulas bonorum poſſeſſio, quam *unde legitimi & unde cognati*; ex quibus poſſunt ſua jura vindicare, omni ſcrupoloſitate, & inextricabili errore iſtarum duarum bonorum poſſeſſionum reſoluta. Aliam vero bonorum poſſeſſionem, quæ *unde vir & uxor* appellatur, & nono loco inter veteres bonorum poſſeſſiones poſita fuerat, & in ſuo vigore ſervavimus, & altiore loco, id eſt, ſexto eam poſuimus: decima quoque bonorum poſſeſſione, quæ erat, *unde cognati manumiſſoris*, propter cauſas enumeratas merito ſublata: ut ſex tantummodo bonorum poſſeſſiones ordinariæ permaneant, ſuo vigore pollentes.

§. 3. Septimas eas ſecuta, quam optima ratione Prætores introduxerunt. Noviſſime enim promittitur edicto iis etiam bonorum poſſeſſio, quibus ut detur 5 Lege, vel SC. vel Conſtitutione comprehenſum eſt: quam neque bonorum poſſeſſionibus, quæ ab inteſtato veniunt, neque iis, quæ ex teſtamento ſunt, Prætor ſtabili jure connumeravit: ſed quaſi ultimum & extraordinarium auxilium (prout res egerit) accommodavit, ſcilicet iis, qui ex Legibus, SC. Conſtitutionibuſve Principum, ex novo jure (vel ex teſtamento vel ab inteſtato), veniunt.

§. 4. Cum igitur plures ſpecies ſucceſſionum Prætor introduxiſſet, eaſque per ordinem diſpoſuiſſet; & in unaquaque ſpecie ſucceſſionis ſæpe plures extent diſpari gradu perſonæ: ne 6 actiones creditorum differrentur, ſed haberent, quos convenirent, & ne facile in poſſeſſionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo ſibi conſulerent, ideo petendæ bonorum poſſeſſioni 7 certum tempus præfinivit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis in petenda bonorum poſſeſſione anni 8 ſpatium, ceteris (autem adgnatis, vel cognatis,) centum dierum dedit.

§. 5. Et ſi intra hoc tempus aliquis bonorum poſſeſſionem non petierit, ejuſdem gradus perſonis adcreſcit 9: vel ſi nullus ſit, deinceps ceteris bonorum poſſeſſionem perinde ex ſucceſſorio edicto pollicetur, ac ſi is, qui præcedebat, ex eo numero non eſſet. Si quis itaque delatam ſibi bonorum poſſeſſionem repudiaverit, non quo uſque tempus bonorum poſſeſſioni præfinitum exceſe-

(11. *Nov.* 78. (12. *l. un. C. de Latina libert. toll.* (13. *d. Nov.* 78.

TIT. IX. (1. *Lib.* 38. *ff.* 4. (2. v. *l.* 1. *ff. h. t.* (3. §. 3. *in fin. ſupr. tit. tit. prox.* (4. *l.* 107. *ff. de verb. ſign.* (5. *l.* 30. §. *ult. ff. qui & a quib. manum.* (6. Vide tamen *l.* 9. *ff. h. t.* (7. *l.* 1. §. 3. *l.* 7. *l.* 13. *in pr. ff. eod.* (8. v. *l.* 1. *in pr. ff. h. t.*

TIT. X. (1. *Lib.* 37. *ff.* 1. *junc. lib.* 5. *ff.* 5. (2. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.*

(3. *l. ult. ff. de emancipat. ib.* (4. §. 3. *in fin. ſupr. de ſucceſſ. libert.* (5. *l.* 3. *in fin. ff. de heredit. petit. l. un. in princ. ff. ut ex legibus.* (6. v. *l.* 1. *in princ. ff. de ſucceſſ. edicto.* (7. v. *l.* 69. *in fin. ff. de adquir. vel omitt. heredit.* (8. *l.* 1. §. 12. *ff. de ſucceſſor. edicto.* (9. *l. un. C. quando non petent. part. petent. adcreſc.*

ſerit, exſpectatur 10: ſed ſtatim ceteri ex eodem edicto admittuntur.

§. 6. In petenda autem bonorum poſſeſſione dies utiles 11 ſinguli conſiderantur.

§. 7. Sed bene anteriores 12 Principes & huic cauſæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum poſſeſſione curet 13, ſed quocumque modo admittentis eam judicium (intra ſtatuta tamen tempora) oſtenderit, plenum habeat earum beneficium.

TIT. XI.

DE ADQUISITIONE 1 PER ADROGATIONEM.

Eſt & alterius generis per univerſitatem ſucceſſio, quæ neque Lege duodecim tabularum, neque Prætoris edicto, ſed eo Jure, quod conſenſu receptum eſt, introducta eſt.

§. 1. Ecce enim, cum paterfamilias ſeſe in adrogationem dat, omnes res ejus corporales, & incorporales, quæque ei debitæ ſunt, adrogatori antea quidem pleno jure adquirebantur, exceptis ii, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales ſunt operarum obligationes, & jus adgnationis: uſus etenim & uſusfructus licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit noſtra Conſtitutio. 2

§. 2. Nunc autem nos eamdem adquiſitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad ſimilitudinem naturalium parentum: nihil enim aliud, niſi 3 tantummodo uſusfructus tam naturalibus parentibus, quam adoptivis per filios familiarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinſecus filiis obveniunt, dominio eis integro ſervato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominium (rerum) ejus ad adrogatorem pertranſit: niſi ſuperſint aliæ perſonæ, quæ ex Conſtitutione noſtra patrem in iis, quæ adquiri non poſſunt, antecedant.

§. 3. Sed ex diverſo, pro eo, quod is debuit, qui ſe in adoptionem dedit, ipſo quidem jure adrogator non tenetur, ſed nomine 4 filii convenitur: & ſi noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes noſtros magiſtratus bona, quæ ejus cum uſufructu futura fuiſſent, ſi ſe alieno juri non ſubjeciſſet, poſſidere, & legitimo modo ea diſponere.

TIT. XII.

DE EO CUI LIBERTATIS CAUSA BONA ADDICUNTUR.

Continuatio. Summa. 1. Reſcriptum Divi Marci. 2. Ejuſdem utilitas. 3. In quibus caſibus locum habeat. De libertate in teſtamento vel in codicillis relicta. 4. Si certum ſit, vel incertum, an ſucceſſor exiſtet. 5. De in integrum reſtitutione. 6. Si libertates datæ non ſunt. 7. De ſpeciebus additis a Juſtiniano.

Acceſſit novus caſus ſucceſſionis ex Conſtitutione divi Marci. Nam ſi ii, qui libertatem acceperunt a domino in teſtamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona ſibi addici libertatum 1 conſervandarum cauſa, audiuntur.

§. 1. Et ita divi Marci reſcripto 2 ad Pompilium Rufum continetur. Verba reſcripti ita ſe habent: Si Verginio Valenti, qui teſtamento ſuo libertatem quibuſdam adſcripſit, nemine ſucceſſore ab inteſtato exiſtente, in ea cauſa bona (ejus) eſſe cœperunt, ut venire debeant: is cujus de ea re notio eſt, aditus rationem deſiderii tui habebit, ut libertatum tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per ſpeciem fideicommiſſi, relictæ ſunt, tuendarum gratia addicantur tibi, ſi idonee 3 creditoribus caveris de ſolido, quod cuique debetur, ſolvendo. Et ii quidem, quibus 4 directa libertas data eſt, perinde liberi erunt, ac ſi hereditas adita eſſet. Ii autem, quos heres manumittere rogatus eſt, a te libertatem conſequentur: ita autem, ut ſi non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut (ii) etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, ſi ii quorum de ſtatu agitur, conſentiant, auctoritatem noſtram accommodamus. Et ne hujus reſcriptionis noſtræ emolumentum alia ratione irritum fiat, ſi 5 fiſcus bona agnoſcere voluerit: & ii, qui rebus noſtris attendunt, ſciant, commodo pecuniario præferendam eſſe libertatis cauſam: & ita bona cogenda, ut libertas iis ſalva ſit, qui eam adipiſci potuerunt, ac ſi hereditas ex teſtamento adita eſſet.

§. 2. Hoc reſcripto ſubventum eſt & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum a creditoribus poſſideantur & veneant. 6 Certe ſi fuerint hac de cauſa bona addicta, ceſſat bonorum venditio; exiſtit enim defuncti defenſor, & quidem idoneus, qui de ſolido 7 creditoribus cavet.

§. 3. In primis hoc reſcriptum totiens locum habet, quotiens teſtamento libertates datæ ſunt. Quid ergo, ſi quis inteſtatus 8 decedens codicillis libertates dederit, neque adita ſit ab inteſtato hereditas? (an) favor Conſtitutionis debebit locum habere? Certe ſi inteſtatus deceſſerit, & codicillis dederit libertatem competere eam, nemini dubium eſt.

§. 4. Tunc (enim) Conſtitutioni locum eſſe, verba oſtendunt, cum nemo ſucceſſor ab inteſtato exiſtat. Ergo quamdiu 9 incertum erit, utrum exiſtat, an non: ceſſabit Conſtitutio. Si vero certum eſſe cœperit, neminem exiſtere: tunc erit Conſtitutioni locus.

§. 5. Si 10 is, qui in integrum reſtitui poteſt, abſtinuerit hereditate: an quamvis poteſt in integrum reſtitui, poſſit admitti Conſtitutio, & bonorum addictio fieri? Quid 11 ergo, ſi poſt addictionem libertatum conſervandarum cauſa factam, in integrum ſit reſtitutus? Utique non erit dicendum revocari libertates: quia 12 ſemel competierunt.

§. 6. Hæc conſtitutio libertatum tuendarum cauſa introducta eſt. Ergo ſi libertates nullæ ſunt datæ: ceſſat (hæc) Conſtitutio. Quid ergo, ſi vivus dederit libertates, vel mortis cauſſa, & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non factum ſit, idcirco velint ſibi addici bona, an audiendi ſint? Et magis eſt, ut audiri debeant, etſi deficiant verba Conſtitutionis.

§. 7. Sed cum multas diviſiones ejuſmodi Conſtitutioni deeſſe perſpeximus: lata eſt a nobis pleniſſima conſtitutio 13, in qua multæ ſpecies collatæ ſunt, quibus jus hujuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum, quas ex ipſius lectione Conſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

TIT. XIII.

DE SUCCESSIONIBUS SUBLATIS, QUÆ FIEBANT PER BONORUM VENDITIONES, ET EX SENATUSCONSULTO 1 CLAUDIANO.

Erant ante prædictam 2 ſucceſſionem olim & aliæ per univerſitatem ſucceſſiones: qualis fuerat bonorum emtio 3, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in uſu fuerant. Sed cum extraordinariis judiciis poſteritas uſa eſt: ideo cum ipſis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones exſpiraverunt: & tantummodo creditoribus datur, officio judicis bona poſſidere 4, & prout utile eis viſum eſt, ea diſponere, quod ex latioribus Digeſtorum libris 5 perfectius apparebit.

§. 1. Erat & ex Senatusconſulto Claudiano miſerabilis per univerſitatem adquiſitio 6: cum libera mulier ſervili amore bacchata, ipſam libertatem per Senatusconſultum amittebat, & cum libertate ſubſtantiam: quod indignum noſtris temporibus eſſe exiſtimantes, & a noſtra civitate deleri, & non inſeri noſtris Digeſtis conceſſimus. 7

TIT. XIV.

DE OBLIGATIONIBUS. 1

Nunc tranſeamus ad obligationes. Obligatio eſt juris vinculum, quo neceſſitate 2 adſtringimur alicujus rei 3 ſolvendæ, ſecundum noſtræ civitatis jura.

§. 1. Omnium autem obligationum ſumma diviſio in duo gene-

(10. v. *l.* 13. *in pr. ff. de adquir. vel omittend. hered.* (11. *l.* 2. *ff. quis ordo in poſſeſſ.* (12. *l. ult. C. qui admitti ad bonor. poſſeſſ.* (13. v. *l. ult.* §. 3. *verſ. nos itaque. C. de curatore furioſi* adde *l.* 8. *junct. l.* 9. *C. qui admitti ad bonor. poſſeſſ.*

TIT. XI. (1. §. *ult. ſupr. per quas perſonas cuique adquir. l.* 22. §. 3. *ff. de inoffic. teſtam.* (2. *l.* 16. *C. de uſufr.* (3. *l.* 6. *in pr. C. de bonis quæ liber.* (4. *l.* 42 *ff. de pecul.*

TIT. XII. (1. v. *l.* 6. 15. *C. de teſtament. manum. l.* 2. *ff. de fideicom. libert.* (2. *d. l.* 2. *ff. de fideicom. libert.* & *l.* 15. *C. de teſtam. manum.* (3. v. *l.* 4. §. 8. *ff. de fideicom. libert.* (4. *d. l.* 4. §. 12. (5. *d. l,* 4. §. 17.

(6. §. 1. *ſupr. quib. ex cauſ. manumitt. non licet.* (7. *l.* 4. § 11. *ff. de fideicom. libert.* (8. *l.* 2. *ff. eod.* (9. *l.* 4. *in pr. ff. eod.* (10. *d. l.* 4. §. 1. (11. *d. l.* 4. §. 2. (12. v. *l.* 1. *C. ſi adverſus libertat.* (13. *l. ult. C. de teſtam manum.*

TIT. XIII. (1. *Lib.* 7. *C.* 24. (2. *ſupr. tit. prox.* (3. *l.* 60. *ff. de pactis l.* 9. §. 5. *ff. de jurejur. l.* 29. *ff. de rebus auct. jud.* (4. *v. l.* 1. *in fin. ff. quib. ex cauſis in poſſeſſ.* & *Nov.* 53. *c.* 4. *in fin.* (5. *Lib.* 42. *ff. tit.* 4. *quib. ex cauſ. in poſſeſſ.* & *tit.* 5. *de reb. auctor. judicis poſſit* & *lib.* 7. *C.* 72. (6. v. *l. un. C. de SC. Claud.* (7. *v. l. ult. C. de agric.* & *cenſit.*

TIT. XIV. (1. *Lib.* 44. *ff.* 7. *Lib.* 4. *C.* 10. (2. *l.* 108. *ff. de verb. ſign.* (3. v. *l.* 1. *ff. de reb. cred. l.* 3. *in pr. ff. de oblig.* & *act. l.* 176. *ff. de verb. ſign.*

ra deducitur: namque aut Civiles ſunt, aut Prætoriæ. Civiles ſunt, quæ aut Legibus conſtitutæ, aut certo Jure Civili comprobatæ ſunt. Prætoriæ ſunt, quas Prætor ex ſua juriſdictione 4 conſtituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

§. 2. Sequens diviſio in quatuor ſpecies dividitur. Aut enim ex 5 contractu ſunt, aut quaſi 6 ex contractu: aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Prius eſt, ut de iis, quæ ex contractu ſunt, diſpiciamus. Harum æque quatuor ſunt ſpecies. Aut 7 enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu, de quibus ſingulis diſpiciamus.

TIT. XV.
QUIBUS MODIS RE CONTRAHITUR OBLIGATIO.

De mutuo. 1. De indebito ſoluto. 2. De commodato. 3. De depoſito. 4. De pignore.

Re contrahitur obligatio 1, (veluti) mutui datione. Mutui 2 autem datio in iis rebus conſiſtit, quæ pondere, numero, menſura conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, ſed aliæ ejuſdem naturæ & qualitatis 3 redduntur: inde etiam mutuum appellatum eſt, quia ita a me tibi datur 4, ut ex meo tuum fiat: & ex eo contractu naſcitur actio, quæ vocatur condictio.

§. 1. Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem ſolvit, re 5 obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici poteſt 6, ſi apparet, eum dare oportere, ac ſi mutuum accepiſſet. Unde pupillus, ſi ei ſine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum eſt, non tenebitur indebiti condictione: non magis, quam mutui datione. Sed hæc ſpecies obligationis non videtur ex contractu conſiſtere: cum is, qui ſolvendi animo dat, magis voluerit negotium diſtrahere 7, quam contrahere.

§. 2. Item is, cui res aliqua utenda datur, id eſt, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. 8. † Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe diſtat: namque non 9 ita res datur, ut ejus fiat: & ob id de ea re ipſa reſtituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, ſi quolibet 10 fortuito caſu amiſerit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hoſtiumve incurſu, nihilominus obligatus manet. At is, qui utendum accepit, ſane quidem exactam 11 diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare tenetur: nec ſufficit, ei tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam ſuis rebus adhibere ſolitus eſt, ſi modo alius diligentior poterat eam rem cuſtodire: ſed propter majorem 12 vim majoreſve caſus non jubetur, ſi 13 modo non ipſius culpa is caſus intervenit: alioqui ſi id, quod tibi commodatum eſt domi, peregre 14 tecum ferre malueris, & vel incurſu hoſtium prædonumve, vel naufragio amiſeris, dubium non eſt, quin de reſtituenda ea re tenearis. † Commodata autem res tunc proprie intelligitur, ſi nulla mercede accepta vel conſtituta (res) tibi utenda data eſt: alioqui mercede interveniente locatus tibi uſus rei videtur. † Gratuitum enim debet eſſe commodatum.

§. 3. Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, (teneturque actione 15 depoſiti): quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur. 16 † Sed is ex eo ſolo tenetur 17, ſi quid dolo commiſerit: culpæ autem nomine, id eſt, deſidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque ſecurus eſt, qui parum diligenter cuſtoditam rem furto amiſerit: quia qui negligenti 18 amico rem cuſtodiendam tradit, (non ei,) ſed ſuæ facilitati id imputare debet.

§. 4. Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur; quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur actione pigneratitia. 19. Sed quia pignus utriuſque 20 gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto ſit creditum: placuit ſufficere, ſi ad eam rem cuſtodiendam, exactam diligentiam adhibeat: quam ſi præſtiterit, & aliquo 21 fortuito caſu rem amiſerit: ſecurum eſſe, nec impediri creditum petere.

TIT. XVI.
DE VERBORUM 1 OBLIGATIONIBUS.

Summa 1. De verbis ſtipulationum. 2. De puritate. 3. De die. 4. De conditione. 5. De loco. 6. De conditione ad tempus præſens vel præteritum relata. 7. Quæ in ſtipulatum deducuntur.

Verbis 2 obligatio contrahitur 3 ex interrogatione & reſponſione, cum quid dari fierive nobis ſtipulamur: ex qua duæ proficiſcuntur actiones, tam condictio (certi 4,) ſi certa ſit ſtipulatio, quam ex ſtipulatu 5, ſi incerta ſit; quæ hoc nomine inde utitur, quod ſtipulum apud veteres firmum appellabatur, forte a ſtipite deſcendens.

§. 1. In hac re olim talia verba tradita fuerunt, *ſpondes? Spondeo. Promittis? Promitto.* (*Fide Promittis? Fide promitto.*) *Fide Jubes? Fide Jubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam.* Utrum autem Latina, an Græca 6, vel qualibet alia lingua ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt: ſcilicet ſi uterque ſtipulantium intellectum ejus linguæ habeat: nec neceſſe eſt eadem lingua utrumque uti: ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quin etiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolemnia verba olim quidem in uſu fuerunt: poſtea autem Leoniana 7 Conſtitutio lata eſt, quæ ſolennitate verborum ſublata, ſenſum & conſonantem intellectum ab utraque parte ſolum deſiderat, quibuſcumque 8 tandem verbis expreſſum eſt.

§. 2. Omnis ſtipulatio aut pure, aut in diem, aut ſub conditione fit. Pure, veluti, *Quinque Aureos dare ſpondes?* Idque 9 confeſtim peti poteſt. In diem: cum adjecto die, quo pecunia ſolvatur, ſtipulatio fit: veluti, *Decem Aureos Primis Kalendis Martiis dare ſpondes?* Id autem quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur 10: ſed peti prius, quam dies venerit, non poteſt. At 11 ne eo quidem ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt; quia totus is dies arbitrio ſolventis tribui debet. Neque enim certum eſt eo die, in quem promiſſum eſt, datum non eſſe, prius quam is præterierit.

§. 3. At ſi ita ſtipuleris, *Decem Aureos annuos quoad 12 vivam, dare ſpondes?* & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur; quia ad tempus non poteſt deberi: ſed 13 heres petendo, pacti exceptione ſubmovebitur.

§. 4. Sub conditione ſtipulatio fit, cum in aliquem caſum differtur obligatio: ut ſi aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur ſtipulatio: veluti, *Si Titius conſul fuerit factus, quinque aureos dare ſpondes?* Si quis ita ſtipuletur, *ſi in capitolium non* 14 *aſcendero, dare ſpondes?* perinde erit, ac ſi ſtipulatus eſſet, cum moreretur ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantum ſpes 15 eſt debitum iri: eamque ipſam ſpem in heredem tranſmittimus 16, ſi prius, quam conditio extet, mors nobis contigerit.

§. 5. Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent: veluti 17, *Carthagini dare ſpondes?* Quæ ſtipulatio licet pure fieri videatur, tamen re ipſa habet tempus adjectum, quo promiſſor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo, ſi quis Romæ ita ſtipuletur 18, *hodie Carthagini dare ſpondes?* inutilis 19 erit ſtipulatio, cum impoſſibilis ſit repromiſſio.

§. 6. Conditiones, quæ 20 ad præſens vel præteritum tempus referuntur, aut ſtatim infirmant obligationem, aut omnino non differunt: veluti, *ſi Titius conſul fuit*, vel *ſi Mævius vivit, dare ſpondes?* Nam ſi ea ita non ſunt, nihil valet ſtipulatio: ſin autem

(4. v. l. 27. ff. de oblig. & act. (5. v. l. 1. in pr. ff. eod. (6. l. 19. ff. de verb. ſign. (7. v. l. 52. in pr. ff. de oblig. & act.

TIT. XV. (1. l. 52. §. 1. ff. de oblig. & act. (2. l. 1. §. 2. ff. eod. l. 2. §. 1. ff. de reb. cred. (3. l. 3. ff. eod. (4. l. 2. §. 2. ff. eod. (5. l. 5. §. 3. ff. de oblig. & act. (6. §. 6. Inſt. de oblig. quæ quaſi ex contract. (7. d. §. 6. Inſt. de oblig. quæ quaſi ex contractu l. 5. §. 3. in fin. ff. de oblig. & act. (8. l. 1. §. 3. ff. eod. (9. l. 8. l. 9. ff. commodati (10. l. 11. C. ſi cert. petatur. (11. l. 1. §. 4. ff. de oblig. & act. l. 23. ff. de reg. jur. §. 16. Inſt. de oblig. quæ ex delicto l. 5. §. 5. ff. commodati. (12. l. 1. C. eod. (13. l. 18. in pr. ff. eod. (14. l. 1. §. 4. ff. de oblig. & act. (15. l. 1. §. 5. ff. eod. (16. l. 31. §. 1. ff. depoſiti l. ult. §. 1. in fin. l. pen. C. depoſiti. (17. l. 20. ff. eod. (18. l. 1. §. 5. ff. de oblig. & act. (19. l. ult. C. de luit. pignoris. (20. l. 5. §. 2. ff. commodati. (21. l. 6. C. de pign. act.

TIT. XVI. (1. Lib. 45. ff. 1. Lib. 8. C. 38. (2. v. l. 7. §. 12. ff. de pactis l. 1. §. 4. ff. de pecun. conſtitut. (3. l. 1. §. 7. l. 52. §. 2. ff. de oblig. & act. (4. l. 9. in pr. l. 24. ff. de reb. cred. l. 74. ff. h. t. (5. l. 75. in pr. ff. eod. (6. l. 1. §. 6. ff. h. t. (7. l. 10. C. de contrah. & commit. ſtipul. (8. l. 1. §. 2. ff. h. t. d. l. 10. C. de contrah. & committ. ſtipul. (9. l. 41. §. 1. ff. h. t. (10. l. 46. in pr. ff. eod. l. 213. in pr. ff. de verb. ſign. (11. Immo v. l. 118. §. pen. ff. h. t. (12. l. 56. §. 4. ff. eod. (13. l. 52. in fin. ff. de pact. (14. l. 115. §. 1. ff. h. t. (15. l. 54. in fin. ff. de verb. ſign. (16. l. 57. ff. h. t. (17. l. 73. in pr. ff. h. t. (18. l. 2. §. 6. ff. de eo quod certo loco. (19. v. tamen l. 141. §. 4. ff. h. t. (20. l. 37. ff. de reb. cred. l. 100. ff. h. t.

ita

ita ſe habent, ſtatim valet. Quæ enim per rerum naturam ſunt certa, non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint.

§. 7. Non ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam 21 facta: ut ſi ſtipulemur aliquid fieri vel non fieri, & in hujuſmodi ſtipulationibus optimum 22 erit pœnam ſubjicere ne quantitas ſtipulationis in incerto 23 ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quid ejus interſit. Itaque ſi quis ut fiat aliquid, ſtipuletur, ita adjici pœna debet: *ſi ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?* Sed ſi quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione ſtipuletur quis, clauſula hujuſmodi erit adjicienda, *ſi adverſus ea factum erit, ſive quid ita factum non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?*

T I T. XVII.

DE DUOBUS I REIS STIPULANDI ET PROMITTENDI.

Quibus modis duo rei fieri poſſunt. 1. De effectu hujuſcemodi ſtipulationum. 2. De puritate, die, conditione.

Et ſtipulandi & promittendi 2 duo, pluresve rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, *ſpondeo*: utputa, cum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, *utrique veſtrum dare ſpondeo.* Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alii interroganti ſpondeat, alia 3 atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt: *Mævi, decem aureos dare ſpondes? Et Sei eoſdem decem aureos dare ſpondes?* (ſi) reſpondeant 4 ſinguli ſeparatim, *ſpondeo.*

§. 1. Ex hujuſmodi obligationibus & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum 5 tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur; &vel alter debitum accipiendo, vel alter ſolvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

§. 2. Ex 6 duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus eſt, petatur.

T I T. XVIII.

DE STIPULATIONE I SERVORUM.

An ſervus ſtipulari poſſit. 1. Cui acquirat: De perſona, cui ſtipulatur: & de ſtipulatione imperſonali. 2. De ſtipulatione facti. 3. De ſervo communi.

Servus ex perſona domini jus ſtipulandi habet. Sed & hereditas in pleriſque perſonæ defuncti 2 vicem ſuſtinet; ideoque quod ſervus hereditarius ante aditam hereditatem ſtipulatur, adquirit 3 hereditati, ac per hoc etiam heredi poſtea facto adquiritur.

§. 1. Sive autem domino, ſive ſibi, ſive 4 conſervo ſuo, ſive 5 imperſonaliter ſervus ſtipuletur, domino adquirit. Idem juris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt, ex quibus cauſis adquirere poſſunt.

§. 2. Sed cum factum in ſtipulatione continebitur, omnimodo perſona ſtipulantis continetur: veluti ſi ſervus ſtipuletur, ut 6 ſibi ire agere liceat: ipſe enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus.

§. 3. Servus communis ſtipulando, unicuique dominorum pro 7 portione dominii adquirit: niſi 8 juſſu unius eorum, aut nominatim alicui eorum ſtipulatus eſt: tunc enim ſoli ei adquiritur. Quod ſervus communis ſtipulatur 9, ſi alteri ex dominis adquiri non poteſt, ſolidum alteri adquiritur: veluti ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, unius domini ſit.

T I T. XIX.

DE DIVISIONE STIPULATIONUM

Diviſio. 1. De ſtipulationibus judicialibus. 2. De prætoriis. 3. De conventionalibus: 4. De communibus.

Stipulationum 1 aliæ (ſunt) judiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes tam prætoriæ, quam judiciales.

(21. *l.* 2. *in pr. ff. eod.* (22. *l. ult. ff. de ſtipul. prætor.* (23. *l.* 68. *l.* 81. *ff. h. t.*

TIT. XVII. (1. *Lib.* 45. *ff.* 2. *Lib.* 8. *C.* 40. *Nov.* 99. (2. *l.* 1. *ff. de duob. reis conſtit.* (3. Vide tamen *l.* 3. *in pr. ff. eod.* (4. *l.* 4. *ff. eod.* (5. Vide tamen *Nov.* 99. *c.* 1. (6. *l.* 7. *ff. de duob. reis conſtit.*

TIT. XVIII. (1. *L.* 45. *ff.* 3. (2. *l.* 31. *in fin. ff. de hered. inſtit.* (3. *l.* 16. *ff. de oblig. & act.* (4. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* (5. *l.* 15. *ff. eod.* (6. *l.* 38. §. 6. *ff. de verb. oblig.* (7. *l.* 5. *l.* 7. §. 1. *l.* 27. *ff. h. t.* (8. *l.* 33. *ff. eod.* (9. *l.* 25. §. 3. *ff. de uſufr.*

TIT. XIX. (1. *l.* 5. *in pr. ff. de verb. oblig.*

§. 1. Judiciales ſunt dumtaxat, quæ a mero judicis officio proficiſcuntur 2: veluti de dolo cautio, (vel de perſequendo ſervo, qui in fuga eſt, reſtituendove pretio).

§. 2. Prætoriæ 3 (ſunt), quæ a mero Prætoris officio proficiſcuntur 4, veluti damni infecti, (vel legatorum.) † Prætorias autem ſtipulationes ſic exaudiri oportet, ut in his etiam contineantur ædilitiæ: nam & hæ a juriſdictione (Prætoris) veniunt.

§. 3. Conventionales ſunt, quæ ex conventione (utriuſque partis) 5 concipiuntur, hoc eſt, neque juſſu judicis, neque juſſu Prætoris, ſed ex conventione contrahentium,) quarum totidem genera ſunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum.

§. 4. Communes ſunt 6: velut rem ſalvam fore pupillo. Nam & Prætor jubet rem ſalvam fore pupillo caveri, & interdum judex, ſi aliter hæc res expediri non poteſt: vel de rato ſtipulatio.

T I T. XX.

DE I INUTILIBUS STIPULATIONIBUS.

De his quæ ſunt in commercio. 1. De his quæ non ſunt in rerum natura. 2. De his quæ non ſunt in commercio. 3. De facto vel datione alterius. 4. De eo in quem confertur obligatio, vel ſolutio. 5. De interrogatione & reſponſione. 6. De his qui ſunt vel habent in poteſtate. 7. De muto vel ſurdo. 8. De furioſo. 9. De impubere 11. De conditione. 12. De abſentia. 13. De tempore in quod confertur ſtipulatio. 14. De præpoſteratione. 15. De ſtipulatione collata in tempus mortis. 16. De ſtipulatione poſt mortem alterius. 17. De promiſſione ſcripta in inſtrumento. 18. De pluribus rebus. 19. De pœna adjecta ſtipulationi alii dari. 20. Si interſit ejus, qui aliis ſtipulatur. 21. De pœna adjecta promiſſioni facti alieni. 22. De re ſtipulantis futura. 23. De diſſenſu. 24. De turpi cauſa. 25. De morte contrahentium. 26. Quando agi poteſt ex ſtipulatione.

Omnis res, quæ dominio noſtro ſubjicitur, in ſtipulationem deduci poteſt: ſive mobilis ſit, ſive ſoli.

§. 1. At ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut, 2 eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit: veluti Stichum 3, qui mortuus ſit, quem vivere credebat: aut hippocentaurum 4, qui eſſe non poſſit, inutilis erit ſtipulatio.

§. 2. Idem juris eſt 5, ſi rem ſacram aut religioſam, quam humani juris eſſe credebat: vel rem publicam, quæ uſibus populi perpetuo expoſita ſit, ut forum, vel theatrum: vel 6 liberum hominem, quem ſervum eſſe credebat, vel cujus commercium non habuerit: vel rem 7 ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero ſervus fieri poteſt 8, & commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res (ſua) ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt: ſed protinus inutilis eſt. Item contra, licet initio inutiliter res in ſtipulatum deducta ſit: ſi (tamen) poſtea 9 in aliquam eorum cauſam, de quibus ſupra dictum eſt, ſine facto promiſſoris devenerit, exſtinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit, *Lucium Titium* 10, *cum ſervus erit, dare ſpondes?* & ſimilia: quæ enim natura ſui dominio noſtro exemta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt. 11

§. 3. Si quis 12 alium daturum, facturumve 13 quid promiſerit, non obligabitur: veluti ſi ſpondeat Titium quinque aureos daturum. Quod ſi effecturum ſe, ut Titius daret, ſpoponderit, obligatur.

§. 4. Si quis alii, quam 14 ei, cujus juri ſubjectus ſit, ſtipuletur: nihil agit. Plane ſolutio etiam in extraneam perſonam conferri poteſt: veluti ſi quis ita ſtipuletur, *mihi aut Sejo dare ſpondes?* ut obligatio quidem ſtipulatori adquiratur, ſolvi 15 tamen Sejo, etiam invito eo, recte poſſit, ut liberatio ipſo jure contingat: ſed ille adverſus Sejum habeat 16 mandati actionem. †

(2. v. *l.* 4. §. 3. *ff. de damno infect. & l.* 5. *in pr. ff. de verb. oblig.* (3. v. *t. ff. de ſtipul. prætor. & d. l.* 5. *ff. de verb. oblig.* (4. v. *l.* 52. *in pr. ff. eod.* (5 v. *l.* 3. *in fin. ff. de oblig. & act. l.* 5. *in pr. l.* 52. *in pr. l.* 115. §. 2. *ff. de verb. oblig.* (6. *l.* 4. *in fin. pr. ff. de verb. oblig.* v. *l.* 2. *ff. rem pupilli. l.* 1. *ff. de ſtipulat. prætor.*

TIT. XX. (1. *Lib.* 8. *C.* 19. (2. v. *l.* 31. *ff. de obligat. & act. l.* 35. *ff. de verb. oblig.* (3. v. *l.* 69. *ff. eod.* (4. *l.* 97. *in pr. ff. eod.* (5. *l.* 83. §. 5. *ff. eod.* (6. *l.* 103. *ff. eod.* (7. *l.* 82. *in pr. ff. eod.* (8. *l.* 83. §. 5. *verſ. ſed genus, ff. eod.* (9. *l.* 98. *in fin. pr. l.* 140. §. *ult. ff. eod.* (10. *l.* 83. §. 5. verſ. *ſed hæc, ff. eod. l.* 34. §. 2. *ff. de contrah. emt.* (11. *d. l.* 34. §. 1. *& l.* 83. §. 5. verſ. *nam de his rebus, ff. de verb. oblig.* (12. *l.* 38. *in pr. ff. eod.* (13. §. 21. *infr. h. t.* (14. *l.* 38. §. 17. *ff. de verb. oblig.* (15. *l.* 10. *l.* 12. §. *pen. ff. de ſolution.* (16. *l.* 98. *in fin.* §. 5. *ff. eod.*

Quod ſi 17 quis ſibi & alii, cujus juri ſubjectus non ſit, dari decem aureos ſtipulatus eſt, valet quidem ſtipulatio: ſed utrum totum debeatur (ſtipulatori), quod in ſtipulationem deductum eſt, an vero pars dimidia, dubitatum eſt; ſed placuit, non plus, quam dimidiam partem ei adquiri. † Ei (vero,) qui juri tuo ſubjectus eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi adquiris: quia vox 18 tua, tamquam filii ſit: ſicuti & filii vox, tamquam tua intelligitur in 19 iis rebus, quæ tibi adquiri poſſunt.

§. 5. Præterea inutilis eſt ſtipulatio, ſi (quis) ad ea, quæ interrogatus fuerit, non reſpondeat 20: veluti 21, ſi quis decem aureos a te dari ſtipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut ſi ille pure ſtipuletur, tu 22 ſub conditione promittas, vel contra: ſi modo ſc. id exprimas, id eſt, ſi cui ſub conditione, vel in diem ſtipulanti, tu reſpondeas, *præſenti die ſpondeo*. Nam ſi hoc ſolum reſpondeas, *promitto*: breviter videris in eamdem diem vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt, in reſpondendo eadem omnia 23 repeti, quæ ſtipulator expreſſerit.

§. 6. Item inutilis eſt ſtipulatio, ſi vel ab eo ſtipuleris, qui tuo juri ſubjectus eſt 24, vel ſi is a te ſtipuletur. Sed ſervus quidem non ſolum domino ſuo obligari non poteſt, ſed ne 25 quidem ulli alii: filii vero familiarum aliis 26 obligari poſſunt.

§. 7. Mutum 27 neque ſtipulari, neque promittere poſſe, palam eſt, quod & in ſurdo receptum eſt: quia & is, qui ſtipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba ſtipulantis audire debet. Unde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit 28: ſed de eo, qui omnino non audit.

§. 8. Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intelligit, quod agit. 29

§. 9. Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris auctoritas neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: veluti ſi ipſe obligetur: nam alium ſibi obligare 30 etiam ſine tutoris auctoritate poteſt.

§. 10. Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum eſt, qui jam habent aliquem intellectum, nam 31 infans, & qui infantiæ proximus eſt, non multum a furioſo diſtant: quia hujuſmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in 32 proximis infantiæ propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta eſt: ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, ne auctore quidem patre obligatur.

§. 11. Si impoſſibilis conditio 33 obligationibus adjiciatur, nihil valet ſtipulatio. 34 Impoſſibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat: veluti ſi quis ita dixerit, *ſi digito Cælum attigero, dare ſpondes?* At ſi ita ſtipuletur, *ſi digito Cælum non attigero, dare ſpondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque ſtatim peti poteſt.

§. 12. Item verborum obligatio inter 35 abſentes concepta, inutilis eſt. Sed cum hoc materiam litium contentioſis hominibus præſtabat, forte poſt tempus tales allegationes opponentibus, & non præſentes fuiſſe vel ſe, vel adverſarios ſuos contendentibus: ideo noſtra conſtitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta eſt, quam ad Cæſarienſes Advocatos ſcripſimus, per 36 quam diſpoſuimus, tales ſcripturas, quæ præſto eſſe partes indidicant, omnino eſſe credendas, niſi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifeſtiſſimis probationibus vel per ſcripturam, vel per teſtes idoneos adprobaverit, toto eo die, quo conficiebatur inſtrumentum, ſeſe vel adverſarium ſuum in aliis locis fuiſſe.

§. 13. Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat: non magis, quam poſt ejus mortem, a quo ſtipulabatur. At nec is, qui in alicujus poteſtate eſt, poſt mortem ejus ſtipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, *Pridie, quam moriar*, vel *pridie, quam morieris, dare ſpondes?* inutilis erit ſtipulatio. Sed cum (ut jam dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valeant, placuit nobis etiam in hunc juris articulum neceſſariam inducere emendationem 37, ut ſive poſt mortem, ſive pridie, quam moriatur ſtipulator, ſive promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſtipulatio valeat.

§. 14. Item ſi quis ita ſtipulatus erat, *ſi navis (cras) ex Aſia venerit* 38, *hodie dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio, quia præpoſtere concepta eſt. Sed quum Leo inclytæ recordationis 39 in dotibus eamdem ſtipulationem, quæ præpoſtera nuncupatur, non eſſe rejiciendam exiſtimaverit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non ſolum in dotibus, ſed etiam in omnibus valeat hjuſmodi conceptio ſtipulationis.

§. 15. Ita autem ſtipulatio concepta, veluti ſi Titius dicat, *cum* 40 *moriar dare ſpondes?* vel *cum morieris?* & apud veteres utilis erat, & nunc 41 valet.

§. 16. Item poſt 42 mortem alterius recte ſtipulamur.

§. 17. Si ſcriptum in inſtrumento fuerit, promiſiſſe aliquem, perinde habetur 43 atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit.

§. 18. Quotiens plures res una ſtipulatione comprehenduntur, ſiquidem promiſſor ſimpliciter reſpondeat, *dare ſpondeo*, propter omnes tenetur. 44 Si vero unam ex his vel quaſdam daturum ſe ſponderit, obligatio 45 in iis, pro quibus ſponponderit, contrahitur. Ex pluribus enim ſtipulationibus una vel quædam videntur eſſe perfectæ: ſingulas enim res ſtipulari, & ad ſingulas reſpondere debemus.

§. 19. Alteri 46 ſtipulari (ut ſupra dictum eſt) nemo poteſt. Inventæ enim ſunt hujuſmodi (ſtipulationes vel) obligationes ad hoc, ut unuſquiſque adquirat ſibi, quod ſua intereſt. Ceterum ſi alii detur, nihil intereſt ſtipulatoris. Plane ſi quis velit hoc facere, pœnam ſtipulari conveniet: ut niſi ita factum ſit, ut eſt comprehenſum, committatur pœnæ ſtipulatio etiam ei, cujus nihil intereſt. Pœnam enim cum ſtipulatur quis, non illud inſpicitur, quid interſit ejus: ſed quæ ſit quantitas in conditione ſtipulationis. Ergo ſi quis (ita) ſtipuletur, *Titio dari*, nihil agit: ſed ſi adjecerit pœnam, *niſi dederis, tot aureos dare ſpondes?* tunc committitur ſtipulatio.

§. 20. Sed (&) ſi quis ſtipuletur alii, cum 47 ejus intereſſet, placuit ſtipulationem valere. Nam ſi is, qui pupilli tutelam adminiſtrare cœperat, ceſſerit adminiſtrationem contutori 48 ſuo, & ſtipuletur rem pupilli ſalvam fore: quoniam intereſt ſtipulatoris fieri, quod ſtipulatus eſt (cum obligatus futurus ſit pupillo, ſi male res geſſerit) tenet obligatio. Ergo & ſi quis *Procuratori* 49 *ſuo dari* ſtipulatus ſit, habebit vires ſtipulatio. Et ſi *Creditori ſuo*, (quis ſtipulatus ſit,) quod ſua intereſt, ne forte vel pœna committatur, vel prædia diſtrahantur, quæ pignori data erant, valet ſtipulatio.

§. 21. Verſa vice, qui 50 *alium facturum* promiſit, videtur in ea eſſe cauſa, ut non teneatur, niſi pœnam ipſe promiſerit.

§. 22. Item nemo rem ſuam futuram 51, in eum caſum, quo ſua ſit, utiliter ſtipulatur.

§. 23. Si de alia re ſtipulator ſenſerit, de alia promiſſor, perinde nulla contrahitur obligatio, ac ſi ad interrogatum reſponſum non eſſet: veluti ſi hominem Stichum a te quis ſtipulatus fuerit, 52 tu de Pamphilo ſenſeris, quem Stichum vocari credideris.

§. 24. Quod turpi 53 ex cauſa promiſſum eſt, veluti ſi quis homicidium vel ſacrilegium ſe facturum promittat, non valet.

§. 25. Cum quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit: licet ante conditionem deceſſerit: poſtea exiſtente conditione heres ejus agere poteſt. 54 † Idem eſt & ex promiſſoris parte.

§. 26. Qui hoc anno 55, aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt: niſi 56 omnibus partibus anni vel menſis præteritis, non recte petet.

§. 27. Si fundum dari ſtipuleris, vel hominem, non poteris con-

(17. *l.* 110. *in pr. ff. de verb. oblig.* (18. Adde *l.* 42. *ff. de damno infect.* (19. *l.* 1?0. *ff. de verb. oblig.* (20. §. 1. *ſupr. de verb. oblig.* (21. Obſt. *l.* 1. §. 4. *ff. eod.* v. *l.* 58. *ff. eod.* (22. *l.* 1. §. 3. *ff. eod.* (23. *l.* 65. *in pr. l.* 134. §. 1. *ff. eod.* (24. *l.* 2. *in pr. ff. de contrah. emt.* (25. v. *l.* 14. *ff. de oblig. & act.* (26. *l.* 39. *ff. eod.* (27. *l.* 1. *in pr. ff. de verb. oblig. l.* 1. §. 14. *ff. de oblig. & act.* (28. §. 3. *ſupr. quib. non eſt permiſſ. fac. teſtam. d. l.* 1. §. *ult. ff. de oblig. & act.* (29. *l.* 70. §. 4. *ff. de fidejuſſor. l.* 5. *l.* 40. *ff. de reg. jur.* (30. *l.* 7. *C. de contrah. ſtipul.* (31. v. *l.* 70. *ff. de verb. oblig.* (32. *l.* 1. §. 13. *ff. de oblig. & act. l.* 6. *ff. rem pupilli.* (33. *l.* 7. *ff. de verb. oblig.. l.* 31. *ff. de obl. & act.* (34. v. §. 10. *ſupr. de hered. inſtit.* (35. *l.* 1. *in pr. ff. de verb. oblig. l.* 8. *ff. de duob. reis conſtit.* (36. *l.* 14. *C. de cotrah. ſtipul.*

(37. *l.* 11. *l. ult. C. eod.* (38. Adde *l.* 64. *ff. de verb. oblig.* (39. *l.* 25. *C. de teſtam.* (40. *l.* 45. §. 1. & 3. *ff. de verb. oblig.* (41. Adde *l. ult. C. de contrah. ſtipul.* (42. *d. l.* 45. §. 2. (43. §. *ult. infr. tit. prox. & l.* 134. §. 2. *ff. de verb. oblig.* (44. v. *l.* 29. *in pr. l.* 86. *ff. de verb. obl. l.* 32. *l.* 72. *ff. de evict.* (45. *l.* 83. §. 4. *ff. de verb. oblig.* (46. *l.* 38. §. 17. *ff. eod.* (47. *l.* 3. *in pr. C. h. t.* (48. *l.* 38. §. 20. *ff. de verb. obl.* (49. *d. l.* 58. §. 23. (50. *d. l.* 38. *in pr.* (51. *l.* 87. *ff. de verb. oblig.* (52. *l.* 83. §. 1. *l.* 137. §. 1. *ff. eod.* (53. *l.* 26. *l.* 27. *in pr. l.* 123. *ff. eod. l.* 5. *in fin. C. de condict. ob turp. cauſ.* (54. *l.* 57. *ff. de verb. oblig. l. un. C. ut action. & ab hered.* §. 4. *verſ. & ex conditionali, ſupr. de verb. obl.* v. *l.* 65. *ff. de condit. & demonſtr. l. un.* §. 7. *C. de caducis toll.* adde *l.* 42. *in pr. ff. de oblig. & act.* (55. §. 2. *ſupr. eod.* §. 33. *verſ. tempore infr. de action.* (56. *l.* 42. *ff. de verb. oblig.*

tinuo

tinuo agere, niſi 57 tantum ſpatium præterierit, quo 58 traditio fieri poſſit.

TIT. XXI.
DE 1 FIDEJUSSORIBUS.

Cur accipiuntur. 1. *Et in quibus obligationibus.* 2. *De herede.* 3. *Si fidejuſſor præcedat, vel ſequatur obligationem.* 4. *De pluribus fidejuſſoribus.* 5. *In quam ſummam obligatur fidejuſſor.* 6. *De actione fidejuſſoris adverſus reum.* 7. *Si fidejuſſor Græce accipiatur.* 8. *Si ſcriptum ſit, aliquem fidejuſſiſſe.*

Pro eo, qui 2 promittit, ſolent alii obligari, qui fidejuſſores appellantur: quos homines accipere ſolent, dum curant, ut diligentius ſibi cautum ſit.

§. 1. In 3 omnibus autem obligationibus adſumi poſſunt: id eſt, ſive 4 re, ſive verbis, ſive literis, ſive conſenſu contractæ fuerint. At nec illud quidem intereſt, utrum civilis 5, an naturalis ſit obligatio, cui adjicitur fidejuſſor: adeo quidem, ut pro ſervo quoque obligetur, ſive extraneus ſit, qui fidejuſſorem a ſervo accipiat, ſive ipſe dominus in id, quod ſibi naturaliter debetur.

§. 2. Fidejuſſor non tantum ipſe obligatur, ſed etiam 6 heredem relinquit obligatum.

§. 3. Fidejuſſor & 7 præcedere obligationem, & ſequi poteſt.

§. 4. Si plures ſint fidejuſſores, quotquot erunt numero, ſinguli in ſolidum tenentur. 8 Itaque liberum eſt 9 creditori, a quo velit, ſolidum petere. Sed ex epiſtola 10 divi Hadriani compellitur creditor a ſingulis, qui 11 modo ſolvendo ſunt, litis conteſtatæ tempore 12, partes petere. 13 Ideoque ſi quis ex fidejuſſoribus eo tempore ſolvendo non ſit, hoc ceteros onerat. Sed ſi ab uno fidejuſſore creditor totum conſequutus fuerit, hujus ſolius detrimentum erit, ſi is, pro quo fidejuſſit, ſolvendo non ſit 14: & ſibi imputare debet, cum potuerit juvari ex epiſtola divi Hadriani, & deſiderare, ut pro parte in ſe detur actio.

§. 5. Fidejuſſores ita obligari non poſſunt 15, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, acceſſio eſt principalis obligationis: nec plus in acceſſione poteſt eſſe, quam in principali re. At ex diverſo, ut minus debeant, obligari poſſunt. Itaque ſi reus decem aureos promiſerit, fidejuſſor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non poteſt. Item ſi ille pure 16 promiſerit, fidejuſſor ſub conditione promittere poteſt: contra vero non poteſt. Non ſolum autem in quantitate, ſed etiam in tempore minus aut plus 17 intelligitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare: minus eſt, poſt tempus dare.

§. 6. Si quid autem fidejuſſor pro eo ſolverit; ejus recuperandi cauſa habet cum eo mandari judicium. 18

§. 7. Græce 19 etiam fidejuſſor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγὼ, id eſt, *mea fide jubeo ego*: (ſed & ſi dixerit) θέλω ſive βούλομαι, id eſt, *volo*, ſed & φημὶ, id eſt, *affirmo*, pro eo erit, ac ſi dixerit λέγω, id eſt, dico. 20

§. 8. In ſtipulationibus fidejuſſorum ſciendum eſt, hoc generaliter accipi: ut quodcumque ſcriptum ſit quaſi actum, videatur etiam actum. Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fidejuſſiſſe, videri 21 omnia ſolemniter acta.

TIT. XXII.
DE LITERARUM OBLIGATIONIBUS.

Olim ſcriptura 1 fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina 2 hodie non ſunt in uſu. Plane ſi quis de-

(57. *l.* 73. *in pr. ff. eod.* (58. v. *d. l.* 78. *l.* 105. *ff. de ſolut.*

TIT. XXI. (1. *Lib.* 46. *ff.* 1. *Lib.* 8. *C.* 41. *Nov.* 4. (2. *l.* 1. §. 8. *ff. de oblig. & act.* (3. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* Excip. *l.* 2. *C. ne fidej. dot. dent.* adde *l.* 8. *C. de pact. convent.* (4. *d. l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* (5. *l.* 6. *in fin. l.* 16. §. 3. *ff. h. t.* (6. *l.* 4. §. [illegible] *ff. eod.* (7. *l.* 50. *in fin. pr. ff. de pecul. l.* 4. *in pr. l.* 6. §. 2. *ff. h. t.* (8. Vide tamen *Nov.* 99. (9. v. *l.* 3. *l.* 5. *C. h. t.* (10. *l.* 26. *ff. eod.* (11. *l.* 28. *ff. eod.* (12. *l.* 51. §. 4. *ff. eod.* (13. Adde *Nov.* 4. *c.* 1. (14. v. *l.* 11. *C. h. t. l.* 39. *ff. eod.* (15. *l.* 8. §. 7. 8. *l.* 16. §. 1. *l.* 34. *l.* 38. *l.* 42. *in pr. ff. eod.* (16. *l.* 6. §. 1. *l.* 8. §. 7. *ff. eod.* (17. §. 33. *verſ. plus autem. infr. de action. l.* 85. *ff. de ſolution. l.* 12. §. 1. *ff. de verb. ſign.* (18. *l.* 10. *C. mandati.* (19. *l.* 8. *in pr. ff. h. t.* (20. Adde *l.* 12. *C. h. t. l.* 8. *in pr. ff. eod.* (21. §. 17. *ſupr. tit. prox. l.* 30. *l.* 134. §. *pen. ff. de verb. oblig. l.* 1. *C. de contrah. & committ. ſtipul.*

TIT. XXII. (1. v. *l.* 4. *ff. de pignor. & hypoth. l.* 2. §. 1. *l.* 58. *ff. de oblig. & act. l.* 27. §. 1. *ff. de furt. & pr. infr. de emt. & vend.* (2. *l.* 9. *in pr. ff. de pact. l.* 1. *ff. de ann. legat. l.* 1. *in pr. ff. de SC. Macedon.*

bere ſe ſcripſerit, quod ſibi numeratum non eſt, de pecunia minime numerata 3 poſt multum temporis exceptionem opponere non poteſt: hoc enim ſæpiſſime conſtitutum eſt. Sic fit, ut & hodie, dum quæri non poteſt, ſcriptura obligetur, & ex ea naſcatur condictio, ceſſante ſc. verborum obligatione. Multum autem tempus, in hac exceptione antea quidem ex Principalibus Conſtitutionibus uſque ad quinquenium procedebat: ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari, per Conſtitutionem 4 noſtram tempus coarctatum eſt, ut ultra 5 biennii metas hujuſmodi exceptio 6 minime extendatur. 7

TIT. XXIII.
DE OBLIGATIONIBUS EX CONSENSU.

Conſenſu 1 fiunt obligationes in emtionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mandatis.

§. 1. Ideo autem iſtis modis obligatio dicitur conſenſu 2 contrahi: quia neque ſcriptura, neque præſentia omnimodo opus eſt: at nec dari quicquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit eos, qui negotia gerunt, conſentire.

§. 2. Unde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuncium.

§. 3. Item 3 in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet 4, (cum alioqui in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat. 5)

TIT. XXIV.
DE EMTIONE, ET 1 VENDITIONE.

De emtione pura. De pretio, conventione, arrhis, & ſcriptura. 1. *De pretio certo, vel incerto, vel in arbitrium alienum collato.* 2. *In quibus pretium conſiſtat. Differentia emtionis, & permutationis.* 3. *De periculo & commodo rei venditæ.* 4. *De emtione conditionali.* 5. *De emtione rei, quæ non eſt in commercio.*

Emtio & Venditio contrahitur 2 ſimul atque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum 3 eſt emtionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emtionibus & venditionibus, quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet: nam nihil a nobis in hujuſmodi emtionibus & venditionibus innovatum eſt: in 4 iis autem, quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem conſtituimus, niſi & inſtrumenta emtionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, a contrahentibus autem ſubſcripta 5, & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his 6, & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emtor vel venditor ſine pœna recedere ab emtione (& venditione). Ita tamen impune (eis recedere) concedimus 7, niſi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum: hoc enim ſubſequuto, ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis, venditio celebrata eſt: is, qui recuſat adimplere contractum 8, ſi quidem eſt emtor, perdit quod dedit; ſi vero venditor, duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arrhis nihil expreſſum eſt.

§. 1. Pretium autem conſtitui oportet: nam nulla emtio ſine 9 pretio eſſe poteſt. † Sed & 10 certum eſſe pretium debet; alioqui ſi inter aliquos ita convenerit, ut, quanti Titius rem æſtimaverit, tanti ſit emta: inter veteres ſatis abundeque hoc dubitabatur, (conſtaretne venditio, an non). Sed noſtra 11 deciſio ita hoc conſtituit, ut quoties ſic compoſita ſit venditio, *quanti ille æſtimaverit*, ſub hac conditione ſtaret contractus: ut ſi quidem ille, qui nominatus eſt, pretium definierit, (tunc) omnimodo ſecundum ejus æſtimationem, & pretium perſolvatur, & res tradatur,

(3. v. *l.* 5. *C. de non num. pecun.* (4. Adde §. 2. *infr. de except.* (5. *l.* 14. *C. de non num. pecun.* (6. Adde *l.* 7. *C. eod.* (7. Excipe *l.* 5. *C. in quib. cauſ. in integr. reſt. neceſſ. non eſt.*

TIT. XXIII. (1. *l.* 2. *in pr. ff. de obligat. & act. l.* 35. §. *fin. ff. de verb. oblig.* (2. *l.* 14. *ff. locati. l.* 1. §. 2. *ff. de permut. l.* 35. §. *fin. ff. de verb. oblig.* (3. *d. l.* 2. §. *fin. ff. de oblig. & act.* (4. v. *l.* 6. §. 1. *in fin. ff. de contrah. emt.* (5. v. *l.* 99. *in pr. ff. de verb. oblig.*

TIT. XXIV. (1. *Lib.* 18. *ff.* 1. & 19. *ff.* 1. & *Lib.* 4. *C.* 38. & 49. (2. v. *l.* 2. *C. de contrah. emt.* (3. *l.* 35. *in pr. ff. eod.* (4. *l.* 17. *C. de fide inſtrum.* (5. v. *l.* 20. *C. de donat.* (6. *l.* 6. *in fin. ff. de contrah. emt.* (7. *d. l.* 17. *in fin. C. de fide inſtrum.* (8. *d. l.* 17. *in fin. l.* 2. *C. quando liceat ab emt. diſced.* (9. *l.* 2. *in fin. ff. de contrah. emt.* (10. *l.* 7. §. 1. & 2. *ff. eod.* (11. *l. ult. C. de contrah. emt.*

& venditio ad effectum perducatur: emtore quidem ex 12 emto actione, venditore ex 13 vendito agente: ſin autem ille, qui nominatus eſt, vel noluerit, vel non potuerit 14 pretium definire, tunc pro nihilo eſſe venditionem, quaſi nullo pretio ſtatuto. Quod jus cum in venditionibus nobis placuit, non eſt abſurdum, & 15 in locationibus, & (in) conductionibus trahere.

§. 2. Item pretium in 16 numerata pecunia conſiſtere debet. Nam in ceteris rebus, an pretium eſſe poſſet, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium eſſe poſſet? (Et) Sabinus & Caſſius etiam in alia re putabant 17 pretium poſſe conſiſtere; unde illud eſt, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emtionem & venditionem contrahi: eamque ſpeciem emtionis & venditionis vetuſtiſſimam eſſe: argumentoque utebantur Græco poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibuſdam rebus, his verbis:

Ἔνθεν ἄρ᾽ οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ᾽ αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ᾽ αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ᾽ ἀνδραπόδεσσι.

Id eſt:

Hinc ſibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graii, ære dato, fulgenteque ferro,
Tergoribuſque, bobus ſed & ipſis, mancipiiſque.

Diverſæ ſcholæ auctores 18 contra ſentiebant: aliudque eſſe exiſtimabant permutationem rerum, aliud emtionem & venditionem: alioqui non poſſe rem expediri permutatis rebus, quæ videatur res veniſſe, & quæ pretii nomine data eſſe: nam utramque videri & veniſſe, & pretii nomine datam eſſe, rationem non pati. Sed proculi ſententia dicentis, permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus a venditione ſeparatam, merito prævaluit: cum & ipſe aliis Homericis verſibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur, quod & anteriores divi Principes admiſerunt, & in noſtris Digeſtis latius ſignificatur.

§. 3. Quum autem emtio & venditio contracta ſit (quod effici diximus 19, ſimul atque de pretio convenerit) cum ſine ſcriptura res agitur, periculum rei venditæ ſtatim 20 ad emtorem pertinet, tametſi 21 adhuc ea res emtori tradita non ſit. Itaque ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus fuerit: aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio 22 conſumtæ fuerint; aut fundus vi fluminis 23 totus vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſive etiam inundatione 24 aquæ, aut arboribus turbine 25 dejectis longe minor 26 aut deterior eſſe cæperit, emtoris damnum eſt, cui neceſſe 27 eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſolvere. Quidquid enim 28 ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emtionem fundo aliquid 29 per alluvionem acceſſerit, ad emtoris commodum pertinet. Nam & commodum ejus eſſe debet, cujus periculum eſt. Quod ſi fugerit homo, qui veniit, aut ſubreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit: animadvertendum 30 erit, an cuſtodiam ejus uſque ad traditionem venditor ſuſceperit. Sane enim ſi ſuſceperit, ad ipſius periculum is caſus pertinet: ſi non ſuſceperit, ſecurus eſt. Idem & in ceteris animalibus, ceteriſque rebus intelligimus. Utique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere 31 debebit emtori; quia ſane, qui nondum rem emtori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. 32 Idem etiam eſt de furti & de damni injuriæ actione. 33

§. 4. Emtio tam ſub conditione 34, quam pure contrahi poteſt 35: ſub conditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emtus aureis tot.* 36

§. 5. Loca ſacra, vel religioſa, item publica (veluti forum, baſilicam) fruſtra quis 37 ſciens emit: quæ tamen ſi pro profanis vel privatis, deceptus a venditore, quis emerit: habebit actionem ex emto, quod non habere ei liceat, ut conſequatur 38, quod ſua intereſt eum deceptum non eſſe. Idem juris eſt, ſi 39 hominem liberum pro ſervo emerit.

TIT. XXV.
DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE. 1

Collatio emtionis & locationis. De mercedis conventione. 1. *De mercede collata in arbitrium alienum.* 2. *In quibus rebus conſiſtit.* 3. *De emphyteuſi.* 4. *De forma alicui facienda ab artifice.* 5. *Quid præſtare debet conductor.* 6. *De morte conductoris.*

Locatio & conductio proxima 2 eſt emtioni & venditioni, iiſdemque juris regulis conſiſtit. Nam ut emtio & venditio ita contrahitur, ſi de pretio convenerit: ſic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit, & competit locatori quidem locati actio, conductori 3 vero conducti.

§. 1. Et quæ ſupra diximus, ſi alieno arbitrio pretium promiſſum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta eſſe intelligimus, ſi 4 alieno arbitrio merces promiſſa fuerit: Qua de cauſa ſi fulloni polienda, curandave, aut ſacrinatori ſarcienda veſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſtea tantum daturus, quantum inter eos convenerit, non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, ſed eo nomine actio præſcriptis 5 verbis datur.

§. 2. Præterea ſicut vulgo quærebatur, an permutatis 6 rebus emtio & venditio contraheretur: ita quæri ſolebat de locatione & conductione, ſi forte rem aliquam utendam ſive fruendam tibi aliquis dederit 7; & invicem a te utendam ſive fruendam aliam (rem) acceperit. Et placuit, non eſſe locationem & conductionem, ſed proprium genus contractus: veluti 8, ſi cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum (alterius) bos perierit, neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum 9, verum præſcriptis verbis agendum eſt.

§. 3. Adeo autem aliquam familiaritatem 10 inter ſe videntur habere emtio & venditio, item locatio & conductio, ut in quibuſdam cauſis quæri ſoleat, utrum emtio & venditio contrahatur, an locatio & conductio? ut ecce, de prædiis, quæ perpetuo 11 quibuſdam fruenda traduntur: id eſt, ut quamdiu 12 penſio ſive reditus pro his domino præſtetur, neque ipſi conductori, neque heredi ejus, cuive conductor hereſve ejus id prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quocumque modo alienaverit, auferre liceat; Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & a quibuſdam locatio, a quibuſdam venditio exiſtimabatur, lex Zenoniana 13 lata eſt, quæ emphyteuſeos contractus propriam ſtatuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, ſed ſuis 14 pactionibus fulciendam, & ſi quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac ſi naturalis eſſet contractus: ſin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc ſi quidem totius rei interitus acceſſerit, ad dominum ſuper hoc redundare periculum: ſin autem particularis, ad emphyteuticarium hujuſmodi damnum venire. 15 Quo jure utimur.

§. 4. Item quæritur, ſi cum 16 aurifice Titius convenerit, ut is ex auro ſuo certi ponderis certæque formæ annulos ei faceret,

(12. *l.* 2. *in pr. l.* 11. *in pr. ff. & C. tit. de act. emt. & vend.* (13. *l.* 13. §. 19. *ff. eod.* (14. v. *l.* 75. *ff. pro ſocio.* (15. *l. ult. in fin. C. de contrah. emt.* (16. *l. pen. C. de rer. permut.* (17. *l.* 1. §. 1. *ff. de contrah. emt.* (18. *d. l.* 1. §. 1. *& l.* 5. §. 1. *ff. de præſcr. verb.* (19. *pr. ſupr. h. t.* (20. *l.* 1. *C. de peric. & commod. rei vend.* (21. *l.* 62. *in fin. ff. de contrah. emt. l.* 36. *ff. de act. emt. l.* 8. *in pr. l.* 12. 13. 14. *ff. de peric. & commod. rei vend. l.* 14. *in pr. ff. de furt. l.* 4. *l. ult. C. de peric. & commodo rei vend.* (22. *l.* 11. *ff. & l.* 5. *C. eod.* (23. *l.* 7. *in pr. l.* 10. *in fin. ff. eod.* (24. *d. l.* 10. *in fin.* (25. *l.* 9. *ff. eod.* (26. *l.* 70. *ff. de evict.* (27. Vide tamen *l.* 33. *ff. locati conduct.* adde *l.* 14. *ff. de peric. & commodo rei vend. l. ult. ff. de condict. cauſ. data.* (28. *l.* 5. *l.* 16. *ff. de peric. & commod. rei vend.* (29. *l.* 7. *in pr. ff. eod.* (30. *l.* 35. §. 4. *ff. de contrah. emt.* (31. *d. l.* 35. §. 4. adde *l.* 80. *ff. de furt.* (32. v. *l.* 40. *ff. de act. emt.* (33. *l.* 13. §. 12. *ff. eod. l.* 14. *in pr. ff. de furtis.* (34. *l.* 20. *ff. locat. conduct.*

(35. Adde *l.* 80. §. 2. *ff. de contrah. emt.* (36. Adde *tit. de L. commiſſoria, &, de in diem addictione.* (37. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *in pr. l.* 62. §. 1. *l.* 70. *ff. de contrah. emt. l.* 33. *ff. de liberali cauſa. l. ult. ff. quib. ad libertatem proclamare.* (38. Adde *l.* 39. *ff. de act. emti. & l. pen. ff. ad leg. Cornel. de falſ.* (39. *l.* 4. *ff. quib. ad libertatem proclamare.*

TIT. XXV. (1. *Lib.* 19. *ff.* 2. *Lib.* 4. *C.* 65. & 11. 70. (2. *l.* 2. *ff. h. t.* (3. *l.* 15. *in pr. ff. eod.* (4. *l.* 25. *in pr. ff. eod.* (5. *l.* 22. *in fin. ff. de præſcr. verb.* (6. §. 2. *ſupr. tit. prox.* (7. v. *l.* 1. 5. *ff. de præſcr. verb.* (8. *l.* 17. §. 3. *ff. eod.* (9. §. 2. *in fin. ſupr. quib. mod. re contrah. oblig.* (10. *l.* 19. *l.* 20. *ff. de act. emt.* v. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* (11. v. *l.* 10. *C. h. t. l.* 1. *C. de offic. comit. ſacr. palat. l.* 1. 2. 3. *C. de locat. præd. l.* 1. *ff. ſi ager vectig.* (12. v. *l.* 2. *C. de jure emphyt. Nov.* 7. c. 3. §. 2. (13. v. *l.* 1. *C. de jure emphyt.* (14. *l.* 2. *C. eod.* (15. *d. l.* 1. *C. de jure emphyt.* v. *l.* 15. §. 2. & 4. *l.* 25. §. 6. *ff. h. t.* (16. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t. l.* 20. *l.* 65. *ff. de contrah. emt.*

& ac-

& acciperet (verbi gratia) decem aureos, utrum emtio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Caſſius ait, materiæ quidem emtionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emtionem & venditionem contrahi. Quod ſi ſuum aurum Titius dederit, mercede pro opera conſtituta, dubium non eſt, quin locatio & conductio ſit.

§. 5. Conductor (autem) omnia ſecundum 17 legem conductionis facere debet 18: &, ſi quid in lege prætermiſſum fuerit, id ex bono & æquo præſtare. 19 Qui pro uſu aut veſtimentorum aut argenti, aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promiſit, ab eo cuſtodia talis deſideratur, qualem diligentiſſimus 20 paterfamilias ſuis rebus adhibet: quam ſi præſtiterit, & aliquo caſu (fortuito 21 eam) rem amiſerit, de reſtituenda ea non tenebitur.

§. 6. Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres ejus eodem 22 jure in conductione 23 ſuccedit.

TIT. XXVI.
DE SOCIETATE. 1

Diviſio a materia. 1. De partibus lucri & damni. 2. De partibus inæqualibus. 3. De partibus expreſſis in una cauſa. 4. Quibus modis ſocietas ſolvitur. De renunciatione. 5. De morte. 6. De fine negotii. 7. De publicatione. 8. De ceſſione bonorum. 9. De dolo & culpa a ſocio præſtandis.

Societatem coire ſolemus aut 2 totorum bonorum, quam Græci ſpecialiter κοινωνίαν appellant: aut unius 3 alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.

§. 1. Et quidem ſi nihil de partibus lucri & damni nominatim convenerit, æquales 4 ſc. partes & in lucro & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſſæ fuerint (partes), hæ ſervari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, ſi duo inter ſe pacti ſint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.

§. 2. De illa ſane conventione quæſitum eſt, Si Titius & Sejus inter ſe pacti ſint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant 5, damni tertia, ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia, an rata debeat haberi conventio? Quintus Mutius contra naturam ſocietatis 6 talem pactionem eſſe exiſtimavit, & ob id non eſſe ratam habendam. Servius Sulpitius (cujus ſententia prævaluit) contra ſenſit 7; quia ſæpe 8 quorumdam ita pretioſa eſt opera in ſocietate, ut eos juſtum ſit conditione meliore in ſocietatem admitti: nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat 9, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune ſit: quia ſæpe opera alicujus pro 10 pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii ſententiam obtinuit, ut illud quoque conſtiterit, poſſe convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno 11 non teneatur: quod & ipſum Servius convenienter (ſibi) fieri exiſtimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut ſi in alia re lucrum, in alia damnum illatum ſit, compenſatione facta, ſolum quod ſupereſt, intelligatur lucro eſſe.

§. 3. Illud expeditum eſt, ſi in una cauſa pars fuerit expreſſa, veluti in ſolo lucro, vel in ſolo damno, in altera vero omiſſa, in eo quoque, quod prætermiſſum eſt, eamdem partem ſervari.

§. 4. Manet autem ſocietas eo uſque, donec 12 in eodem conſenſu perſeveraverint. At cum aliquis renunciaverit ſocietati, ſolvitur ſocietas. Sed plane ſi quis callide 13 in hoc renunciaverit ſocietati, ut obveniens aliquod lucrum ſolus habeat: veluti ſi totorum bonorum ſocius, cum ab aliquo heres eſſet relictus, in hoc renunciaverit ſocietati, ut hereditatem ſolus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captaverit, ad ipſum ſolum pertinet. Ei vero, cui renunciatum eſt, quidquid omnino poſt renunciatam ſocietatem adquiritur, ſoli 14 conceditur.

§. 5. Solvitur adhuc ſocietas etiam morte ſocii 15: quia, qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi eligit; ſed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit, morte unius ſocii ſolvitur, etſi plures ſuperſint: niſi in coeunda ſocietate aliter convenerit.

§. 6. Item 16 ſi alicujus rei contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt, finitur ſocietas.

§. 7. Publicatione 17 quoque diſtrahi ſocietatem manifeſtum eſt, ſc. ſi univerſa bona ſocii publicentur. Nam cum in ejus locum alius ſuccedat, pro mortuo habetur.

§. 8. Item ſi quis ex ſociis mole debiti prægravatus, bonis ſuis ceſſerit 18, & ideo propter publica, aut privata debita ſubſtantia ejus veneat 19, ſolvitur ſocietas, ſed hoc caſu, ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, nova videtur incipere ſocietas.

§. 9. Socius ſocio utrum eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione 20, ſi quid dolo commiſerit, ſicut is, qui deponi 21 apud ſe paſſus eſt; an etiam culpæ, id eſt, deſidiæ atque negligentiæ nomine, quæſitum eſt? Prævaluit tamen, etiam 22 culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere (ſocium), qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit, de ſe queri, ſibique hoc imputare debet.

TIT. XXVII.
DE MANDATO. 1

Diviſio a fine. 1. Si mandantis gratia mandetur. 2. Si mandantis & mandatarii. 3. Si aliena. 4. Si mandantis & aliena. 5. Si mandatarii & aliena. 6. Si mandatarii. 7. De mandato contra bonos mores. 8. De executione mandati. 9. Quibus modis mandatum ſolvitur. De revocatione. 10. De morte. 11. De renunciatione. 12. De die & conditione. 13. De mercede.

Mandatum contrahitur quinque 2 modis: ſive ſua tantum gratia aliquis tibi mandet, ſive ſua & tua, ſive aliena tantum: ſive ſua & aliena, ſive tua & aliena. At ſi tua tantum gratia mandatum ſit, ſupervacuum eſt mandatum: & ob id 3 nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio naſcitur.

§. 1. Mandantis (4 tantum) gratia intervenit mandatum: veluti ſi quis tibi mandet 5, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo ſponderes.

§. 2. Tua gratia & mandantis: veluti ſi mandet tibi, ut pecuniam ſub uſuris crederes ei, qui in rem ipſius mutuaretur: aut ſi volente te agere cum eo ex fidejuſſoria cauſa, mandet tibi 6, ut cum reo agas, periculo mandantis; vel ut ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

§. 3. Aliena autem (tantum) cauſa intervenit mandatum: veluti ſi tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeres 7, vel ut pro Titio ſponderes.

§. 4. Sua & aliena: veluti ſi de communibus ſuis & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut ſibi & Titio fundum emeres, vel ut pro eo & Titio ſponderes.

§. 5. Tua & aliena: veluti ſi tibi mandet, ut Titio ſub uſuris crederes: quia ſi ſine uſuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

§. 6. Tua 8 tantum gratia intervenit mandatum: veluti ſi tibi mandet, ut pecunias tuas in emtiones potius prædiorum colloces, quam fœneres; vel ex diverſo, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emtiones prædiorum colloces. Cum generis mandatum, magis conſilium, quam mandatum eſt; & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio mandati obligatur 9, etiamſi non expediat ei, cui mandabatur: cum liberum cuique ſit apud ſe explorare, an ſibi expediat conſilium. Itaque ſi otioſam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emiſſe vel crediſſe, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita ſunt, ut quæſitum ſit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi,

(17. *l.* 25. §. 3. *ff. l.* 19. *C. h. t.* adde *l.* 9. §. 2. *l.* 11. §. 4. *ff. eod.* (18. v. *l.* 6. *C. eod.* (19. *l.* 17. *C. eod.* (20. *l.* 25. §. *pen. ff. eod.* §. 16. *Inſt. de oblig. quæ ex delict.* Vide tamen *l.* 5. §. 2. *ff. commodati. l.* 23. *ff. de reg. jur.* (21. *l.* 28. *ff. h. t.* (22. v. *l.* 60. §. 1. *ff. h. t.* (23. *l.* 10. *C. eod.*

TIT. XXVI. (1. *Lib.* 17. *ff.* 2. *Lib.* 4. *C.* 37. (2. *l.* 5. *in pr. ff. pro ſocio.* (3. v. *l.* 65. *in fin. pr. ff. eod. l.* 44. §. 1. *ff. de ædilit. edict.* (4. *l.* 29. *in pr. ff. h. t.* v. *l.* 6. *ff. eod.* (5. v. *l.* 30. *ff. eod.* (6. v. *l.* 63. *in fin. pr. ff. eod.* (7. Immo vide *d. l.* 30. *ff. h. t.* (8. *l.* 29. §. 1. *ff. eod.* (9. *l.* 1. *C. eod.* (10. *l.* 5. §. 1. *l.* 52. §. 2. *ff. eod.* (11. *l.* 29. §. 1. *ff. eod.* (12. *l.* 4. §. 1. *l.* 63. §. *ult. l.* 65. §. 3. *ff. l.* 5. *C. eod.* (13. *l.* 65. §. 3. *ff. eod.* (14. *d. l.* 65. §. 6.

(15. *l.* 4. §. 1. *l.* 59. *in pr. l.* 60. *in fin. pr. l.* 63. §. *ult. l.* 65. §. 9. *ff. eod.* (16. *d. l.* 65. §. 10. (17. *l.* 63. §. *ult. l.* 65. §. 12. *ff. eod. l.* 1. *in pr. ff. de bonis damnat.* (18. *l.* 4. §. 1. *in verb. egeſtate. ff. eod.* (19. *l.* 65. §. 1. *ff. eod.* (20. v. *l.* 31. *l.* 34. *l.* 72. *ff. eod.* (21. §. 3. *ſupr. quib. mod. re contrah. oblig.* (22. *l.* 52. §. 2. *l.* 72. *ff. h. t.*

TIT. XXVII. (1. *Lib.* 17. *ff.* 1. *Lib.* 4. *C.* 35. (2. *l.* 2. *ff. h. t.* (3. *d. l.* 2. §. *ult. l.* 47. *in pr. ff. de reg. jur.* (4. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* (5. *l.* 42. §. 2. *ff. de procur.* (6. v. *l.* 22. §. 2. *ff. h. t.* (7. *l.* 6. §. 4. *ff. eod.* (8. *l.* 2. §. *ult. ff. eod.* (9. v. §. 11. *in fin. Inſt. de oblig. quæ ex delict.*

ut pecuniam Titio fœnerares? ſed obtinuit Sabini ſententia, obligatorium eſſe in hoc caſu mandatum: quia 10 non aliter Titio credidiſſes, quam ſi tibi mandatum eſſet.

§. 7. Illud quoque mandatum non eſt obligatorium, quod 11 contra bonos mores eſt: veluti ſi Titius de furto, aut (de) damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi: licet enim pœnam iſtius facti nomine præſtiteris, non tamen ullam habes adverſus Titium actionem. 12

§. 8. Is, qui exequitur mandatum, non 13 debet excedere fines mandati. Ut ecce, ſi quis uſque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel ut pro Titio ſponderes: neque pluris emere debes, neque 14 in ampliorem pecuniam fidejubere, alioqui non habebis cum eo mandati actionem: adeo quidem, ut Sabino & Caſſio placuerit, etiamſi uſque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. (Sed) diverſæ ſcholæ auctores recte uſque ad centum aureos te acturum exiſtimant, quæ ſententia ſane benignior eſt. 15 Quod ſi minoris emeris, habebis ſc. cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut ſibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandaſſe intelligitur, ut minoris (ſi poſſit) emeretur.

§. 9. Recte quoque mandatum contractum, ſi, dum 16 adhuc integra res ſit, revocatum fuerit, evaneſcit.

§. 10. Item ſi adhuc integro mandato, mors 17 alterutrius interveniat, id eſt, vel ejus, qui mandaverit, vel illius, qui mandatum ſuſceperit, ſolvitur 18 mandatum. Sed utilitatis cauſa receptum eſt, ſi eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu 19 ignorans 20 eum deceſſiſſe, executus fueris mandatum, poſſe te agere mandati actione. Alioqui juſta & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic ſimile eſt, quod placuit, ſi debitores manumiſſo diſpenſatore Titii, per 21 ignorantiam liberto ſolverint, liberari eos: cum alioqui ſtricta juris ratione non poſſent liberari, quia alii ſolviſſent, quam cui ſolvere debuerint.

§. 11. Mandatum non ſuſcipere cuilibet liberum eſt: ſuſceptum autem 22 conſummandum eſt, aut quamprimum renunciandum, ut per ſemetipſum, aut per alium eamdem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renuncietur, ut integra cauſa mandatori reſervetur eamdem rem explicandi, nihilominus mandati actio 23 locum habet; niſi juſta cauſa 24 interceſſerit, aut non renunciandi, aut intempeſtive renunciandi.

§. 12. Mandatum & in diem 25 differri, & ſub conditione fieri poteſt.

§. 13. In ſumma ſciendum eſt, mandatum, niſi 26 gratuitum ſit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede conſtituta, incipit locatio & conductio eſſe. Et (ut generaliter dicamus) quibus caſibus ſine 27 mercede ſuſcepto officio, mandati ſive depoſiti contrahitur negotium: iis caſibus interveniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo ſi fulloni polienda curandave quis dederit veſtimenta, aut ſarcinatori ſarcienda, nulla mercede conſtituta, neque promiſſa, mandati competit actio.

TIT. XXVIII.
DE OBLIGATIONIBUS, (QUÆ QUASI EX CONTRACTU NASCUNTUR.)

Continuatio. 1. *De negotiorum geſtione.* 2. *De tutela.* 3. *De rei communione.* 4. *De hereditatis communione.* 5. *De aditione hereditatis.* 6. *De ſolutione indebiti.* 7. *Quando ceſſet conditio indebiti.*

Poſt genera contractuum enumerata, diſpiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie naſci ex contractu intelliguntur: ſed tamen, quia non ex maleficio ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

§. 1. Igitur cum quis 1 negotia abſentis geſſerit, ultro citroque inter eos naſcuntur actiones, quæ appellantur negotiorum geſtorum; ſed domino quidem rei geſtæ adverſus eum, qui geſſit, directa 2 competit actio: negotiorum autem geſtori contraria. Quas ex nullo contractu proprie naſci, manifeſtum eſt: quippe ita naſcuntur iſtæ actiones, ſi ſine mandato quiſque alienis negotiis gerendis ſe obtulerit. Ex qua cauſa ii, quorum negotia geſta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis 3 cauſa receptum eſt, ne abſentium, qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregre profecti eſſent, deſererentur negotia: quæ ſane nemo curaturus eſſet, ſi de eo, quod quis impendiſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui utiliter geſſit negotia, dominum habet obligatum negotiorum geſtorum: ita & contra iſte quoque tenetur, ut adminiſtrationis reddat rationem. Quo caſu ad exactiſſimam quiſque diligentiam compellitur reddere rationem: nec ſufficit talem diligentiam adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet: ſi modo alius diligentior (eo) commodius adminiſtraturus eſſet negotia.

§. 2. Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non 4 proprie ex contractu obligati (eſſe) intelliguntur, (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur): ſed quia ſane non ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Hoc autem caſu mutuæ ſunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: ſed & contra tutor cum pupillo habet contrariam 5 tutelæ, ſi vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro 6 eo fuerit obligatus, aut rem ſuam creditoribus ejus obligaverit.

§. 3. Item ſi inter aliquos communis res ſit ſine 7 ſocietate, veluti quod pariter eis legata donatave eſſet, & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo judicio, quod ſolus fructus ex ea re perceperit, aut quod ſocius ejus ſolus in eam rem neceſſarias impenſas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus eſſe, quippe nihil inter ſe contraxerunt: ſed quia ex maleficio non tenetur, quaſi ex contractu teneri videtur.

§. 4. Idem juris eſt de eo, qui 8 coheredi familiæ erciſcundæ judicio ex his cauſis obligatus eſt.

§. 5. Heres 9 quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: (neque 10 enim cum herede, neque cum defuncto ullum negotium legatarius geſſiſſe proprie dici poteſt) & tamen quia ex maleficio non eſt obligatus, quaſi ex 11 contractu debere intelligitur.

§. 6. Item 12 is, cui quis per errorem non debitum ſolvit, (quaſi ex contractu debere videtur). Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus (eſſe), ut ſi certiorem rationem ſequamur, magis (ut ſupra diximus) ex diſtractu, quam ex contractu poſſit dici obligatus eſſe: nam qui ſolvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut diſtrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accepit, obligatur, ac ſi mutuum ei daretur, & ideo condictione tenetur.

§. 7. Ex quibuſdam tamen cauſis repeti non poteſt, quod per errorem non debitum ſolutum ſit: ſic namque definierunt veteres: ex quibus cauſis inficiando lis creſcit, ex his cauſis non debitum ſolutum repeti non 13 poſſe: veluti 14 ex Lege Aquilia, item ex legato. 15 Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa conſtituta, per damnationem cuique legata fuerant: noſtra autem Conſtitutio 16, cum unam naturam omnibus legatis & fideicommiſſis indulſit 17, hujuſmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommiſſis extendi voluit: ſed non omnibus legatariis hoc præbuit, ſed tantummodo in iis legatis & fideicommiſſis, quæ ſacroſanctis Eccleſiis & ceteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis 18 intuitu honorantur, relicta ſunt, quæ, ſi indebita ſolvantur, non repetuntur.

(10. *l.* 6. §. 5. *l.* 32. *ff. h. t.* (11. *l.* 6. §. 3. *l.* 22. §. 6. *ff. eod. l.* 35. §. 2. *ff. de contrah. emt.* v. *l.* 12. §. 11. *ff. h. t.* (12. *l.* 22. §. 6. *ff. eod.* (13. *l.* 5. *in pr. ff. eod.* (14. *l.* 3. *in fin. l.* 4. *ff. eod.* (15. *l.* 33. *ff. h. t.* §. 5. *ſupr. de inutil. ſtipul. l.* 1. §. 4. *ff. de verb. oblig.* (16. *l.* 12. §. 16. *l.* 15. *ff. h. t.* (17. *l.* 26. *in pr. ff. l.* 15. *C. eod.* (18. Vide tamen *l.* 9. §. 1. *ff. de jure dot.* (19. *l.* 58. *in pr. ff. h. t.* (20. v. *l.* 12. §. 2. *ff. de ſolution.* (21. *l.* 11. *in fin. ff. depoſiti.* (22. *l.* 5. §. 1. *l.* 22. §. *ult. l.* 27. §. 2. *ff. h. t. l.* 17. §. 3. *ff. commodati.* (23. *l.* 22. *in fin. ff. h. t.* (24. *l.* 23. 24. 25. *ff. eod.* (25. *l.* 1. §. 3. *ff. eod.* (26. *d. l.* 1. §. *ult.* (27. *l.* 22. *ff. de præſcr. verb.*

TIT. XXVIII. (1. *l.* 5. *in pr. ff. de oblig. & act.* (2. *l.* 2. *ff. de negot. geſt.* (3. *l.* 1. *ff. eod. l.* 5. *in pr. verſ. ideo autem ff. de oblig. & act.* (4. *d. l.* 5. §. 1. *ff. de oblig. & act.* (5. *l.* 1. §. 4. *l. ult. ff. de contrar. tutel. l.* 2. *C. de in lit. dando tut.* (6. *l. ult. ff. de contrar. tutelæ.* (7. v. *l.* 25. §. 16. *in fin. ff. famil. erciſc. l.* 15. *ff. de pecul. l.* 31. *ff. pro ſocio.* (8. *l.* 25. §. 16. *in pr. ff. famil. erciſc.* (9. *l.* 5. §. 2. *ff. de oblig. & act.* (10. *d. l.* 5. §. 2. (11. *l.* 3. *in fin. l.* 4. *ff. quib. ex cauſ. in poſſeſſ. l.* 6. *in fin. ff. de ſeparat. l.* 20. *ff. de adquir. vel omitt. hered.* (12. *d. l.* 5. §. 3. *ff. de oblig. & act.* (13. *l.* 4. *C. de condict. indebiti.* (14. *l.* 4. *C. de lege Aquil.* (15. Adde §. 26. *infr. de action.* (16. *l.* 2. *C. commun. de legat.* (17. *l.* 1. 2. *C. eod. l.* 1. *ff. de legat.* 1. (18. *l.* 32. §. 2. *ff. de condict. indebiti.*

TIT.

TIT. XXIX.

PER QUAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ADQUIRITUR. 1

De his, qui ſunt in poteſtate. 1. *De bona fide poſſeſſis.* 2. *De ſervo fructuario, (vel uſuario.)* 3. *De ſervo communi.*

Expoſitis generibus obligationum, quæ ex contractu vel quaſi ex contractu naſcuntur, admonendi ſumus, adquiri nobis non ſolum per 2 noſmetipſos, ſed per eas quoque perſonas, quæ in noſtra poteſtate ſunt: veluti per ſervos, & filios noſtros, ut tamen, quod per ſervos (noſtros) nobis adquiritur 3, totum noſtrum fiat: quod autem per liberos, quos in poteſtate habemus, ex obligatione fuerit adquiſitum, hoc dividatur ſecundum imaginem rerum proprietatis, & uſusfructus, quam noſtra decrevit Conſtitutio 4: ut, quod ab actione commodum perveniat, hujus uſumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio ſervetur, ſcilicet patre actionem movente ſecundum Novellæ noſtræ 5 Conſtitutionis diviſionem.

§. 1. Item per liberos homines, & alienos ſervos 6, quos bona fide poſſidemus, adquiritur nobis: ſed tantum ex duabus cauſis: id eſt, ſi quid ex operis ſuis, vel ex re noſtra adquirant.

§. 2. Per eum quoque ſervum, in quo uſumfructum (vel uſum) habemus, ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis adquiritur.

§. 3. Communem ſervum pro 7 dominica parte dominis adquirere, certum eſt, excepto eo, quod nominatim uni ſtipulando, aut per traditionem accipiendo illi ſoli adquirit: veluti cum ita ſtipulatur, *Titio domino meo dare ſpondes?* Sed ſi domini unius juſſu ſervus fuerit ſtipulatus: licet antea dubitabatur, tamen poſt noſtram deciſionem 8 res expedita eſt, ut illi tantum adquirat, qui hoc ei facere juſſit, ut ſupra dictum eſt.

TIT. XXX.

QUIBUS MODIS TOLLITUR 1 OBLIGATIO.

De ſolutione. 1. *De acceptilatione.* 2. *De Aquiliana ſtipulatione & acceptilatione.* 3. *De novatione.* 4. *De contrario conſenſu.*

Tollitur autem omnis obligatio 2 ſolutione ejus, quod debetur: vel ſi quis conſentiente creditore, aliud pro alio 3 ſolverit. Nec intereſt, quis 4 ſolvat, utrum ipſe, qui debet, an 5 alius pro eo. Liberatur enim & alio ſolvente, ſive ſciente, ſive ignorante debitore, vel 6 invito (eo) ſolutio fiat: item ſi 7 reus ſolverit, etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fidejuſſor ſolverit: non enim ipſe ſolus liberatur 8, ſed etiam reus.

§. 1. Item per 9 acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio imaginaria 10 ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, ſi id velit Titius remittere, poterit 11 ſic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promiſi, habeſne acceptum?* & Titius reſpondeat, *habeo.* † Sed & Græce 12 poteſt acceptilatio fieri: dummodo ſic fiat, ut Latinis verbis ſolet (exigi), ἔχεις λαβὸν δηνάρια πόσα; ἔχω λαβών. id eſt, *tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.* Quo genere (ut diximus) tantum eæ ſolvuntur obligationes, quæ ex verbis conſiſtunt, non etiam ceteræ. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolvi. Sed & id, quod alia ex cauſa debetur 13, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationem diſſolvi. Sicut autem quod debetur, pro parte recte ſolvitur 14: ita in 15 parte debiti acceptilatio fieri poteſt.

§. 2. Eſt (autem) prodita ſtipulatio, quæ vulgo Aquiliana 16 appellatur, per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renovat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quidquid te mihi ex quacumque cauſa dare facere oportet, oportebitve, præſens, in diemve, aut ſub conditione: quarumcumque rerum mihi tecum actio eſt: quæque adverſus te petitio, vel adverſus te perſecutio eſt, eritve* 17: *quodve tu meum habes, tenes, poſſides, (dolove malo feciſti, quo minus poſſideas): quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius, ſpondit Numerius Nigidius: quod Numerius Nigidius Aulo Agerio ſpondit, id haberetne a ſe acceptum, Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit, Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.*

§. 3. Præterea novatione tollitur obligatio, veluti ſi id, quod tibi Sejus debebat, a Titio dari ſtipulatus ſis. Nam interventu novæ 18 perſonæ nova 19 naſcitur obligatio, & prima tollitur, tranſlata in poſteriorem: adeo, ut interdum, licet poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti ſi id, quod tu Titio debes, a pupillo 20 ſine tutoris auctoritate ſtipulatus fueris, quo caſu res amittitur: nam & prior debitor 21 liberatur, & poſterior obligatio nulla eſt. Non 22 idem juris eſt, ſi a ſervo quis fuerit ſtipulatus: nam tunc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet. Sed ſi eadem perſona ſit, a qua poſtea ſtipuleris, ita demum novatio fit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione novi ſit, forte ſi 23 conditio aut dies, aut fidejuſſor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi conditio adjiciatur, novationem fieri; ſic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem 24, ſi conditio extiterit: alioqui ſi defecerit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres conſtabat, tunc fieri novationem 25, cum novandi animo in ſecundam obligationem itum fuerat; per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri: & quaſdam de hoc præſumtiones alii in aliis caſibus introducebant: ideo noſtra 26 proceſſit Conſtitutio, quæ apertiſſime definivit, tunc ſolum novationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipſum inter contrahentes expreſſum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt: alioqui & manere priſtinam obligationem, & ſecundam ei accedere, ut maneat ex utraque cauſa obligatio ſecundum noſtræ Conſtitutionis definitionem, quam licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere.

§. 4. Hoc amplius, eæ obligationes, quæ conſenſu contrahuntur 27, contraria 28 voluntate diſſolvuntur. Nam ſi Titius & Sejus inter ſe conſenſerint, ut fundum Tuſculanum emtum Sejus haberet centum aureis; deinde re nondum ſecuta 29, id eſt, neque pretio ſoluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut diſcederetur ab ea emtione & venditione, invicem liberantur. † Idem 30 eſt in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex conſenſu deſcendunt, ſicut jam dictum eſt. 31

TIT. XXIX. (1. *Lib.* 4. *C.* 27. (2. *pr. ſupr. per quas perſon. cuique adquir.* (3. v. *l.* 41. *ff. de pecul.* (4. *l.* 6. *C. de bonis quæ liber.* (5. *l. ult. C. eod.* (6. *l.* 1. *C. de rei vind.* (7. *l.* 45. *ff. de adquir. rer. dom.* (8. *l. ult. C. per quas perſon. nob. adquir.*

TIT. XXX. (1. *Lib.* 46. *ff.* 3. 4. *Lib.* 8. *C.* 43. 44. (2. *l.* 107. *ff. de ſolution.* (3. *l.* 17. *C. eod.* (4. *l.* 104. *ff. de verb. oblig.* (5. *l.* 56. 64. 66. *ff. l.* 5. *l.* 17. *C. de ſolution.* (6. *l.* 23. *ff. eod.* (7. *l.* 38. §. 2. *ff. eod.* (8. *l.* 36. *ff. de fidejuſſ.* (9. *l.* 1. *ff. de acceptil.* (10. *l.* 5. *ff. eod.* (11. v. *l.* 8. §. *pen. & ult. ff. eod.* (12. *d. l.* 8. *in fin.* (13. v. *l. ult. C. de acceptil.* (14. v. *l.* 9. *ff. eod.* (15. *d. l.* 9. & *l.* 10. *ff. eod.* (16. v. *l.* 18. §. 1. *ff. eod.* (17. v. *l.* 16. *ff. de ſolution. l.* 12. *ff. de acceptil.* (18. *l.* 1. *ff. de novat.* (19. v. *l.* 2. *C. eod.* (20. *l.* 20. *in fin. ff. eod.* (21. v. *l.* 19. *in pr. ff. de reg. jur.* (22. *l.* 30. §. 1. *ff. de pactis.* (23. v. *l.* 14. *ff. de novat.* (24. *d. l.* 14. *in pr.* (25. *l.* 8. §. 1. *ff. eod.* (26. *l. ult. C. eod.* (27. *l.* 3. *ff. de reſcind. vendit.* & *l.* 80. *ff. de ſolution.* (28. *l.* 35. *ff. de reg. jur.* (29. *l.* 2. *ff. de reſcindenda vendit.* (30. *l.* 80. *in fin. ff. de ſolut.* (31. Adde §. 30. *infr. de action. l.* 47. *in pr. l.* 50. *ff. de fidejuſſoribus. l.* 9. *C. de ſolution. l.* 2. §. 1. *ff. de pact.*

LIBER

LIBER QUARTUS.

TIT. I.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ EX DELICTO 1 NASCUNTUR.

Continuatio & diviſio obligationum ex delicto. 1. De furto. Ejus definitio. 2. Etymologia. 3. Diviſio. 4. De furto concepto, oblato, prohibito, & non exhibito. 5. Pœna. 6. Quomodo furtum fit. De contrectatione. 7. De affectu furandi. 8. De voluntate domini. 9. Quarum rerum furtum fit. De liberis hominibus. 10. De re propria. 11. Qui tenentur furti. De eo cujus ope, conſilio furtum factum eſt. 12. De his qui ſunt in poteſtate, & ope, ac conſilio extranei. 13. Quibus datur actio furti. 14. De pignore ſubrepto creditori. 15. De fulloni, vel ſarcinatori, vel bonæ fidei emtori ſubrepta. 16. De re commodata. 17. De re depoſita. 18. An impubes furti teneatur. 19. Quid veniat in hanc actionem, & de affinibus actionibus.

Quum ſit expoſitum ſuperiore libro de obligationibus ex contractu, (& quaſi ex contractu) ſequitur, ut de obligationibus ex maleficio, (& quaſi ex maleficio) diſpiciamus. Sed illæ quidem (ut ſuo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur: hæ vero unius generis ſunt: nam omnes ex re naſcuntur 2, id eſt, ex ipſo maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, injuria.

§. 1. Furtum eſt contrectatio 3 fraudoloſa 4, lucri 5 faciendi gratia, vel ipſius rei, vel etiam uſus ejus, poſſeſſioniſve, quod lege naturali 6 prohibitum eſt admittere.

§. 2. Furtum autem vel a furvo, id eſt, nigro 7 dictum eſt, quod clam & obſcure fiat, & plerumque nocte: vel a fraude: vel a ferendo, id eſt, auferendo: vel a Græco ſermone, quod φῶρας appellant fures. Imo & Græci a ferendo φῶρας dixerunt.

§. 3. Furtorum autem duo ſunt 8 genera, manifeſtum & nec manifeſtum. Nam conceptum & oblatum, ſpecies potius actionis ſunt furto cohærentes, quam genera furtorum, ſicut inferius apparebit. † Manifeſtus fur eſt, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ 9 appellant: nec ſolum is, qui in ipſo furto deprehenditur, ſed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo (furtum) fit: veluti, qui in domo furtum fecit, & nondum egreſſus januam, deprehenſus fuerit: & qui in oliveto olivarum, aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto aut vineto deprehenſus fuerit. Imo ulterius furtum manifeſtum eſt extendendum, quamdiu eam rem fur tenens viſus vel deprehenſus fuerit, ſive in publico, ſive in privato, vel a domino, vel ab alio, antequam 10 eo pervenerit, quo deferre vel deponere deſtinaſſet. Sed ſi pertulit, quo deſtinavit, tametſi deprehendatur cum re furtiva, non eſt manifeſtus fur. † Nec manifeſtum furtum quid ſit, ex iis, quæ diximus, intelligitur; nam quod manifeſtum non eſt, id ſcil. nec manifeſtum eſt.

§. 4. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem teſtibus præſentibus furtiva res quæſita & inventa ſit: nam in eum propria actio conſtituta eſt, quamvis fur non ſit, quæ appellatur concepti. † Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata ſit, eaque apud te concepta ſit: utique ſi ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta ſit, propria adverſus eum, qui obtulit, quamvis fur non ſit, conſtituta eſt actio, quæ appellatur oblati. † Eſt etiam prohibiti furti actio adverſus eum, qui furtum quærere teſtibus præſentibus volentem prohibuerit. 11 Præterea pœna conſtituitur Edicto Prætoris per actionem furti non exhibiti adverſus eum, qui furtivam rem apud ſe quæſitam & inventam non exhibuit. † Sed hæ actiones, ſcilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in deſuetudinem abierunt, cum enim requiſitio 12 rei furtivæ hodie ſecundum veterem obſervationem non fiat, merito ex conſequentia etiam præfatæ actiones ab uſu communi receſſerunt: quum manifeſtum ſit, quod omnes, qui ſcientes rem furtivam ſuſceperint, 13 & celaverint, furti nec manifeſti obnoxii ſunt.

§. 5. Pœna manifeſti furti, quadrupli 14 eſt, tam ex ſervi, quam ex liberi perſona: nec manifeſti, dupli.

§. 6. Furtum autem fit, non ſolum cum quis intercipiendi cauſa rem alienam amovet: ſed generaliter, cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque ſive creditor 15 pignore, ſive is, apud quem res depoſita eſt, ea re utatur; ſive is, qui rem utendam accepit, in alium uſum eam transferat, quam cujus gratia ei data eſt, furtum committit: veluti, ſi quis argentum utendum acceperit, quaſi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre ſecum tulerit, aut ſi quis equum geſtandi cauſa commodatum ſibi, longius 16 aliquo duxerit; quod veteres ſcripſerunt de eo, qui in aciem equum perduxiſſet.

§. 7. Placuit tamen, eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, ſi 17 ſe intelligant id invito domino facere, eumque, ſi intellexiſſet, non permiſſurum: at ſi permiſſurum credant, extra crimen videri: optima ſane diſtinctione: quia furtum ſine 18 affectu furandi non committatur.

§. 8. Sed & ſi credat aliquis invito domino ſe rem commodatam ſibi contrectare 19, domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. † Unde illud quæſitum eſt, cum Titius ſervum Mævii ſollicitaverit, ut quaſdam res domino ſubriperet, & ad eum perferret, & ſervus eas ad Mævium pertulerit; Mævius (autem) dum vult Titium in ipſo delicto deprehendere, permiſerit ſervo quaſdam res ad eum perferre: utrum furti, an ſervi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum eſt, & antiquorum Prudentium ſuper hoc altercationes perſpeximus, quibuſdam neque furti, neque ſervi corrupti actionem præſtantibus, quibuſdam furti tantummodo: nos hujuſmodi calliditati obviam euntes per noſtram deciſionem 20 ſancimus, non ſolum furti actionem, ſed & ſervi corrupti contra eum dari. Licet enim (is) ſervus deterior (a ſollicitatore) minime factus eſt, & ideo non 21 concurrant regulæ, quæ ſervi corrupti actionem introducunt: tamen conſilium corruptoris ad perniciem probitatis ſervi introductum eſt, ut ſit ei pœnalis actio impoſita, tamquam (ſi) re ipſa fuiſſet ſervus corruptus: ne ex hujuſmodi impunitate & in alium ſervum, qui facile poſſet corrumpi, tale facinus a quibuſdam perpetretur.

§. 9. Interdum 22 etiam liberorum hominum furtum fit: veluti ſi quis liberorum noſtrorum, qui in poteſtate noſtra ſunt, ſubreptus fuerit.

§. 10. Aliquando autem etiam ſuæ rei furtum quis committit: veluti ſi debitor rem 23, quam creditori pignoris cauſa dedit, ſubtraxerit.

§. 11. Interdum (quoque) furti tenetur, qui ipſe furtum non fecit: qualis eſt is, cujus 24 ope & conſilio furtum factum eſt. In quo numero eſt, qui 25 tibi nummos excuſſit, ut alius eos raperet: aut tibi obſtiterit, ut alius rem tuam exciperet: aut oves tuas, vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet; & hoc veteres ſcripſerunt de eo, qui panno rubro fugavit 26 armentum. Sed ſi quid eorum per laſciviam 27, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum eſt, in 28 factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope 29 & conſilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui ſcalas forte feneſtris ſupponit, aut ipſas feneſtras vel oſtium 30 effringit, ut alius furtum faceret; quive 31 ferramenta ad effringendum, aut ſcalas, ut feneſtris ſupponerentur, commodaverit, ſciens cujus rei gratia commodaverit. Certe, qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, ſed tantum 32 conſilium dedit, atque hortatus eſt ad furtum faciendum, non tenetur furti.

TIT. I. (1. Agitur hic de furtis, *Lib.* 47. *ff.* 2. *Lib.* 6. *C.* 2. (2. *l.* 4. *l.* 25. §. 1. *ff. de oblig. & act.* (3. *l.* 1. §. *fin. ff. de furtis.* Adde *l.* 75. *ff. eod.* §. 7. *Inſtit. de uſucap.* (4. v. *l.* 41. §. 1. *ff. ad leg. Aquil. l.* 50. §. 2. *l.* 53. *in pr. ff. de furtis. l.* 5. *C. de injur.* (5. v. *l.* 48. §. 2. *ff. de furtis.* (6. *l.* 1. *in fin. ff. eod. l.* 42. *ff. de verb. ſign.* (7. *l.* 1. *in pr. ff. de furt.* (8. *l.* 2. *ff. eod.* (9. *l.* 3. *in pr. ff. eod.* (10. *l.* 3. *in fin. l.* 4. & 5. *ff. eod.* (11. *l.* 1. §. 2. *ff. de fugitiv.* (12. v. *d. l.* 1. §. 2. *ff. de fugitiv.*

(13. *l.* 14. *C. de furtis.* (14. *l.* 1. §. 3. *ff. de publican. & vectigal.* Adde §. *fin. hic. pr. Inſt. tit. ſeq.* §. 14. *verſ. plane odio.* & §. 18. *infr. de action.* (15. *l.* 54. *in pr. ff. de furtis.* (16. *l.* 40. *l.* 48. §. 4. *l.* 76. *in pr. ff. de furtis. l.* 5. §. 8. *ff. commodati.* (17. *l.* 46. §. 7. *ff. de furtis.* (18. *l.* 53. *in pr. ff. eod.* (19. *d. l.* 46. §. *pen. ff. eod.* (20. *l.* 20. *C. eod.* (21. *l.* 1. *ff. de ſervo corrupt.* (22. *l.* 14. §. 13. *l.* 37. *in fin. l.* 38. *ff. de furtis.* (23. *l.* 66. *in pr. ff. eod.* (24. *l.* 50. §. 1. *ff. eod.* (25. *l.* 52. §. 13. *ff. eod.* (26. *l.* 50. §. *fin. ff. eod.* (27. v. *l.* 10. *ff. ad l. Aquil.* (28. v. *l.* 52. §. 20. *ff. de furtis.* (29. *l.* 50. §. 1. *ff. eod.* (30. *l.* 39. *l.* 53. *in pr. ff. eod.* (31. *l.* 54. §. 4. *ff. eod.* (32. *l.* 36. *in pr. l.* 67. *in pr. ff. eod.* v. *l.* 52. §. 19. *ff. eod. l.* 12. *ff. ad leg. Jul. de adult.*

§. 12. Hi, qui in parentum vel in dominorum poteſtate ſunt, ſi rem eis ſubripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtivam cauſam cadit (nec ob id ab ullo uſucapi poteſt 33, antequam in domini poteſtatem revertatur), ſed furti actio 34 non naſcitur, quia nec ex 35 alia ulla cauſa poteſt inter eos actio naſci. Si vero ope & conſilio alterius furtum factum fuerit, quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum eſt, ope 36 & conſilio ejus furtum factum eſſe.

§. 13. Furti autem actio ei competit, cujus 37 intereſt rem ſalvam eſſe, licet dominus non ſit. Itaque nec domino aliter competit, quam ſi ejus interſit rem non perire.

§. 14. Unde conſtat, creditorem 38 de pignore ſubrepto furti (actione) agere poſſe, etiamſi idoneum debitorem habeat: quia expedit 39 ei pignori potius incumbere, quam in perſonam agere: adeo quidem, ut quamvis 40 ipſe debitor eam rem ſubripuerit, nihilominus creditori competat actio furti.

§. 15. Item ſi fullo 41 polienda curandave, aut ſarcinator ſarcienda veſtimenta mercede certa (conſtituta) acceperit, eaque furto amiſerit, ipſe furti habet actionem, non dominus, quia domini nihil intereſt 42 eam rem non perire, quum judicio locati a fullone aut ſarcinatore rem ſuam perſequi poſſit. Sed & bonæ 43 fidei emtori ſubrepta re, quam emerit, quamvis dominus non ſit, omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero & ſarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quam ſi ſolvendo fuerint: hoc eſt, ſi domino rei æſtimationem ſolvere poſſint. Nam ſi ſolvendo non ſint: tunc quia ab eis ſuum dominus conſequi non poſſit, ipſi domino furti competit actio: quia hoc caſu ipſius intereſt rem ſalvam eſſe. Idem eſt & ſi in parte ſolvendo fuerit fullo, aut ſarcinator.

§. 16. Quæ de fullone & ſarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui 44 commodata res eſt, transferenda veteres exiſtimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, cuſtodiam præſtat: ita is quoque, qui commodatum utendi cauſa accepit, ſimiliter neceſſe habet cuſtodiam præſtare. Sed noſtra providentia etiam hoc in noſtris deciſionibus 45 emendavit, ut in domini voluntate ſit, ſive commodati actionem adverſus eum, qui rem commodatam accepit, movere deſiderat, ſive furti adverſus eum, qui rem ſubripuit: & alterutra earum electa, dominum 46 non poſſe ex pœnitentia ad alteram venire actionem. Sed ſiquidem furem elegerit, illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari: ſin autem commodator veniat adverſus eum, qui rem utendam accepit, ipſi quidem nullo modo competere poſſe adverſus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata convenitur, poſſe adverſus furem furti habere actionem: ita tamen, ſi dominus ſciens rem eſſe ſubreptam adverſus eum, cui res commodata fuerit, pervenit: ſin autem neſcius & dubitans rem eſſe ſubreptam, apud eum commodati actionem inſtituerit, poſtea autem re comperta, voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem pervenire, tunc ei licentia conceditur & adverſum furem venire, obſtaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus conſtitutus movit adverſus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem: niſi domino ab eo ſatisfactum fuerit: tunc enim omnino furem a domino quidem furti actione liberari: ſuppoſitum autem eſſe ei, qui pro re ſibi commodata domino ſatisfecit: cum manifeſtiſſimum ſit, etiamſi ab initio dominus actionem commodati inſtituerit, ignarus rem eſſe ſubreptam, poſtea autem hoc ei cognito, adverſus furem transierit, omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcumque cauſæ exitum dominus adverſus furem habuerit: eadem definitione obtinente, ſive in parte, ſive in ſolidum ſolvendo ſit is, qui rem commodatam acceperit.

§. 17. Sed is 47, apud quem res depoſita eſt, cuſtodiam non præſtat: ſed tantum in eo obnoxius eſt, ſi quid ipſe dolo 48 malo fecerit. Qua de cauſa ſi res ei ſubrepta fuerit: quia reſtituendæ ejus rei nomine depoſiti non tenetur, nec ob id ejus intereſt rem ſalvam eſſe, furti agere non poteſt: ſed furti actio domino competit.

§. 18. In ſumma ſciendum eſt, quæſitum eſſe, an impubes 49 rem alienam amovendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu (furandi) conſiſtit 50, ita demum obligari eo crimine impuberem, ſi proximus pubertati ſit, & ob id intelligat ſe delinquere.

§. 19. Furti actio, ſive dupli ſive quadrupli, tantum ad pœnæ perſecutionem pertinet. Nam ipſius rei perſecutionem extrinſecus habet dominus, quam aut vindicando 51, aut condicendo poteſt auferre. Sed rei vindicatio quidem adverſus poſſeſſorem eſt, ſive fur ipſe poſſidet, ſive alius quilibet: condictio autem adverſus furem ipſum heredemve ejus, licet non poſſideat, competit.

TIT. II.
DE VI BONORUM RAPTORUM. 1

Origo hujus actionis, & quid in eam veniat. 1. adverſus quos, & quibus datur.

Qui res alienas rapit, tenetur 2 quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum eſt, eum 3 improbum furem eſſe:) ſed tamen propriam actionem ejus delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur Vi bonorum raptorum: & eſt intra annum quadrupli 4, poſt annum ſimpli: quæ actio utilis eſt, etiamſi quis unam 5 rem, licet minimam 6, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna eſt, ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed in quadruplo 7 ineſt & rei perſecutio: ut pœna tripli ſit, ſive comprehendatur raptor in ipſo delicto, ſive non. Ridiculum enim eſſet, levioris conditionis eſſe eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

§. 1. Ita tamen competit hæc actio 8, ſi dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem 9 ſuam eſſe exiſtimans, & imprudens juris, eo animo rapuerit, quaſi 10 domino liceat etiam per vim rem ſuam auferre a poſſeſſoribus, abſolvi debet. Cui ſcil. conveniens eſt, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniatur via, per quam raptores impune ſuam exerceant avaritiam, melius Divalibus 11 Conſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt, ut nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel ſe moventem, licet ſuam eamdem rem exiſtimet. Sed ſi quis contra ſtatuta Principum fecerit, rei quidem ſuæ dominio cadere: ſin autem aliena (res) ſit, poſt reſtitutionem ejus, etiam æſtimationem ejuſdem rei præſtare. Quod non ſolum in mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt, Conſtitutiones obtinere cenſuerunt, ſed etiam (in) invaſionibus, quæ circa res ſoli fiunt, ut ex hac cauſa ab omni rapina homines abſtineant.

§. 2. Sane in 12 hac actione non utique expectatur rem in bonis actoris eſſe: nam ſive in bonis ſit 13, ſive non: ſi tamen ex bonis ſit, locum hæc actio habebit. Quare ſive 14 locata, ſive commodata, ſive etiam pignorata, ſive depoſita ſit (res) apud Titium, ſic ut interſit ejus eam rem (per vim) non auferri (veluti 15 ſi in depoſita re culpam quoque promiſit) ſive bona fide poſſideat, ſive uſumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut interſit ejus non rapi, dicendum eſt, ei competere hanc actionem, non ut dominium accipiat, ſed illud ſolum, (quod) ex bonis ejus, qui rapinam paſſus eſt, id eſt, quod ex ſubſtantia ejus ablatum eſſe proponatur. Et 16 generaliter dicendum eſt, ex quibus cauſis furti actio competit in re clam facta, ex eiſdem cauſis omnes habere hanc actionem.

(33. *l. 84. ff. de furtis.* (34. *l.* 16. & 17. *in pr. ff. eod.* (35. *l.* 4. *ff. de judiciis.* (36. *l.* 36. §. 1. *de furtis.* (37. *l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *ff. l. ult. in pr. C. eod.* (38. *d. l.* 12. §. *ult.* (39. *l.* 25. *ff. de reg. jur.* (40. *l.* 66. *in pr. ff. de furtis.* (41. *l.* 48. §. 4. *ff. eod.* (42. *l.* 12. *in pr. ff. eod.* (43. *l.* 20. §. 1. *l.* 52. §. 10. *l.* 74. *ff. eod.* (44. *l.* 14. §. 15. & 16. *ff. eod.* v. *l.* 68. *ff. eod.* (45. *l. ult. C. de furtis.* (46. v. *l.* 9. §. 1. *ff. de tributor. act.* adde *l.* 4. *in fin. ff. quod cum eo, qui in alien. poteſt.* (47. *l.* 14. §. 3. *ff. de furtis.* (48. §. *pen. ſupr. quib. mod. re contrah. oblig.* adde *l.* 223. *in pr.* & *l.* 226. *ff. de verb. ſign.*

(49. *l.* 23. *ff. de furtis.* (50. v. *l.* 39. *ff. eod.* (51. *l.* 54. §. 3. *ff. eod.*

TIT. II. (1. *Lib.* 47. *ff.* 8. *Lib.* 9. *C.* 33. (2. *l.* 2. §. *pen. ff. h. t.* (3. *l.* 2. §. 10. *ff. eod.* (4. *l.* 3. *C. eod.* (5. *l.* 2. §. 11. *ff. eod.* (6. *l.* 2. §. 24. *in fin. ff. eod. Nov.* 63. *c.* 1. (7. §. 19. *Inſt. de act.* (8. *l.* 2. §. 2. & 8. *ff. h. t.* (9. *l.* 2. §. 18. *ff. eod. l.* 21. §. 3. *ff. de furtis.* (10. v. *l.* 7. *C. unde vi.* (11. *d. l.* 7. *l.* 10. *C. eod. l.* 13. *ff. quod metus cauſa.* (12. *l.* 2. §. 22. *ff. h. t.* (13. v. *l.* 52. *ff. de adquir. rer. domin. l.* 49. *ff. de verbor. ſign.* (14. v. *l.* 1. §. 10. *ff. ſi is qui teſtam.* (15. *l.* 2. §. 24. *ff. h. t.* (16. *d. l.* 2. §. 23.

TIT.

TIT. III.

DE LEGE 1 AQUILIA.

Summa. Caput primum. 1. De quadrupede, quæ pecudum numero eſt. 2. De injuria. 3. De caſu, dolo, culpa. 4. De jaculatione. 5. De putatione. 6. De curatione relicta. 7. De imperitia medici. 8. De imperitia, aut infirmitate mulionis, aut equo vecti. 9. Quanti damnum æſtimatur, & de heredibus. 10. Quid æſtimatur. 11. De concurſu hujus actionis, & capitalis. 12. Caput ſecundum. 13. Caput tertium. Quod damnum vindicatur. 14. De dolo, & culpa. 15. Quanti damnum æſtimatur. 16. De actione directa, utili, & in factum.

Damni injuriæ actio conſtituitur per legem Aquiliam 2, cujus primo capite cautum eſt, *ut ſi quis alienum hominem* 3 *alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero ſit, injuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

§. 1. Quod autem non præciſe de quadrupede, ſed de ea tantum, quæ pecudum numero eſt, cavetur, eo pertinet, ut neque de feris beſtiis, neque de canibus cautum eſſe intelligamus, ſed de iis tantum, quæ (gregatim) proprie paſci dicuntur, quales ſunt equi, muli, aſini, oves, boves, capræ. † De ſuibus 4 quoque idem placuit. Nam & ſues 5 pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim paſcuntur. Sic denique & Homerus in Odyſſea ait (ſicut Ælius Martianus in ſuis Conſtitutionibus refert):

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ ἐπὶ τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

Id eſt:

Sectantem videas, qui errant per paſcua, porcos
Ad Coracis ſaxum, juxta fontemque Arethuſam.

§. 2. Injuria autem occidere intelligitur 6, qui nullo jure occidit. Itaque qui 7 latronem (inſidiatorem) occiderit: non tenetur, utique ſi aliter periculum 8 effugere non poteſt.

§. 3. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui 9 caſu occidit, ſi modo culpa ejus nulla inveniatur: nam alioqui non minus ex dolo, quam ex culpa quiſque hac lege tenetur.

§. 4. Itaque ſi quis dum 10 jaculis ludit, vel exercitatur, tranſeuntem ſervum tuum trajecerit, diſtinguitur. Nam ſi id a milite in eo campo, ubi ſolitum eſt exercitari, admiſſum eſt, nulla culpa ejus intelligitur; ſi alius tale quid admiſerit, culpæ reus eſt. Idem juris eſt de milite, ſi in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus deſtinatus eſt, id admiſerit.

§. 5. Item ſi putator ex arbore dejecto 11 ramo ſervum tuum tranſeuntem occiderit: ſi prope viam publicam aut vicinalem 12 id factum eſt, neque proclamavit, ut caſus evitari poſſet, culpæ reus eſt: ſed ſi proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam eſt putator. Æque extra culpam eſſe intelligitur, ſi ſeorſum a via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit: quia (in) eo loco nulli extraneo jus fuerat verſandi.

§. 6. Præterea ſi 13 medicus, qui ſervum tuum ſecuit 14, dereliquerit curationem (ejus), & ob id mortuus fuerit ſervus, culpæ reus erit.

§. 7. Imperitia quoque 15 culpæ adnumeratur: veluti ſi medicus (ideo) ſervum tuum occiderit, quia male eum ſecuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

§. 8. Impetu quoque mularum, quas mulio propter 16 imperitiam retinere non potuit, ſi ſervus tuus oppreſſus fuerit, culpæ reus eſt mulio: ſed & ſi propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior retinere eas potuiſſet, æque culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui, cum equo veheretur, impetum ejus, aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam ſuam, retinere non potuerit.

§. 9. His autem verbis legis, *quanti* 17 *id eo in anno plurimi fuerit*, illa ſententia exprimitur, ut ſi quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luſcus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretioſus fuerit, non tanti teneatur, quanti hodie erit, ſed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum eſt, pœnalem eſſe hujus 18 legis actionem: quia non ſolum tanti quiſque obligatur, quantum damni dederit, ſed aliquando longe pluris. Ideoque conſtat, in heredem eam actionem non tranſire 19, quæ tranſitura fuiſſet, ſi ultra damnum nunquam lis æſtimaretur.

§. 10. Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit: non ſolum peremti corporis æſtimationem habendam eſſe, ſecundum ea, quæ diximus, ſed eo amplius quicquid præterea, peremto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti ſi 20 ſervum tuum heredem ab aliquo inſtitutum, ante 21 quis occiderit, quam is juſſu tuo hereditatem adierit: nam hereditatis quoque amiſſæ rationem eſſe habendam conſtat 22: item ſi ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit; vel 23 ex comœdis unus ſervus occiſus fuerit: non ſolum occiſi fit æſtimatio, ſed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati ſunt qui ſuperſunt.

§. 11. Liberum autem eſt ei, cujus ſervus occiſus fuerit, & ex judicio privato legis Aquiliæ damnum perſequi, & capitalis criminis 24 (eum reum facere.)

§. 12. Caput ſecundum legis Aquiliæ in uſu non eſt. 25

§. 13. Capite tertio de omni cetero damno cavetur. † Itaque ſi quis ſervum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero eſt, vulneraverit; ſive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non eſt, veluti canem aut feram beſtiam 26 vulneraverit, aut occiderit: hoc capite actio conſtituitur. † In ceteris 27 quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus 28, quæ anima carent, damnum per injuriam datum hac parte vindicatur. Si quid enim uſtum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite conſtituitur; quamquam poterat ſola rupti appellatio in omnes iſtas cauſas ſufficere. † Ruptum enim intelligitur 29, quod quoquo modo corruptum eſt. Unde non ſolum fracta, aut uſta, ſed etiam ſciſſa & colliſa, & effuſa, & quoquo modo peremta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. † Denique reſponſum eſt, ſi quis in 30 alienum vinum aut oleum, id miſcuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur, ex hac parte legis (Aquiliæ) eum teneri.

§. 14. Illud palam eſt, ſicut ex primo capite ita demum quiſque tenetur, ſi dolo aut culpa ejus homo aut quadrupes occiſus, occiſave fuerit; ita ex hoc capite 31, de dolo aut culpa, (&) de cetero damno quemque teneri. † (Ex) hoc tamen capite non quanti in eo anno, ſed 32 quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

§. 15. At nec 33 *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æſtimationem, ac ſi etiam hac parte *plurimi* verbum adjectum fuiſſet: nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuiſſe 34, quod prima parte eo verbo uſa eſſet.

§. 16. Ceterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipue 35 corpore ſuo damnum dederit. † Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles 36 actiones dari ſolent: veluti, ſi quis hominem alienum, aut pecus ita incluſerit, ut 37 fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit 38, ut rumperetur; aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur 39, aut ſi quis alieno ſervo perſuaſerit, ut in 40 arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, & is aſcendendo vel deſcendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læſus fuerit: utilis actio in eum datur. † Sed ſi quis alienum ſervum (aut) de 41 ponte, aut de ripa in flumen dejecerit, & is ſuffocatus fuerit: eo, quod projecit, corpore ſuo damnum dediſſe, non difficulter intelligi poteſt: ideoque ipſa lege Aquilia tenetur. † Sed ſi non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læſum fuerit, ſed alio modo alicui damnum contigerit: quum non ſufficiat, ne-

TIT. III. (1. *Lib.* 9. *ff.* 2. *Lib.* 3. *C.* 35. (2. v. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (3. *l.* 2. *in pr. l.* 3. *ff. eod.* (4. *l.* 65. §. 4. *ff. de legat.* 3. (5. *d. l.* 65. §. 4. & *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* (6. *l.* 5. §. 1. *l.* 49. §. 1. *ff. h. t. l.* 1. *in pr. ff. de injur.* (7. *l.* 4. *l.* 5. *in pr. l.* 45. §. *pen. ff. h. t.* (8. Vide tamen *l.* 1. *C. quando liceat unicuique ſine judice.* (9. Adde *l.* 52. §. *ult. ff. h. t.* (10. *l.* 9. §. *ult. ff. eod.* (11. *l.* 31. *ff. eod. l.* 7. *ff. ad L. Cornel. de ſicar.* (12. v. *l.* 3. *ff. de locis & itiner.* (13. v. *l.* 6. §. 7. *ff. de offic. præſid.* (14. *l.* 8. *in pr. ff. h. t.* (15. *l.* 8. §. 1. *l.* 27. §. 29. *ff. eod. l.* 9. §. 5. *ff. locati, l.* 132. *ff. de reg. jur.* v. *l.* 7. §. *ult. ff. h. t. l.* 13. §. 5. *ff. locati* (16. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* v. *l.* 36. §. 1. *ff. de rei vind.* (17. *l.* 21. *in pr. l.* 23. §. 3. *ff. h. t.* (18. *d. l.* 23. §. 8. (19. §. 1. *infr. de perpet. & temporal. action.* (20. *l.* 23. *in pr. ff. h. t.* (21. v. *l.* 8. *ff. de evict.* (22. Immo vide *l.* 63. *in fin. pr. ff. ad leg. Falcid.* (23. *l.* 22. §. 1. *ff. h. t.* (24. *l.* 23. §. 9. *ff. l.* 3. *C. eod.* (25. *l.* 27. §. 4. *ff. eod.* (26. *l.* 29. §. 6. *ff. eod.* (27. *d.* §. 6. *in fin.* (28. v. *d. l.* 29. §. 1. 2. 3. 4. 5. *ff.* & *l.* 2. *C. h. t.* (29. *l.* 27. §. 13. & 17. *ff. eod.* (30. *d. l.* 27. §. 15. *ff. eod.* (31. *l.* 30. §. 3. *ff. eod.* (32. *d. l.* 27. §. 5. *ff. eod.* (33. *l.* 29. *in fin. ff. eod.* (34. v. *l.* 134. *in fin. ff. de verb. oblig.* (35. *l.* 52. *ff. h. t.* (36. *l.* 4. *ff. de ſervo corrupto.* (37. *l.* 9. §. 2. *l.* 29. §. *pen. ff. l.* 5. *C. h. t.* (38. *l.* 39. *in pr. ff. eod.* (39. *l.* 53. *ff. eod. l.* 51. *ff. de furtis.* (40. *l.* 3. §. 1. *ff. de ſervo corrupto.* (41. *l.* 7. §. *pen. ff. h. t.*

quæ directa, neque utilis legis Aquiliæ actio, placuit eum qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti, ſi quis miſericordia 42 ductus, alienum ſervum compeditum ſolverit, ut fugeret. 43

TIT. IV.
DE INJURIIS. 1

Verbum injuria quot modis accipitur. 1. Quibus modis fit injuria. 2. Qui, & per quos injuriam patiuntur. De parente & liberis, viro, uxore, ſocero, & nuru. 3. De ſervo. 4. De ſervo communi. 5. De ſervo fructuario. 6. De eo, qui bona fide ſervit. 7. Pœna injuriarum ex L. XII. Tab. & ex jure Prætorio. 8. ex L. Cornelia. 9. De æſtimatione atrocis injuriæ. 10. De judicio civili & criminali. 11. Qui tenentur injuriarum. 12. Quomodo tollitur hæc actio.

Generaliter injuria dicitur 2 omne, quod non jure fit; ſpecialiter alias 3 contumelia, quæ a contemnendo dicta eſt, quam Græci ὕβριν appellant; alias culpa, quam Græci ἔγκλημα dicunt, ſicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur; alias iniquitas, & injuſtitia, quam Græci (ἀνομίαν ϗ) ἀδικίαν vocant. Dum enim Prætor, vel judex non 4 jure 5 contra quem pronunciat, injuriam accepiſſe dicitur.

§. 1. Injuria autem committitur, non ſolum cum quis 6 pugno pulſatus, aut fuſtibus cæſus, vel etiam verberatus erit: ſed & ſi 7 cui convicium factum fuerit; ſive cujus bona 8 quaſi debitoris, qui nihil deberet, poſſeſſa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum ſibi debere; vel ſi quis ad infamiam alicujus libellum 9 aut carmen, (aut hiſtoriam) ſcripſerit, compoſuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret; ſive quis matremfamil. aut prætextatum, prætextatamve adſectatus 10 fuerit: ſive cujus pudicitia attentata 11 eſſe dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti injuriam, manifeſtum eſt.

§. 2. Patitur autem quis injuriam non ſolum per ſemetipſum, ſed (etiam) per liberos ſuos 12, quos in poteſtate habet: itemque per 13 uxorem ſuam: id enim magis prævaluit. Itaque ſi filiæ alicujus, quæ Titio nupta eſt, injuriam feceris, non ſolum filiæ nomine tecum injuriarum agi poteſt, ſed etiam patris quoque & mariti nomine. Contra autem, ſi viro injuria facta ſit, uxor 14 injuriarum agere non poteſt. Defendi 15 enim uxores a viris, non viros ab uxoribus, æquum eſt. Sed & ſocer nurus nomine, cujus vir in (ejus) poteſtate eſt, injuriarum agere poteſt.

§. 3. Servis autem ipſis quidem nulla injuria fieri intelligitur 16, ſed domino per eos fieri videtur: non tamen iiſdem modis, quibus etiam per liberos & uxores: ſed ita, cum quid atrocius commiſſum fuerit 17, & quod aperte ad contumeliam domini reſpicit; veluti, ſi quis alienum ſervum (atrociter) verberaverit; & in hunc caſum actio proponitur: at ſi quis ſervo convicium 18 fecerit, vel pugno eum percuſſerit: nulla in eum actio domino competit.

§. 4. Si communi 19 ſervo injuria facta ſit, æquum eſt, non pro ea parte, qua dominus quiſque eſt, æſtimationem injuriæ fieri, ſed ex dominorum perſona: quia ipſis fit injuria.

§. 5. Quod ſi uſusfructus in ſervo Titii eſt, proprietas Mævii, magis Mævio 20 injuria fieri intelligitur.

§. 6. Sed 21 ſi libero (homini,) qui tibi bona fide ſervit, injuria facta ſit, nulla tibi actio dabitur, ſed ſuo nomine is experiri poterit, niſi in contumeliam tuam pulſatus ſit: tunc enim competit & tibi injuriarum actio: idem ergo eſt, & in ſervo alieno bona fide tibi ſerviente: ut toties admittatur injuriarum actio, quoties in tuam contumeliam injuria ei facta ſit.

§. 7. Pœna autem injuriarum ex Lege XII. Tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummariæ pœnæ erant conſtitutæ, quaſi in magna veterum paupertate. Sed poſtea Prætores permittebant ipſis, qui injuriam paſſi ſunt, eam æſtimare, ut judex vel tanti (reum) condemnet, quanti injuriam paſſus æſtimaverit, vel minoris, prout ei viſum fuerit. Sed pœna quidem injuriæ, quæ ex Lege XII. Tabularum introducta eſt, in deſuetudinem abiit: quam autem Prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in judiciis 22 frequentatur. Nam ſecundum 23 gradum dignitatis, vitæque honeſtatem, creſcit aut minuitur æſtimatio injuriæ: qui gradus condemnationis & in ſervili perſona non immerito ſervatur: ut aliud 24 in ſervo actore, aliud in medii actus homine, aliud in viliſſimo, vel compedito jus æſtimationis conſtituatur.

§. 8. Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob 25 eam rem, quod ſe pulſatum quis, verberatumve, vel domum ſuam 26 vi introitam eſſe dicat. Domum autem accipimus, ſive in propria domo quis habitet, ſive 27 in conducta, ſive gratis, ſive hoſpitio receptus ſit. 28.

§. 9. Atrox injuria æſtimatur 29 vel ex facto, veluti, ſi quis ab alio vulneratus ſit, vel fuſtibus cæſus: vel ex loco 30, veluti, ſi cui in theatro, vel in foro, vel in conſpectu Prætoris, injuria facta ſit: vel ex perſona, veluti, ſi Magiſtratus injuriam paſſus fuerit, vel ſi Senatori ab humili perſona injuria facta ſit; aut parenti 31 patronove fiat a liberis vel libertis. Aliter enim Senatotis & parentis patronique, aliter extranei & humilis perſonæ injuria æſtimatur. † Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit, veluti ſi 32 in oculo quis percuſſus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias, an filiofamilias talis injuria facta ſit: nam & hæc atrox injuria æſtimabitur.

§. 10. In ſumma ſciendum eſt, de omni injuria eum, qui paſſus eſt, poſſe vel criminaliter 33 agere, vel civiliter. 34 Et ſi quidem civiliter agitur, æſtimatione 35 facta ſecundum quod dictum eſt, pœna reo imponitur: ſin autem criminaliter, officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur. † Hoc videlicet obſervando, quod Zenoniana 36 Conſtitutio introduxit, ut viri illuſtres, quique ſuper eos ſunt, & per 37 procuratores poſſunt actionem injuriarum criminaliter vel perſequi vel ſuſcipere, ſecundum ejus tenorem, qui ex ipſa manifeſtius apparet.

§. 11. Non ſolum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id eſt, qui percuſſit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit (injuriam, vel qui procuravit, ut cui 38 mala pugno percuteretur.

§. 12. Hæc actio diſſimulatione 39 aboletur: & ideo ſi quis injuriam dereliquerit, hoc eſt, ſtatim paſſus ad animum ſuum non revocaverit, poſtea ex pœnitentia remiſſam injuriam non poterit recolere.

TIT. V.
DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ QUASI EX DELICTO NASCUNTUR. 1

Si judex litem ſuam fecerit. 1. De dejectis, vel effuſis, & poſitis, vel ſuſpenſis. 2. De filiofam. habitante ſeorſim a patre. 3. De damno, aut furto, quod in nave, aut caupona, aut ſtabulo factum eſt.

Si judex 2 litem ſuam fecerit, non proprie ex maleficio obligatus videtur: ſed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eſt, & utique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quaſi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam ſuſtinebit.

§. 1. Item is 3, ex cujus cœnaculo vel proprio ipſius, vel conducto, vel in quo gratis 4 habitat, dejectum effuſumve aliquid eſt, ita ut alicui noceret, quaſi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut ſervi, aut liberi.

(42. *l.* 7. §. 7. *ff. de dolo malo* v. *l.* 14. §. 2. *ff. de cuſtod. & exhibreor.* (43. Adde caſum *l.* 27. §. 21. *ff. h. t.*

TIT. IV. (1. *Lib.* 47. *ff.* 10. *Lib.* 9. *C.* 35. 36. (2. *l.* 1. *in pr. ff. h. t.* (3. *l.* 5. §. 1. *ff. ad L. Aquil.* (4. v. *l.* 32. & 33. *ff. h. t.* (5. v. *l. pen. ff. de juſtit. & jure.* (6. *l.* 5. *in pr. ff. h. t.* (7. *l.* 1. §. 1. *l.* 15. §. 3. *l.* 42. *ff. eod.* (8. v. *l.* 20. *ff. eod.* (9. v. *l. un. C. de famoſ. libell.* (10. v. *l.* 15. §. 22. *ff. h. tit.* (11. *dict.* §. 22. *l.* 15. *in fin. l.* 10. *ff. eod.* (12. *l.* 1. §. 3. *l.* 41. *ff. eod.* (13. v. *l.* 2. *C. eod.* (14. *l.* 2. *ff. eod.* (15. *Nov.* 117. *c.* 9. (16. Vide tamen *l.* 1. *C. h. t. l.* 2. *ff. de his qui ſui vel alieni jur.* (17. v. *l.* 15. §. 34. *ff. h. t.* (18. *d. l.* 15. §. 44. (19. *l.* 15. *in fin. l.* 16. *ff. eod.* (20. *l.* 15. §. 47. *ff. eod.* (21. *d. l.* 15. §. 48.

(22. v. *l. ult. ff. h. t.* (23. *l.* 17. §. 3. *ff. eod.* (24. v. *l.* 15. §. 44. *ff. eod.* (25. *l.* 5. *in pr. ff. eod.* (26. v. *l.* 23. *ff. eod. l.* 7. *ff. de extraord. crim.* (27. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* (28. v. *l.* 1. §. 2. *verſ. domum. ff. de aleator.* (29. *l.* 7. §. *ult. l.* 8. *l.* 9. *ff. l.* 4. *C. h. t.* (30. v. *l.* 16. §. 4. *ff. de pœnis.* (31. *l.* 28. §. 8. *ff. eod.* (32. *l.* 8. *ff. h. t.* (33. v. *l.* 7. & *ult. C. h. t.* (34. *l.* 37. §. 1. *ff. eod.* (35. v. *l.* 21. *ff. eod.* (36. *d. l. ult. C. h. t.* (37. v. *l.* 11. §. 2. *l.* 17. §. 19. *ff. eod.* (38. *l.* 11. *in pr. ff. eod.* (39. v. *l.* 11. §. 1. *ff. l.* 5. *C. h. t. l.* 10. §. 2. *ff. ſi quis caution. in judic. ſiſt.*

TIT. V. (1. *Lib.* 9. *ff.* 3. & 4. *Lib.* 4. *ff.* 9. *Lib.* 47. *ff.* 5. (2. *l. ult. ff. de extraord. cognit.* (3. *l.* 5. §. 5. *ff. de oblig. & act. & toto tit. D. de his, qui effud. vel dejec.* (4. *l.* 1. §. 9. *ff. eod. l.* 5. §. 5. *ff. de oblig. & act.*

Cui ſimilis eſt is, qui ea parte, qua vulgo iter 5 fieri ſolet, id poſitum aut ſuſpenſum habet, quod poteſt (ſi occiderit) alicui nocere: quo caſu pœna decem aureorum conſtituta eſt. De eo vero, quod dejectum effuſumve eſt, dupli, quantum damni datum ſit, conſtituta eſt actio. Ob hominem vero liberum occiſum, quinquaginta 6 aureorum pœna conſtituitur: ſi vero vivat, nocitumque ei eſſe dicatur, quantum ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. Judex enim computare debet mercedes Medicis 7 præſtitas, ceteraque impendia, quæ in curatione facta ſunt: præterea operas quibus caruit, aut cariturus eſt ob id, quod inutilis factus eſt.

§. 2. Si filiusfamil. ſeorſum a patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum effuſumve fuerit; ſive quid poſitum ſuſpenſumve habuerit, cujus caſus periculoſus eſt, Juliano placuit in patrem nullam 8 (eſſe) actionem, ſed cum ipſo filio 9 agendum eſſe. Quod & in filiofamil. judice obſervandum eſt, qui litem ſuam fecerit.

§. 3. Item exercitor 10 navis, aut cauponæ, aut ſtabuli, de dolo aut furto, quod in navi aut caupona, aut ſtabulo factum erit, quaſi ex maleficio teneri videtur, ſi modo ipſius nullum eſt maleficium, ſed alicujus eorum 11, quorum opera navem, aut cauponam, aut ſtabulam exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu ſit adverſus eum conſtituta hic actio, & aliquatenus 12 culpæ reus eſt, quod opera malorum hominum uteretur, ideo quaſi ex maleficio teneri videtur. † In his autem caſibus in factum actio competit, quæ heredi quidem datur, adverſus 13 heredem autem non competit.

TIT. VI.
DE ACTIONIBUS. 1

Continuatio & definitio. 1. Diviſio prima in actiones reales & perſonales. 2. De actione confeſſoria & negatoria. 3. De actionibus prætoriis realibus. 4. De Publiciana. 5. De reſciſſoria. 6. De Pauliana. 7. De Serviana & quaſi Serviana, ſeu hypothecaria. 8. De actionibus prætoriis perſonalibus. 9. De conſtituta pecunia. 10. De peculio. 11. De actionibus in facto & jurejurando. 12. De actionibus pœnalibus. 13. De præjudiciis. 14. An res ſua condici poſſit. 15. De nominibus actionum. 16. Diviſio ſecunda. 17. De rei perſecutoriis. 18. De pœnæ perſecutoriis. 19. De mixtis, hoc eſt, rei & pœnæ perſecutoriis. 20. De mixtis, id eſt, tam in rem, quam in perſonam. 21. Diviſio tertia. 22. De actionibus in ſimplum. 23. in duplum. 24. in triplum. 25. in quadruplum. 26. Subdiviſio actionum in duplum. 27. Subdiviſio actionum in quadruplum. 28. Diviſio quarta de actionibus bonæ fidei. 29. De rei uxoriæ actione in ex ſtipulatu actionem transfuſa. 30. De poteſtate judicis in judicio bonæ fidei, & de compenſationibus. 31. De actionibus arbitrariis. 32. De incerta quantitatis petitione. 33. De pluris petitione. Quinta diviſio. 34. De minoris ſummæ petitione. 35. Si aliud pro alio petatur. 36. Diviſio ſexta de peculio. 37. De repetitione dotis. 38. De actione adverſus parentem, patronum, ſocium, donatorem. 39. De compenſationibus. 40. De eo, qui bonis ceſſit.

Supereſt, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud eſt, quam jus 2 perſequendi 3 in judicio, quod ſibi debetur.

§. 1. Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud judices 4 arbitroſve de quacumque re quæritur, ſumma diviſio in duo genera deducitur: aut enim in rem ſunt 5, aut in perſonam. † Namque agit unuſquiſque aut cum eo, qui ei obligatus eſt, vel ex contractu, vel ex maleficio, quo caſu proditæ ſunt actiones in perſonam, per quas intendit adverſarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibuſdam modis: aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus eſt, movet tamen alicui de aliqua re controverſiam, quo caſu proditæ actiones in rem ſunt: veluti ſi rem corporalem poſſideat quis, quam Titius ſuam eſſe affirmet, poſſeſſor autem dominium ejus ſe eſſe dicat: nam ſi Titius ſuam eſſe intendat, in rem actio eſt.

§. 2. Æque ſi agat (quis) jus ſibi eſſe fundo forte vel ædibus utendi fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio eſt. Ejuſdem generis eſt actio de jure prædiorum urbanorum: veluti 6 ſi (quis) agat jus ſibi eſſe altius ædes ſuas tollendi proſpiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. † Contra quoque de uſufructu, & de ſervitutibus prædiorum ruſticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ ſunt actiones: ut 7 ſi quis intendat jus non eſſe adverſario utendi fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi proſpiciendive vel projiciendi, immittendive: iſtæ quoque actiones in rem ſunt, ſed negativæ. † Quod genus actionis in controverſiis rerum corporalium proditum non eſt. Nam in his is agit, qui non poſſidet: ei vero, qui poſſidet 8, non eſt actio prodita, per quam neget rem actoris eſſe. Sane uno caſu qui poſſidet, nihilominus (is) actoris partes obtinet, ſicut in latioribus Digeſtorum libris opportunius apparebit.

§. 3. Sed iſtæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & ſi quæ ſunt ſimiles, ex Legitimis & Civilibus cauſſis deſcendunt. Aliæ autem ſunt, quas Prætor 9 ex ſua juriſdictione comparatas habet tam in rem, quam in perſonam, quas & ipſas neceſſarium eſt exemplis oſtendere: (ut) ecce, plerumque ita permittit (Prætor) in rem agere, ut vel actor dicat ſe quaſi uſucepiſſe, quod non uſuceperit: vel ex diverſo poſſeſſor dicat adverſarium ſuum non uſucepiſſe, quod uſuceperit.

§. 4. Namque ſi cui ex juxta cauſa res aliqua tradita fuerit (veluti ex cauſa emtionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & necdum ejus rei dominus effectus eſt: ſi ejus rei poſſeſſionem caſu amiſerit, nullam habet in rem directam actionem ad eam perſequendam: quippe ita proditæ ſunt Jure civili actiones 10, ut quis dominium ſuum vindicet. Sed quia ſane durum erat, eo caſu deficere actionem, inventa eſt a Prætore actio, in qua dicit is, qui poſſeſſionem amiſit, eam rem ſe uſucepiſſe, quam uſu non cepit, & ita vindicat ſuam eſſe: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum a 11 Publicio Prætore in Edicto propoſita eſt.

§. 5. Rurſus ex diverſo, ſi quis 12 cum Reipublicæ cauſa abeſſet, vel 13 in hoſtium poteſtate eſſet, rem ejus, qui in civitate eſſet, uſuceperit, permittitur domino, ſi poſſeſſor Reipublicæ cauſa abeſſe deſierit, tunc intra annum reſciſſa uſucapione eam petere: ideſt, ita petere, ut dicat poſſeſſorem uſu non cepiſſe, & ob id ſuam rem eſſe. Quod genus actionis quibuſdam & aliis ſimili æquitate motus Prætor accommodat, ſicut ex latiore Digeſtorum ſeu Pandectarum volumine intelligere licet.

§. 6. Item ſi quis in fraudem creditorum rem ſuam alicui tradiderit, bonis ejus a creditoribus poſſeſſis ex ſententia Præſidis, permittitur ipſis creditoribus, reſciſſa traditione, eam rem petere 14, id eſt, dicere eam rem traditam non eſſe, & ob id in bonis debitoris manſiſſe.

§. 7. Item Serviana, & quaſi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipſius Prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt. Serviana 15 autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure 16 pro mercedibus fundi ei tenentur. † Quaſi Serviana autem eſt, qua 17 creditores pignora hypothecaſve perſequuntur. 18 † Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil intereſt: nam de qua re inter creditorem & debitorem convenerit, ut ſit pro debito obligata, utraque hac appellatione continetur; ſed in aliis differentia eſt. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit 19. At eam, quæ ſine traditione, nuda conventione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus.

§. 8. In perſonam quoque actiones ex ſua juriſdictione propoſitas habet Prætor: veluti 20 de pecunia conſtituta: cui ſimilis videbatur receptitia. Sed ex noſtra Conſtitutione (cum (&) ſi quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ conſtitutæ transfuſum eſt) (&) ea quaſi ſupervacua, juſſa eſt cum ſua auctoritate a noſtris legibus recedere. † Item Prætor propoſuit actionem de pe-

(5. l. 1. §. 2. l. 5. §. 9. ff. eod. l. 31. ff. ad legem Aquil. (6. l. 1. in pr. & §. 5. ff. de his, qui effud. vel dejec. (7. l. ult. ff. eod. (8. v. l. 1. §. 7. ff. eod. junct. l. 58. de reg. jur. (9. v. l. 39. ff. de oblig. & act. (10. l. 5. §. ult. ff. eod. (11. l. 1. §. 4. & l. ult. in pr. ff. nautæ, caupon. ſtabul. l. un. ff. furti adverſ. naut. (12. l. 5. in fin. ff. de oblig. & act. (13. l. 16. ff. de judic. l. ult. §. ult. ff. nautæ, caupon. ſtabul. l. 5. §. 5. ff. de his, qui effud. vel dejec.

TIT. VI. *(1. Lib. 44. ff. 7. (2. v. l. 51. ff. de oblig. & act. (3. v. l. 1. ff. de except. (4. l. 15. in pr. ff. de re judic. (5. l. 25. in pr. ff. de oblig. & act.*

(6. l. 2. ff. ſi ſervit. vind. (7. l. 5. ff. ſi uſufr. pet. (8. l. 1. §. 6. ff. uti poſſid. (9. l. 25. in fin. de oblig. & act. (10. l. 23. in pr. ff. de rei vindic. (11. l. 1. ff. de Public. in rem act. (12. v. l. 1. §. 1. l. 31. ff. ex quib. cauſ. major. (13. v. l. 14. 15. ff. eod. (14. v. l. 38. §. 4. ff. de uſur. l. 1. §. 2. l. 14. ff. quæ in fraud. cred. (15. l. 19. C. de uſur. (16. v. l. 4. ff. in quib. cauſ. pign. vel hypoth. (17. v. l. 16. §. 3. l. 17. ff. de pignor. & hypoth. (18. Adde l. 10. in fin. C. de pignorat. act. (19. l. 238. §. 2. ff. de verb. ſign. (20. l. 1. ff. de conſtit. pecun.

culio ſervorum filiorumque familiarum, & eam, ex qua quæritur, an actor juraverit: & alias complures.

§. 9. De conſtituta autem pecunia cum omnibus agitur 21, quicumque pro ſe vel pro alio ſoluturos ſe conſtituerint: nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita: nam alioqui ſi ſtipulanti promiſerint, Jure 22 civili tenentur.

§. 10. Actiones autem de peculio, ideo adverſus patrem 23 dominumve 24 comparavit Prætor: quia, licet ex contractu filiorum ſervorumve ipſo jure non teneantur 25; æquum tamen eſt peculio tenus (quod veluti patrimonium eſt filiorum filiarumque, item ſervorum) condemnari eos.

§. 11. Item ſi quis poſtulante adverſario juraverit, deberi ſibi pecuniam, quam peteret, neque ei ſolvatur, juſtiſſime accommodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur 26, ſed an juraverit.

§. 12. Pœnales quoque actiones Prætor multas ex ſua juriſdictione introduxit: veluti adverſus eum, qui quid ex albo ejus 27 corrupiſſet; & in eum, qui patronum, vel parentem 28 in jus vocaſſet, cum id non impetraſſet; item adverſus eum 29, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujuſve dolo alius exemerit: & alias innumerabiles.

§. 13. Præjudiciales actiones in rem eſſe videntur: quales ſunt per quas quæritur, an aliquis liber 30, an libertus 31 ſit, vel de partu agnoſcendo. 32 Ex quibus fere una illa legitimam cauſam habet, per quam quæritur, an aliquis liber ſit: ceteræ ex ipſius Prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt.

§. 14. Sic itaque diſcretis actionibus, certum eſt, non poſſe actorem ſuam rem ita ab aliquo petere. *Si apparet eum dare oportere.* Nec enim quod actoris eſt, id ei dari oportet: ſcilicet quia 33 dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res, quæ (jam) actoris eſt 34, magis ejus fieri poteſt. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum eſt, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione 35 teneantur, *Si appareat eos dare oportere*: quamvis ſit adverſus eos etiam (hæc) in rem actio, per quam rem ſuam quis eſſe petit.

§. 15. Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes 36: in perſonam vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim eſt denunciare priſca lingua: nunc vero abuſive dicimus condictionem actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

§. 16. Sequens illa diviſio eſt, quod quædam actiones rei perſequendæ gratia comparatæ ſunt, quædam pœnæ perſequendæ, quædam miſtæ ſunt.

§. 17. Rei perſequendæ cauſa comparatæ ſunt omnes in rem actiones. † Earum vero actionum, quæ in perſonam ſunt, eæ quidem, quæ ex contractu naſcuntur, fere omnes rei perſequendæ cauſa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in ſtipulatum deductam petit actor; item commodati, depoſiti, mandati, pro ſocio, ex emto, vendito, locato, conducto. † Plane ſi depoſiti agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii cauſa depoſitum ſit, in duplum actionem Prætor reddit, ſi modo cum ipſo, apud quem depoſitum ſit, aut cum herede ejus de dolo ipſius agitur; quo caſu miſta eſt actio.

§. 18. Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ perſequendæ cauſa comparatæ ſunt: aliæ tam pœnæ, quam rei perſequendæ, & ob id miſtæ ſunt. Pœnam tantum perſequitur quis actione furti 37: ſive enim manifeſti agatur, quadrupli; ſive non manifeſti, dupli: de ſola pœna agitur. Nam ipſam rem propria actione perſequitur quis, id eſt, ſuam eſſe petens: ſive fur ipſe eam rem poſſideat, ſive alius quilibet. † Eo amplius adverſus furem etiam condictio eſt (rei). 38

§. 19. Vi autem bonorum raptorum actio miſta eſt: quia in quadruplo rei perſecutio continetur, pœna autem tripli eſt. † Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria (dato), miſta eſt, non ſolum ſi adverſus inficiantem in duplum agatur, ſed interdum & ſi in ſimplum quiſque agat; veluti, ſi quis hominem claudum, aut luſcum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti 39 is homo in eo anno plurimi fuerit, ſecundum jam traditam diviſionem. † Item miſta eſt actio 40 contra eos, qui relicta ſacroſanctis Eccleſiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommiſſi nomine, dare diſtulerint, uſque adeo, ut etiam in judicium vocarentur: tunc enim & ipſam rem vel pecuniam, quæ relicta eſt, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

§. 20. Quædam actiones miſtam 41 cauſam obtinere videntur, tam in rem, quam in perſonam: qualis eſt familiæ erciſcundæ actio, quæ competit coheredibus de dividenda hereditate. 42 † Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune 43 eſt, ut id dividatur. † Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. 44 In quibus tribus judiciis permittitur 45 judici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adjudicare: & ſi unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

§. 21. Omnes autem actiones, vel in ſimplum conceptæ ſunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum; ulterius autem nulla actio extenditur.

§. 22. In ſimplum agitur, veluti ex ſtipulatione, & mutui datione, ex emto, vendito, locato, conducto, mandato: & denique ex aliis quamplurimis cauſis.

§. 23. In duplum agimus, veluti furti nec manifeſti, damni injuriæ ex lege Aquilia, depoſiti ex quibuſdam cauſis 46. Item ſervi corrupti 47, quæ competit in eum, cujus hortatu conſiliove ſervus alienus fugerit, aut contumax adverſus dominum factus eſt, aut luxurioſe vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus ſit: in qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo ſervus abſtulerit, æſtimatio deducitur. Item ex legato, quod 48 venerabilibus locis relictum eſt, ſecundum ea, quæ ſupra diximus.

§. 24. Tripli vero (agimus) cum quidam majorem vera æſtimatione quantitatem in libello conventionis inſerunt, ut ex hac cauſa viatores 49, id eſt, executores litium 50, ampliorem ſummam ſportularum nomine exigerent: tunc enim id, quod propter eorum cauſam damnum paſſus fuerit reus, (in) triplum ab actore conſequetur: ut in hoc triplo etiam ſimplum, in quo damnum 51 paſſus eſt, connumeretur; quod noſtra Conſtitutio introduxit, quæ in noſtro Codice fulget, quam proculdubio certum eſt ex lege condictitia emanare.

§. 25. Quadrupli autem agitur, veluti furti 52 manifeſti. Item de 53 eo, quod metus cauſa factum ſit, deque ea pecunia, quæ in hoc data ſit, ut is, cui datur, calumniæ 54 cauſa, negotium alicui faceret, vel non faceret. † Item, ex lege condictitia noſtra Conſtitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra noſtræ Conſtitutionis normam a reis quicquam exegerint.

§. 26. Sed furti quidem nec manifeſti actio, & ſervi corrupti a ceteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli ſunt: at illæ, id eſt, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum depoſiti inficiatione duplicantur, in confitentem autem in ſimplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis ſunt, non ſolum inficiatione duplicatur 55, ſed etiam, ſi diſtulerit relicti ſolutionem uſque quo juſſu magiſtratuum noſtrorum conveniatur. In confitentem vero, antequam juſſu magiſtratuum conveniatur, ſolventem, ſimpli redditur.

§. 27. Item actio de eo, quod metus cauſa factum ſit, a ceteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, ut qui judicis juſſu ipſam rem actori reſtituat 56, abſolvatur: quod in ceteris caſibus non eſt ita: ſed om-

(21. *l.* 5. §. 2. *l.* 21. *ff. l.* 2. *C. de conſtit. pecun.* (22. v. *l.* 8. *in fin. ff. de acceptil.* (23. v. *l.* 1. *C. ne filius pro patre.* (24. v. *l.* 12. *C. quod cum eo, qui in alien. poteſt.* (25. v. *l.* 39. *ff. de oblig. & act.* (26. *l.* 5. §. 2. *ff. de jurejur.* (27. *l.* 7. *in pr. ff. de juriſdict.* (28. *l.* 4. §. 1. *ff. de in jus vocando.* (29. *l.* 1. *l. pen. & toto tit. ff. ne quis eum, qui in jus vocat.* (30. v. *l.* 24. *l.* 26. *ff. de liberali cauſa.* (31. v. *l.* 14. *ff. de probat.* (32. v. *l.* 1. *in fin. & tot. tit. ff. de agnoſc. & alend. liber.* (33. *l.* 167. *in pr. ff. de reg. jur.* (34. §. 6. & 10. *ſupr. de legat.* (35. v. *l.* 1. & *tot. tit. ff. de condict. furt.* (36. *l.* 25. *in pr. ff. de oblig. & act.* (37. *l.* 54. §. 3. *ff. de furt.* (38. *l.* 7. §. 1. *ff. de condict. furt.*

(39. *l.* 23. §. 3. *ff. ad leg. Aquil.* (40. §. 23. *in fin. infr. h. t.* (41. *l.* 37. §. 1. *ff. de oblig. & act.* (42. *l.* 22. §. *pen. ff. famil. erciſc.* (43. *l.* 1. *l.* 2. *in pr. l.* 4. §. 3. *ff. communi divid.* (44. *l.* 1. 2. 3. 4. *ff. fin. regund.* (45. *l.* 2. §. 1. *ff. eod. l.* 52. §. 2. *ff. famil. erciſc.* §. 4. 5. 6. *Inſt. de offic. judic.* (46. v. *l.* 1. §. 1. *ff. depoſ.* (47. *l.* 10. *l.* 14. §. 5. *ff. de ſervo corrupt.* (48. *l.* 46. §. 7. *C. de epiſcop. & cleric.* (49. v. *l. ult. ff. de judic.* (50. v. *l.* 12. §. 1. *C. de proxim. ſacr. ſcrin.* (51. v. *Nov.* 53. *c.* 3. *in fin.* (52. §. 5. *ſupr. de oblig. quæ ex delict.* (53. *l.* 14. §. 10. *ff. quod met. cauſ.* (54. *l.* 1. *in pr. ff. de calumniatorib.* (55. §. 1. *infr. de pœna temere litig.* (56. *l.* 14. §. 1. *ff. quod met. cauſ.*

nimodo quiſque in quadruplum condemnatur, quod eſt & in furti manifeſti actione.

§. 28. Actionum autem quædam 57 bonæ fidei ſunt, quædam ſtricti juris. Bonæ fidei 58 ſunt hæ: ex emto, vendito 59, locato, conducto 60, negotiorum geſtorum 61, mandati 62, depoſiti 63, pro ſocio 64, tutelæ 65, commodati 66, pignoratitia 67, familiæ erciſcundæ 68, communi 69 dividundo, præſcriptis verbis, quæ de æſtimato 70 proponitur, & ea, quæ ex permutatione 71 competit, & hereditatis 72 petitio. Quamvis enim uſque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hereditatis petitio eſſet, an non: noſtra tamen Conſtitutio 73 aperte eam eſſe bonæ fidei diſpoſuit.

§. 29. Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: ſed cum pleniorem eſſe ex ſtipulatu actionem invenientes, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cum multis diviſionibus in actionem ex ſtipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, tranſtulerimus, merito rei uxoriæ actione ſublata, ex ſtipulatu (actio), quæ pro ea introducta eſt, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei ſit. (Sed) & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus 74 in hypothecis tunc cenſuimus, cum ipſa mulier de dote ſua experiatur, cujus ſolius providentia hoc induximus.

§. 30. In bonæ fidei judiciis libera poteſtas permitti videtur judici ex bono & æquo æſtimandi, quantum actori reſtitui debeat. In quo & illud continetur, ut ſi quid invicem præſtare actorem oporteat, eo compenſato, in reliquum is, cum quo actum eſt, debeat condemnari. Sed & in ſtricti juris judiciis, ex reſcripto D. Marci, oppoſita doli mali exceptione, compenſatio inducebatur. Sed noſtra Conſtitutio 75 eaſdem compenſationes, quæ jure aperto nituntur, latius introduxit, ut actiones ipſo Jure minuant, ſive in rem, ſive in perſonam, ſive alias quaſcumque: excepta 76 ſola depoſiti actione, cui aliquid compenſationis nomine opponi, ſane iniquum eſſe credimus: ne ſub prætextu compenſationis, depoſitarum rerum quis exactione defraudetur.

§. 31. Præterea quaſdam actiones arbitrarias, id eſt, ex arbitrio judicis pendentes, appellamus, in quibus, niſi arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori ſatisfaciat: veluti rem reſtituat, vel exhibeat, vel ſolvat, vel ex noxali cauſa ſervum dedat, condemnari debeat. Sed iſtæ actiones, tam in rem, quam in perſonam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quaſi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In perſonam, veluti quibus de eo agitur, quod 77 (vi) aut metus cauſa, aut 78 dolo malo factum eſt. Item cum id 79, quod certo loco promiſſum eſt, petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio judicis pendet 80: in his enim actionibus & ceteris ſimilibus permittitur judici, ex bono & æquo ſecundum cujuſque rei, de qua actum eſt, naturam æſtimare, quemadmodum actori ſatisfieri oporteat.

§. 32. Curare 81 autem debet judex, ut omnino quantum poſſibile ei ſit, certæ pecuniæ vel rei ſententiam ferat: etiamſi de incerta quantitate apud eum actum eſt.

§. 33. Si quis agens, (in) intentione ſua plus 82 complexus fuerit, quam ad eum pertineat, a cauſa cadebat, id eſt, rem amittebat: nec facile in integrum reſtituebatur a Prætore, niſi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, ſicut in aliis cauſis cauſa 83 cognita ſuccurrebatur, ſi lapſus juventute fuerat: ita & in hac cauſa ſuccurri ſolitum erat. Sane, ſi tam magna cauſa juſti erroris interveniebat, ut etiam conſtantiſſimus quiſque labi poſſet, etiam majori xxv. annis ſuccurrebatur: veluti, ſi quis totum legatum petierit, poſt deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati ademta ſit, aut quibuſdam aliis legata data ſint, quæ efficiebant, ut plus petiiſſe videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo Lege Falcidia legata minuebantur. 84 † Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, (&) cauſa. † Re: veluti, ſi quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut ſi is, cujus ex parte res eſt, totam eam, vel majorem partem ſuam eſſe intenderit. † Tempore: veluti, ſi quis 85 ante diem vel ante conditionem 86 petierit. Qua enim ratione qui tardius 87 ſolvit, quam ſolvere deberet, minus ſolvere intelligitur, eadem ratione qui præmature petit, plus petere videtur. † Loco plus petitur: veluti, cum quis id, quod certo loco ſibi (dari) ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi dari ſtipulatus eſt: verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerit, *Epheſi dare ſpondes?* Romæ pure intendat ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia utilitatem, quam haberet promiſſor, ſi Epheſi ſolveret, adimit ei pura intentione. Propter quam cauſam, alio loco petenti arbitraria actio proponitur 88: in qua ſcil. ratio habetur utilitatis, quæ promiſſori competitura fuiſſet, ſi illo loco ſolveret (quo ſe ſoluturum ſpopondit.) Quæ utilitas plerumque in mercibus maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per ſingulas regiones diverſa habent pretia. 89 Sed & pecuniæ numeratæ non 90 in omnibus regionibus ſub eiſdem uſuris fœnerantur. Si quis tamen Epheſi petat, id eſt, eo loco petat, quo, ut ſibi detur, ſtipulatus eſt, pura 91 actione recte agit: idque etiam Prætor monſtrat: ſcil. quia utilitas ſolvendi ſalva eſt promiſſori. † Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus eſt is, qui cauſa plus petit: ut ecce, ſi quis ita a te ſtipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare ſpondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur: quia in eo genere ſtipulationis promiſſoris 92 eſt electio, utrum pecuniam, an hominem ſolvere malit. Qui igitur pecuniam tantum vel hominem tantum ſibi dari oportere intendit, eripit electionem adverſario, & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem facit, adverſarii vero (ſui) deteriorem. Qua de cauſa talis in ea re prodita eſt actio, ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem ſibi dari oportere: id eſt, ut eodem modo peteret, quo ſtipulatus eſt. Præterea, ſi quis generaliter hominem ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Stichum petat; aut generaliter vinum ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram ſtipulatus ſit, deinde ſpecialiter Tyriam petat, plus petere intelligitur: quia electionem adverſario tollit, cui ſtipulationis 93 jure liberum fuit, aliud ſolvere, quam quod peteretur. Quin etiam licet viliſſimum ſit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia ſæpe accidit, ut promiſſori facilius ſit illud ſolvere, quod majoris pretii eſt. 94 Sed hæc quidem antea in uſu fuerant; poſtea vero lex Zenoniana 95 & noſtra rem coarctavit. Et, ſiquidem tempore 96 plus fuerit petitum: quid ſtatui oporteat, Zenonis divæ memoriæ loquitur Conſtitutio. Sin autem quantitate 97 vel alio modo plus fuerit petitum: (in omne), ſi quod forte damnum ex hac cauſa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commiſſa tripli condemnatione (ſicuti ſupra diximus) puniatur. 98

§. 34. Si minus 99 in intentione ſua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti, ſi cum ei decem (aurei) deberentur, quinque ſibi dari oportere intenderit; aut ſi cum totus fundus ejus eſſet, partem dimidiam ſuam eſſe petierit: ſine 100 periculo agit. In reliquum enim nihilominus judex adverſarium in eodem judicio 101 ei condemnat ex conſtitutione divæ memoriæ Zenonis.

(57. v. *l.* 38. *in pr. ff. pro ſocio.* (58. §. 30. *infr. eod.* (59. *l.* 1. *hic* §. 1. *l.* 11. §. 1. *ff. de act. emti & vend.* (60. *l.* 17. *C. de locat. & conduct.* (61. *l.* 5. *in pr. ff. de oblig. & act. l.* 7. *ff. de negot. geſt.* (62. *l.* 2. §. *ult. l.* 5. *in pr. ff. de oblig. & act. l.* 3. *in fin. l.* 10. §. 3. *l.* 35. *ff. mandati.* (63. *l.* 1. §. 23. *ff. depoſiti. l.* 7. *ff. de eo quod certo loco.* (64. *l.* 52. §. 1. *ff. pro ſocio.* (65. *l.* 1. §. 2. *ff. de tutel. & ration. diſtrah.* (66. *l.* 3. §. 2. *ff. commodati.* (67. *l.* 7. *ff. l.* 6. *C. de pignorat. act.* (68. *l.* 9. *C. famil. erciſc.* (69. *l.* 4. §. 2. *l.* 14. §. 1. *ff. comm. divid.* (70. *l.* 1. *in fin. pr. ff. de æſtimatoria.* (71. *l.* 2. *ff. l.* 2. *C. de rer. permut.* (72. *l. ult. in fin. C. de petit. hered.* (73. *d. l. ult. C. de petit. hered.* (74. *l.* 12. *C. qui potiores in pign. Nov.* 97. *c.* 3. *Nov.* 109. c. 1. Vide tamen *Nov.* 97. c. 4. (75. *l. ult. C. de compenſationibus.* (76. *l. pen. C. depoſiti.* (77. *l.* 14. §. 1. & 4. *ff. quod metus cauſa geſt.* (78. *l.* 18. *in pr. ff. de dolo malo.* (79. *l.* 2. *in pr. ff. de eo quod certo loco.* (80. *l.* 3. §. 2. *ff. ad exhibend.* (81. v. *C. de ſentent. quæ ſine certa quantitate.* (82. v. *C. de plus petit.* (83. *l.* 1. *l.* 11. §. 3. *ff. de minor.*

(84. *l. pen. C. ad leg. Falcid.* (85. *l. un. in fin. ff. quando dies uſusfr. l.* 1. §. 2. *ff. de edendo. l.* 44. §. 1. *ff. de oblig. & act. l.* 38. §. 16. *l.* 41. §. 1. *l.* 137. §. 2. *ff. de verb. oblig.* (86. v. *l.* 21. *ff. de jure dot.* (87. *l.* 12. *in fin. ff. de verb. ſign.* (88. v. *l.* 1. *l.* 2. *in pr. l.* 8. *ff. de eo quod certo loco.* (89. *l.* 63. *in fin. ff. ad leg. Falcid.* (90. *l.* 1. *in pr. ff. de uſur. l.* 3. *in fin. ff. de eo quod certo loco.* (91. *l.* 4. *in pr. ff. eod.* (92. v. *l.* 34. §. *pen. ff. de contrah. emt. l.* 10. *in fin. ff. de jure dot. l.* 95. *in pr. ff. de ſolut.* (93. v. *l.* 32. §. *fin. ff. de condict. indeb.* (94. v. *l. ult. ff. de uſu & habit.* (95. §. 10. *infr. de except.* (96. *l.* 2. *in pr. C. de plus petit.* (97. *d. l.* 2. §. *ult.* (98. Excipe legem 1. *C. de condict. ex lege.* (99. *d. l.* 2. §. 1. (100. v. *l.* 3. *C. de edendo.* (101. v. *l.* 18. *ff. communi divid.*

§. 35.

§. 35. Si quis aliud pro alio intenderit, nihil eum periclitari placet, ſed in eodem judicio, cognita veritate, errorem ſuum corrigere 102 ei permittitur: veluti, ſi is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit; aut ſi quis ex teſtamento dari ſibi oportere intenderit, quod ex ſtipulatu debetur.

§. 36. Sunt præterea quædam actiones, quibus non (ſemper) ſolidum, quod nobis debetur, perſequimur: ſed modo ſolidum perſequimur: modo minus: ut ecce, ſi in peculium filii ſervive agamus. Nam ſi non minus in peculio ſit, quam perſequimur, in ſolidum dominus paterve condemnatur. Si vero minus inveniatur, eatenus 103 condemnat judex, quatenus in peculio ſit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, ſuo ordine proponemus. 104

§. 37. Item ſi de dote (in) judicio mulier agat, placet eatenus maritum 105 condemnari debere, quatenus facere poſſit, id eſt quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque ſi dotis quantitati concurrant facultates ejus, in ſolidum damnatur; ſin minus, in tantum, quantum facere poteſt. Propter retentionem 106 quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas, marito (quaſi) retentio conceſſa eſt: quia ipſo jure 107 neceſſariis ſumtibus dos minuitur, ſicut ex latioribus Digeſtorum libris cognoſcere licet.

§. 38. Sed & ſi quis cum parente ſuo 108 patronove agat 109; item ſi ſocius 110 cum ſocio, judicio ſocietatis agat: non plus actor conſequitur, quam adverſarius ejus facere poteſt. † Idem eſt, ſi quis ex 111 donatione ſua conveniatur.

§. 39. Compenſationes quoque oppoſitæ plerumque efficiunt 112, ut minus quiſque conſequatur, quam ei debeatur. Nam 113 ex bono & æquo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem cauſa præſtare oportet, judex in reliquum eum, cum quo actum eſt, condemnat, ſicut jam dictum eſt.

§. 40. Cum eo quoque, qui creditoribus ſuis bonis ceſſit 114, ſi poſtea aliquid adquiſierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id, quod facere poteſt, creditores experiuntur: inhumanum enim erat, ſpoliatum fortunis ſuis in ſolidum damnari.

TIT. VII.

QUOD CUM EO 1, QUI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIUM GESTUM ESSE DICITUR.

Scopus & nexus. 1. De ſervis quod juſſu. 2. De exercitoria & inſtitoria actione. 3. De tributoria. 4. De peculio, & in rem verſo. 5. De concurſu dictarum actionum. 6. De filiisfamilias. 7. De SC. Macedoniano 8. De actione directa in patrem vel dominum.

Quia (tamen) ſuperius 2 mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum familiarum ſervorumque agitur, opus eſt, ut de hac actione & de ceteris, quæ eorumdem nomine in parentes dominoſve dari ſolent, diligentius admoneamus. Et quia ſive cum ſervis negotium geſtum ſit, ſive cum his, qui in poteſtate parentum ſunt, eadem fere jura ſervantur: ne verboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſervi dominique, idem 3 intellecturi de liberis quoque, & parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his proprie ſervetur, ſeparatim oſtendemus.

§. 1. Si igitur juſſu domini cum ſervo negotium geſtum erit, in ſolidum 4 Prætor adverſus dominum actionem pollicetur: ſc. quia is, qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur.

§. 2. Eadem ratione Prætor duas alias in ſolidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria 5, altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis ſervum ſuum magiſtrum navi præpoſuerit, & quid cum eo, ejus rei cauſa, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus navis quæſtus pertinet. 6 Inſtitoria tunc locum habet 7, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi ſervum ſuum præpoſuerit, & quid cum eo, ejus rei cauſa, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem inſtitoria appellatur, quia, qui negotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur. 8 Iſtas tamen duas actiones Prætor reddit, & ſi liberum quis hominem, aut alienum ſervum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præpoſuerit: ſc. quia eadem æquitatis ratio etiam eo caſu interveniat.

§. 3. Introduxit & aliam actionem Prætor, quæ tributoria vocatur. Namque ſi ſervus in peculiari merce, ſciente 9 domino, negotietur, & quid cum eo ejus rei cauſa contractum erit: ita Prætor jus dicit, ut 10 quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, ſi quid ei debebitur, & ceteros creditores, pro 11 rata portione diſtribuatur: & (ideo tributoria vocatur,) quia ipſi domino diſtributionem Prætor permittit. Nam ſi quis ex creditoribus queratur, quaſi minus ei tributum ſit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

§. 4. Præterea introducta eſt actio de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum erit: ut quamvis ſine voluntate domini negotium geſtum erit, tamen ſive 12 quid in rem ejus verſum fuerit, id totum præſtare debeat; ſive quid non ſit in rem ejus verſum, id eatenus præſtare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini verſum intelligitur, quicquid neceſſario in rem ejus impenderit ſervus: veluti, ſi mutuatus pecuniam creditoribus ejus ſolverit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem neceſſariam mercatus erit. Itaque ſi ex decem puta aureis, quos ſervus tuus a Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos ſolverit, reliquos vero quinque quolibet modo conſumſerit: pro quinque (quidem) in ſolidum damnari debes; pro ceteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio ſit. Ex quo ſc. apparet, ſi toti decem aurei in rem tuam verſi fuerint, totos decem aureos Titium conſequi poſſe. Licet enim una eſt actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum ſit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione agitur, ante diſpicere ſolet, an in rem domini verſum ſit: nec aliter ad peculii æſtimationem tranſit, quam aut nihil in rem domini verſum intelligatur, aut non totum. Cum autem quæritur, quantum in peculio ſit: ante 13 deducitur, quicquid ſervus domino, eive, qui in poteſtate ejus ſit, debet: & quod ſupereſt, id ſolum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet ſervus, qui in poteſtate domini ſit, non deducitur ex peculio: veluti, ſi is in ipſius peculio ſit. Quod eo pertinet, ut ſi 14 quid vicario ſervus debeat, id ex peculio ejus non deducatur.

§. 5. Ceterum dubium non eſt, quin is quoque, qui juſſu domini contraxerit, cuique inſtitoria vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum eſt, agere poſſit. Sed erit ſtultiſſimus, ſi omiſſa actione, qua facillime ſolidum ex contractu conſequi poſſit, ſe ad difficultatem perducat probandi in rem domini verſum eſſe, vel habere ſervum peculium, & tantum habere, ut ſolidum ſibi ſolvi poſſit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æque de peculio & de in rem verſo agere poteſt. Sed ſane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verſo. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua 15 non eſt, id eſt, quod domino debetur, non deducitur: ſed ejuſdem juris eſt dominus, cujus & ceteri creditores. At in actione de peculio ante 16 deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum eſt, creditori dominus condemnatur. Rurſus de peculio ideo 17 expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria ejus tantum, quo negotiatur. Et poteſt quiſque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari; majorem autem partem in prædiis, vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quiſque vel hanc actionem vel illam eligere debet. Certe qui poteſt probare, in rem domini verſum eſſe: de in rem verſo agere debet. 18

§. 6. Quæ diximus de ſervo & domino, eadem 19 intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre avove, cujus in poteſtate ſunt.

§. 7. Illud proprie ſervatur in eorum perſona, quod SC. Macedonianum 20 prohibuit mutuas pecunias dare eis, qui in poteſtate parentis ſunt: & ei, qui crediderit, denegatur actio tam adverſus ipſum filium filiamve, nepotem neptemve (ſive adhuc in

(102.*v.l.4.§.fin.ff.de noxal.act.l.ult.C.de errore advocat.* (103.*l.47.§.2.ff.de pecul.* (104.*infr.tit.prox.* (105.*l.17.l.20.ff.de re judic.* (106.*v.l.5. & tot. tit. ff. de impenſ. in res dotal.* (107.*l.1.l.5.d.t.l.56.§.ult.ff.de jure dot.* (108.*l.16.in fin.de re jud.* (109.*l.17.ff.eod.* (110.*d.l.16. de re judic.* (111.*l.12.ff.de donat.* (112.*l.ult.C.de compenſ.* (113. *v. l. 5. C. eod.* (114. *Nov. 136. v. l. 4. ff. de ceſſ. bonor.*

TIT. VII. (1. *Lib.14. ff. 5. & Lib. 4. C. 25.26.* (2. *§.36. ſupr. tit.prox.* (3. *§. 6. infr. h.t.* (4. *v. l.1. in pr. ff. quod juſſu.* (5.*v. Lib. 14. ff. 1. & 3. Lib. 4. C. 25.* (6. *l. 1. §. 15. ff. de exercitoria act.* (7. *l. 3. l. 4. l. 5. in pr. l. 18. ff. de inſtitoria act.*

(8. Adde *l. 5. §. 8. ff. eod.* (9.*l. 1. in pr. & §. 3. ff. de tributoria act.* (10. *d. l. 1. in pr.* (11. *l. 5. §. ult. ff. eod.* (12. *l. 1. ff. de in rem verſo.* (13. *l.9. §.2. ff. de peculio.* (14. *l. 17. ff.eod.* (15. *l.1. in pr. ff. de tributor. act.* (16.*§.4. in fin. ſupr.h.t.* (17. *l. 11. ff. de tributor.act.* (18. *l. 5. §. 2. ff. de in rem verſo.* (19. *ſupr. in pr. h.t.* (20. *l. 1. in pr. ff. de SC. Macedon. & C. eod. tit.*

pote-

poteſtate ſunt, ſive morte parentis, vel emancipatione ſuæ poteſtatis eſſe cœperint) quam adverſus patrem avumve (ſive eos habeat adhuc in poteſtate, ſive emancipaverit). Quæ ideo Senatus proſpexit, quia ſæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant, vitæ parentum inſidiabantur. 21

§. 8. Illud in ſumma admonendi ſumus, id, quod juſſu patris, dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus verſum erit, directo 22 quoque poſſe a patre dominove condici, tamquam ſi principaliter cum ipſo negotium geſtum eſſet. Ei quoque, qui exercitoria, vel inſtitoria actione tenetur, directo poſſe condici placet: quia hujus quoque juſſu contractum intelligitur.

TIT. VIII.
DE NOXALIBUS 1 ACTIONIBUS.

De ſervis. Summa. 1. Quid ſit noxa & noxia. 2. Ratio harum actionum. 3. Effectus noxæ deditionis. 4. De origine harum actionum. 5. Qui conveniuntur noxali actione. 6. Si ſervus domino noxiam commiſerit: vel contra. 7. De filiisfam.

Ex maleficiis ſervorum (veluti ſi furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiſerint), noxales actiones proditæ ſunt, quibus domino damnato permittitur 2, aut litis æſtimationem ſufferre: aut ipſum hominem noxæ dedere.

§. 1. Noxa autem eſt (ipſum) 3 corpus, quod nocuit, id eſt, ſervus: noxia 4 ipſum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria.

§. 2. Summa autem ratione permiſſum eſt, noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra 5 ipſorum corpora dominis damnoſam eſſe.

§. 3. Dominus noxali judicio ſervi ſui nomine conventus, ſervum actori noxæ dedendo liberatur 6: nec minus in perpetuum ejus ſervi dominium a domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus eſt, (ſervus) reſarcierit quæſita pecunia, auxilio Prætoris invito domino manumittetur.

§. 4. Sunt autem conſtitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto Prætoris. Legibus: veluti furti 7 ex Lege XII. Tabularum, damni injuriæ ex Lege Aquilia: Edicto Prætoris: veluti injuriarum 8, & vi bonorum raptorum.

§. 5. Omnis autem noxalis actio caput 9 ſequitur. Nam ſi ſervus tuus noxam commiſerit: quamdiu in tua poteſtate ſit, tecum eſt actio: ſi autem in alterius poteſtatem pervenerit, cum illo incipit actio eſſe: at ſi manumiſſus fuerit, directo ipſe tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diverſo quoque directa actio noxalis eſſe incipit. Nam ſi liber homo noxiam commiſerit, & is ſervus tuus eſſe cœperit (quod quibuſdam caſibus effici, primo 10 libro tradidimus) incipit tecum eſſe noxalis actio, quæ ante directa fuiſſet.

§. 6. Si ſervus domino noxiam commiſerit, actio nulla naſcitur. Namque inter 11 dominum & eum, qui in poteſtate ejus eſt, nulla obligatio naſci poteſt. Ideoque & ſi 12 in alienam poteſtatem ſervus pervenerit, aut manumiſſus fuerit, neque cum ipſo, neque cum eo, cujus nunc in poteſtate ſit, agi poteſt. Unde ſi alienus ſervus noxiam tibi commiſerit, & is 13 poſtea in poteſtate tua eſſe cœperit, interdicitur actio: quia 14 in eum caſum deducta ſit, in quo conſiſtere non potuit: ideoque licet exierit de tua poteſtate, agere non potes, quemadmodum ſi dominus in ſervum ſuum aliquid commiſerit: nec ſi manumiſſus aut alienatus fuerit ſervus, ullam actionem contra dominum habere poteſt.

§. 7. Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum maſculis, & feminis admiſere: nova autem hominum converſatio hujuſmodi aſperitatem recte reſpuendam eſſe exiſtimavit, & ab uſu communi hoc penitus receſſit. Quis enim patiatur filium ſuum, & maxime filiam, in noxam alii dare: ut pene per (filii) corpus pater magis 15, quam filius periclitetur: cum in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc bene excludat? Et ideo placuit, in ſervos tantummodo noxales actiones eſſe proponendas: cum apud veteres Legum commentatores invenerimus ſæpius dictum, ipſos 16 filiosfamiliarum pro 17 ſuis delictis poſſe conveniri.

(21. *l.* 1. *in pr. l.* 3. §. 3. *verſ. nam pecuniæ ff. eod.* (22. *l.* 1. *in pr. ff. de in rem verſo. l.* 1. *in pr. ff. quod juſſu.*

TIT. VIII. (1. *Lib.* 9. *ff.* 4. *&* 3. *C.* 41. (2. *l.* 1. *ff. h. t.* v. *l.* 20. §. 5. *ff. de heredit. petit.* (3. v. *l.* 1. *l.* 2. §. 1. *l.* 14. *in pr. ff. h. t. l.* 17. §. 18. *ff. de ædil. edict. l.* 174. *ff. de verb. ſign.* §. 5. *infr. h. t.* (4. *l.* 238. *in fin. ff. de verb. ſign.* (5. *l.* 7. §. 1. *ff. de damno infect. l.* 1. §. 15. *ff. de vi & vi armata.* (6. *l.* 2. *C. h. t.* (7. v. *pr. in fin. infr. de perpet. & temporal. act.* (8. v. *l.* 17. §. 4. *ff. de injur.* (9. *l.* 1. *in fin. ff. de privat. delict.* (10. §. 4. *ſupr. de jure perſon.* (11. *l.* 1. *in fin. C. h. t.* (12. *l.* 11. *in pr. verſ. ſed & ff. de minorib.* (13. *l.* 37. *ff. h. t.* (14. *l.* 16. *ff. ad leg. Aquil.*

TIT. IX.
SI QUADRUPES 1 PAUPERIEM FECISSE DICATUR.

De actione ſi quadrupes, ex lege XII. *tab.* 1. *de actione ædilitia concurrente cum actione de pauperie.*

Animalium nomine, quæ ratione carent, ſi 2 qua laſcivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio Lege XII. Tabular. prodita eſt. (Quæ animalia ſi noxæ dedantur, proſiciunt reo ad liberationem; quia ita Lex XII. Tabularum ſcripta eſt) urputa: ſi equus calcitroſus calce percuſſerit, aut bos cornu petere ſolitus, (cornu) petierit. Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam 3 moventur, locum habet. Ceterum ſi genitalis 4 ſit feritas: ceſſat actio. Denique ſi urſus fugerit a domino, & ſi nocuerit, non poteſt quondam dominus conveniri: quia deſiit dominus eſſe, ubi fera evaſit. Pauperies autem eſt damnum ſine injuria facientis datum. Nec enim poteſt animal injuriam feciſſe dici, quod 5 ſenſu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

§. 1. Ceterum ſciendum eſt, Ædilitio Edicto 6 prohiberi nos canem, verrem, aprum, urſum, leonem ibi habere, qua vulgo iter ſit: & ſi adverſus ea factum erit, & nocitum libero homini eſſe dicatur, quod bonum & æquum judici videtur, tanti dominus condemnetur: ceterarum (vero) rerum, quanti damnum datum ſit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones & de pauperie locum habebit. Numquam enim actiones, præſertim pœnales de eadem re concurrentes, alia 7 aliam conſumit.

TIT. X.
DE IIS, PER QUOS AGERE POSSUMUS.

Per quos agere licet. 1. Quibus modis Procurator conſtituitur. 2. Quibus modis tutores vel curatores conſtituuntur.

Nunc admonendi ſumus agere poſſe quemlibet hominem aut ſuo nomine, aut alieno. Alieno: veluti, procuratorio, tutorio, curatorio; cum olim in uſu fuiſſet, alterius nomine agere non 1 poſſe, niſi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea Lege Hoſtilia permiſſum erat furti agere eorum nomine, qui apud hoſtes eſſent, aut reipublicæ cauſa abeſſent, quive in eorum cujus tutela eſſent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus 2, & ætas, & neceſſaria peregrinatio, itemque aliæ multæ cauſæ ſæpe hominibus impedimento ſunt, quo minus rem ſuam ipſi exequi poſſint.

§. 1. Procurator neque certis verbis, neque præſente (ſemper) adverſario, imo plerumque eo ignorante 3, conſtituitur. Cuicumque enim permiſeris rem tuam agere aut defendere, is tuus procurator intelligitur.

§. 2. Tutores & curatores quemadmodum conſtituantur, primo libro expoſitum eſt.

TIT. XI.
DE SATISDATIONIBUS. 1

Jus antiquum de judicio reali. 1. De judicio perſonali. 2. Jus novum de reo. 3. De procuratore actoris. 4. De procuratore rei præſentis. 5. vel abſentis. 6. Unde hæc forma diſcenda. 7. Unde hæc forma obſervanda.

Satiſdationum modus alius antiquitati placuit, alium novitas per uſum amplexa eſt. Olim enim: ſi in rem agebatur, ſatiſdare poſſeſſor 2 compellebatur, ut ſi victus (eſſet), nec rem ipſam reſtitueret, nec litis æſtimationem, poteſtas eſſet petitori, aut cum eo agendi, aut cum fidejuſſoribus ejus, quæ ſatiſdatio appellatur,

(15. *l.* 8. *in fin. ff. quod metus cauſa geſt.* (16. v. *l.* 33. 34. *ff. h. t.* (17. *l.* 57. *ff. de judiciis, & l.* 39. *ff. de oblig. & act.*

TIT. IX. (1. *Lib.* 9. *ff.* 1. (2. *l.* 1. *ff. h. t.* (3. *d. l.* 1. §. 7. (4. v. *d. l.* 1. §. 10. (5. v. *l.* 33. *in fin. C. de inoffic. teſtam.* (6. *l.* 40. §. 1. *l.* 41. *l.* 42. *ff. de ædilit. edicto.* (7. *l.* 60. *ff. de oblig. & act. l.* 130. *ff. de reg. jur.*

TIT. X. (1. *l.* 123. *in pr. ff. de reg. jur.* (2. *l.* 1. §. 2. *ff. de procur.* (3. v. *l.* 1. §. *ult. l.* 65. *ff. eod.*

TIT. XI. (1. *Lib.* 2. *ff.* 8. *Lib.* 2. *C.* 57. (2. *l.* 33. *in pr. ff. de fidejuſſ. l.* 8. *ff. judicat. ſolvi. l. unic. C. uti poſſidetis.*

judi-

judicatum ſolvi. Unde autem ſic appelletur, facile eſt intelligere. Namque ſtipulabatur quis, ut ſolveretur ſibi, quod fuiſſet judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, ſatiſdare cogebatur, ſi alieno nomine judicium accipiebat. 3 Ipſe autem, qui in rem agebat, ſi ſuo nomine petebat, ſatiſdare non cogebatur. Procurator vero ſi in rem agebat, ſatiſdare jubebatur rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores (vero) & curatores eodem modo, quo & procuratores ſatiſdare debere, verba 4 Edicti faciebant: ſed aliquando his agentibus ſatiſdatio remittebatur. Hæc ita (erant,) ſi in rem agebatur.

§. 1. Si vero in perſonam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. Ab ejus vero parte cum quo agitur, ſiquidem alieno nomine aliquis interveniret, omnimodo ſatiſdaret: quia nemo defenſor in aliena re ſine 5 ſatiſdatione idoneus eſſe creditur. Quod ſi proprio nomine aliquis judicium accipiebat in perſonam: *judicatum ſolvi* ſatiſdare non cogebatur.

§. 2. Sed hodie hæc aliter obſervantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, ſive perſonali ſuo nomine, nullam ſatiſdationem pro litis æſtimatione dare compellitur: ſed pro ſua tantum perſona, quod in judicio permaneat 6 uſque ad terminum litis, vel committitur 7 ſuæ promiſſioni cum 8 jurejurando (quam juratoriam cautionem vocant), vel nudam promiſſionem 9, vel ſatiſdationem pro qualitate perſonæ ſuæ dare compellitur.

§. 3. Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel ſuſcipitur, in actoris quidem perſona, ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in judicio procuratoris ſui perſonam confirmaverit 10, ratam 11 rem dominum habiturum ſatiſdationem procurator dare compellitur: eodem obſervando, & ſi tutor, vel curator 12, vel aliæ tales perſonæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibuſdam per alium inferunt.

§. 4. Si vero aliquis convenitur: ſiquidem præſens procuratorem dare paratus eſt, poteſt vel ipſe in judicium venire, & ſui procuratoris perſonam per *judicatum ſolvi* (ſatiſdationem 13 ſolenni ſtipulatione) firmare; vel extra judicium ſatiſdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fidejuſſor exiſtat pro omnibus *judicatum* 14 *ſolvi* ſatiſdationis clauſulis: ubi & de hypotheca ſuarum rerum convenire compellitur, ſive in judicio promiſerit, ſive extra judicium caverit, ut tam ipſe, quam heredes ejus obligentur; alia inſuper cautela, vel ſatiſdatione propter perſonam ipſius exponenda, quod tempore ſententiæ recitandæ (in judicium) veniet: vel ſi non venerit, omnia dabit fidejuſſor, quæ in condemnatione continentur, niſi fuerit provocatum.

§. 5. Si vero reus præſto, ex quacumque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem ejus ſubire, nulla differentia inter actiones in rem vel perſonales introducenda, poteſt hoc facere: ita tamen, ut ſatiſdationem *judicatum ſolvi* pro litis æſtimatione præſtet. Nemo enim ſecundum veterem regulam (ut jam dictum eſt) alienæ rei ſine 15 ſatiſdatione defenſor idoneus intelligitur.

§. 6. Quæ omnia apertius & perfectius a quotidiano judiciorum uſu in ipſis rerum documentis apparent.

§. 7. Quam formam non ſolum in hac regia urbe, ſed (etiam) in omnibus noſtris provinciis (etſi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere cenſemus: quum neceſſe ſit, omnes provincias, caput omnium noſtrarum civitatum, id eſt, hanc regiam urbem, ejuſque obſervantiam ſequi.

TIT. XII.
DE PERPETUIS ET 1 TEMPORALIBUS ACTIONIBUS, ET QUÆ AD HEREDES ET IN HEREDES TRANSEUNT.

De perpetuis & temporalibus actionibus. 1. De actionibus quæ in heredes tranſeunt, vel non. 2. Si pendente judicio reus actori ſatisfecerit.

Hoc loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ ex Lege, Senatuſve conſulto, ſive ex ſacris Conſtitutionibus 2 proficiſcuntur, perpetuo ſolere antiquitus competere, donec ſacræ Conſtitutiones tam in rem, quam in perſonam actionibus certos fines dederunt: eas vero, quæ ex propria Prætoris juriſdictione pendent, plerumque 3 intra annum vivere: nam & ipſius Prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen, & in perpetuum extenduntur, id eſt, uſque ad finem ex Conſtitutionibus introductum: quales ſunt eæ, quas bonorum poſſeſſori, ceteriſque, qui heredis loco ſunt, adcommodat. 4 Furti quoque manifeſti actio, quamvis ex ipſius Prætoris juriſdictione proficiſcatur, tamen perpetuo datur: abſurdum enim eſſe exiſtimavit, anno eam terminari.

§. 1. Non autem omnes actiones, quæ in aliquem aut ipſo Jure competunt, aut a Prætore dantur, & in heredem æque competunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſſima 5 Juris regula, ex maleficiis 6 pœnales actiones in heredem (rei) non competere, (veluti) furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni injuriæ. Sed heredibus hujuſmodi actiones competunt 7, nec denegantur: excepta injuriarum actione, & ſi qua alia ſimilis inveniatur. Aliquando 8 tamen etiam ex contractu actio contra heredem non competit: veluti, cum teſtator doloſe verſatus ſit, & ad heredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. † Pœnales autem actiones, quas ſupra diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatæ 9, & heredibus dantur, & contra heredes tranſeunt. 10

§. 2. Supereſt, ut admoneamus, quod ſi ante rem judicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori: officio judicis convenit eum abſolvere, licet in ea cauſa fuiſſet judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet: & hoc eſt, quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia abſolutoria eſſe.

TIT. XIII.
DE EXCEPTIONIBUS. 1

Continuatio. Ratio exceptionum. 1. Exempla, quod metus cauſa, de dolo, in factum. 2. De non numerata pecunia. 3. De pacto. 4. De jurejurando. 5. De re judicata. 6. De ceteris exceptionibus: 7. Diviſio prima. 8. Diviſio ſecunda. 9. De peremtoriis. 10. De dilatoriis. 11. De dilatoriis ex perſona.

Sequitur, ut de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum 2 eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, juſta ſit: tamen iniqua ſit adverſus eum, cum quo agitur.

§. 1. Verbi gratia, ſi metu coactus 3, aut dolo inductus 4, aut errore 5 lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras (promittere), palam eſt, jure civili te obligatum eſſe, & actio qua intenditur, dare te oportere, efficax eſt: ſed iniquum eſt te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus cauſa, aut doli mali, aut in factum 6, compoſita ad impugnandam actionem.

§. 2. Idem juris eſt, ſi quis (quaſi 7) credendi cauſa pecuniam a te ſtipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam eam pecuniam a te petere poſſe eum, certum eſt: dare enim te oportet, quum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari, placet exceptione 8 pecuniæ non numeratæ te defendi debere: cujus tempora nos (ſecundum quod jam ſuperioribus 9 libris ſcriptum eſt) Conſtitutione noſtra coarctavimus.

§. 3. Præterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore ne 10 a ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino 11 diſſolvuntur; qua de cauſa efficax eſt adverſus eum actio, quam actor intendit, ſi apparet eum dare oportere: ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari, defenditur per exceptionem pacti conventi. 12

§. 4. Æque ſi debitor creditore deferente juraverit, nihil ſe dare oportere: adhuc obligatus permanet: ſed quia iniquum eſt de perjuro queri, defenditur 13 per exceptionem jurisjurandi.

(3. *l.* 40. §. 2. *ff. de procur.* (4. v. *l.* 33. §. 3. *ff. eod.* (5. *l.* 46. §. 2. *l.* 53. *ff. eod.* (6. v. *Nov.* 112. *c.* 2. *in pr.* (7. v. *d. Nov.* 112. *c.* 2. *in fin. pr.* (8. v. *l.* 12. *in pr. C. de prox. ſacr. ſcrin.* (9. v. *l.* 6. *in fin. ff. ut legat. ſeu fideicom. ſervand.* (10. v. *Nov.* 113. *c.* 3. adde *l.* 65. *ff. de procur.* (11. v. *tit. Digeſtorum. Ratam rem haberi.* (12. v. *l.* 2. §. 2. *C. de jurejur. propt. calumn.* (13. v. *l.* 2. *C. de conſortib. ejuſd. litis.* (14. v. *tit. Digeſt. Judicatum ſolvi.* (15. §. 1. *ſupr. h. t. l.* 110. §. 1. *ff. de reg. jur.*

TIT. XII. (1. *Lib.* 44. *ff.* 3. (2. *l.* 3. *l.* 4. *C. de præſcr.* 30. *annor.*

(3. v. *l.* 35. *ff. de oblig. & act.* (4. *l. ult. ff. de poſſeſſ. heredit. petit.* (5. v. *l.* 1. *in pr. ff. de privatis delict.* adde *l.* 111. §. 1. *ff. de regul. jur. l.* 2. §. *fin. ff. vi bonor. raptor.* (6. Adde §. 9. *ſupr. de lege Aquil.* (7. *l.* 1. §. 44. *ff. de vi & vi armata.* (8. v. *l.* 12. *l.* 49. *ff. de oblig. & act.* (9. *l.* 26. *ff. eod.* (10. Adde *l.* 23. §. 8. *ff. ad leg. Aquil. l. unic. C. ex delict. defunct.*

TIT. XIII. (1. *Lib.* 44. *ff.* 1. *Lib.* 8. *C.* 36. (2. v. *l.* 2. *in pr. ff. h. t.* (3. v. *l.* 9. *C. de contrah. & committ. ſtipul. l.* 4. §. *pen. ff. de doli mali & met. except.* (4. v. *l.* 5. *C. de inutil. ſtipul.* (5. v. *l.* 57. *ff. de obligat. & act.* (6. *l.* 2. §. 5. *l.* 4. §. 16. *ff. de dolo mali & met. except.* (7. *l.* 2. §. 3. *ff. eod.* (8. v. *ſupr. de literar. oblig.* (9. *ſupr. d. t.* (10. *l.* 2. §. 4. *ff. de doli mali & metus exceptione.* (11. v. *l.* 27. §. 2. *ff. de pactis.* (12. *l.* 7. §. 4. *ff. eod.* (13. v. *l.* 40. *ff. de jurejur.*

† In iis quoque actionibus, quibus in 14 rem agitur, æque neceſſariæ ſunt exceptiones: veluti, ſi petitore deferente poſſeſſor juraverit eam rem ſuam eſſe, & nihilominus petitor eamdem rem vindicet: licet enim verum ſit, quod intendit, id eſt, rem ejus eſſe: iniquum tamen eſt, poſſeſſorem condemnari.

§. 5. Item ſi in judicio tecum actum fuerit, ſive in rem, ſive in perſonam, nihilominus obligatio durat: & ideo ipſo jure de eadem re poſtea adverſus te agi poteſt: ſed debes per exceptionem 15 rei judicatæ adjuvari.

§. 6. Hæc exempli cauſa retuliſſe ſufficiat. Alioqui, quam ex multis variiſque cauſis exceptiones neceſſariæ ſint, ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt.

§. 7. Quarum quædam ex Legibus, vel ex iis 16, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipſius Prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt.

§. 8. Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ.

§. 9. Perpetuæ & peremtoriæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rem de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

§. 10. Temporales atque dilatoriæ ſunt 17, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt; qualis eſt pacti conventi: cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium: nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia ſimilis, differre debent actionem, & poſt tempus agere: ideo enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint, objectaque ſit exceptio, neque eo judicio quicquam conſequebantur, propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant, cum temere rem in judicium deducebant, & conſumebant; qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hoc procedere volumus: ſed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre auſus ſit, Zenonianæ 18 Conſtitutioni ſubjacere cenſemus, quam ſacratiſſimus Legiſlator de iis, qui tempore plus petierint, protulit: ut & inducias, quas ipſe actor ſponte indulſerit, vel quas natura actionis continet, ſi contemſerit, in duplum habeant ii, qui talem injuriam paſſi ſunt; & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint: ut actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obſervare.

§. 11. Præterea etiam ex perſona ſunt dilatoriæ 19 exceptiones, quales ſunt procuratoriæ, veluti, ſi per militem aut mulierem 20 agere quis velit. Nam militibus 21 nec pro patre vel matre, vel uxore, nec ex ſacro Reſcripto procuratorio nomine experiri conceditur: ſuis vero negotiis ſupereſſe ſine offenſa (militaris) diſciplinæ poſſunt. † Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipſius 22 procuratoris opponebantur, cum in judiciis frequentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſancimus: ne dum de iis altercatur, ipſius negotii diſceptatio proteletur.

TIT. XIV.
DE REPLICATIONIBUS.

De replicatione. 1. De duplicatione. 2. De triplicatione. 3. De ceteris exceptionibus. 4. Quæ exceptiones fidejuſſoribus proſunt, vel non.

Interdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie juſta videtur, (tamen) inique noceat: quod cum accidit, alia allegatione opus eſt adjuvandi actoris gratia, quæ 1 replicatio vocatur; quia 2 per eam replicatur atque reſolvitur jus exceptionis: veluti cum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat 3; deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, id eſt, ut creditori petere liceat: ſi creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, ſi non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio: convenit enim ita; namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſunt: ſed quia iniquum eſt creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto convento.

§. 1. Rurſus interdum evenit, ut replicatio, quæ prima facie juſta eſt, inique noceat. Quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi rei gratia, quæ 4 duplicatio vocatur.

§. 2. Et ſi rurſus ea prima facie juſta videatur, ſed propter aliquam cauſam actori inique noceat, rurſus alia allegatione opus eſt, qua actor adjuvetur: quæ dicitur triplicatio.

§. 3. Quarum omnium exceptionum uſum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digeſtorum latiore volumine facile eſt agnoſcere.

§. 4. Exceptiones autem quibus debitor defenditur, plerumque adcommodari ſolent etiam 5 fidejuſſoribus ejus, & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipſo debitore peti videtur; quia mandati judicio redditurus eſt eis, quod (ii) pro eo ſolverint. Qua ratione, & ſi de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde ſuccurrendum eſſe per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati ſunt, ac ſi etiam cum ipſis pactus eſſet, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non 6 ſolent his adcommodari. Ecce enim debitor 7, ſi bonis ſuis ceſſerit, & cum eo creditor experiatur, defenditur per exceptionem, ſi bonis ceſſerit. Sed hæc exceptio fidejuſſoribus non datur: ideo ſc. quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime proſpicit, ut cum facultatibus lapſus fuerit debitor, poſſit ab iis, quos pro eo obligavit, ſuum conſequi.

TIT. XV.
DE INTERDICTIS. 1

Continuatio & definitio. 1. Diviſio prima. 2. Diviſio ſecunda. 3. De interdictis adipiſcendæ. 4. De interdictis retinendæ. 5. De retinenda vel adquirenda poſſeſſione. 6. De interdicto recuperandæ, & affinibus remediis. 7. Diviſio tertia. 8. De ordine, & vetere exitu, ſeu ritu.

Sequitur, ut diſpiciamus de Interdictis, ſeu actionibus quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus Prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod tunc maxime fiebat, cum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur.

§. 1. Summa autem diviſio interdictorum hæc eſt 2: quod aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria. † Prohibitoria ſunt, quibus Prætor vetat aliquid fieri: veluti vim ſine vitio poſſidenti, vel mortuum inferenti 3, quo ei jus erat inferendi: vel in ſacro loco ædificari; vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri, quod pejus navigetur. † Reſtitutoria ſunt, quibus reſtitui aliquid jubet: veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quæ quis pro herede, aut pro poſſeſſore poſſidet (ex ea hereditate): aut cum jubet ei, qui vi de poſſeſſione fundi dejectus ſit, reſtitui poſſeſſionem. † Exhibitoria ſunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur; aut libertum, cui patronus operas indicere velit; aut parenti liberos, qui in poteſtate ejus ſunt. † Sunt tamen, qui putent, proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere ſit denunciare & prohibere: reſtitutoria autem & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit, omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

§. 2. Sequens diviſio 4 interdictorum hæc eſt, quod quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

§. 3. Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa interdictum adcommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur *quorum bonorum* 5, ejuſque vis & poteſtas hæc eſt, ut quod ex his bonis quiſque, quorum poſſeſſio alicui data eſt, pro herede aut pro poſſeſſore poſſideat, id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. † *Pro herede* autem poſſidere videtur, qui 6 putat ſe heredem eſſe. *Pro poſſeſſore* 7 is poſſidet, qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, ſciens ad ſe non pertinere, poſſidet. † Ideo autem adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictum: quia ei tantum

(14. l. 3. §. 1. ff. eod. (15. v. l. 7. §. 4. ff. de except. rei judic. (16. l. 3. in pr. ff. h. t. (17. l. 27. §. 1. ff. de pactis. v. l. 19. C. de probat. l. 12. C. h. t. (18. §. 33. in fin. ſupr. de act. (19. l. 2. in fin. ff. h. t. (20. l. 41. ff. de procur. (21. l. 7. l. 9. C. eod. l. 31. C. de locat. conduct. l. 8. §. 2. ff. de procur. (22. l. 19. §. 2. ff. de probat. v. l. 21. ff. he accuſ. & l. 6. C. de procur.

TIT. XIV. *(1. l. 10. C. de exception. (2. l. 2. §. 1. & 2. l. 22. §. 1. ff. d. l. 10. C. eod. (3. l. 27. §. 2. ff. de pactis.*

(4. l. 2. §. 3. ff. de except. (5. l. 7. §. 1. l. 19. ff. l. 11. C. de except. l. 16. in pr. l. 49. in pr. ff. de fidej. (6. v. l. 7. in pr. ff. de except. (7. l. 3. C. de bonis auct. judic. poſſid. l. 17. in pr. ff. de recept. qui arbitr.

TIT. XV. *(1. Lib. 43. ff. 1. Lib. 8. C. 1. (2. l. 1. §. 1. ff. h. t. (3. l. 1. in pr. & §. 5. ff. de mort. infer. (4. l. 2. §. 3. ff. h. t. (5. ff. & C. quorum bonor. (6. l. 11. in pr. ff. de hered. petit. l. 33. §. 1. ff. de uſurp. & uſucap. (7. v. l. 11. §. 1. l. 12. 13. in pr. & §. 2. ff. de heredit. petit.*

utile

utile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſſionem, amiſerit eam, hoc interdictum ei inutile eſt. † Interdictum quoque, quod appellatur *Salvianum* 8, adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparatum eſt: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet.

§. 4. Retinendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt interdicta *uti poſſidetis*, *& utrubi*: cum 9 ab utraque parte de proprietate alicujus rei controverſia ſit, & 10 ante quæratur, uter ex litigatoribus poſſidere, & uter petere debeat? Namque niſi ante exploratum fuerit, utrius eorum poſſeſſio ſit, non poteſt petitoria actio inſtitui; quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius poſſideat, & alius a poſſidente petat. 11 Et quia longe 12 commodius eſt (& potius) poſſidere, quam petere: ideo plerumque & fere ſemper ingens exiſtit contentio de ipſa poſſeſſione. Commodum 13 autem poſſidendi in eo eſt, quod etiamſi ejus res non ſit, qui poſſidet, ſi modo actor non potuerit ſuam eſſe probare, remanet (in) ſuo loco poſſeſſio, propter quam cauſam cum obſcura ſunt utriuſque jura, contra petitorem judicari ſolet. † Sed 14 interdicto quidem *uti poſſidetis* de fundi vel ædium poſſeſſione contenditur: *utrubi* vero interdicto de rerum mobilium poſſeſſione. Quorum vis ac poteſtas plurimam inter ſe differentiam apud veteres habebat. Nam *uti poſſidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore poſſidebat: ſi modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adverſario poſſeſſionem: etiam 15 ſi alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam poſſeſſionem, aut precario rogaverat aliquem, ut ſibi poſſidere liceret. *Utrubi* vero interdicto is vincebat, qui 16 majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſidebat. Hodie tamen aliter obſervatur. Nam utriuſque interdicti poteſtas (quantum ad poſſeſſionem pertinet) exæquata 17 eſt: ut ille vincat (&) in re ſoli, & in re mobili, qui 18 poſſeſſionem nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario litis conteſtatæ tempore detinet.

§. 5. Poſſidere autem videtur quiſque, non ſolum ſi ipſe poſſideat, ſed 19 & ſi ejus nomine aliquis in poſſeſſione ſit, licet is ejus juri ſubjectus non ſit: qualis eſt colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos depoſuerit quis, aut quibus commodaverit, ipſe poſſidere videtur. Et hoc eſt, quod dicitur retinere poſſeſſionem poſſe aliquem per quemlibet, qui ejus nomine ſit in poſſeſſione. † Quinetiam animo quoque ſolo 20 retineri poſſeſſionem placet: id eſt, ut quamvis neque ipſe ſit in poſſeſſione, neque ejus nomine alius: tamen ſi non relinquendæ poſſeſſionis animo, ſed poſtea reverſurus inde diſceſſerit, retinere poſſeſſionem videatur. † Adipiſci vero poſſeſſionem per quos aliquis poteſt, ſecundo libro 21 expoſuimus. Nec ulla dubitatio eſt, quin animo ſolo 22 adipiſci poſſeſſionem nemo poſſit.

§. 6. Recuperandæ 23 poſſeſſionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione fundi, vel ædium vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum, *unde vi*, per quod is, qui dejecit, cogitur ei reſtituere poſſeſſionem: licet is ab eo, qui vi dejecit, vi, vel clam, vel precario poſſideat. Sed ex Conſtitutionibus ſacris (ut ſupra diximus,) ſi quis rem per vim occupaverit: ſiquidem in bonis ejus eſt 24, dominio ejus privatur; ſi aliena, poſt ejus reſtitutionem, etiam æſtimationem (rei) dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim dejecit tenetur lege Julia de vi privata 25, aut de vi publica. Sed de vi privata, ſi ſine armis vim fecerit: ſin autem cum armis eum de poſſeſſione vi expulerit, de vi publica (tenetur). Armorum 26 autem appellatione non ſolum ſcuta, & gladios, & galeas: ſed & fuſtes, & lapides ſignificari intelligimus.

§. 7. Tertia diviſio interdictorum hæc eſt, quod aut ſimplicia ſunt 27, aut duplicia. † Simplicia ſunt, veluti in quibus alter actor, alter reus (eſt:) qualia ſunt omnia reſtitutoria aut exhibitoria. Nam actor 28 is eſt, qui deſiderat aut exhiberi, aut reſtitui. Reus autem is eſt, a quo deſideratur, ut reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia ſimplicia ſunt, alia duplicia. Simplicia ſunt, veluti cum Prætor prohibet in loco ſacro, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri. 29 Nam actor eſt, qui deſiderat, ne quid fiat: reus eſt, qui aliquid facere conatur. † Duplicia 30 ſunt, veluti *uti poſſidetis*, interdictum, & *utrubi*. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriuſque litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipue reus vel actor intelligitur: ſed unuſquiſque tam rei, quam actoris partes ſuſtinet.

§. 8. De ordine & vetere exitu interdictorum ſupervacuum eſt hodie dicere. Nam quotiens extra ordinem jus dicitur (qualia ſunt 31 hodie omnia judicia,) non 32 eſt neceſſe reddi interdictum: ſed perinde judicatur ſine interdictis, ac ſi utilis actio 33 ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

TIT. XVI.
DE PŒNA TEMERE LITIGANTIUM.

De pœnis in genere. 1. De jurejurando, & pœna pecuniaria. 2. De infamia. 3. De in jus vocando.

Nunc admonendi ſumus, magnam curam egiſſe eos, qui jura ſuſtinebant 1, ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis ſtudio eſt. Idque eo maxime fieri poteſt, quod temeritas tam agentium, quam eorum cum quibus agitur, modo pecuniaria 2 pœna 3, modo jurisjurandi religione 4, modo infamiæ 5 metu coercetur.

§. 1. Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex Conſtitutione 6 noſtra defertur. Nam reus non aliter ſuis allegationibus utitur, niſi prius juraverit, quod putans ſe bona inſtantia uti, ad contradicendum pervenit. At adverſus inficiantes ex quibuſdam cauſis dupli (vel tripli) actio conſtituitur: veluti 7 ſi damni injuriæ, aut 8 legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quam ſimpli eſt actio: veluti furti manifeſti, quadrupli; nec manifeſti, dupli. Nam ex his & aliis quibuſdam cauſis (ſive quis neget, ſive fateatur) pluris, quam ſimpli eſt actio. † Item actoris quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex noſtra Conſtitutione. 9 † Utriuſque etiam partis Advocati 10 jusjurandum ſubeunt, quod alia 11 noſtra Conſtitutione comprehenſum eſt. † Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinem abiit: quia in 12 partem decimam litis actores multabat, quod nuſquam factum eſſe invenimus: ſed pro his introductum eſt (&) præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator (&) damnum, & 13 impenſas litis inferre adverſario ſuo cogatur.

§. 2. Ex quibuſdam judiciis damnati, ignominioſi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo 14; item tutelæ, mandati, depoſiti, directis, non contrariis actionibus 15: item pro ſocio, quæ ab utraque parte directa eſt: & ob id quilibet ex ſociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non ſolum damnati notantur ignominia, ſed 16 & pacti: & recte. Plurimum enim intereſt 17, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

§. 3. Omnium autem actionum inſtituendarum principium 18, ab ea parte Edicti proficiſcitur, qua Prætor edicit de in jus vocando. Utique enim in primis adverſarius in jus vocandus eſt: id eſt, ad eum vocandus, qui jus dicturus ſit. Qua parte Prætor pa-

(8. *l.* 2. §. *ult. in med. ff. h. t. & l. ult. ff. de Salviano interdicto.* (9. v. *l.* 37. §. 1. *ff. de oblig. & act.* (10. *l.* 3. *C.h.t.* (11. *l.* 62. *ff. de judic.* (12. *l.* 1. §. 1. *ff. de ſuperficieb.* (13. *l. fin. ff. de adquir. vel amitt. poſſeſſ. l. fin. C. de rei vind.* v. *l.* 128. *in pr. ff. de reg. juris.* (14. *l.* 1. §. 1. & 8. *ff. uti poſſid.* (15. *l.* 1. §. *fin. ff. eod.* (16. *l. un. in pr. ff. utrubi.* v. *l.* 156. *ff. de verb. ſign.* (17. *d. l. un.* §. 1. *ff. utrubi.* (18. *l.* 1. §. 5. *ff. uti poſſid.* (19. *l.* 9. *ff. de adquirend. vel amittend. poſſeſſ.* (20. v. *l.* 8. *l.* 44. *in fin. ff. eod.* (21. *Titulo per quas perſonas.* (22. *l.* 3. §. 1. *l.* 30. §. 5. *ff. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* (23. *l.* 1. §. 1. *ff. de vi & vi armata. l.* 2. *C. unde vi.* (24. *l.* 7. *C. eod.* (25. *l.* 1. §. 2. *ff. de vi & vi armata. l.* 32. *ff. de pœn. l.* 4. *C. unde vi.* (26. *l.* 3. §. 2. *ff. de vi & vi armata.* (27. *l.* 2. *in prin. ff. h. t.*

(28. *l.* 13. *ff. de judic.* (29. v. *l.* 2. *in pr. ff. ne quid in loco publico. l.* 1. *in pr. ff. de fluminib.* (30. v. *l.* 3. §. 1. *ff. uti poſſid.* (31. *pr. ſupr. de ſucceſſ. ſublat.* (32. v. *l.* 3. *C. h. t.* (33. *l.* 47. §. 1. *ff. de negot. geſt.*

TIT. XVI. (1. *l.* 21. *ff. de reb. cred. l.* 2. *C. de jud.* (2. v. §. 1. *in fin. infr. h. t. & Nov.* 112. *c.* 2. *in pr. verſ. & ſi poſtea.* (3. v. §. 1. *verſ. at adverſus infr. h. t.* (4. *l.* 44. §. 4. *ff. famil. erciſc.* (5. §. 2. *infr. h. t.* (6. *l.* 2. *C. de jurejur. propter calumn.* (7. *l.* 4. *C. de leg. Aquil.* (8. §. 26. *ſupr. de act. l.* 46. §. 7. *C. de epiſc. & cleric.* (9. *l.* 2. *C. de jurejur. propt. calumn.* (10. *d. l.* 2. *in pr. C. de jurejur. propt. calumn.* (11. *l.* 14. §. 1. *C. de judiciis.* (12. v. *Nov.* 112. *c.* 2. *in pr. Edictum* 7. *Juſtiniani c.* 5. (13. v. *l.* 4. *C. de fructib. & lit. expenſ.* (14. v. *l.* 4. §. *ult. ff. de his qui notantur infam.* (15. *l.* 6. §. *ult. ff. eod.* (16. *d. l.* 6. §. 3. (17. *l.* 7. *d. t.* (18. *l.* 1. *ff. de in jus vocando. l.* 13. *in fin. ff. de judic.*

rentibus 19 & patronis 20, item parentibus liberiſque 21 patronorum & patronarum, hunc præſtat honorem, ut non aliter liceat liberis libertiſque eos in jus vocare, quam ſi id ab ipſo Prætore poſtulaverint, & impetraverint. Et ſi quis aliter vocaverit, in eum pœnam ſolidorum quinquaginta 22 conſtituit.

TIT. XVII.
DE OFFICIO JUDICIS.

De officio Judicis in genere. 1. De judicio noxali. 2. De actionibus realibus. 3. De actione ad exhibendum. 4. Familiæ erciſcundæ. 5. Communi dividundo. 6. Finium regundorum. 7. De adjudicatione.

Supereſt ut de officio judicis diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſervare debet judex, ne aliter judicet 1, quam Legibus aut Conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt.

§. 1. Ideoque ſi noxali judicio aditus eſt, obſervare debet, ut ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

§. 2. Et ſi in rem actum ſit (coram judice:) ſive contra petitorem judicaverit, abſolvere debet poſſeſſorem: ſive contra poſſeſſorem, jubere ei debet, ut rem ipſam reſtituat 2 cum fructibus. Sed ſi poſſeſſor neget in præſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione videbitur tempus reſtituendi cauſa petere, indulgendum 3 eſt ei, ut tamen de litis æſtimatione caveat 4 cum fidejuſſore, ſi intra tempus quod ei datum eſt, non reſtituerit. Et ſi hereditas petita ſit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de ſingularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos 5 culpa ſua poſſeſſor non perceperit, (ſive illorum) quos perceperit, in utraque actione eadem ratio pene habetur, ſi prædo fuerit; ſi vero bonæ fidei poſſeſſor fuerit, non habetur ratio (neque) conſumtorum, neque non perceptorum. Poſt inchoatam autem petitionem, etiam illorum (fructuum) ratio habetur, qui culpa poſſeſſoris percepti non ſunt, vel percepti conſumti ſunt. 6

§. 3. Si ad exhibendum actum fuerit: non ſufficit, ſi exhibeat rem is, cum quo actum eſt; ſed opus eſt, ut etiam rei cauſam debeat exhibere, id eſt, ut eam cauſam habeat actor, quam habiturus eſſet, ſi, cum primum ad exhibendum egiſſet, exhibita res fuiſſet. 7 Ideoque ſi inter moras (exhibendi) uſucapta ſit res a poſſeſſore, nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medii temporis, id eſt, ejus quod poſt acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam interceſſerit, rationem habere debet judex. Quod ſi neget reus, cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti ſe exhibere poſſe, & tempus 8 exhibendi cauſa petat, idque ſine fruſtratione poſtulare videatur, dare ei debet, ut tamen caveat ſe reſtituturum: quod ſi neque ſtatim juſſu judicis rem exhibeat, neque poſtea exhibiturum ſe caveat, condemnandus ſit in id, quod actoris intereſt, ſi ab initio res exhibita eſſet.

§. 4. Si familiæ erciſcundæ (judicio) actum ſit, ſingulas res ſingulis 9 heredibus adjudicare debet: & ſi in alterius perſona prægravare videatur adjudicatio, debet hunc invicem coheredi certa pecunia (ſicut jam dictum eſt) condemnare. Eo quoque nomine coheredi 10 quiſque ſuo condemnandus eſt, quod ſolus fructus hereditarii fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit 11, aut conſumſerit. Quæ quidem ſimiliter inter plures quoque, quam duos coheredes, ſubſequuntur.

§. 5. Eadem interveniunt, & ſi communi dividundo de pluribus rebus actum ſit. Quod ſi de una re, veluti de fundo: ſiquidem iſte fundus commode regionibus diviſionem recipiat, partes 12 ejus ſingulis adjudicare debet; & ſi unius pars prægravare videbitur, is invicem certa pecunia alteri condemnandus eſt, quod ſi 13 commode dividi non poſſit, veluti ſi homo forte, aut mulus erit, de quo actum ſit: tunc totus 14 uni adjudicandus eſt, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus eſt.

§. 6. Si finium regundorum actum fuerit, diſpicere debet judex, an neceſſaria ſit adjudicatio: quæ ſane uno caſu neceſſaria eſt, ſi evidentioribus finibus diſtingui agros commodius ſit, quam olim fuiſſent diſtincti. Nam tunc neceſſe eſt, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo caſu conveniens eſt, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. † Eo quoque nomine condemnandus eſt quiſque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitioſe commiſit: verbi gratia, quia lapides finales 15 furatus eſt, vel arbores finales excidit. † Contumaciæ quoque nomine quiſque eo judicio condemnatur: veluti ſi quis jubente judice metiri agros paſſus non fuerit.

§. 7. Quod autem iſtis judiciis alicui adjudicatum fuerit, id ſtatim ejus fit 16, cui adjudicatum eſt.

TIT. XVIII.
DE PUBLICIS JUDICIIS. 1

Differentia a privatis. 1. Etymologia. 2. Diviſio. 3. Exempla de læſa majeſtate. 4. De adulteriis. 5. De ſicariis. 6. De parricidiis. 7. De falſis. 8. De vi. 9. De peculatu. 10. De plagiariis. 11. De ambitu, Repetundis; Annona, Reſiduis. 12. Excuſatio.

Publica judicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam ſimile habent (cum) ceteris judiciis, de quibus locuti ſumus: magnaque diverſitas eorum eſt & in inſtituendo, & in exercendo.

§. 1. Publica autem dicta ſunt, quod cuivis ex populo executio 2 eorum plerumque 3 datur.

§. 2. Publicorum judiciorum quædam capitalia ſunt, quædam non capitalia. Capitalia 4 dicimus, quæ ultimo ſupplicio afficiunt (homines,) vel (etiam) aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cetera, ſi quam infamiam irrogant cum damno pecuniario, hæc publica quidem ſunt, non tamen capitalia.

§. 3. Publica autem judicia hæc ſunt: lex Julia 5 majeſtatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel Rempublicam aliquid moliti ſunt, ſuum vigorem extendit. Cujus pœna animæ amiſſionem ſuſtinet, & memoria rei etiam poſt mortem damnatur.

§. 4. Item lex Julia de adulteriis coercendis, quæ non ſolum temeratores alienarum nuptiarum gladio 6 punit, ſed & eos 7, qui cum 8 maſculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam ſtupri flagitium punitur, cum quis ſine vi vel virginem, vel viduam honeſte viventem ſtupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat ſtupratoribus 9, ſi honeſti ſunt, publicationem partis 10 dimidiæ bonorum: ſi humiles, corporis coercitionem cum relegatione.

§. 5. Item lex Cornelia de ſicariis 11, quæ homicidas ultore ferro perſequitur, vel eos, qui hominis occidendi cauſa cum 12 telo ambulant. Telum 13 autem (ut Cajus noſter ex interpretatione Legum XII. Tab. ſcriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, ſed & omne ſignificat, quod manu cujuſque jacitur: ſequitur ergo, ut lignum & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quo in longinquum mittitur, (a) Græca voce τηλȣ̃ figuratum. Et (ſic) hanc ſignificationem invenire poſſumus & in Græco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent nos epigrammata in Xerolopho urbis fauſtiſſimæ ſcripta, ϗ̀ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι πλεῖστοι δὲ ϗ̀ λίθοι. Id eſt, & *hujuſmodi tela ſimul (ab eis) ferebantur, lanceæ, ſpicula, fundæ, plurimi autem & lapides.* Sicarii autem appellantur a ſica, quod ſignificat ferreum cultrum. 14 Eadem lege & venefici

(19. *l.* 3. *C. de in jus vocando.* (20. *l.* 4. §. 1. *ff. eod.* (21. *l.* 2. *C. eod.* (22. *l.* 12. 24. 25. *ff. eod.*

TIT. XVII. (1. *l.* 40. §. 1. *ff. de judic. l.* 1. §. 3. *ff. ad leg. Cornel. de falſ. l. ult. C. de pœna judicis. Nov.* 15. *c.* 1. *in fin. Nov.* 24. *c.* 2. *Nov.* 82. *c.* 13. *Nov.* 149. *c.* 1. *Nov. Leonis* 1. *Auth. Præſides. C. de epiſcopali audient.* (2. *l.* 17. §. 1. *verſ. idem Julianus ait, ff. de rei vind. l.* 5. *l.* 17. *Cod. eod.* (3. *l.* 21. *ff. de judic.* (4. *l.* 11. *ff. de rei vind.* (5. v. *l.* 22. *C. eod.* adde *l.* 33. & 62. *ff. eod.* (6. *d. l.* 22. (7. *l.* 9. §. 5. *ff. ad exhib.* (8. *l.* 5. §. *fin. l.* 12. §. 5. *ff. eod.* (9. v. *l.* 22. §. 1. *in fin. l.* 52. §. 2. *ff. famil. erciſc.* (10. *l.* 19. *ff. eod.* (11. *l.* 3. *l.* 19. *C. eod.* (12. *l.* 54. *in pr. de verb. oblig.* (13. *l.* 55. *ff. famil. erciſc.*

(14. *l.* 11. *in fin. ff. de juriſd. l.* 2. *in fin. l.* 3. *ff. fin. regund. l.* 55. *ff. famil. erciſc. l.* 3. *verſ. cum autem. C. commun. divid.* (15. v. *l.* 4. §. 4. *ff. fin. regun.* (16. v. *l.* 17. *ff. de uſurp. & uſucap.*

TIT. XVIII. (1. *Lib.* 48. *ff.* 1. (2. v. *l.* 2. *in pr. l.* 11. *in pr. ff. de accuſ. l.* 1. §. 1. *ff. de privat. delict. l.* 7. §. 1. *verſ. eſt hoc verum, ff. de injur.* (3. *l.* 43. §. 10. *ff. de ritu nupt. & C. de his qui accuſ. non poſſ. & l.* 8. 9. *ff. de accuſat.* (4. *l.* 2. *ff. h. t.* (5. v. *l.* 3. *ff. & tot. tit. C. ad leg. Jul. majeſt.* (6. v. *l.* 5. *ff. de quæſtionib. l.* 13. *ff. de his quæ ut indignis, l.* 4. §. 7. *ff. de re militari,* adde *l.* 14. & 18. *ff. de teſtibus, l.* 20. §. 6. *ff. qui teſtamenta facere poſſunt.* (7. v. *Nov.* 143. (8. v. *Nov.* 141. (9. v. *l.* 6. §. 1. *ff. ad legem Juliam de adult.* (10. Vide tamen *l.* 1. §. *ult. ff. de extraordin. criminib.* (11. *l.* 1. *ff. ad L. Cornel. de ſicar.* (12. *l.* 7. *C. eod.* (13. v. *l.* 11. §. 1. *ff. ad L. Jul. de vi publ. l.* 233. §. 2. *ff. de verb. ſign.* (14 adde *l.* 233. §. 2. *in fin. ff. de verb. ſign.*

14 ca-

15 capite damnantur, qui artibus odioſis, tam venenis, quam ſuſurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publiſe vendiderint.

§. 6. Alia deinde lex aſperrimum crimen nova pœna perſequitur, quæ Pompeja de parricidiis 16 vocatur, qua cavetur, ut ſi quis parentis aut filii, aut omnino adfinitatis ejus, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparaverit (ſive clam, ſive palam id auſus fuerit) (necnon is, cujus dolo malo id factum eſt, vel conſcius 17 criminis exiſtit, licet extraneus ſit,) pœna parricidii puniatur: & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii ſolenni pœnæ ſubjiciatur 18, ſed inſutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus, (ſecundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur; ut omnium elementorum uſu vivus carere incipiat, & ei cælum ſuperſtiti, (&) terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione, 19 vel adfinitate perſonas conjunctas necaverit, pœnam legis Corliæ de ſicariis ſuſtinebit.

§. 7. Item lex Cornelia de falſis, quæ etiam teſtamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui teſtamentum 20, vel aliud inſtrumentum falſum ſcripſerit 21, ſignaverit, recitaverit, ſubjecerit: vel ſignum 22 adulterinum fecerit, ſculpſerit, expreſſerit, ſciens dolo malo. Ejuſque legis pœna in ſervos, ultimum ſupplicium eſt (quod etiam in lege de ſicariis & veneficis ſervatur:) in liberos vero deportatio. 23

§. 8. Item lex Julia de vi publica ſeu privata, adverſus 24 eos exoritur, qui vim vel armatam, vel ſine armis commiſerint. Sed ſiquidem armata vis arguatur: deportatio 25 ei ex lege Julia de vi publica irrogatur: ſi vero ſine armis: in tertiam 26 partem bonorum (ſuorum) publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus 27 virginis, vel viduæ, vel ſanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ii, qui opem (huic) flagitio dederunt, capite puniuntur, ſecundum noſtræ Conſtitutionis definitionem, ex qua hoc apertius poſſibile eſt ſcire.

§. 9. Item lex Julia 28 peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem ſacram 29, vel religioſam furati fuerint. Sed ſiquidem ipſi judices tempore adminiſtrationis publicas pecunias ſubtraxerint, capitali 30 animadverſione puniuntur; & non ſolum hi ſed etiam 31 qui miniſterium eis ad hoc exhibuerint, vel qui ſubtractas ab his ſcientes ſuſceperint. Alii vero, qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis ſubjugentur.

§. 10. Eſt & inter publica judicia lex Flavia de plagiariis 32, quæ interdum 33 capitis pœnam ex ſacris Conſtitutionibus irrogat, interdum leviorem.

§. 11. Sunt præterea publica judicia, lex Julia de ambitu 34, lex Julia repetundarum 35, & lex Julia de annona 36, & lex Julia de reſiduis 37, quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amiſſionem non irrogant, aliis autem pœnis eos ſubjiciunt, qui præcepta earum neglexerint.

§. 12. Sed de publicis judiciis hæc expoſuimus, ut vobis poſſibile ſit ſummo digito, & quaſi per indicem ea tetigiſſe: alioqui diligentior eorum ſcientia vobis ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris Deo propitio adventura eſt.

(15. v. *l.* 3. *in pr. ff. ad l. Cornel. de ſicar.* (16. *l. un. C. de his qui parent. vel liber. occiderunt.* (17. *l.* 2. *ff. ad leg. Pomp. de Parſicid.* (18. *l.* 9. *in pr. ff. eod.* (19. *d. l.* 9. §. 1. (20. *l.* 14. *C. ad leg. Cornel. de falſ.* (21. *v. l.* 5. §. 9. *ff. de injur.* (22. *l.* 30. *in pr. ff. ad L. Cornel. de falſ.* (23. *l.* 3. §. *pen. ff. ad L. Cornel. de ſicar.* (24. *l.* 152. *in pr. ff. de reg. jur.*

(25. *l.* 10. *in fin. ff. ad L. Jul. de vi publ.* adde *l.* 2. §. 1. *ff. de pœn.* (26. *l.* 1. *in pr. l. ult. ff. ad L. Jul. de vi privata.* (27. *l. unic. C. de rapt. virg.* (28. *l.* 1. *ff. ad L. Jul. pecul.* (29. *d. l.* 1. (30. v. *l.* 3. *l.* 10. §. 1. *ff. ad L. Jul. pecul.* (31. *l. un. C. de crim. pecul.* poſtea abrogat. *Nov. Leonis* 105. (32. *l.* 13. *C. ad L. Fabiam de plagiar.* (33. v. *l. ult. ff. & ult. C. ad L. Fab. de plagiar.* (34. v. *ff. & C. ad L. Jul. de ambitu.* (35. v. *ff. & C. ad L. Jul. repetund.* (36. v. *ff. ad L. Jul. de annona* (37. *l.* 2. *ff. ad L. Jul. pecul.*